

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI

**HÂKİM MEHMED EFENDİ'NİN LEMEÂT VE ISTİLÂHÂT-I SÛFİYYE
TERCÜMELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

TUĞBA TAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI

**HÂKİM MEHMED EFENDİ’NİN LEMEÂT VE ISTİLÂHÂT-I SÛFİYYE
TERCÜMELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

TUĞBA TAN

Danışman: Doç. Dr. AHMET KARATAŞ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı TÜRK-İSLAM EDEBİYATI Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Tuğba TAN'nın HÂKİM MEHMET EFENDİ'NİN LEMEÂT VE ISTİLÂHÂT-I SÛFİYYE TERCÜMELERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 20.06.2019 tarih ve 2019-18/17 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği /oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 08.07.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. AHMET KARATAŞ	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ERCAN ALKAN	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi KADİR TURGUT	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Tuğba TAN

Anabilim Dalı : İlahiyat

Programı : Türk İslâm Edebiyatı

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ahmet Karataş

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans – Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler : Fahreddîn-i Irâkî, İbnü'l-Arabî, Seyyid Mehmed Hâkim,
Türk-İslâm Edebiyatı, Tasavvuf Tarihi Literatürü.

ÖZET

Hâkim Mehmed Efendi'nin *Lemeât* ve *Istılâhât-ı Sûfiyye* Tercümeleri

Bu çalışmada Fahreddîn-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Lemeât* isimli eseri ile İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Istılâhât-ı s-sûfiyye*'sinin Seyyid Mehmed Hâkim Efendi tarafından yapılan tercümeleri dil ve içerik açısından incelenmiştir. XVIII. yüzyıl Türk edebiyatının çok yönlü bir temsilcisi olan Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'nin tercümeleri, eserlerde yer alan manzum ve mensur unsurları Türkçe'ye manzum bir şekilde aktarması dolayısıyla edebiyat tarihi açısından dikkat çekicidir. Çalışmada gösterdiğimiz üzere Hâkim'in *Lemeât* tercümesi ile kendinden önce yapılan İnce Bedreddin'in *Lemeât* tercümesi arasında benzerlikler bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî'nin *Istılâhât*'ı Türk edebiyatı tarihinde tercüme konusu edilmemesine karşılık Hâkim, İbnü'l-Arabî ile arasındaki tasavvufi bağ sebebiyle eseri tercüme etmiştir. Bu çalışmada Hâkim'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkındaki bilgiler değerlendirilmiş, *Lemeât* ve *Istılâhât-ı s-sûfiyye* şekil ve içerik açısından incelenmiş, Hâkim'in tercümelerindeki dil ve üslup özellikleri tespit edilmiş, eserlerin yazma nüshaları hakkında bilgi aktarılmış ve transkripsiyonu yapılarak metinlerde yer alan Arapça ve Farsça ibârelerin Türkçe karşılıkları verilmiş ve kaynakları belirtilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Tugba TAN

Field : Theology

Programme : Turkish-Islamic Literature

Supervisor : Assoc. Prof. Ahmet Karatas

Degree Awarded and Date : Master – July 2019

Keywords : Fakhr al-Dīn ‘Irāqī, Ibn al-Arabī, Seyyid Mehmed Hākim, Turkish-Islamic Literature, Sūfī Literature.

ABSTRACT

Hākim Mehmed Efendi and His Translations of *Lama'āt* and *Istilāhāt al-Sūfiyya*

This study examines Seyyid Mehmed Hākim's translations of Fakhr al-Dīn ‘Irāqī's (d. 688/1289) *Lama'āt* and Ibn al-Arabī's (d. 638/1240) *Istilāhāt* in terms of language and content. Hākim, as a well-educated Ottoman bureaucrat, is a versatile person in Turkish literature in the 18th century. His translations are remarkable in a literary sense with regard to his conceptual framework and poetic manner of original texts. The first translation of *Lama'āt* in the Turkish literature belongs to Ince Badr al-Dīn and Hākim referred Ince Badr al-Dīn's translation in his work without mentioning his name. As this study illustrates, there are similarities between Hākim's translation of *Lama'āt* and Ince Badr al-Dīn's translation of *Lama'āt* in the 15th century. Despite Ibn al-Arabī's *Istilāhāt* is not the subject of translation in the history of Turkish literature, Hākim translated *Istilāhāt* due to his mystical connection of Ibn al-Arabī. This study gives information about Hākim's life, works and literary personality and examines *Lama'āt* and *Istilāhāt* in terms of form and content. Furthermore, in this study, the language and stylistic features of Hākim's translations are determined and information about his manuscripts is given. Then, transcriptions of the manuscripts are prepared, Arabic and Persian samples in the texts are translated and their references are provided.

ÖNSÖZ

Fahreddîn-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) *Lemeât* adlı eseri İslâm düşünce tarihinde işlendiği şekliyle varlık ve bilgi konularının aşk kavramı üzerinden ele alındığı edebî-tasavvufî bir metindir. XV. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatı tarihinde çeviriler yoluyla etki ettiği görülen eserin mütercimlerinden biri de XVIII. şâir ve vakanüvislerinden Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'dir. Bu çalışmada Hâkim Efendi'nin *Lemeât* tercümesi, içeriği ve edebî özellikleri bakımından incelenerek mevcut müellif hattı ve diğer yazma nüshalarından hareketle transkripsiyonu hazırlanmıştır. *Lemeât* tercümesi nüshalarının bir kısmında yer alan İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) ait *Istılâhâtü's-sûfiyye* isimli eserin yine Hâkim Efendi yapılan tercümesi de ortak temalar dolayısıyla çalışmanın kapsamına dahil edilmiş, böylece literatür açısından edebî-tasavvufî bir bütünlük oluşturulmuştur. Hâkim Efendi, şâir kimliği dolayısıyla eserlerde yer alan şiirleri manzum olarak tercüme etmiş, ayrıca İbnü'l-Arabî'nin eserinde yer alan tüm tanım cümleleri için birer beyit söyleyerek farklı bir üslup ortaya koymuştur.

Bu çalışmada ilk olarak Hâkim Efendi hakkındaki klasik kaynakları ve mevcut akademik araştırmaları inceleyerek müellifin hayatını ve edebî-tasavvufî kişiliğini ele aldık. İkinci bölümde *Lemeât* ve *Istılâhâtü's-sûfiyye* tercümelerinin kaynaklarını, içerik yönünden niteliklerini, dil ve üslup özelliklerini inceledik. Üçüncü bölümde ise Hâkim Efendi'ye ait tercümelerin nüsha bilgilerini aktardıktan ve dikkate aldığımız durumları belirttikten sonra eserlerin transkripsiyonu sunduk.

Çalışmanın bu halini alması için ilgilerini ve emeklerini gördüğüm hocam Doç. Dr. Ahmet Karataş'a, teze katkılarından ötürü Dr. Öğr. Üyesi Ercan Alkan'a ve Dr. Öğr. Üyesi Kadir Turgut'a, bu süreçte emekleri ve dualarıyla beni destekleyen anneme, babama ve kardeşlerime yüreктen teşekkür ederim. Metinlerin son halini dikkatle okuyan eşim M. Nedim Tan'a, tez öncesinde ve sonrasında samimiyetleri ve karşılıksız gayretleri için Kübra Ceylan ve Şule Karaman'a minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Tuğba TAN
Maltepe, 2019

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER	III
GENERAL KNOWLEDGE	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1

I. Fahreddîn-i Irâkî ve Türk Edebiyatında <i>Lemeât</i> Tercümeleri	1
II. İbnü'l-Arabî ve <i>Istılâhâtü's-sûfiyye</i> Adlı Eseri	4

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD MEHMED HÂKİM EFENDİ'NİN HAYATI, KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ

I. Doğumu ve Ailesi.....	6
II. Hocaları ve İlmî-Edebî Çevresi.....	9
III. Devlet Kademelerindeki Memuriyetleri	13
IV. Vefatı	14
V. Edebî ve Tasavvufî Kişiliği	15
VI. Eserleri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

ESERLERİN ŞEKİL ve MUHTEVÂ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. <i>Lemeât</i> 'ın Kaynakları	26
A. Âyetler	26
B. Hadisler	28
C. Diğer Kaynaklar.....	30
II. <i>Lemeât</i> Tercümesinde Dil ve Üslup Özellikleri	32
A. Irâkî'nin <i>Lemeât</i> 'ı Telif Tarzı ve Hâkim Efendi'nin Tercümesi.....	32
B. İnce Bedreddin'in <i>Lemeât</i> Tercümesi ve Hâkim Efendi.....	35
C. Hâkim Efendi'nin Tercümesinde Arapça ve Farsça Unsurlar	39
D. Hâkim Efendi'nin Tercümesinde Vezin ve Üslup	42

III. <i>Lemeât</i> 'ın İçerdiği Konular ve Eserin Özeti	47
IV. <i>Hecsi</i> 'l- <i>hâcis</i> 'in İçeriği ve Kaynakları.....	61
V. <i>Hecsi</i> 'l- <i>hâcis</i> 'te Vezin ve Üslup	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜSHA BİLGİLERİ ve METİNLER

I. <i>Lemeât</i> Tercümesinin Nüsha Özellikleri	71
II. <i>Hecsi</i> 'l- <i>hâcis</i> ve <i>hemsü</i> 'n- <i>nâis</i> 'in Nüsha Özellikleri.....	76
III. Eserlerin Transkripsiyonunda Takip Edilen Esaslar	78
IV. <i>Lemeât</i> ve <i>Istılâhât</i> Tercümelerinin Transkripsiyonu.....	80
A. Terceme-i Sevâniḥ Mu'ṭi'l-fevâtiḥ	80
B. <i>Hecsi</i> 'l- <i>hâcis</i> ve <i>hemsü</i> 'n- <i>nâis</i> fi beyâni ıstılâḥâti ehli'l-yakîn.....	147
SONUÇ	185
BİBLİYOGRAFYA	187
EKLER.....	190

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

b. : İbn, bin

bk. : Bakınız

c. : Cilt

DİA : Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

haz. : Hazırlayan

MÜ : Marmara Üniversitesi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

nr. : Numara

ö. : Ölümü

s. : Sayfa

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

terc. : Tercüme

vd. : Ve diğeri

vr. : Varak

GİRİŞ

Bu çalışma Fahreddîn-i Irâkî'ye (ö. 688/1289) ait olan *Lemeât* ve İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) ait olan *Istîlâhâtü's-sûfiyye* adlı eserlerin adlı eserlerin XVIII. yüzyıl Türk edebiyatının seçkin isimlerinden Seyyid Mehmed Hâkim Efendi tarafından yapılan tercümelerini konu edinmektedir. Bu çerçevede önce *Lemeât* ve *Istîlâhâtü's-sûfiyye*'nin müellifleri hakkında bilgi verilecek, ardından eserlerin Türkçe literatürdeki yeri üzerinde durulacaktır.

I. Fahreddîn-i Irâkî ve Türk Edebiyatında *Lemeât* Tercümeleri

Türk edebiyatı tarihinde ilgi görmüş bir müellif olan Fahreddîn-i Irâkî, Hemedân yakınlarında bulunan Kumcan'da 610/1213 yılında doğmuştur.¹ Künyesi Fahreddîn İbrahim b. Büzürcmihr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî'dir. Erken yaşlarında ilim tahsilini başarıyla tamamlayan Irâkî, Şehrîstan medresesinde ders vermeye başlamıştır. Hakkında aktarılan menkıbeye göre² medresede bulunduğu bir sırada Kalenderî dervişlerin Irâkî'nin ders verdiği ortama gelerek gazel söyleyip raksetmelerinden oldukça etkilenen

¹ Irâkî'nin biyografisine ilişkin bilgiler için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Fahreddîn-i Irâkî, *Lemeât –Aşk Metafiziği–*, (haz. Ercan Alkan), İstanbul 2012, s. 21-53; Ercan Alkan, “Giriş”, *Lemeât –Aşka ve Âşıklara Dâir–*, (Tercüme ve şerh: Ahmed Avni Konuk), İstanbul 2011, 11-24; Orhan Bilgin, “Fahreddîn-i Irâkî”, *DİA*, XII, 84-86.

² *Nefehât*'da bu menkıbe şu şekilde anlatılmaktadır: “Medresedeyken birgün kalenderlerden bir cemaat Hemedân'a uğradılar. Aşk meşrebi gâlip olan yakışıklı bir oğlan vardı, onu görünce ona tutuldu. Kalenderler Hemedân'da kaldıkları sürece Irâkî onların yanında kaldı. Onlar Hemedân'dan gittiler, aradan birkaç gün geçtikten sonra ayrı kalmaya takat yetiremedi, arkalarına düştü ve onlara yetiştii. Onların rengine girdi, yolunu benimsedi. Onlarla arkadaş olup Hindistan'a gitti. Mültan'da Şeyh Bahâüddin Zekerîyyâ'nın sohbetine erişti. Derler ki: Şeyh, Irâkî'yi halvete koydu, çilesinden henüz on gün geçmişti ki, ona bir vecd erişti ve bir hâl istilâ etti; bu esnada şu gazeli söyledi: Şular kim sundular bâde ile bir câm / Ânı sâkî gözünden itdiler vâm. Bu beyti yüksek sesle okuyup ağlıyordu. Tekke sahipleri duyunca bunun, şeyhin yoluna aykırı olduğunu tesbit ettiler. Zira şeyhin usûlüne göre halvette ya zikir ile veya murâkabe ile meşgul olunurdu. Bu anlayışa uymadığını görerek meseleden Şeyhi haberdar ettiler. Şeyh, “bunlar size yasaktır, ona değil” dedi. Aradan birkaç gün geçmişti ki, harâbât ehli yanından geçen şeyhin yakınlarından biri o gazelin harâbât ehli arasında sazlı sözlü meclislerde söylendiğini duydu ve şeyhe bildirdi ve “bâkî ferman şeyhindir” dedi. Şeyh “ne işittiğini söylemesini isteyince” de söyledi ve nihayet şu beyte geldi: “Kılan çûn kendilerdür sırların fâş / Ne için ideler uşşâkı bednâm.” Şeyh “onun işi tamâm oldu” dedi ve kalkıp Irâkî'nin halvethânesi kapısına geldi, “Ey Irâkî! Münâcâtını harâbâtta mı eylersin? Dışarı çık!” dedi. Irâkî dışarı çıkıp başını şeyhin ayağına koydu. Şeyh mübârek eliyle onun başını topraktan kaldırdı ve onu bir daha halvete koymadı ve hırkasını çıkarıp ona giydirdi, sonra kendi kızını ona nikahladı. Ondan bir oğlu oldu, adını Kebîrüddin koydular.” Abdurrahman Câmî, *Nefahatü'l-Üns-Evliyâ Menkıbeleri*, (terc. Lâmiî Çelebi), (haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 817-818.

İrâkî medresedeki görevini bırakarak, Kalenderî dervişlere katılmış, Hemedân'dan ayrılarak Fars ve Hind coğrafyalarında yolculuk etmiştir. Bu esnâda Sühreverdiyye tarikatının büyüklerinden Bahâeddin Zekerîyyâ el-Mültânî'ye (ö. 661/1262 [?]) mürid olup halvete girmiştir. Halvette iken gazel söylemesi üzerine buradaki vaktin ibâdet ve zikirle geçirilmesi gerekliliği sebebiyle etrafında hoş karşılanmamış ancak Mültânî onun bu haline müsaade vermiştir. Halvetten çıktığında Mültânî ona hırkasını giydirmiş ve kızını onunla nikahlamıştır.

İrâkî, yirmi beş yıl boyunca şeyhi Mültânî'nin hizmetinde bulunmuş, vefat edince de onun yerine geçmiştir. Ancak hakkında çıkan bazı dedikodulardan³ ötürü burayı terketmek durumunda kalmış, hac vazifesini yaptıktan sonra Konya'ya gelmiştir. Konya'da Sadreddin Konevî (ö. 673/1274)⁴ ile tanışan ve onun *Fusûsu'l-hikem* ile *Fütûhât-ı Mekkiyye* derslerine katılan İrâkî, bu dersler sırasında *Lemeât* isimli eserini kaleme alarak Konevî'ye sunmuş, Konevî de “*Lemeât*, hakîkatte *Fusûs*'un özüdür” demek sûretiyle eseri beğendiğini beyan etmiştir. İrâkî'nin Konya'da görüştüğü diğer bir sûfi ise Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir (ö. 672/1274). İrâkî, Mevlânâ ile yakın dostluklar kurmuş, onun semâ âyinlerine katılmış olup Mevlânâ'nın cenaze töreninde bulunduğu da hakkında aktarılan bilgiler arasındadır.

İrâkî, Konya'da Muînüddin Pervâne tarafından himâye edilmiş, ona intisap eden Muînüddin Pervâne, Tokat'ta kendisine bir hankah yaptırmıştır. Moğollar tarafından öldürülecek olan Muînüddin Pervâne, bu durumdan önce İrâkî'ye mücevherlerle dolu bir emanet vererek ondan Mısır'da esir bulunan oğlunu kurtarmasını istemiştir. İrâkî,

³ Onun zamanını gazeller söyleyerek ve güzel yüzlü oğlanlar ile sohbet ederek geçirdiğini söyleyen bazı kişiler onun Bahaeddin Zekerîyya'nın halifelğine layık olmadığını söylemişlerdir. Bk. Câmî, *a.g.e.*, s. 818.

⁴ Sadreddin Konevî 1209 yılında Malatya'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mecdüddin İshak'tır. Selçuklu sarayında yöneticilik ve şehzâdelere hocalık yapması sebebiyle geniş bir çevreye sahip olan babası sayesinde dönemin önemli hocalarından ve ailesinin imkanlarından faydalanarak iyi bir öğrenim gördü. Babasının vefatından sonra annesi, Mecdüddin'in arkadaşı olan İbnü'l-Arabî ile evlendiğine, böylelikle İbnü'l-Arabî'nin kendisinin üvey babası olduğuna dair bir rivayet vardır. Konevî, İbnü'l-Arabî ile ilişkisini şeyh-mürid ilişkisi şeklinde başlayarak entelektüel bir paylaşıma dönüştüğünü ifade eder. Onun hayatına etki eden diğer bir isim yine babası Mecdüddin'in arkadaşı olan Evhadüddin Kirmânî'dir. Kirmânî'den aldığı bir seccâdenin vefât ettiğinde mezarına konulmasını istemesi ona duyduğu bağlılığın göstergelerindendir. Yine Mevlânâ ile olan yakınlığı ve buradan doğan anlatılarını anmak gerekmektedir. Nitekim Mevlânâ'nın cenaze namazını Konevî'nin kıldırması bu yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Konevî 673/1274 yılında Konya'da vefat etti ve buraya defnedildi. Daha geniş bilgi için bk. Ekrem Demirli, “Sadreddin Konevî”, *DİA*, XXXV, 420-425.

Muînüddin Pervâne'nin isteği üzerine kendisine emanet olarak verilen mücevherleri Mısır sultanına ulaştırmış ve onun oğlunu esaretten kurtarmıştır. Mısır'da sultanla iyi ilişkiler içerisinde olan Irâkî'ye burada *şeyhu 'ş-şüyûh* ünvanı verilmiştir. Mısır'dan sonra Şam'a geçen Irakî burada 688/1289 yılında vefat etmiş, İbnü'l-Arabî'nin türbesinin yanına defnedilmiştir. Irâkî'nin başlıca eserleri *Dîvân*,⁵ *Uşşâknâme*,⁶ *Lemeât* ve *Istîlâhât-ı Sûfiyye*'dir.⁷

Irâkî, Türk edebiyatı tarihine *Lemeât*'ı dolayısıyla etki etmiş sûfi müelliflerdendir. *Lemeât*'ın literatürde adı tespit edilebilen otuz iki adet Farsça şerhi bulunmakta olup bunlar içerisinde en bilineni Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492) tarafından yazılan *Eşî'atü'l-Lemeât*'tır.⁸ Eserin Anadolu sahasında yapılan tercümelerinin ilki Hacı Bayram-ı Velî'nin (ö. 833/1430) halifelerinden İnce Bedreddin'e aittir.⁹ Kütüphane kayıtlarında Abdülmecid b. Nasûh Tosyevî'nin (ö. 996/1588 [?]) *Risâletü'l-Muhtasar bi'l-Lemehât fî Tercemeti'l-Lemeât* adlı bir risâlesine rastlanmaktaysa da¹⁰ söz konusu risâle *Lemeât*'ın doğrudan tercümesi değildir. Tosyevî'nin *Lemeât*'tan beyitlere ve iktibaslara yer verdiği bu risâle müstakil tasavvufi eser niteliğindedir. Ayrıca kaynaklarda Vusûlî Mehmed Çelebi'ye (ö. 998/1590) bir *Lemeât* tercümesi nisbet edilmişse de¹¹ böyle bir eser bugün için ulaşılabılır değildir.

⁵ Kasîde, terkîb-i bend, tercî-i bend, rubâî ve kıtalardan oluşan *Dîvân*'ın Said Nefisî ve Nesrîn Muhteşem tarafından yapılan neşirleri mevcuttur. Bk. Fahreddîn-i Irâkî, *Külliyât-ı Fahreddîn-i Irâkî*, (thk. Nesrîn Muhteşem), Tahrân 1386hş./2007, s. 1-368.

⁶ Gökhan Çetinkaya tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanmış ve ardından yayınlanmıştır. Bk. Fahrüddîn-i Irâkî, *Uşşâknâme –Âşıklar Kitabı–*, (haz. Gökhan Çetinkaya), İstanbul 2015. Ayrıca bk. Irâkî, *Külliyât-ı Fahreddîn-i Irâkî*, s. 369-447.

⁷ 328 kavramın ele alındığı *Istîlâhât*, Nurettin Bayburtlugil tarafından Türkçe'ye çevirilmiştir. Bk. Irâkî, "İstîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", (trc. Nurettin Bayburtlugil), *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (İstanbul 1985), s. 345-361.

⁸ Söz konusu literatür için bk. Alkan, "Giriş", s. 22-24. Alkan bu literatürü Ahter Çime'nin "Berresî-yi Şurûh-ı Lemeât-ı Irâkî" adlı çalışmasından hareketle tespit etmektedir.

⁹ İnce Bedreddin'in tercümesi önce Ercan Alkan tarafından inceleme konusu edilmiş, ardından Hanifi Vural tarafından akademik yayını yapılmıştır. Bk. Alkan, "Hacı Bayrâm-ı Velî'nin İsteğiyle Yapılan Bir Tercüme: İnce Bedreddin ve Tercüme-i Lemaât'ı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 31, (İstanbul 2013), s. 57-73; Fahreddîn-i Irâkî, *Lemaât*, (haz. Hanifi Vural), İstanbul 2017. İnce Bedreddin tercümesi ayrıca Hacı Bayram-ı Velî'ye atfen yayınlanmıştır. Bk. Hacı Bayram-ı Velî, *Lemaât-ı Kudsî –Kutsal Parıltılar*, Konya 2012.

¹⁰ Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 36, vr. 231b-246b.

¹¹ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâtî' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmî' (İstanbul câmilî ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)*, (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s. 484. Krş. Alkan, "Giriş", s. 21. Ayrıca bk. Necdet Öztürk, "Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selim-Nâme'si", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 50, (İstanbul 1987), s. 9-108.

XVIII. yüzyılda mevcut literatürde söz konusu edilmemiş olan ve çalışmamızın konusunu oluşturan Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'nin *Terceme-i Sevânih mu'ti'l-fevâti*h adlı tercümesi karşımıza çıkmaktadır. Anadolu sahasında yapılan bir diğer *Lemeât* tercümesi ise Ahmed Avni Konuk'a (1868-1938) âittir. Konuk, *Fusûsu'l-hikem* ve *Mesnevî* şârihi kimliğiyle *Lemeât*'ı tercüme ederken esere Câmî'nin şerhinden hareketle çeşitli katkılar da yapmıştır.¹² *Lemeât*'ın son dönemde yapılan bir diğer tercümesi ise Mustafa Saffet Yetkin'e (1866-1950) âit olup Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.¹³ *Lemeât*'ın en son tercümesi Ercan Alkan tarafından yapılmış olup Alkan bu çalışmasında hem Câmî şerhi ve diğer tasavvuf klasiklerinden açıklayıcı notlar eklemiş hem de *Lemeât*'ın William C. Chittick ve Peter Lamborn Wilson tarafından yapılan İngilizce'ye tercümesinin araştırma ve açıklama kısımlarını Türkçe'ye çevirmiştir.¹⁴

II. İbnü'l-Arabî ve *Istılâhâtü's-sûfiyye* Adlı Eseri

Endülüs sınırları içerisinde yer alan Mürsiye (Murcia) şehrinde 17 Ramazan 560 (28 Temmuz 1165) tarihinde doğan İbnü'l-Arabî'nin künyesi Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed et-Tâî el-Hâtimî'dir. Seçkin bir aileye mensup olan İbnü'l-Arabî, erken yaşlarından itibaren ilmî faaliyetler içerisinde bulunmuş, on beş yaşındayken Kurtuba'da İbn Rüşd'le (ö. 595/1198) görüşmüş, birçok alanda icâzet sahibi olmuştur. Yaşadığı bölgede gençlik yıllarına kadar kadın-erkek pek çok tasavvuf büyüğünden faydalanmış, 596/1200 yılında Merakeş'te iken aldığı bir mânevî işâretle İslâm coğrafyasının doğu bölgelerine doğru seyahate çıkmıştır. İlk haccını îfâ edip Tunus'a geri gelen İbnü'l-Arabî, ikinci hac yolculuğu için yeniden yola çıkarak Mısır ve Kudüs üzerinden Mekke'ye ulaşmış, *Fütûhât-ı Mekkiyye*'yi yazmasına sebep olan mânevî karşılaşma da bu dönemde gerçekleşmiştir. 601/1204 yılında Mekke'den ayrılarak Anadolu topraklarına doğru yola çıkan İbnü'l-Arabî, yirmi yıllık bir zaman dilimi içinde Urfa, Malatya, Sivas, Diyarbakır ve Konya'da bulunmuş, Selçuklu sultanlarıyla iyi ilişki kurmuştur. Malatya'da iken Sadreddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak vefat edince onun hanımıyla evlenmiş, böylelikle Konevî, İbnü'l-Arabî'nin hem manevî evlâdı hem de yolunu sürdüren kişi

¹² Konuk'un şerhi Alkan tarafından yayınlanmıştır. Bk. Ahmed Avni Konuk, *Lemeât –Aşka ve Âşıklara Dâir–*, (haz. Ercan Alkan), İstanbul 2011.

¹³ Fahrüddîn-i Irâkî, *Parıltılar*, (trc. Saffet Yetkin), İstanbul 1948.

¹⁴ Fahrüddîn-i Irâkî, *Lemeât –Aşk Metafiziği–*, (haz. Ercan Alkan), İstanbul 2012.

olmuştur. 620/1223'te Şam'a yerleşen ve burada seçkin bir talebe zümresiyle telif faaliyeti içine giren İbnü'l-Arabî, 22 Rebûlâhîr 638'de (10 Kasım 1240) Şam'da vefât etmiştir. İslâm düşüncesinin XIII. yüzyıldaki birikimi üzerinde bıraktığı etki sebebiyle Osmanlı döneminde gerek sûfîler ve siyaset adamları gerekse âlimler ve edebiyat çevreleri tarafından ilgi gören İbnü'l-Arabî, özellikle *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-hikem*'i dolayısıyla önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. “Şeyhu'l-ekber” lakabı İslâmî ilimlerin tümü için otorite kabul edilmesine, “Muhyiddîn” lakabı ise dînî ilimlerde ortaya koymuş olduğu perspektife istinâden kendisine verilmiştir.¹⁵

*Istîlâhâtü's-sûfiyye*¹⁶ İbnü'l-Arabî'nin müstakil olarak tasavvuf kavramlarını ele aldığı bir eserdir. *Fütûhât-ı Mekkiyye*'nin 73. bâbında “Allah'ın Bilgisinin Hazinele, Başlangıç İlminin Hazinelelerinin Karşısında Nerededir?” sorusunun cevabı sadedinde büyük ölçüde işlenmiş¹⁷ 198 kavramın açıklanmasından oluşan eser, Hâkim Efendi tarafından *Hecû'l-hâcis ve hemsü'n-nâis* adıyla tercüme edilmiştir. İbnü'l-Arabî tarafından 615 (1218) yılında Malatya'da yazılmış olan eser, Abdürrezzak Kâşânî (ö. 736/1335) tarafından *Reşhu'z-zülâl* adıyla şerh edilmiş¹⁸ ve Câbî tarafından tahkikli neşri yapılmış olup¹⁹ eserin farklı Türkçe tercümeleri de mevcuttur.²⁰ Hâkim Efendi'nin tercümesini Türk edebiyatı tarihi açısından dikkate değer kılan husus, eserde ele alınan her kavram için o anlamı yansıtacak bir beytin söylenmiş olmasıdır. Ayrıca bu tercümede Hâkim Efendi, İbnü'l-Arabî'yi kendi mürşidi olarak takdim eder.

¹⁵ İbnü'l-Arabî hakkında yapılan çalışmaların çokluğu sebebiyle biyografisine ilişkin bilgilerin uzun bir tekrarını yapmak yerine kısaca bilgi vermeyi tercih ettik. İbnü'l-Arabî'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Claude Addas, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî –Kibrî-i Ahmer'in Peşinde–*, (trc. Atilla Ataman), İstanbul 2010; Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber –İbnü'l-Arabî Düşüncesine Giriş–*, İstanbul 2017.

¹⁶ *Istîlâhâtü's-sûfiyye* aynı zamanda tasavvuf istilâhlarının açıklandığı eserlerin genel adıdır. Bu türün literatür içerisindeki seyri için bk. Mustafa Kara, “İstîlâhâtü's-Sûfiyye”, *DİA*, XIX, 209-212.

¹⁷ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2008, VII, 58-76.

¹⁸ Abdürrezzak Kâşânî, *Reşhu'z-zülâl fî şerhi elfâzi'l-mütedâvile beyne erbâbi'l-ezvâk ve ahvâl*, (nşr. Saîd Abdülfettâh), Kahire 1996.

¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Istîlâhât –Mu'cemu Istîlâhâtü's-sûfiyye–*, (nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Beyrut 1990.

²⁰ İbnü'l-Arabî, “İstîlâhâtü's-sûfiyye”, (trc. Seyfullah Sevim), *Mukaddemât*, Kayseri 1997, s. 64-71. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Risâleler*, (trc. Vahdettin İnce), İstanbul: 2005, I, 317-333.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYYİD MEHMED HÂKİM EFENDİ’NİN HAYATI, KİŞİLİĞİ ve ESERLERİ

I. Doğumu ve Ailesi

Biyografisini konu alan kaynaklarda ismi Vakanüvis Seyyid Mehmed Hâkim bin Halîl,²¹ Seyyid Mehmed,²² Vakanüvis Seyyid Mehmed Hâkim Efendi,²³ es-Seyyid Mehmed Efendi bin Halîl,²⁴ Hâkim Seyyid Mehmed Efendi,²⁵ Hâkim Mehmed Efendi,²⁶ Seyyid Mehmed Hâkim²⁷ gibi farklı şekillerde kaydedilen Hâkim’in ismi hakkındaki kayıtların çeşitliliği, bulunmuş olduğu görevler, ailesi hakkındaki bilgiler ve edebî kişiliği sebebiyledir. Seyyid²⁸ kaydı soyunun Hz. Peygamber’e dayandığını, Halîl kaydı babasının ismini, Hâkim kaydı mahlasını, vakanüvis²⁹ kaydı ise tarihçi kişiliğini gösterir. Doğum tarihine ilişkin net bir bilgi aktarılmamakla birlikte eğitim aldığı kişiler³⁰ ve telif

²¹ Müstakîmzâde Süleymân Sa’deddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 408.

²² Râmiz, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâsı*, (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 67; Şefkat-i Bağdâdî, *Tezkîre-i Şu’arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, (haz. Filiz Kılıç), Ankara 2017, s. 74.

²³ Fâtîm Davud, *Hâtîmetü’l-Eş’âr (Fâtîm Tezkiresi)*, (haz. Ömer Çifçi), Ankara 2017, s. 79; Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şuarâ*, (haz. Sâdık Erdem), Ankara 2014, s.60.

²⁴ Mehmed Cemaleddin, *Osmanlı Târîh ve Müverrihleri Âyine-i Zurefâ*, (haz. Mehmet Arslan), İstanbul 2003, s. 60.

²⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, II, 142; Ayşe Peyman Yaman, *Hat sanatı için Devhatü’l-Küttâb Kaynak İncelemeli Metin Çevirisi*, (Yüksek Lisans Tezi, 2003), Marmara Üniversitesi SBE, s. 132-133.

²⁶ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, (haz. Nuri Akbayar), İstanbul 1996, II, 560.

²⁷ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçok), Ankara 1982, s. 327.

²⁸ Hz. Peygamber’in soyundan gelenler için kullanılan “seyyid” tabiri zaman içerisinde sadece Hz. Hüseyin’in soyundan gelenleri ifade etmek için kullanılmış, Hz. Hasan’dan devam eden soy için ise “şerif” denilmiştir. Kavramın zaman içerisinde geçirdiği anlam değişiklikleri ve ilgili süreçler için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Seyyid”, *DİA*, XXXVII, 40-43.

²⁹ Vakanüvis: “Tarihî hadiselerin kayd ve zabtı için tayin olunan resmî memurun unvanıdır. Tarihin lüzum ve faydası anlaşıp da kendilerinden sonra gelecek nesillere zamanlarından bir iz, bir eser bırakmak arzusu duyulduğu andan itibaren vakalar resmî memurlara tutturulmuş ve bu vekayinameler birer vesika olarak eskiler tarafından yenilere bırakılmıştır. Bu zarureti hissetmiş her devlet gibi Osmanlılar da memleket hadiselerini bir yere kayd ile tarihini vücuda getirmenin faydası takdir olunarak vakanüvislik memuriyeti ihdas edilmiş ve bu vazifeyi ifa eyleyenlere vakanüvis denilmiştir.” Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, III, 574.

³⁰ Güngör, Hâkim Efendi’nin *Târîh*’inde Yanyavî Es’ad Efendi’den ders okuduğuna dair verdiği bilgileri dikkate alarak doğumunun bu yıllara rast geldiğini tespit etmektedir. Bu öğrenim sırasında yaklaşık on altı on yedi yaşlarında olabileceği ifade edilen Hâkim’in beraber ders okuduğu arkadaşının vefatı üzerine not düştüğü bilgi ise şu şekilde aktarılmıştır: “Merhûm Seyyid Fâhir Zaferânbolu’da mütevellid ve Âsitâne’de medrese-nişin-i tahsîl olup, otuz târihinde merhûm Yanyavî üstâdımız Es’ad Efendi’den

etmiş olduğu eserlerden hareketle yaklaşık olarak 1600'lü yılların sonu ve 1700'lü yılların başında doğduğu tahmin edilmektedir. Doğum yerinin İstanbul olduğu net bir bilgi olup kaynaklarda “Şehrî'dir”,³¹ “İstanbul'dur”, “İstanbul'da doğmuştur” gibi ifadelerle belirtilmiştir.³²

Hâkim Efendi'nin eserlerine ilişkin çalışmalarda biyografisi ele alınırken tezkirelerdeki bilgilerin karıştırılması sebebiyle farklı görüşler ortaya konulmuştur. Söz konusu farklı görüşlerden ilki Sâlim'in (ö. 1156/1743) *Tezkiretü'ş-şuarâ*'sında adı Mehmed, mahlası Hakîm ve Hamdi, babasının adı Saatçi Hüseyin Efendi olan kişi ile Hâkim Efendi'nin karıştırılmasından kaynaklanır. Sâlim, eserinde Hakîm mahlaslı kişinin biyografisini şöyle aktarır:

“Hakîm: Nâmı Mehmed'dir. Mecma'-ı 'acâyib-i maḥlûkât ve maḥarr-ı eşnâf-ı kâinât olan Kostaṭıniyye'de Kara Mustafâ Paşa Türbesi kurbünde Gedik Paşa Mahallesinden zâhir ü hüveydâ olmuştur. Ol maḥallenin câmi'-i şerîfinde ḥatîb olan Sâ'atçi Hüseyin Efendi-nâm kimesnenin veled-i ḥâlifi olmağla Sâ'atçi-zâde 'unvânıyla şehir bir şahş-ı âteşin-ta'bir olup melâmî-meşreb rind-i bî-kayd ü bî-taleb cere'l-lisân bir şüh-zebân olup keşret-i seyâhatle ol dehri şu rütbede geşt ü güzâr eylemiştir ki Rûm u 'Acem'de püşt ü pâ ve Anadolu ve 'Arabistân'da görmediği bir câ kalmamıştır. Akrânına nisbet 'âlim-i nihrîr maḥûlesi olup böyle bî-âram olmayıp bî-kayd-ı ma'âş ve âzâde-ser-i fîkr ü telâş olucağ iken verâ-perde-i ğaybde nihân olan hikmet-i ḥafiyye muktezâsınca bî-çâre ḥirmân ve la'übâlî be-hem âteş-i sûzân ile her dem ḥarîk-ı nâr-ı firâvân olmaktadır.”³³

Sâlim'in bu kaydındaki Hakîm mahlaslı kişinin müellifimiz Hâkim Efendi zannedilmesi, onun ailesi ve ilgilendiği alanlar konusunda bilgi karışıklığına ve yorum farklılığına sebep olmuş gözükmektedir.³⁴ Söz konusu farklı görüşlerden ikincisi ise ailesi

ders okumağa sâ'î ve bir medresede bile hem-sâye-i hücre idik ve şerîk-i ders ve hem sülûk olduğumuz hasebiyle ahvâlınden bir nebze bâ'is-i rahmet olmağçün tahrîr olundu.” Tahir Güngör, *Vak'anüvis Hâkim Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, MÜSBE, (Doktora Tezi, 2014), s. 988.

³¹ Şehrî kelimesinin kullanımı için Pakalın şu bilgileri vermektedir: “İstanbulu yerinde kullanılır bir tabirdir. *Şehrî*, köylü olmayıp şehirli olmak mânâsına da gelir.” bk. Pakalın, *a.g.e.*, III, 327.

³² Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 560; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, II, 149; Yaman, *a.g.e.*, s. 132; Müstakîm-zâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 408; Babinger, *a.g.e.*, s. 327.

³³ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, (haz. Adnan İnce), Ankara 2018, s. 176.

³⁴ Çakırcı, bu bilgilerden hareketle Hâkim'in melâmî meşrep ve gönül ehli bir kişi olduğundan ve seyahate düşkünlüğünden bahseder. Konu hakkında bk. Mehmet Çakırcı, *Hâkim Mehmet Efendi Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), s. 9. Yine bu bilgilerden hareketle

hakkında oldukça az bilgi bulunan Hâkim'in babasının adıyla ilgilidir. Babasının adı Halil'dir ancak yapılan çalışmalarda babasının kimliği ile ilgili bilgiler ve yorumlar farklılık göstermektedir. Hâkim'in künyesi iki kaynakta³⁵ anılmakta olup Çakırcı³⁶, Erdoğan,³⁷ Poyraz,³⁸ Ekinci³⁹ ve Göllü⁴⁰ tarafından bu künye bilgisi dikkate alınarak Hâkim Efendi'nin babasının İstanbul Gedikpaşa Mahallesi Câmii imamı Bıçakçızâde Emir Çelebi diye bilinen Seyyid Halil Efendi olduğu belirtilmiştir. Kızılabdullah⁴¹ ve Güngör'ün çalışmalarında ise babasının ismi Kafesdar Emir Çelebi olarak belirtilmekte, Güngör diğer eşleştirmenin bir karışıklık sebebiyle kaynaklarda tekrarlandığı ifade etmektedir. Nitekim bu bilginin Sâlim'in tezkiresinden hareketle ortaya konulmuş olabileceği ileri sürülmüş, söz konusu tezkirede Hâkim Efendi'nin babasının Saatçi Hüseyin Efendi olduğu ve esere ait farklı nüshalarda Hakîm isminin Hamdi şeklinde geçtiği tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında babasının İstanbul Gedikpaşa Mahallesi Câmii imamı Bıçakçızâde Emir Çelebi olarak kaynaklarda geçmediği, nitekim isminin de Kafesdar Emir Çelebi olduğu bilgisi verilmiştir. Eserleri üzerine yapılan çalışmalarda böyle bir görüş farklılığı bulunsa da Müstakîmzâde tarafından babasının adının "Pederi Kafesdar Bıçakçı Emir Çelebi merhûmdur" şeklinde verilen bilgi iki ismin tek kişiye ait nispetler olduğunu düşündürmektedir.⁴² Güngör yine Kısmet-i Askeriyye Mahkemesi kayıtlarından Hâkim'in dedesinin adının İbrahim olduğu, Tevhide ve Zeliha isminde iki

Poyraz tezinde Hâkim için şu ifadeleri kullanır: "Hâkim, gezip görmeyi çok seven bir kişidir. Yine kaynaklara göre İran, Rumeli, Anadolu ve Arabistan'da görmediği bir köşe kalmamıştır. *Dîvân*'ında Mekke, Şam ve Bosna gibi şehirlerden bahseder." Yakup Poyraz, *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, (Doktora Tezi, 2008), On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, s. 16.

³⁵ Müstakîmzâde'de "Seyyid Mehmed Hâkim bin Halil" şeklinde başlık kısmında, Cemâleddin'de ise "Mûmâ ileyh hâcegân-ı dîvân-ı hümayundan es-Seyyid Mehmed Efendi bin Halil'dir" şeklinde giriş cümlesi olarak geçmektedir. Müstakîmzâde, *a.g.e.*, s. 408; Cemâleddin, *a.g.e.*, s. 60.

³⁶ Çakırcı, *a.g.e.*, s. 14.

³⁷ Mehtap Erdoğan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1, (Sivas, 2007), s. 332; a.mlf., "Türünün Farklı bir Örneği: Hâkim Mehmed Efendi'nin Müstezâd Nazım Şekliyle Yazdığı Mi'râciyesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 40, (Erzurum 2009), s. 89.

³⁸ Poyraz, *a.g.e.*, s. 11.

³⁹ Ramazan Ekinci, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Divanında Yer Almayan Şiirleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 34, (Konya 2013), s. 135.

⁴⁰ Bilge Karga Göllü, *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i (İnceleme, Karşılaştırmalı Metin)*, (Doktora Tezi, 2018), Çukurova Üniversitesi SBE, s. 33.

⁴¹ Şâhin Kızılabdullah, *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*, Ankara Üniversitesi SBE, (Yüksek Lisans Tezi, 2004), s. 17.

⁴² Güngör, *a.g.t.*, s. LVIII; Müstakîmzâde, *a.g.e.*, s. 408.

kızı ve Fatma isminde bir kardeşi bulunduğu bilgisini vererek biyografisinin tamamlanmasına katkıda bulunmuştur.⁴³ Güngör bu tereke kaydına ulaşmak sûretiyle tezkirelerde yer alan ve mevcut çalışmalarda karıştırılan bilgilerin tashihini yapma, böylece Hâkim Efendi hakkındaki bilgi eksikliğini kısmen tamamlama imkanı bulmuştur. Dolayısıyla Hâkim Efendi'nin birinci dereceden yakınları hususundaki bilgilerde bu kayıt temel kabul edilmelidir. Bunlar dışında ailesine ilişkin bilgiye rastlanmamaktadır.

II. Hocaları ve İlmî-Edebî Çevresi

Hâkim Efendi döneminin seçkin âlimlerinden dersler okumuştur. Temel ilimler ile Arapça ve Farsça'yı Yanyalı Esad Efendi'den⁴⁴ (ö. 1143/1731) okumuş, hat ilminde sülûs ve nesihî İsmail Efendizade Abdî Efendi'den (ö. 1090/1679) meşk etmiş, Suyolcuzâde Mehmed Necib Efendi'den (ö. 1171/1758) ketebe icazeti almıştır. Suyolcuzade, Hâkim'in hurde, ta'lik, dîvânî ve nesihde maharet sahibi bir hattat olduğunu, ayrıca çok sayıda eseri bulunduğunu aktarmaktadır. *Tuhfe-i Hattâtîn*'de Müstakimzâde (ö. 1202/1788) tarafından kendisinin hat ilmindeki bilgi ve mahareti şu şekilde aktarılmıştır:

“Kendileri ulûm-i nâfiâyı Es'ad Hoca'dan görüb sülûs ve neshî İsmâil Efendizâde Abdî Efendi'den yazub ba'de sâhib-i *Devha* Suyolcuzâde Necîbâ-yı Eyyûbî'den vaz'-ı lafza-i ketebeye icâzet aldı. Mektûbî hulefâsından iken tarîk-i hâcegâna duhûl ve silâhdâr kitâbetine vusûl bulmuştur. Vekâyi'-nüvis-i devlet-i aliyye olmuştur. Üdebâ-yı vaktimizden olmağla yirmi sene mukaddem kendilerinden on sekiz *Makâme-i Harîrî* ve sâir ba'zı kütüb-i edebiyye görülmüştür. Sâhib-i âsâr bir şâir-i nâm-dâr idi.”⁴⁵

⁴³ Güngör, *a.g.t.*, s. LIX.

⁴⁴ Yunanistan'ın Yanya şehrinde doğdu. İlk eğitimini burada aldıktan sonra İstanbul'da medrese eğitimi gördü. Mantık, Felsefe, matematik ve astronomi öğrendi. Çeşitli medreselerde müderrislik görevini yerine getiren Esad Efendi Galata kadılığına getirildi. Ayrıca Topkapı Sarayı kütüphanesinde hâfız-ı kütüp olarak vazifede bulundu. Arapça, Farsça, Latince bilen Esad Efendi'nin öğrencileri arasında Bedrî Mehmed Efendi, Abbas Vesim Efendi, Dimitri Kantemiroğlu, vakanüvis Hâkim Efendi dikkat çeken isimlerdendir. Aristo'nun bazı eserleri ile Porphyrius'un İsâgûcî adlı eserini Latince'den Arapça'ya çevirmesi, bilgi ve donanımı sebebiyle kendisine muallim-i sâlis unvanı verilmiştir. Nakşibendiyye tarikatına mensup olan Esad Efendi vefat ettiğinde Nakşibendiyye'ye mensup kişilere tahsis edilen Edirnekapı'daki Emîr Buhârî Dergahı yakınındaki mezarlığa defnedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kazım Sarıkavak, “Yanyalı Esad Efendi”, *DİA*, XLIII, 322-323. Esad Efendi'nin hayatı ve fikirleri için bk. Ömer Mahir Alper, *Osmanlı Felsefesi Seçme Metinler*, İstanbul 2015, s. 439-478.

⁴⁵ Müstakîmzâde, *a.g.e.*, s. 408.

Yine Müstakimzâde *Devhatü'l-küttâb*'da onun hat ilmindeki hünerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“...üstâd-ı cemîl İsmâil Efendizâde Abdullah Efendi'den sülûs ve nesihî görüp, ba'dehu bu fakîrden bekâyâ-yı mezâyâ-yı hattı encâma resîde ve me'zûn bi'l-ketebe olup, maârif-i sâireleri gibi hoş-nüvîsân-ı ketebe-i zamâne ile eser-i mu'teberin mîzân-ı tefâhür-i sencîde edip fâyiku'l-akrân olmuşlardır... Hurde, ta'lik ve dîvânîde dahi mahâretleri ve nesih ve ta'lik lâ yuhsâ kitabeleri pesendîde-i rûzgâr ve Arabî vü Fârisî vü Türkî eş'âr-ı âbdâr ve te'lifât-ı bülend- i'tibârları neş'e-bahş-i bezm-i irfan zât-ı şerîf-i âlîşân ve kurretü'l-ayn-ı hâcegân-ı divân, memdûh-ı ulemâ-yı deverân, nuhbe-i üdebâ-yı zaman, nâdiru'l-akrândır.”⁴⁶

Hâkim edebiyat ve hat sanatının yanı sıra felsefe ile de ilgilenmiş bir kişidir. Her ne kadar bu alandaki bilgisini hangi hocalardan tahsil ettiğine ilişkin bir kaynağa ulaşamamış isek de Es'ad Efendi ile olan münasebeti onu bu alanda da görgü ve kavrayış sahibi kılmış gözükmemektedir. Nitekim *Risâletün fî-tahkîki't-tibâ'u't-tâm* adlı risâlesinden anlaşıldığına göre döneminde daha çok İshrâkî felsefe geleneğini sürdüren çevrelerde ilim olarak kabul edilen kâmil tabiata⁴⁷ ilişkin bilgileri bizzât hocasından tahsil ettiğini şu cümleler ile açıklamaktadır:

“Bilmiş ol(unuz) ki, gençlik dönemimde, Kâmil Tabiat'ı, âlim, sâlih, takva ve hikmet sahibi bir kişiden öğrendim.”⁴⁸ Bu zâtın kendisi de bu (ilmi) hocalarından öğrenmişti. Bu kişi (bana bu ilmi) telkin etti. Ben de bir müddet bu konu ile uğraştım ve oldukça ilginç şeyler öğrendim. Daha sonra Batı (garp)'lı âlimlerden birisi ile bir araya geldim ve bu bilgileri ona arz ettim. O, bunu hoş karşıladı ve (olumsuz) hiçbir şey söylemedi. Daha sonra geniş bilgi ve dirâyet sahibi olan Allah dostlarından bir velî ile bir araya geldim. Bu velî bana şöyle dedi: Oğlum! Şunu bil ki, İmam Fahreddin Râzî, *Gizli Sır (es-Sırru'l-mektûm)* isimli eserinde, Kâmil Tabiat ile ilgili nakillerde bulunmuş ve kendisine kitaplardan aktarılan şeyler hakkında bir hüküm vermişti. Bu ilmin sırrını

⁴⁶ Yaman, *a.g.t.*, s. 132-133.

⁴⁷ Kâmil tabiat hakkında bk. İsmail Erdoğan, *Hermetik İslâm Düşüncesi'nde Türlerin Efendisi ve Kamil Tabiat Anlayışı*, Ankara 2004.

⁴⁸ Bu kişinin Yanyalı Es'ad Efendi olması muhtemeldir. Ondan Arapça ve Farsça öğrendiği yıllar Güngör'ün çalışmasında da gençlik dönemini işaret etmekteydi. Nitekim Es'ad Efendi'nin felsefe konusundaki yetkinliği literatürde vurgulanan bir husustur.

kendisi de bilmiyordu.”⁴⁹

Eserin devamında Hâkim, Mecrîfî’nin (ö. 398/1007) *Gâyetü’l-hâkîm* adlı eserini okuduğunu söyler. Buna ilaveten büyü, simyâ ve tılsım gibi konulara yönelik ilgileri doğrultusunda Ahmed el-Bûnî’nin (ö. 622/1225) *Şemsu’l-maarifi’l-kübrâ*’sını incelediği ve yine filozof taşı ya da felsefe taşı gibi isimlerle meşhur olan *Tedbîr Risâleleri*’ne baktığı anlaşılmaktadır. İbn Haldun’un (ö. 808/1406) *Mukaddime*’sinin de bu kitabı yazarken başvurduğu kaynaklardan olması onun gizli ilimlere dönük ilgisinin genişliğini göstermektedir.⁵⁰ Ayrıca risâlede Sühreverdî’nin (ö. 587/1191) kendi el yazması bir kitabından⁵¹ nakledildiği belirtilen bir bölümün bulunması, Hâkim’in felsefe geleneği ve İsrâkîlikle ilişkisini ortaya koymaktadır. Nitekim Hâkim’in felsefe ve gizli ilimlerde öğrenmiş olduğu bilgileri bir yöntem olarak benimsemesi ve bu türlü bilgilere eserlerinde yer vermesi dikkate değer bir durumdur. Meselâ *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*’sını kaleme alırken yöntem olarak her bir ilâhî ismin havas ve vefkini veriyor olması, eserlerinin sonunda ebced, tılsım ve simyâyâ ilişkin bilgilerin bulunması, Hâkim’in bu alanlarda işlek bir zihne sahip olduğunun göstergesidir.

Hâkim’in tasavvuf muhitleriyle de yakın ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kaynaklarda Hasan Sezâî⁵² (ö. 1151/1738) ve İsmail Hakkı Bursevî’den⁵³ (ö. 1137/1725) feyz aldığı aktarılır. Göllü, Hâkim’in *Şerh-i Dîvân-ı Şevket*’i üzerine yaptığı çalışmada hakkında bilgi bulamadığı fakat Hâkim’in kendisine divanı şerh ederken sıklıkla başvurduğunu belirttiği ve üstadı olarak kabul ettiği Derviş Sâdık Efendi (ö.?) isimli bir kişiden bahseder.⁵⁴ Hâkim’in Müstakîmzâde Süleyman Sa’deddin Efendi’ye bazı dersler okuttuğu da onun hakkında kaydedilen bilgiler arasındadır.⁵⁵ Buna ilaveten

⁴⁹ İsmail Erdoğan, “Seyyid Hakîm Muhammed’in Kâmil Tabiat (et-Tıbbâ’u’t-tâmm) ile İlgili Bir Risâlesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/ 2, (Elazığ 2003), s. 257.

⁵⁰ İsmail Erdoğan, *a.g.m.*, s. 258.”

⁵¹ Bu kitabın muhtemelen Sühreverdî’nin dua ve zikirlerden oluşan ayrıca kâmil tabiata dair de bilgiler içerdiği iddia edilen *el-Vâridât ve’t-tasdikât*’ı olduğu ifade edilmektedir. İsmail Erdoğan, *a.g.m.*, s. 262.

⁵² “Gülşenî tarikat-ı aliyyesinden münîb bir vakânüvis-i lebîb idi.” Cemaleddin, *a.g.e.*, s. 60

⁵³ “İrfân sâhibi şeyhlerden Sezâî ve İsmâil Hakkı hazretlerinden feyz almıştır.” Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, II, 149.

⁵⁴ Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Göllü, *a.g.t.*, s. 33-36.

⁵⁵ Güngör çalışmasında Müstakîmzâde’nin ifadeleriyle konuyu şu şekilde aktarır: Bu hususla ilgili olarak Müstakîmzâde “...ve zümre-i hâcegân-ı dîvândan Seyyid Mehmed Hâkim Efendi’den *Makâmât-ı Harîrî* ve *Târîh-i Utbî* ve bedî’iyyâtın *Hulletü’s-siyerâ* ve sâir mülhakât-ı fenn-i âdâb isti’âb olunup” ifâdeleriyle Hâkim’den ders aldığını ve ondan okuduğu dersleri açık bir şekilde zikretmiştir. Güngör,

Hâkim'in Gülşenî tarikatından feyz aldığı,⁵⁶ Nakşibendî tarikatına mensup olduğu⁵⁷ da aktarılmaktadır. Nitekim Hâkim, *Fusûs* şerhinin mukaddimesinde kendisinin meşreben İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240), tarikat olarak Nakşibendiyye'ye mensup olduğunu şu ifadelerle dile getirir:

“Ve ene'l-fakîru ilallâhi'l-ganiyyi'd-dâim es-Seyyid Mehmed Hâkim el-Muhyevî meşreben ve'n-Nakşibendî el-Murâdî tarîkatın ce'âlenâ'llâhu min zümretihim ve haşernâ ma'ahum.”⁵⁸

Es'ad Efendi (ö. 1264/1848) *Bağçe-i Safâ-endûz*'unda Hâkim'in Nakşibendiyye'ye mensubiyeti hakkında şöyle der:

“...seksen beş Rebûlevvelinde murg-ı dil-i âgahı terk-i kuyûdât-ı kafes-i mecâz âlem-i ervâha pervâz eden dest-i kerâmet-peyvest-i Hazret-i Abdullah Kaşgârî ile dâhil-i dâire-i tarîkat-ı Nakşibendiyye olan es-Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'dir.”⁵⁹

Hâkim'in Bektâşîlik, Gülşenîlik, Halvetîlik ve Mevlevîlik hakkında övgü dolu

a.g.t., s. LX-LXI.

⁵⁶ Cemaleddin, a.g.e., s.60; Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., II, s. 149; Mücteba İlgürel, “Hâkim Mehmed Efendi”, DİA, XV, 189-190.

⁵⁷ İlgürel, a.g.m., s. 189-190; Esad Mehmed Efendi, a.g.e., s.119.

⁵⁸ “Ben, dâima Ganî olan Allah'ın fakîri Seyyid Mehmed Hâkim, meşreben İbnü'l-Arabî'ye, tarîkat olarak Nakşibendî el-Murâdî'ye mensubum. Allah bizi onların zümresinden kılın ve onlarla birlikte haşretsin, âmin.” Seyyid Mehmed Hâkim Efendi, *Terceme-i Fusûsu'l-hikem*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi Blm. nr. 1247, vr. 1b-2a.

⁵⁹ Es'ad Mehmed Efendi, a.g.e., s. 119. Burada ismi geçen Abdullah Kaşgârî hakkında *Hadikatü'l-cevâmi*'nin “Murtazâ Efendi Tekyesi Câmîi” maddesinde şu şekilde bir bilgi yer almaktadır: “Bânîsi kibâr-ı hâcegân-ı Devlet-i Aliyye'den olup Tersane Emâneti ve sair hidemâta istihdâm olunarak Ruznâmçe-i kebîrlikten ma'zûl iken vefât eden Yekçeşm el-Hac Murtazâ Efendi'dir. Tarîk-i Nakşibendiyye'den Kaşgârî Şeyh Abdullah Efendi mukaddemâ Eyyûb'e gelüb anda sâkin iken La'lî-Zâde Seyyid Abdülbâki Efendi binâ ve ihyâ buyurdıkları Kalenderhâne'ye şeyh eylemişlerdir. Mezbûr Kalenderhâne şeyhliği mücerredlere meşrûta olduğundan ve Şeyh Abdullah Efendi tehhül murâd buyurdıklarından, zâviye-i mezbûre şeyhliğini terk eylemiş iken mûmâ ileyh Murteza Efendi rû'yâda me'mûren bu câmî-i şerîfi ve etrâfına hücerât-ı latîfi binâ edüb ve Nakşibendiyye'ye şart eyledikde mezbûr Şeyh Abdullah Efendi ibtidâ bu tekkeye post-nişin olmuşlardır. Vâkîf-ı mezbûr Murtezâ Efendi fi'l-asl tarîk-i Nakşibendiyye'yi Mekke-i Mükerrreme'de Şeyh Ahmed Yekdest'den ahz eylemişlerdir. Ve mezkûr Şeyh Abdullah Kaşgârî 1174 senesi mâh-ı seferinin yedinci günü (18.09.1760) vefât edüb, hattat İbrâhim Tâhir Efendi *Ekber-i Meşâyih* lafzını târih demişdir. On dört sene mikdârı bu zâviyede şeyh olmuşdur ve yetmiş dört sene ömür sürmüşdür. Ulemâdan ve sulehâdan ve mazanne-i kirâmdan olup bazı eş'âr-ı pesendîdesi dahi vardır. Türbe-i mahsûsada medfûnlardır.” Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Alî Sâtî' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi* (İstanbul câmilere ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar), (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s. 346. Burada kullanılan *Murâdî* nisbesi ise dönem İstanbul'unun seçkin Nakşibendî şeyhlerinden Murâd Buhârî ile ilgili gözükmektedir.

şiiirler söylemesi farklı tarikatlara duyduğu yakınlığın göstergesidir. Nitekim *Dîvân*'ında Bektaşîlik hakkında dört, Gülşenîlik hakkında üç, Hacı Bayram-ı Velî (ö. 833/1430) hakkında bir, Halvetîlik hakkında dört, Sünbülîlik hakkında iki şiir bulunduğu tespit edilmiştir.⁶⁰ Bununla beraber onun tarikat çevreleri ve tasavvuf büyükleri hakkında şiirler yazması döneminin alışkanlığı olarak değerlendirilmiş, dolayısıyla Hâkim'in şiirlerinde tasavvufî bir kişiliğin görünmediği ifade edilmiştir.⁶¹ Ancak Hâkim'in –eserleri başlığı altında göreceğimiz üzere– gerek yazdığı tercüme ve şerhler gerekse İshrâkî felsefeye ve vahdet-i vücûd çizgisine duyduğu ilgi, onun hayatında tasavvufun yalnızca döneminin edebî ilgileriyle sınırlı kalmadığını ortaya koyar niteliktedir.

III. Devlet Kademelerindeki Memuriyetleri

Hâkim Efendi hayatı boyunca çeşitli devlet kademelerinde memuriyette bulunmuştur.⁶² Başlangıçta bir süre Sadâret Mektûbî Kalemî'nde⁶³ görev yaptıktan sonra hâcegân sınıfına geçti ve silâhdar kâtibi oldu. 1 Receb 1166 (4 Mayıs 1753) tarihinde İzzî Süleyman Efendi'nin yerine vakanüvisliğe getirilerek bu görevde 1 Receb 1180 (3 Aralık 1766) tarihine kadar devam etti.⁶⁴ Bazı kaynaklarda onun bu görevi vefatına kadar sürdürdüğü aktarılmaktadır.⁶⁵ Hâkim Mehmed Efendi vakanüvislik görevini sürdürürken farklı görevler de üstlenmiştir. 1753'te haslar mukâtaacısı,⁶⁶ 1759'da cebeciler kâtibi,⁶⁷

⁶⁰ Poyraz, *a.g.t.*, s. 528-535.

⁶¹ Poyraz, *a.g.t.*, s. 144.

⁶² Hâkim'in bulunmuş olduğu görevler işaret edilen kaynaktan derlenmiştir. İlgürel, *a.g.m.*, s. 189.

⁶³ Sadâret dâiresinin yazı işlerinin başında bulunan memurun unvanıdır. Mektûbî-i sadâret Mektûbî-i sadâret-i uzmâ sûretinde de kullanılırdı. Pakalın, *a.g.e.*, I, 80.

⁶⁴ İlgürel, *a.g.m.*, s. 189.

⁶⁵ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, Ankara 1996, III, 1915.

⁶⁶ Haslar Mukâtaacısı: “Emlak-i hümayûn, hâs-ı selâtîn, hâs-ı vüzerâ ve hâs-ı umerâ defterlerini tutar ve bundan başka Larisa gümrüklerinin, Suriye duhanlarının, ham ve işlenmiş yünlerin iltizâmılarına da bakardı.” Pakalın, *a.g.e.*, I, 141. “1249 senesinde divan menâsıbında tenkihât yapıldığı sırada Başmukâtaacılık, Hâslar Mukâtaacılığı ve Tarihçilik mansıpları birleştirilerek aklâm-ı selâse hocalığı namı altında bir vazife ihdâs olundu. Bu tâbiri üç kalem vazifesinin birleştirildiğine delâlet etmek için konuldu ve Haremeyn Mukâtaacılığı'na ilhâk edildi. Tanzimattan sonra devlet işleri yeni teşkilata tâbi tutulduğu esnada bu vazife de lağvedilmiştir.” Pakalın, *a.g.e.*, I, 41.

⁶⁷ Cebeciler Kâtibi: “Kapıkulu ocaklarının yaya kısmından bölük ve cemaat olarak iki kısma ayrılan ve ok, yay, kılıç, kalkan, harbe, cebe, cevşen, tüfek, barut ve kurşun gibi levâzımı temin ederek imal, muhafaza ve tâmir vazifesiyle mükellef olan ocağın hesabı ile ilgilenen memura verilen isimdir.” Pakalın, *a.g.e.*, I, 263.

Mayıs 1761’de sipâhiler kâtibi,⁶⁸ Nisan 1763’te mâliye tezkirecisi⁶⁹ tayin edilmiştir. 4 Kasım 1766’da ikinci defa cebeciler kâtipliğine getirilen Hâkim’in son resmî görevi küçük rûznâmeciliktir.⁷⁰ Hâkim’in yerine getirmiş olduğu görevler hakkında Güngör’ün çalışması, görevlerin başlangıç ve bitiş tarihlerini tespit etmesi, kendinden sonra bu görevi sürdürenlere ilişkin ayrıntılar içermesi ve konuyu tarih kaynaklarıyla desteklenmesi bakımından oldukça aydınlatıcıdır.⁷¹ Bu sebeple bulunmuş olduğu görevler hakkında Güngör’ün ayrıntılı anlatımlarını tekrar etme gereği duymadık.

IV. Vefatı

Hâkim Efendi’nin ölüm tarihiyle ilgili farklı görüşler vardır. Kaynakların çoğunda belirtilen tarih 1184 senesidir.⁷² Bazı kaynaklarda ise onun 1185 senesinde⁷³ vefat ettiği bilgisi bulunsa da Güngör’ün ulaştığı Hâkim’e ait tereke kayıtlarındaki tarihin 3 Cumâdelâhire 1184/24 Eylül 1770 olduğu düşünülürse vefatının bu tarihten önce olması gerekmektedir. Vefatının Regâib gecesinde olduğu Müstakîmzâde tarafından verilen bilgiler arasındadır.⁷⁴ Ancak tereke kaydında bulunan not sebebiyle Regâib gecesini vefat ettiğine dair Müstakîmzâde’nin aktardığı bilginin doğru olmadığı anlaşılmaktadır.⁷⁵ Müstakîmzâde’nin bu şekildeki aktarımı Hâkim ile arasındaki hoca-talebe ilişkisi sebebiyle onu övme, hatırasını yüceltme isteği şeklinde de yorumlanabilir. Hâkim’in İstanbul’da Nahilbend Mahallesi’nde sâbık Haleb Kethudâsı Mehmed Ağa’nın evinde sâkinken vefat ettiği,⁷⁶ Haydarpaşa Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı’na defnedildiği,⁷⁷

⁶⁸ Sipahi ve Silahatlar Mukâbele Kalemi: “Bu iki kalem, Anadolu Muhâsebe kalemi tarafından tasdik edilen tediye varakalarını sahiplerine teslim ederdi.” Pakalın, *a.g.e.*, I, 140.

⁶⁹ Divân-ı hümâyûn’un yazı işleriyle ilgilenen memurlarda mukâtaacılığın bir alt kademesidir. Pakalın tezkirecilik hakkında kıdemi şu şekilde aktarır: “Katipler mertebesinde sayılan tezkirecinin teşrifât itibarıyla olan mevkiî şöyle tarif olunmaktadır: Küttâb merâtibinde Reisu’l-küttâb, anın altına Yeniçeri kâtibi, anın altına Ruznâmecî, anın altına Mukâbeleci, anın altına Mukâtaacı, anın altına Tezkireci anın altına reis kâtipleri oturur.” Pakalın, *a.g.e.*, III, 491.

⁷⁰ Kapıcıbaşların ve çaşnigirlerin ve deniz askerlerinin defterlerini tutan kişilerdir. Pakalın, *a.g.e.*, I, 140.

⁷¹ Güngör, *a.g.t.*, s. LXI-LXIV.

⁷² Müstakîmzâde, *a.g.e.*, s. 408; Fatûn, *a.g.e.*, s. 53; Cemaleddin, *a.g.e.*, s. 60; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 142; Şemseddîn Sâmî, *a.g.e.*, III, 1915; İlgürel, *a.g.m.*, s.189; Babinger, *a.g.e.*, s. 327.

⁷³ Es’ad Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 154; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 101

⁷⁴ “...târih-i fesâhat 1184 târihi leyle-i Regâib’inde rihlet eyledi.” Müstakîmzâde, *a.g.e.*, s. 408-409.

⁷⁵ Konuyla ilgili değerlendirme için bk. Güngör, *a.g.t.*, s. LXV-LXVI.

⁷⁶ Güngör, *a.g.t.*, s. LXVI.

⁷⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 142; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II,101; Babinger, *a.g.e.*, s. 327.

mezarlığın harap durumda olması sebebiyle de kabrinin yer tespiti yapılamadığı⁷⁸ vefatı hakkında aktarılan bilgiler arasındadır.

V. Edebî ve Tasavvufî Kişiliği

Hâkim Efendi'nin hayatına ilişkin bilgiler yukarıda ele aldığımız üzere çoğunlukla tezkirelerden aktarılmıştır. Vak'anüvislik görevini vefatına kadar sürdürmesi onun bu alanda tanınmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte kendisini yetiştiren, bulunduğu çevrenin imkanlarını değerlendiren Hâkim, hat ve edebiyat alanlarında da kendisini adı anılır kimselerden kılmayı başarmış gözükmetedir. Nitekim hayatı boyunca sürdürdüğü tercüme ve şerh çalışmaları, yazdığı eserlerin aynı zamanda müstensihisi olması onun bu konulardaki yeteneğini ortaya koyar. “Şi'r ü inşâda mahir ve haysiyyet-i zâtiyyesi inde'l-üdebâ zâhir ü bâhir olmağla”,⁷⁹ “ve Arabî ve Fârisî ve Türkî eş'âr-ı âbdâr ve te'lifât-ı bülend-i'tibârları neş'e-bahş-i bezm-i irfân zât-ı şerîf-i âlişân ve kurretü'l-ayn-ı hâcegân, divân-ı memdûh-ı ulemâ-yı deverân, nuhbe-i üdebâ-yı zamân, nâdiru'l-akrândır.”⁸⁰ gibi ifadelerle övülmesi gördüğü kabulün göstergelerindendir. Esad Mehmet Efendi de onun kaleminin özgünlüğüne dikkat çekerek hakkında “Fünûn-ı edebîyye ve 'Arabiyye vesâir ma'ârif-i cüz'îyye ve külliyyede muhakkıkâne ma'lûmâtı müselleme-i 'âlem ve nazmen kendüye mahşûş bir vâdi-i nev-ıtarh ve üslûbda olarak”⁸¹ ifadelerini kullanmaktadır. Aynı şekilde Râmiz (ö. 1202/1788) *Âdâb-ı Zuraîfâ*'sında Hâkim'in yaşı buluşa ulaştığında zekası ve kabiliyetinin gereği olarak döneminin ilimlerini öğrendikten sonra büyük bir irfana eriştiği ve hat konusunda mahir olduğu ağdalı bir dil ile vurgulanmış, ardından Hâkim'e ait şiir örneklerine yer verilmiştir.⁸²

Farklı alanlarda şöhret bulmuş kişilerin onun faaliyetlerine etki etmesi, döneminde diğer şairler gibi ilgi görmese de Türkçe'nin yanı sıra Arapça, Farsça şiirler söylemesi, ilgilerini yansıtan eserler üzerine şerhler yazması, nazire, tarih gibi türlerde edebî mirasa katkılarda bulunması ve sürekli klasik metinleri anlama çabası içerisinde

⁷⁸ Güngör, *a.g.t.*, s. LXV.

⁷⁹ Cemaledin, *a.g.e.*, s. 60.

⁸⁰ Yaman, *a.g.t.*, s. 132-133.

⁸¹ Es'ad Mehmed Efendi, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endûz'u*, (haz. Rıza Oğraş), Ankara 2018, s. 109.

⁸² Râmiz, *a.g.e.*, s.67.

olması Hâkim'i ayrıcalıklı kılar. *Divân*'ında edebî yönünü öven beyitlerine rastlanan Hâkim, kendisini döneminin Rüstem'i gibi görmekte, bu sahadaki becerisinin ve nazımdaki ustalığının onu okuyanlar tarafından zor bulunduğunu şöyle dile getirmektedir:

Çana 'at loğmasın ehl-i nazar mevfûr bulmuşlar
Bütün mülk-i Süleymânı ğınâ-yı mûr bulmuşlar

Yine bir sâgar içmekdür 'ilâcî dest-i sâkîden
Seni mestâne ammâ çeşmüni maḥmûr bulmuşlar

Bilenler gerden-i şâfuñdaki hâşıyyeti şordum
Devâsın çesm-i hûn-âlûdenüñ kâfûr bulmuşlar

Bu şeb tâ şubḥ olunca ḥasret-i şahba-yı la'lünden
Dil-i pür-şûr maḥmûr şarâb-ı şûr bulmuşlar

Cihânüñ Rüstem-i şâhib-kırân-ı nazmısın Hâkim
Senüñ bâzû-yı ṭab'üñ ehl-i ma'nî zûr bulmuşlar⁸³

Hâkim aynı zamanda kendisini mucize derecesinde söz söyleyebilecek kudrette hükmünü yürüten irfan ehli bir padişah olarak görür:

Hükm itmeseydi mülket-i i'câza ser-te-ser
Hâkim şeh-i kalem-rev-i 'irfân olur mı hîç⁸⁴

Hâkim eserlerinde dil kaygısı olan ve üslup özelliklerini gözetten bir müelliftir. Bu sebeple özellikle *Tarih*'i hususunda olayların sebep sonuç ilişkilerine bağlı kalmadığı, dil özellikleri ve söz sanatları uğruna eksik bilgi naklettiği şeklinde eleştirilere maruz kalmıştır. Müstakil olarak Hâkim'in *Tarih*'ini çalışan Güngör ise bu yaklaşımın gerçeği yansıtmadığını, müellifin benimsemiş olduğu İran edebî tarihçilik anlayışının böyle bir üslubu sonuç verdiğini belirtir. Bu çerçevede Hâkim naklî tarihçilik anlayışını benimseyen, olayları mistik bir çerçeve ile kurgulayan, konuyu aktarırken dile ayrıca önem gösteren ve sebep sonuç ilişkisini merkeze almayan bir vakanüvis olarak anlatılır.⁸⁵

⁸³ Poyraz, *a.g.t.*, s. 438.

⁸⁴ Poyraz, *a.g.t.*, s. 407.

⁸⁵ Güngör, *a.g.t.*, LXVIII. Hâkim'in *Târiḥ*'ine ilişkin en yoğun eleştirilerin olduğu eserlerden biri Vâsıf Efendi'nin (ö. 1806) *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâyıku'l-ahbâr*'ıdır. Hâkim'in *Târiḥ*'inin de kaynak olarak kullanıldığı bu eser sebebiyle Vâsıf hakkında Resimli Türk Edebiyatı'nda şu cümleler kurulmuştur: "Bu

Hâkim eserlerinde metinlerini okuyan kimselere aşağıda yer verileceği üzere *Levâmiu'l-ışk*'ın başında “tâ kim ikisi hem-zıyâ-yı kâmereyn-i semâ-i vücûd her ‘âşıkın mir’ât-ı ‘âlem-tâb-ı şühûdu ola” veya *Lemeât* tercümesinin başından “kelime-i çend ber-sebîl-i tercümânî-i sevânih-i erbâb-ı ‘ışk u muhabbet zebân-ı vaqt üzere imlâ vü tercüme vü inşâyâ ibtidâr eyledim ki tâ her ‘âşıkın âyîne-i ma‘şûk-nümâsı ola” gibi ifadelerle hitap ederek kendisinden fayda bulunmasını diler. Dolayısıyla anlatımındaki konuyu açıklama gayreti ve öğreticilik yönü olağan karşılanabilir.

Göllü, *Şerh-i Dîvân-ı Şevket* üzerine hazırladığı çalışmada onun şerhte yararlandığı kaynaklar arasında Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492), Abdülkadir Geylânî (ö. 561/1165-66), Abdülkerim Cîlî (ö. 832/1428), Ahmed er-Rıfâî (ö. 578/1182), Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501), Âmidî (ö. 1160/1747), Arpaemînizâde Sâmî (ö. 1146/1734), Âsâfî, Aziz Mahmud Hüdâî (ö. 1038/1628), Bâkî (ö. 1008/1600), *Bihâru'l-Envâr*, Bûsirî (ö. 695/1296 [?]), *Ferheng-i Cihângîrî*, Fırdevsî (ö. 411/1020 [?]), Fuzûlî (ö. 963/1556), Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]) ve Hâkânî'nin (ö. 1015/1606) isimlerini sayar. Poyraz, Hâkim'e kaynak olarak Hüseyin Baykara (ö. 1470-1506), Ali Şîr Nevâî, Fârâbî (ö. 339/950), Nedîm (ö. 1143/1730) ve Ferîdüddin Attar'ın (ö. 618/1221) isimlerini zikreder. Güngör ise Hâkim'in Evliya Çelebi (ö. 1095/1684 [?]), Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), Aristo (m.ö. 384-322), *Târîh-i Bağdâdî*, *Târîh-i Semhûdî*, *Târîh-i Sülûk* ve adını zikretmediği tarih kaynaklarından yararlandığını ifade etmektedir.⁸⁶ Söz konusu isimler dikkate alındığında Hâkim'in felsefe, tasavvuf ve edebiyat üçgeninde hassasiyet gösteren bir müellif olduğu anlaşılmaktadır. Hâkim bu kaynaklardan beslenmek sûretiyle kendisini edebiyat ve tarih alanında yetkin bir şekilde ortaya koymaya çalışmış, eserlerini de bu hassasiyet çerçevesinde kaleme almıştır. Onun eserlerinde yöntem olarak bir bütünlük bulunduğu söylenebilir. Örneğin şerh ettiği metinlerde genellikle tercümeyle dayanan bir anlatımı ön plana çıkarması bunun yanında fevâid türünde bilgilerde konunun ilmî ve

eserin özünde Vâsıf, İzzî Târîhi'nden Hâkim Târîhi'nden; Çeşmi-zâde ve Mûsâ-zâde Târihlerinden ve daha başka kaynaklardan istifade ettiğini bildirir. Ancak Vâsıf ile Hâkim Târîhi'nin birinci cildlerinin mukaayesesi, Vâsıf'ın Hâkim Târîhi'ni küçümsemesine rağmen eserini yazarken Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'nin tarihinden hem de gelişi güzel ve fütursuzca iktibaslarla bulunarak bir takım yanlışlıklara düştüğü neticesini çıkarmıştır.” Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, II, 787. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, “Müverrih Vâsıf'ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, V/8, 69-76; VI/ 9, 91-122; VII/ 10, 79-102.

⁸⁶ Diğer çalışmalarda Hâkim'in eserlerde hangi isimleri kaynak olarak kullandığına dair bir başlığa rastlamadık. Bu sebeple sadece üç araştırmacının isimlerine yer verildi.

metafizik yönüne atıflarda bulunarak açıklama gayreti içerisinde olması hemen hemen tüm eserlerinde görülen bir üslup özelliğidir. Yine dilinin ağıdalı olarak nitelenmesi onun kelimeleri seçişindeki ahenk arayışından ve telife ilişkin mevcut hafızaya atıftan kaynaklanır. Kendi çalışmamızdan hareketle belirtmemiz gerekirse *Hecsi'l-hâcis*'in mukaddimesinde İbnü'l-Arabî için kullandığı sıfatlar bu türlü atıflara örnektir. Yine *Lemeât*'da fâide başlıklarıyla ana metinde yer almayan konu anlatımlarına Hâkim'in eserlerinde rastlayabilmemiz olağandır. Bu şekilde bir yazım tarzına sahip olması Hâkim'in okuyucusuna kattığı bir değer olarak görülebilir. Fazla ayrıntılı bir anlatıma sahip olmasa da kullanmış olduğu sözcükler ve aktardığı fevâid türünden bilgilerle okuyucusuna ilgileri doğrultusunda takip ettiği hafızanın ipuçlarını verir.

Yine Hâkim'in eserlerinde bulunan ifade tarzlarından biri de bu eserlerin ona rüya ya da bir feyz üzerine yazdırıldığıdır. Nitekim *Mir'atü'n-necât* adlı eserinde rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü, kendilerinin Hz. Ali tarafından bir araya getirilen salavat metinlerinin Hâkim'e öğretilmesini buyurduğunu, kendisinin de bu rüya üzerine eserini kaleme aldığını belirtmektedir. Benzer bir şekilde *Fusûs* tercümesinin mukaddimesinde şeyhi olarak benimsediği İbnü'l-Arabî'yi rüyasında gördüğü ve kendisine bu eseri yazması için müsaade verdiğini söylemektedir. Yine *Hecsi'l-hâcis*'te, kendisinin İbnü'l-Arabî'nin izleyicisi (tufeyl) olduğunu ve ondan ancak nefsi adına bir fayda bulmak istediğini aktarır. Tüm bunlar Hâkim'in eserlerini kaleme alırken hareket ettirici olarak mistik bir alana atıf olduğunu gösterirken bu sayede dinen bir hoşnutluğa erişmek olarak okunabilir.

VI. Eserleri

Hâkim Efendi kendi yüzyılının çokça eser vermiş müellifleri arasındadır. Mevcut çalışmalar içerisinde Güngör, Hâkim'in yirmi üç, Göllü on iki, Poyraz on dokuz, Çakırcı on dokuz, Erdoğan yirmi, Kızılabdullah on beş, İlgürel yirmi eserini tespit eder. Eserleri üzerine yapılan çalışmalarda görüleceği üzere farklı hacimleri ihtivâ eden bu yekûn Hâkim'in ilgilerindeki genişliğin ve kalemindeki işlekliliğin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Hâkim kendi kaleminden çıkan ve *Lemeât* tercümesinin ana nüshası olarak kullandığımız Osman Ergin nr. 784'teki mücelledin baş kısmında yer alan

Levâmiu'l-ışk adlı risâlesinde eserlerinden şu şekilde bahseder:

“Ammâ ba'd bu kemîne-i hayret-rehîn ü hâ'im Seyyid Muhammed el-med'uv bi-Hâkim veffekehü'l-lâhu Te'âlâ ile's-şuhûdî'd-dâ'im ki sâhil-i teyyâr-ı baır-i erbâb-ı esrâr ve 'irfâna mişâl-i hasr-ı bi-mikdâr hübüb-ı nesemât-ı riyâz-ı 'ışkla dest-i murâdî-i sâkı-i irâdîden nûş itdigim ayâğıla resân olub emvâc-ı 'inâyetle sîrâb ve mevâhib-i pür-hiyâc-ı kerâmetle kâmyâb ve izhâr-ı şükr-i ni'met-i bî-imtinân-ı vehhâb içün nice resâil-i 'ışk u muhabbet tahrîrine rûh-i hatm-i sâmi⁸⁷ kerâmetden me'mûren destyârî-i tevfiğ u 'inâyet refik olmuştur. Ez-cümle *Şerh-i Tâ'iyye-i Kübrâ* ve *Şerh-i Hamriyye-i Fârîziyye* ve *Şerh-i Zevrâ vü Havra* ve *Tanzîr-i Lemehât* ve *Tanzîr-i Rubâ'ıyyât* ve *Terâcim-i Erbâb-ı Tecellîyyât* ve *Resâil-i Nefise-i Nefsiyye* ve *Şürûh-i Ebyât-ı Gülşen-i Râz* ve *Sevânihu'l-ışk* ve *Risâle-i Ka'biyye* ve *Risâletü's-Şevk* ve *Redd-i İ'tirâzât-ı Şeyh-i Ekber* ve *Sânihât-ı diğer* ve *Şerh-i Ebyât-ı Ma'nevî-i Gülşenî* ve *Şerh-i İstılâhât-ı Rûşenî* ve *Şürûh-i Ebyât-ı Meşnevî* ve *Şerh-i Fuşûsu'l-hikem* ve *Terceme-i İstılâhât-ı Şeyh-i Ekber*. Ve buña mânend nice ta'likât-ı enîkât-ı enver ve ezher şebt-i şâhîfe-i beyân olmuştı. Ammâ şimdi bir şâhib-naazar-ı âlî-güherin hüsn-i teveccüh-i şûrî vü mâ'nevîsi bir vechile dahî bâ'is-i tahrîk-i iltihâb-ı şevkim olub kâ'ide-i ehlullâh üzere bâ'zı esrâr-ı mektûme-i vahdeti izhâr içün tekellüfât-ı şâ'irânenen berî ve elbise-i elfâz-ı 'Arabî ve Fârisîden ârî zebân-ı Türkî ile bâ'zı ebyât-ı acîbe inşâdına himmet ve ol ebyâtı meşreb-i 'irfân üzere şerh u beyâna 'azîmet olındı ki zıkr olunan resâil-i muharrereden kitâb-ı *Sevânihu'l-ışk*'ım âyîne-i ma'sûk-nümâ bir tarh-ı laţif u ra'nâ olmağla buña dahî *Levâmi'u'l-ışk* tesmiye olındı. Tâ kim ikisi hem-zıyâ-yı kamereyn-i semâ-i vücûd her 'âşıkın mir'ât-ı âlem-tâb-ı şühûdu ola. Ve billahi'l-'avn ve bi-yedihî ezimmetü's-şavn.”⁸⁸

Bu bilgiye göre Hâkim'in kendi zikrettiği eserlerinden bir kısmına bugün için kataloglardan ve mevcut çalışmalardan hareketle ulaşılamamaktadır. Ulaşılamayan bu eserler şunlardır: *Redd-i İ'tirâzât-ı Şeyh-i Ekber*, *Resâil-i Nefise-i Nefsiyye*, *Risâletü's-Şevk*, *Şerh-i Ebyât-ı Ma'nevî-i Gülşenî*, *Şerh-i Hamriyye-i Fârîziyye*, *Şerh-i İstılâhât-ı Rûşenî*, *Şerh-i Zevrâ ve Havra*, *Şerh-i Tâiyye-i Kübrâ*, *Tanzîr-i Lemehât*, *Tanzîr-i Rubâ'ıyyât*, *Terâcim-i Erbâb-ı Tecellîyyât*, *Şürûh-i Ebyât-ı Mesnevî-i Mânevî*, *Şürûh-i Ebyât-ı Mesnevî*. Ayrıca Bursalı Mehmed Tâhir Bey Hâkim Efendi'ye *Şerh-i Kasîde-i Dimyâtiyye*, *Risâletü'l-Mehdiyyeti'l-Hanefiyye*, *Risâletü'l-Mehdiyyeti'l-hakîka*,

⁸⁷ Varak kenarı not: “Rûh-i hatm-i sâmi be-hâzret-i Şeyhü'l-ekber işâret hâhed.”

⁸⁸ Seyyid Mehmed Hâkim Efendi, *Levâmiu'l-ışk*, OE nüshası, nr. 784, vr. 34b.

Tehlîlnâme, Tevhidnâme, İşârât, Şerh-i Rubâî-yi Hazret-i Mevlevî gibi kütüphane kataloglarında rastlamayan eserler atfeder.⁸⁹ Bunlar dışında Hâkim üzerine yapılan çalışmalarda eserlerinin genel bir tanıtımı yapılmakta olup biz de bu anlatım tarzını dikkate alarak söz konusu eserler hakkında bilgilendirici notlara yer vereceğiz.⁹⁰

1. *Dîvân*: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü TY. 1224 ve TY. 5586 ve TY. 9707'de mevcut üç nüshası bulunmaktadır. Hâkim'in *Dîvân*'ında 1 mesnevi, 9 kaside, 7 tarih, 1 terci-i bend, 4 tahmis, 127 gazel, 20 kıt'a, 25 rubâî, 1 matla, 6 müfred ve 8 lügaz vardır. Bu açıdan mürettep bir divan olup şiirlerde aruz kalıpları kullanılmıştır. *Dîvân* üzerine Yakup Poyraz tarafından 2008 yılında *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)* isimli bir doktora tezi ve Mehmet Çakırcı tarafından 2006 yılında *Hâkim Mehmed Efendi Divanı (inceleme-transkripsiyonlu metin)* isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezlerde eserin 1224 ve 5586 nüshalarının varlığından söz edilmiş, 9707 katalog numarasında kayıtlı nüshadan bahsedilmemiştir.

2. *Târih*: Hâkim'in 1753-1766 yılları arasında yerine getirdiği vakanüvislik görevi sırasında kaleme almış olduğu kayıtlardan oluşur. Eserin altı nüshası bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Nüshası nr. B. 231 ve B. 233/1, Arkeoloji Müzesi Nüshası nr. 483 ve 484; Princeton Üniversitesi Nüshası Islamic manuscripts, New series nr. 1000q; İÜ Nâdir Eserler Ktp. Nüshası nr. T.Y. 9972; Berlin Devlet Ktp. Nüshası nr. Ms. or. fol. 3338; Staatsbibliothek, Upsala Üniversitesi Nüshası nr. 289'da kayıtlı olan künyeler bu eserin nüshalarına aittir. Hâkim'in *Târih*'i üzerine Tâhir Güngör *Vak'a-nüvis Hâkim Efendi Tarihi (Metin ve Tahlîl)* ismiyle 2014 yılında bir doktora çalışması hazırlamıştır. Güngör, çalışmasında bu nüshalardan sadece Topkapı nüshasının tam olduğunu ve bu nüshanın ikinci cildinin müellif hattı olduğunu belirtir.⁹¹ Eserde Sultân I. Mahmûd'un saltanatının son bir senesi, Sultân III. Osmân'ın üç senesini ve Sultân III.

⁸⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 142.

⁹⁰ Bu kısmı hazırlarken çoğunlukla Güngör'ün çalışmasından hareketle kaynaklara ulaştık ve metne doğrudan ulaşamadığımız durumlarda Güngör'ü kaynak göstermekle yetindik. Güngör'ün söz konusu çalışmasını tezimizin savunma aşamasında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayınlamıştır. Bk. Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)* I-II, (haz. Tahir Güngör), İstanbul 2019.

⁹¹ Güngör, *a.g.t.*, XCVI-XCVII.

Mustafa'nın ise ilk on yılında cereyan eden olaylar konu edinilmiştir.⁹²

3. Şerh-i Dîvân-ı Şevket: Eserin İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Edebiyat 211; Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi 43 Va 1172; Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 7; Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu nr. 715; Süleymaniye Kütüphanesi Dârülmesnevi Koleksiyonu nr. 433; İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi nr. TY 3394 ve 9671 olmak üzere yedi nüshası bulunmaktadır. Eser üzerine Bilge Kara Göllü tarafından *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)* isimli 2018 yılında tamamlanan doktora çalışması bulunmaktadır. Eser sebk-i hindî akımının en önemli temsilcilerinden biri olan Şevket Buhârî'nin (ö. 1111/1700) *Dîvân*'ının Sultan I. Mahmud'un emriyle yaptırılan şerhidir. Mürettep bir divanın tümünü konu alan bu şerh Hâkim'in Arapça, Farsça'ya olan hâkimiyetini göstermesi ve dilin inceliklerini aktarabilmesi açısından önemlidir. Eser şerh niteliğinden daha çok tercüme özellikleri taşımaktadır. Eserde şerhe konu edilen 9 kaside, 575 gazel, 132 nazm, 13 rubai, 57 müfred, 9 kıt'a, 67 matla', 1 tarih beyti bulunmaktadır.⁹³

4. Siyer-i Kebîr: Hz. Peygamber'in hayatını konu alan bir eserdir. Beş bölümden oluşan eser nûr-i Muhammedî, Hz. Peygamber'in doğumu ve kendisine nübüvvet verilmesi, hicreti, vefatı, kendisinin etrafında bulunanlar hakkındaki bilgilerden, hulefâ-i raşidîn ile Emevî ve Abbasî halifelerinden bahseder. Eser İBB Atatürk Kitaplığı nr. Bel. Yz. B. 69'da kayıtlıdır.

5. 'Acâ'ibü'l-ahbâr fî Ahbâr-i Seyyidi'l-ahyâr: Manzum mensur karışık olarak telif edilmiş olan eser yine Hz. Peygamber'in hayatını konu edinmektedir. Dört bölümden oluşan eserde Hz. Peygamber'in nübüvvetini müjdeleyen, tasdikleyen rivâyetler verilmiştir. Eser Avusturya Milli Ktp. nr. A.F. 107 a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. nr. E.H. 1175; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. nr. R. 1477; İÜ Nadir Eserler Ktp. nr. T.Y. 2478'da kayıtlı dört nüshası vardır.⁹⁴

6. el-Müntecib: Hz. Peygamber'in özelliklerinden bahseden eser dört bölümden oluşmaktadır. Eser Süleymâniye Ktp. M. Arif-M. Murad nr. 202/2'de kayıtlı olup tespit

⁹² Güngör, a.g.t., LXVII.

⁹³ Göllü, a.g.t., s.50.

⁹⁴ Güngör, a.g.t., s. LXXXII.

edilebildiği kadarıyla yalnızca bir nüshası bulunmaktadır.

7. Hilye-i Şerîf: Hz. Peygamber'in tasvîrine yer veren eser 422 beyitten oluşmaktadır. Besmele, Tevhîd, Na't ve Hz. Peygamberin şekli özelliklerinin anlatıldığı başlıklar halinde düzenlenmiştir. İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin nr. T.Y. 910/6; İstanbul Millet Ktp. Ali Emiri Manzûm nr. 1391; Ankara Milli Ktp. nr. 06 Mil Yz B800/1; Süleymânîye Ktp. Yazma Bağışlar nr. 813 ve İÜ Nadir Eserler Ktp. nr. T.Y. 1224'de belirtilen katalog numaralarıyla kayıtlıdır. Eser üzerine yapılan çalışmalardan ilki Mehtap Erdoğan tarafından yapılmış olup "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi"⁹⁵ başlığını taşımakta, ikincisi Yakup Poyraz tarafından yapılmış olup "Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin 'Nazîre-i Hilye-i Hâkânî' Adlı Eseri"⁹⁶ başlığıyla yayınlanmıştır.

8. Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın doksan dokuz isminin şerhi olan eser, mesnevî tarzında yazılmıştır ve üçyüz beyittir. Her isim üç beyit ile manzum olarak açıklanıp ardından mensur beş altı satır halinde izahı yapılmış, havass ve vefki verilmiştir.⁹⁷ Hâkim'e aidiyeti hususu şüphelidir.⁹⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Yeni Yayınlar nr. 652'de kayıtlı olan eserin tespit edilen tek bir nüshası bulunmaktadır. Eser üzerine Şahin Kızılabdullah tarafından *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı* ismiyle 2004 yılında tamamlanan bir yüksek lisans çalışması vardır.

9. Mi'râciye: Mirac hadisesini müstezad nazım şekli ile anlatan bir eserdir. Süleymânîye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 4477 ve İÜ Nadir Eserler Ktp. nr. T.Y. 9707'de kayıtlı iki nüshası vardır. Mehtap Erdoğan tarafından "Türünün Farklı bir Örneği: Hâkim Mehmed Efendi'nin Müstezâd Nazım Şekliyle Yazdığı Mi'râciyesi"⁹⁹ başlıklı bir makalede yayınlanmıştır.

⁹⁵ Mehtap Erdoğan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1, (Sivas 2007), s. 317-358.

⁹⁶ Yakup Poyraz, "Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin 'Nazîre-i Hilye-i Hâkânî' Adlı Eseri", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2/3, (Çukurova 2007), s. 449-488.

⁹⁷ Kızılabdullah, *a.g.t.*, 46-47.

⁹⁸ Güngör, *a.g.t.*, s. LXXXVII.

⁹⁹ Mehtap Erdoğan, "Türünün Farklı bir Örneği: Hâkim Mehmed Efendi'nin Müstezâd Nazım Şekliyle Yazdığı Mi'râciyesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 40, (Erzurum 2009), s. 75-117.

10. *Terceme-i Fusûsu'l-hikem*: Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Fusûsu'l-hikem* isimli eserinin tercümesidir. *Fusûs* yirmi yedi fasstan oluşan bir eser olup her bir fass bir peygamberin ismi ile ilişkilendirilerek konular anlatılmıştır. Eserin başında Hâkim, “Şeyhim” olarak nitelediği İbnü'l-Arabî'yi rüyasında görmüş ve *Fusûs*'u tercüme etmek için kendisine izin verildiğini aktarmıştır.¹⁰⁰ Eserin ulaşılabilen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nr. E. H. 1247'de kayıtlıdır. Nüshanın başında müellif hattı olduğu “Hâkim Efendi'nin kendü hattıdır gaflet olunmaya vesselâm”, “Terceme-i Fusûs-i Seyyid Hâkim Efendi bi-hattıhî” cümleleriyle belirtilir. Tercüme *Fusûs*'un yarıya yakın kısmını içermektedir.

11. *Kavâidü'l-Fürs*: Süleymâniye Ktp. Yazma Bağışlar nr. 1288; Süleymâniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 6115/1; Süleymâniye Ktp. Halet Efendi nr. 723/3; Nuruosmâniye Ktp. nr. 82/2 ve Köprülü Ktp. Mehmed Asım Bey nr. 438'de kayıtlı olmak üzere beş nüshası bulunan eser Farsça'nın gramer bilgileri hakkında olup Arapça kaleme alınmıştır.

12. *Vefdü'l-intisâr fî-medhi'l-ensâr*: Ka'b b. Züheyr'in (ö. 24/645 [?]) ensârı övdüğü kasîdenin şerhi olan eserin tek nüshası İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin nr. T.Y. 784/4'de kayıtlıdır.

13. *Şerh-i Kasîde-i Keşmir*: İranlı şâir Örfî-i Şîrâzî'nin (ö. 999/1591) Ekber Şâh'ın (ö. 1014/1605) Keşmir seferi sebebiyle yazdığı *Kasîde-i Keşmîriyye*'sinin şerhidir. Eserin Süleymâniye Ktp. Reşid Efendi nr. 737/3'de kayıtlı bir nüshası vardır.

14. *Nefhatü'z-zât ve nefhatü's-sıfât*: Ferîdüddîn Attâr'ın (ö. 618/1221) *Cevheru'z-zât ve mercânetü's-sıfât* isimli eserinin tercümesi olan eser mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Eserin İstanbul Millet Ktp. Ali Emiri Manzûm nr. 940'da kayıtlı olmak üzere tek nüshası vardır.

¹⁰⁰ Bu nüshanın mukaddimesinde Hâkim bu durumu şu cümleler ile aktarır: فَإِنِّي رَأَيْتُ الشَّيْخَ قَدَسَ سِرِّهِ الْعَزِيزَ فِي مُحَرَّمِ الْحَرَامِ فِي سَنَةِ إِحْدَى وَسِتِّينَ وَمِائَةٍ وَأَلْفٍ فِي رُؤْيَا صَالِحَةٍ يَشْعُرُ بِإِيْذَانِ خِدْمَتِيْ لِهَذَا الْكِتَابِ مُسْتَمِدًّا فِيْ فَيْضِهِ وَنَفْخَتِهِ وَأَرَدْتُ شَرْحَهُ بِلِسَانِ تَرْكِيْ مَعَ مَا يَلِيْقُ بِهِ مِنَ الْأَمْثَلَةِ وَالْإِسْتِشْهَادَاتِ 1161 senesinin Muharrem ayında Sâlih bir rüyâda İbnü'l-Arabî'yi kuddise sırrıhu'l-azîz gördüm. Feyzinden ve nefesinden meded umarak bu kitaba hizmet edebilmem için izin veriyordu. Ben de onu misaller ve müşahedelerle birlikte lisân-ı Türkî ile şerh etmeyi murad ettim. Seyyid Mehmed Hâkim Efendi, *Terceme-i Fusûsu'l-hikem*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nr. E. H. 1247, vr. 1b.

15. Terceme-i Ta‘bîrât-ı Menâm-ı Hazret-i Mevlânâ: Mevlânâ’nın (ö. 672/1273) altı rüyasının yine Mevlânâ tarafından yapılan tabirlerinin Türkçe’ye tercümesinden oluşan eserin Süleymâniye Ktp. Halet Efendi nr. 794 ve İÜ Nadir Eserler Ktp. nr. T.Y. 1774 olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır.

16. Mir’âtü’n-necât: Hâkim eserin mukaddimesinde, 1142/1729 senesinde Mısır’da iken Hz. Peygamber’i rüyasında gördüğünü söylemekte, Hz. Peygamber’in yanında oğlu İbrâhîm olduğu hâlde kendi kendine “Allâhümme salli ‘alâ Seyyidînâ Muhammedin Nebiyyi’l-ümmiyyi ve ‘alâ âlihî ve sahbihî ve sellim” şeklinde salavât getirdiğine ve oğlu İbrâhîm’in de Hz. Peygamber ile onu tekrar ettiğine şahit olduğunu aktarmaktadır. Bu duruma oldukça şaşırان Hâkim daha sonra Hz. Peygamber’in kadem-i şeriflerini öpmüş ve Hz. Peygamber, okunuş şekilleri Hz. Ali tarafından bir araya getirilen salavât-ı şerifelerin Hâkim’e öğretilmesini emir buyurmuştur. Gördüğü rüya üzerine Hâkim *Mir’âtü’n-necât* adlı salavat metinlerinden oluşan eserini kaleme almıştır. Eserin mevcut olan tek nüshası Ankara Milli Ktp. nr. 06 Mil Yz A 2295/4’de kayıtlıdır.

17. el-Vâridâtü’r-Rabbâniyye fî-nefehâti’r-Rahmâniyye: Tasavvufî konuların on beş vâride şeklinde işlenmiş olduğu eser İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin nr. T.Y. 784/2’de kayıtlıdır.

18. Levâmi‘u’l-‘ışk: İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin nr. T.Y. 784/3’te kayıtlı olan eser tasavvuf konularındaki bazı Türkçe beyitlerin şerhidir.

19. Hazâ’inü’l-esrâr ‘alâ Nebiyyi’l-muhtâr: Çeşitli salavat metinlerinin bir araya getirilmesiyle oluşan eser Ankara Milli Ktp. nr 06 Mil Yz A 2295/3’de kayıtlıdır.

20. Risâletün fî-tahkîkî’t-tıbâ‘u’t-tâm: İsrâkî filozoflara göre kâmil tabiat fikrinin incelendiği eser Arapça olarak kaleme alınmıştır. Süleymâniye Ktp. Esad Efendi nr. 3495’de kayıtlı olmak üzere tek bir nüshası vardır. İsmail Erdoğan tarafından “Seyyid Hakîm Muhammed’in Kâmil Tabiat (et-Tıbâ‘u’t-tâmm) ile İlgili Bir Risâlesi”¹⁰¹ başlıklı makalede bu risâle neşir ve tercüme edilmiştir.

¹⁰¹ İsmail Erdoğan, “Seyyid Hakîm Muhammed’in Kâmil Tabiat (et-Tıbâ‘u’t-tâmm) ile İlgili Bir Risâlesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/2, (Elazığ 2003), s. 251-265.

21. *Hecsü'l-hâcis ve hemsü'n-nâ'is:* İbnü'l-Arabî'nin *Istılâhâtü's-sûfiyye* adlı eserinin Türkçe'ye tercümesidir. Çalışmamız dahilinde Hâkim Efendi'nin incelediğimiz iki eserinden biri olması sebebiyle hakkındaki bilgiler aşağıda ayrıntılı bir şekilde verilecektir.

22. *Terceme-i Sevânih-i Mu'tı'l-fevâtiḥ:* Fahreddîn-i Irâkî'nin *Lemeât* adlı eserinin tercümesidir. Çalışmamız dahilinde Hâkim Efendi'nin incelediğimiz iki eserinden biri olması sebebiyle hakkındaki bilgiler aşağıda ayrıntılı bir şekilde verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERLERİN ŞEKİL ve MUHTEVÂ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. *Lemeât*'ın Kaynakları

Lemeât, tasavvuf öğretisinde işlendiği şekliyle aşk, tecellî ve insân-ı kâmil kavramları üzerinden bir düşünce modelinin işlendiği edebî bir metindir. Gerek müellif Fahreddîn-i Irâkî gerekse mütercim Hâkim Efendi bu metnin inşâsında çeşitli kaynaklardan beslenmişler, fikirlerini vahdet-i vücûd öğretisi çerçevesinde ortaya koymuşlardır. Anlatım tarzlarının kelime kadrosu bakımından birbiriyle örtüştüğü görülen Irâkî ve Hâkim'in metinlerinde başta âyet ve hadisler olmak üzere tasavvuf tarihinde çokça kullanılan kalıp ifadeler sıklıkla yer almaktadır. Biz bu başlık altında iktibas ya da telmih yoluyla kullanılan kaynakları metnin anlam örgüsü içerisinde yer bulduğu kadarıyla mevcut çalışmaları da göz önünde bulundurarak ele alacağız. Metinde kullanılan her bir iktibas ya da telmih ayrıca transkripsiyon bölümünde dipnotlarda gösterilmiştir.

A. Âyetler

Lemeât metninin dînî-tasavvufî bir tasavvurun inşâsına yönelik olması kullanılan dil yapısında âyetlere atıf yapmayı zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla *Lemeât* metninde atıf yapılan âyetlerin önemli bir yekûn oluşturduğu gözlemlenmektedir. Ele alınan konu sebebiyle doğrudan anlam bağı bulunmayan, bununla birlikte konu anlatımında kendisine yer bulan âyetleri dikkate aldığımızda bu yekûn daha da artmaktadır. Bu başlık altında âyetlerin, metnin anlam örgüsü içerisinde ne şekilde kullanıldığına ilişkin örnekleri aktarmaya çalışacağız.

Eserde âyetlerden yapılan iktibaslarda bazen âyetin tamamına yer verilmiş bazen ele alınan konu içerisinde anlamının tamamını kapsadığı halde toplumda ya da ilmî çevrelerde çokça kullanılması sebebiyle yalnızca âyetin bütününe işaret edecek birkaç kelimesi zikredilmekle yetinilmiştir. Örneğin mukaddimenin devamında yer alan bölümde âyet ve hadisler metinle içiçe geçmiş durumdadır:

“...bu indirâcda fark ‘ayn-ı cem’ ve fetk retk ve nûr müstetir-i nûr ve zuhûr muntavî-yi zuhûr ve mâverâ-yı sürâdıkât-ı ‘izzetden nidâ-yı *elâ küllü şey’in mâ halallâhe bâtilu* zemzeme-firâz-ı ahadiyyet olub ve *hüvallâhu’l-vâhidü’l-ğahhâr* ‘alem-efrâz-ı sâha-i mahv-ı zılâl ü âşâr olur.” (vr. 2b)

Lemeât metninde bazen bir konu anlatılırken anlam akışı içerisinde âyetlere telmihte bulunulur. Örneğin dördüncü sânihada zâtın her bir aynda tecellî etmesi ve tecellî ettiği mazharlarda görünenin aslında Allah olduğu anlatılırken Allah’ın Hz. Mûsâ ile konuşmasını beyan eden âyete atfen “*Zebân-ı şecerden tekellüm idüb gûş-i Mûsâ ile şinevâ oldı*” (vr. 6a) cümlelerine yer verilmiştir.

Âyetler ele alınan konu içerisinde bazen konunun tamamlayıcısı olarak bazen de konunun ana fikrini beyan edecek şekilde yer bulurlar. Dokuzuncu sânihada âşık ve mâşuk kavramları ayna metaforu üzerinden anlatılırken, zâtın kuşatıcılığının konunun amacı olması dolayısıyla hem bir sûfî sözüne hem de Burûc Sûresi’nin yirminci âyetine (85/20) şöyle yer verilmektedir:

“Gâh olur ki bu anıñ ve o bunun âyînesi olur. Eger maḥbûb âyîne-i muḥib ola muḥib aña nâzır olduḡda şûret-i maḥbûbiyetinde kendi ma’ânî-yi bâtınasını şekl-i zâhir ile müteşekkil olmuştur. Dîde-i ‘âşık ile müşâhede ider. Eger eşkâlden ḡayrı bir diğeri şûret müşâhede eylese yine dîde-i maḥbûb ile şûret-i maḥbûbu görmüş olur. Bunlar ikisi daḡı kurb-ı nevâfildir. Ammâ muḥib âyîne-i maḥbûb olsa şekl-i âyîne ile muḡayyede olan şûret nümûdâr olur ki *levnü’l-mâ’i levnü inâ’ihî*dir. Eger şekl-i muḡayyedden ḡâric göre ol muşavverdir ki muḡîḡ-i cemî’-i şuverdir. *Vallâhu min verâ’ihim muḡîḡ.*” (vr. 9a)

Eserde âyetlerin bazen muhatap için bir kavrayış unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim sekizinci sânihada zâtın sûret ya da mânâ aynasında zuhûr ettiğinde sûret ve mânânın ötesinde görünenin kendisi olduğu, bunu tecrübe eden kişinin “Rabbimi en güzel sûrette gördüm” gibi hadisler ile “Nereye dönerseniz dönün Allah’ın vechi oradadır” gibi âyetlerin mânâsını kavrayacağı ifade edilirken şu cümlelere yer verilmiştir:

“‘Işk-ı akdes-i bî-niyâz âyîne-i şûretde perde-ber-endâz-ı zuhûr yâḡud âyîne-i ervâḡda ki mir’ât-ı ma’nîdir mürûr yâḡud mâverâ-yı şûret ü ma’nîde cilve-pâş-ı nûr-i ḡubûr olur. Eger kisvet-i şûretde bürûzu olmasa ‘âşıka lezzet-i şühûd-ı şurî nice mümkün olurdu ki

ra'eytü rabbî fî aḥseni şûretin edâsıyla *ihbâr* ve *fe-eynemâ tüvellû fe-şemme vechullâh* ta' mîmi ile *ḳangı* vecihden *îmâyı iş'âr* iderdi.” (vr. 8b)

Bir başka kullanım biçimi ise âyetlere menkıbe türünden nakillerin içerisinde yer verilmesidir. Örneğin Bâyezîd-i Bestâmî'nin şahsında anlatılan seyr fillâh konusunda Meryem Sûresi'nin seksen beşinci âyetine (19/85) şu ifadeler bağlamında yer verilir:

“Belî bundan soñra sefer olursa ya zâtından olur ya şıfâtından ki seyr fî'llâh ta'bîr olunur. Bâyezîd *ḳuddise sırruhû yevme naḥşuru'l-müttekîne ile'r-raḥmâni vefdâ* âyet-i kerîmesini gûş eyledikde bir na'ra-i 'âşîkâne urup ol kimse ki nâbûd olup hemîşe ol ola ḥaşr nice olur buyurdular. Ve der-'aḳab ism-i cebbârdan ism-i raḥmâna ve ism-i ḳahhârdan ism-i raḥîme ḥaşr olur deyu tetmîm buyurdular.” (vr. 11a)

Eserde döneminin telif üslubunun gereği olarak âyetlere yapılan atıflarda Kur'ân'daki yeri, sayfa numarası vb. unsurlar belirtilmemiş, konu içerisinde anlam bütünlüğüne uygun olarak iktibas ve telmihlerde bulunulmuştur. Âyetler metin içerisinde İslâmî ilimlere ait birikim açısından bir tahlile tabi tutulmamış, ele alınan konunun derlenip toparlanmasını sağlaması ve muhatabı düşündürmesi amacıyla kullanılmıştır.

B. Hadisler

Lemeât metninde âyetlerden sonra atıf yapılan ana kaynak olarak hadisleri görürüz. Müellif edebî-tasavvufî amaçları doğrultusunda hadis metinlerini işlemesi açısından dikkat çeker. *Lemeât*'ta varlık konuları aşk ve taayyünleri üzerinden ele alındığı için iktibas yapılan ve telmihte bulunulan hadisler yaratılış durumları ve nefsin halleri ile ilgilidir. Bu açıdan eserde yer verilen hadisler konunun amacını yansıtmaları bakımından ayrı bir değer taşır. Örneğin Allah'ın mahlûkatı yaratması ile ilgili konu ele alınırken O'nun zâtı hâricinde bir şeyin bulunmaması ile ilgili anlatım şu hadis ile birleştirilmiştir:

“Sultân-ı takaddes-me'âb-ı 'ışḳ ḥayme-zen-i sahrâ-yı zuhûr olmak murâd eyleyüb der-i ḥazâ'in-i cûd u 'atâyâsın küşâd ve 'âlemi envâ'-ı ḥabâyâsıyla mesrûr u dilşâd eyledi. (vr. 3b)... Yohsa bûd u ne-bûd 'âlem-i ârâmîde ve ḥalvethâne-i şühûdda âsûde olduğu *kânallâhu ve lâ şey'e ma'ahû* medlûlünden meşhûd-ı dîde-i ehl-i îḳândır.” (vr. 4a)

Hadisler metin içerisinde kullanılırken yer yer asılları aktarılıp ardından tercümesine yer verilmiştir. Tercümenin yanı sıra hadise ilişkin kısa bir açıklamaya da

metin içerisinde rastlanabilmektedir:

“eş-Şalâtu bi’s-sivâki hayrun min seb’ine şalâtin bi-ğayri sivâkin hadîs-i şerîfi buña işâretidir. Ya’nî seniñ sensiz bir namazın seniñ seniñle yetmiş namazından hayırlıdır. Ya’nî yetmiş hicâb-ı nûrânîye bir sensizliğin müsâvî ‘add olundu ‘ilm u yakîn ve ahvâl u makâmât ve kerâmât ve rûsûm u âdât ve ahlâk ve emsâluhâ gibi. Ol sensizlik ref’-i hucubdan kinâye olur.” (vr. 10a)

Hadislerin metin içerisinde yer alma biçimlerinden biri de telmihtir. Örneğin metin içerisinde yer alan “*men a ‘del uvel*” ifadesi Hz. Peygamber ile bir bedevî arasında geçen konuşmada her sonucun bir sebebi olduğunu kabulüne işaret eden rivâyete atıftır. İlgili rivâyette Hz. Peygamber’in hastalıkların da yaratıcısının Allah olduğunu söylemesi üzerine bedevî bir kişi sağlıklı olan develerinin arasına karışan uyuz bir devenin hastalığı diğer develerine de bulaştırdığından şikâyetlendiğinde Hz. Peygamber cevâben önceki deveye bu hastalığı kim bulaştırdı mânâsında “*men a ‘del uvel*” buyurmuşlardır. Metinde bu hadise yer verilirken, Verrâk’ın (ö. 280/893) bir sözü üzerine yapılan açıklamalar da yer almıştır:

“Verrâk kıddise sırruhû leyse beynî ve beyne rabbî farkun illâ innî tekdaddemtü bi’l-‘ubûdiyyeti. Ve benim iftikâr u isti’dâdım anıñ miftâh-ı kerem u cûdudur buyurdu. Bir zât-ı ‘âlî-ğadr dañı bunu işidüb ve *men a ‘de’l-uvel* dimişler. Ya’nî cûd-ı nuhustîniñ miftâh-ı evveli kim idi. *Ve men a ‘de’l-uvel* kelâm-ı Muştafavî ‘aleyhi’t-tahîyyetü ve’t-teslîmdir ki tâ’ife-i ‘Arab cemâl-i cerb-dârânı tavîlesinde cerbi olmayanı bağlamazlar ki sirâyet ider deyu. Bunu ol Sultân-ı dü-cihân ‘aleyhi şalavâtullâhi’l-mennân istimâ‘ eylediklerinde ve *men a ‘de’l-uvel* buyurdular.” (vr. 15b)

Bazen yer verilen hadisin edebiyat ve tasavvuf kültüründeki şöhreti dolayısıyla yalnızca Arapça metnine yer verilmekle yetinilmiş, tercümeyle gerek duyulmamıştır. Bu duruma örnek olarak yirmi yedinci sânihada yer alan şu kısım gösterilebilir:

“Ma ‘şûk eger murâd eyleye ki ‘âşıkı kendüye cezb ide nitekim *cezbetün min cezebâtı’l-Hak tüvâzî ‘amele’s-sekaleyn* dinilmişdir ol kisveler ki ‘avâlim-i zâhirede ‘âşık anıñla hemhâl ve hemhulk olmuş idi anları ‘âşıktan hal’ ve elbise-i nefise-i şifâtıyla anı müzeyyen ve muhallâ ider.” (vr. 22a)

Eserin tasavvuf edebiyatı içerisinde yer alması, metnin örgüsünde gerek bilinen

ve sahih kabul edilen hadis kaynaklarına gerekse bu kaynakların dışındaki tasavvuf metinlerine başvurulmasını sonuç vermiş gözükmektedir. *Lemeât*'ın tefsir, hadis, fıkıh gibi İslâmî ilimler literatürü içerisinde yer alan bir metin olmayışı sebebiyle hadisler kimi zaman konunun açıklayıcısı kimi zaman da giriş cümlesi olarak eserde yer almış, müellif tarafından sahihlik yönünü gündeme getiren herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

C. Diğer Kaynaklar

Kaleme alınmış her eser müellifinin ilgilerinden izler taşır. *Lemeât*'ın yazılış sürecinde hangi kaynaklardan faydalandığı sorusu söz konusu olduğunda Türk-İslâm Edebiyatı'nın iki temel unsuru olan ve yazım türlerinin de ortaya çıkmasını sağlayan Kur'ân ve hadise dair literatürün dışında köklü bir hafıza belirleyici olmuştur. Bu anlamda *Lemeât*'ın kaynakları düşünüldüğünde Ahmed Gazzâlî ve *Sevânihu 'l-uşşâk* adlı eseri ilk anılması gereken isimdir. Irâkî'nin kendisine prototip olarak bu eseri kabul ettiğine ilişkin beyanı, onu eserin başlıca kaynaklarından biri kılmaktadır. Bununla birlikte *Lemeât*'ın, Irâkî'nin Sadreddin Konevî ile *Fusûs* dersleri münasebetiyle hoca-talebe ilişkisi içerisinde bulunduğu bir dönemde yazılmış olması eserin temel hareket noktalarını ortaya koymaktadır.

Irâkî'nin hayatı ve eserlerinde özellikle öne çıkan Ahmed Gazzâlî ve Sadreddin Konevî'ye ilave olarak *Lemeât*'ta adı anılan ve sözlerine yer verilen sûfiler bulunmaktadır. Ayrıca *Lemeât* üzerine yapılan çalışmalarda tespit edilen farklı atıfların varlığı söz konusudur. Burada mevcut çalışmalardan hareketle lem'alarda anılan isimleri ve kaynağı tespit edilen iktibasları genel olarak aktaracağız:¹⁰²

Mukaddime: İbnü'l-Fârız'dan bir beyit aktarılır. Ahmed Gazzâlî ve *Sevânih*'i ismen anılır. Lebîb b. Rebîa'nın tasavvuf edebiyatında sıkça kullanılan bir beytine yer verilir.

1. Lem'a: Ferîdüddîn Attâr'ın beyitlerine yer verilir. Ahmed Gazzâlî'nin *Sevânih*'inden bâzı tasarruflarla iktibas yapılır.
2. Lem'a: Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr'ın bir rubâîsi aktarılır.
3. Lem'a: Hallâc-ı Mansûr, Evhâdüddin Kirmânî ve Müeyyedüddin Cendî'ye âit şiirler aktarılır.

¹⁰² Bu kaynakları tespit için temel aldığımız çalışmalar Alkan ve Muhteşem'in Giriş'te belirttiğimiz çalışmaları olmuştur.

4. Lem'a: Cüneyd-i Bağdâdî ismen anılır ve bir sözüne yer verilir.
5. Lem'a: Ebû Tâlib Mekkî ve Cüneyd-i Bağdâdî ismen anılır sözlerine yer verilir.
Ebû'l-Hüseyin Nûrî'ye atfedilen bir şiir aktarılır.
6. Lem'a: Tasavvuf edebiyatında yaygın olarak kullanılan Ayaz ve Gazneli Mahmud ilişkisine değinilir. Bâyezid-i Bistâmî'nin sözleri aktarılır.
7. Lem'a: İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'undan bazı cümleler çeşitli tasarruflar aktarılır.
Attâr'ın şiirlerine yer verilir.
8. Lem'a: Firdevsî'ye atfedilen bir beyit aktarılır.
9. Lem'a: İbnü'l-Fârız'a âit bir beyit aktarılır. İbnü'l-Arif'e atfedilen bir söze yer verilir.
10. Lem'a: Bâyezid-i Bistâmî ismen anılarak bir sözü aktarılır. Hallâc-ı Mansûr ve Attâr'ın şiirleri yer verilir.
11. Lem'a: Senâyî'nin *Hadîka*'sından bir beyit aktarılır.
12. Lem'a: Bâyezid-i Bistâmî ismen anılarak bir sözüne yer verilir ve Senâyî'nin *Hadîka*'sından bir beyit aktarılır.
13. Lem'a: Ebû Tâlib Mekkî ismen anılarak bir sözüne yer verilir. İbnü'l-Fârız ve Attâr'dan beyitler aktarılır.
14. Lem'a: Cüneyd-i Bağdâdî ve Bâyezid-i Bistâmî'ye atfedilen beyitlere yer verilir.
Attâr'dan iktibaslar yapılır.
15. Lem'a: Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr ve Abdullah Ensârî Herevî ismen anılarak sözlerine yer verilir. Senâyî'nin *Hadîka*'sından beyit aktarılır.
16. Lem'a: Senâyî'nin *Hadîka*'sından beyit aktarılır.
17. Lem'a: Yahyâ b. Muâz er-Râzî, Bâyezid-i Bistâmî, Ebû Bekir Verrâk, Ebu'l-Hasan Harakânî, Ebu Tâlib Mekkî ve Ebû'l-Hüseyin Nûrî ismen anılarak sözlerine yer verilir. Ahmed Gazzâlî'nin *Sevânih*'inden, Senâyî'nin *Hadîka*'sından ve İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'undan iktibaslar yapılır.
18. Lem'a: Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebû Bekir Şiblî ismen anılarak menkıbeleri anlatılır.
Attâr'dan beyitler aktarılır.
19. Lem'a: Cüneyd-i Bağdâdî ve Bâyezid-i Bistâmî ismen anılarak sözlerine yer verilir.
Ahmed Gazzâlî'nin *Sevânih*'inden, Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr'ın şiirlerinden ve İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'undan iktibaslar yapılır.
20. Lem'a: Cüneyd-i Bağdâdî ve Cerîrî ismen anılarak sözlerine yer verilir. Senâyî'nin *Hadîka*'sından beyit aktarılır.
22. Lem'a: Ahmed Gazzâlî'nin *Sevânih*'inden ve Attâr'dan şiirler aktarılır.
24. Lem'a: Abdullah Ensârî Herevî ismen anılarak bir sözü aktarılır.
25. Lem'a: Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ismen anılarak bir sözü aktarılır.
26. Lem'a: Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ismen anılarak bir sözü aktarılır. Ahmed

Gazzâlî'nin *Sevânih*'inden şiir iktibas edilir.

28. Lem'a: Hallâc-ı Mansûr'un bir şiirine yer verilir.

Lemeât'ın mevcut çalışmalardan hareketle tespit edilen diğer kaynakları dikkate alındığında, Irâkî'nin kendisinin kaynak olduğu kadar tasavvuf tarihinin kendi dönemine kadarki birikimiyle de doğrudan ilişkili, konulara edebî içerik ve anlatım gücü kazandırmak bakımından yetkin bir müellif olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle *Lemeât*, tasavvuf edebiyatının XIII. yüzyılda Farsça'da kazandığı kavramsal genişliği ve kelime kadrosunu yansıtan bir klasik eserdir.

II. *Lemeât* Tercümesinde Dil ve Üslup Özellikleri

A. Irâkî'nin *Lemeât*'ı Telif Tarzı ve Hâkim Efendi'nin Tercümesi

Lemeât metnine klasik telif geleneğine uyularak besmele, hamdele ve salvele ile başlanır. Irâkî'nin metni döneminin Farsça nesrinin sanatlı özelliklerini yansıtmaktadır. Hâkim Efendi eseri tercüme ederken kendi döneminin edebî alışkanlıklarına göre bir üslup kullanarak açıklayıcı unsurlar eklediği için onun bu faaliyetine tercüme-şerh denilebilir. Tercümenin bu niteliği Hâkim tarafından “*tercüme vü inşâya ibtidâr eyledim*” denilmek sûretiyle ortaya konulur. Nitekim çalışmamızın transkripsiyon kısmında Hâkim'in tercümesinde olup da Irâkî'nin metninde yer almayan kısımlar dipnotlarda ayrıca gösterilecektir. Eserin mukaddimesindeki anlatımı Hâkim'in söz konusu faaliyetini ortaya koymaktadır:

“Hâkim-i kemîne-i erbâb-ı ‘irfân kelime-i çend ber-sebîl-i tercümânî-i sevânih-i erbâb-ı ‘ışk u muhabbet zebân-ı vâkt üzere imlâ vü tercüme vü inşâya ibtidâr eyledim ki tâ her ‘âşıkın âyîne-i ma‘şûk-nümâsı ola. Yohsa mertebe-i sulţân-ı ‘ışk güncîde-i fehm ü beyân olub pîrâmen-i serâ-perde-i celâline tâ’ir-i endîşe resîde ve çeşm-i şühûd-i her mevcûd sâha-i ‘âzâmetin idrâk-verzîde olmak mutaşavver degildir.” (vr. 2a)

Eserin tertibine ilişkin açıklamalarında Irâkî, her lem’ada bir hakîkatin anlatılacağını ve bu hakîkatin aşk ismi ile ifade olunacağını söyler. Eserin tercümesinde Hâkim Efendi tarafından “lem’a” kelimesi yerine yakın anlamda kullanılan “sâniha” kelimesi tercih edilmiştir.¹⁰³ Lem’alarda anlatılan hakîkatin karşılık bulduğu

¹⁰³ “Sânih: Zihne doğup ortaya çıkan. Sâniha: Çok düşünmeden birden akla gelen, zihne doğan fikir, ilham,

mazharlardaki görünüş biçimleri, âşık, mâşuk ve aşk kavramlarının varlık düzeyleri, birbirleriyle olan bağları ve ilişki biçimleri ile bu doğrultuda kademe kademe ortaya çıkacak olan tasavvuf diline ait kavramsal çerçevenin izlenmesi eserin hareket noktalarını oluşturmaktadır. Irâkî tüm bu telif çabasına rağmen yazdıklarının anlatmak istediğini kuşatmadığını özellikle belirtir. Bu eser Irâkî'nin ifadesiyle “*her ‘âşıkıñ âyîne-i ma ‘şûk-nümâsı olması*”, kendisine sevgilisini yani hakîkatini gösterecek bir ayna olması için yazılmıştır.

Lemeât nüshaları arasında lem’a sayısı açısından farklılık bulunmakta olup bu durum çoğunlukla iki nüshanın birleştirilmesi veya bazı lem’aların kısa tutularak diğer lem’alar içerisine aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Mevcut neşirlerde daha çok esas alınan ana nüshanın başlık özellikleri gözetilmiş, eser yirmi yedi lem’a tertibine göre hazırlanmıştır. Eserin *Fusûsu’l-hikem*’in özü olduğuna ilişkin anlatım sebebiyle her bir lem’anın *Fusûs*’taki bir fassa karşılık olacak şekilde hazırlandığı kabul edilir. Irâkî’nin Anadolu’da Sadreddin Konevî’nin hizmetine girmesi, burada Konevî’nin *Fusûsu’l-hikem*’i şerhettiği derslere katılması ve *Lemeât*’ı da yine bu dönemde kaleme alması, Konevî’nin *Lemeât* kendisine takdim edildiğinde öperek gözlerine sürmesi ve “*Lemeât* hakîkatte *Fusûs*’un özüdür” şeklindeki sözü bu yaklaşımı anlamlı kılmaktadır. Yirmi sekiz lem’a olarak hazırlandığını söyleyenler ise her bir lem’anın bir Arap harfine karşılık olduğunu ifade etmektedirler.

Mevcut *Lemeât* neşirleri ile Hâkim’in hazırladığı tercüme metin arasında da eserin son bölümüne doğru lem’a tertibinde karışıklıklar bulunmaktadır. Lem’aların bilinçli bir tercihle mi bu sıralama ile tercüme edildiği, Hâkim’in esas aldığı nüshanın tertibinden mi kaynaklandığı yoksa bunun bir karışıklık sebebi ile mi bu şekilde yazıldığı tespit edilememektedir. Örneğin Hâkim’in yirmi beşinci lem’ada,

“İşk bir âteşdir ki dil-i ‘âşıkâ düşdükde her ne ki dilde bulursa yakub mahv eyler tâ şol hadde varınca ki şûret-i ‘ışkı dañi mahv u nâbûd eyler. Mecnûn bu sûzişde idi. Aña Leylâ didiler men Leylâ’yem didi ve ser be-girîbân-ı hayret u fenâ Leylâ gelüb seniñ mañlûb ve ma ‘şûkuñ Leylâ benim didi.” (vr. 20b)

doğuş.” Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, 2705. Söz konusu tercihte *Lemeât* mukaddimesinde Ahmed Gazzâlî’nin *Sevânihu’l-uşşâk*’ına atfen bu kelimenin yer almasının etkili olduğu düşünülebilir.

şeklinde tercüme ettiği bahis mevcut neşirlerde yirmi üçüncü lem’ada yer almaktadır.

Irâkî’nin metni ile Hâkim’in tercümesi anlam bütünlüğü bakımından karşılaştırıldığında farklılaşan kısımların bulunduğu tespit edilmektedir. Bu farklılıklara örnek gösterilebilecek ilk nokta ana metinde kullanılan bazı manzum ya da mensur kısımların tercümede yer almıyor olmasıdır. Örneğin on beşinci lem’ada, *Lemeât*’ın orijinalinde yer alan şu beyte tercüme içerisinde yer verilmemiştir.

Hem ez û dâni ki cân sücûd kuned
Ebr hem zi âfitâb cûd kuned¹⁰⁴

Aynı şekilde orijinal metinde yer alıp tercümede yer almayan mısralar bulunmaktadır. On altıncı lem’ada kişilerin iradelerinin Hakk’ın iradesine bağlı olduğu anlatılırken yolun sonsuzluğunun karşısında bazen kulların kendisine Hak vergisi bir feyz verilmediği, buna bağlı olarak bulunduğu makamdan daha ileride olan makamlara karşı o kulun şevki olmadığına dikkat çekilir. Ana metinde konunun anlatımı için kullanılan âyet ve benzetme unsuruna¹⁰⁵ tercümede yer verilmeyip buna karşılık sözü edilen içerik şu cümlelerle anlatılmıştır:

“Ammâ vâsılân-ı maḳāmât nâ’ il oldukları maḳāmdan a’lâ vü evlâ maḳāma talebde şevk-i vehbânî cilveger olmayub bulundukları maḳāmda iktişârları vâḳi’ olur anda ḳalurlar. Ve illâ tecellîyyât-ı ilâhî neş’e-i ûlâdan uhrâya nakilde daḥi ilâ mâ-lâ-nihâyete lehû olduğu erbâb-ı zevke ḥafî olmaz. Ve billâhi’t-tevfîḳ.” (vr. 16a)

Yine on altıncı lem’ada kişinin kalbini saflaştırması vesilesi ile Hak’tan kendisine bir nur verileceği konusu anlatılırken Hâkim Efendi konuya ilişkin olarak şöyle ilâvede bulunur:

“*Mıṣra* ‘Dilde şafvet olsa envâr-ı tecellî şâf olur *Neşir* Ammâ şafvet-i dil kemâl-i ittibâ’-ı sünnet-i Muṣṭafavî ‘aleyhi’s-selâm ve nefy-i ḥavâtır ve zıkr-i dâ’im ile ve şoḥbet-i mürşid-i kâmil ile olur. Vücûd-i mürşid-i kâmil iksîr gibidir. *Yâ mübtedi’ en bi’n-ni’ami ḳable istiḥḳâḳihâ* nüktesinde mübeyyendir ki ma’şûḳ ‘âşıḳa cilve-i dîdârına taḥammül ve liyâḳât için bir nûr-i müste’âr bahş ider.” (vr. 15a)

¹⁰⁴ Karşılaştırma için bk. *Küllîyyât-ı Fahreddîn-i Irâkî*, s. 498. “Rûhun secdesini ondan bil // Güneşten dolayı bulut cömert olur.” Beytin tercümesi için bk. Alkan, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁰⁵ “Sümme râddûhum ilâ ḳuşûrihim be-mânend-i ḥâlidîne fîhâ lâ yebḡûne ‘anhâ ḥivelâ.” Burada Kehf Sûresi yüz sekizinci âyet (18/108) iktibas edilmiş, anlatım bu âyet üzerine bina edilmiştir.

Irâkî'nin Konevî'nin hizmetinde bulunmasının ve eserini ondan *Fusûs* dersleri aldığı zamanlarda yazmasının kendisine üslup bakımından katkıda bulunduğu düşünülebilir. Metnin halkın geneli için yazılmadığı, entelektüel nitelik taşıyan bir tasavvufî içerikle örülü olduğu metni değerlendiren araştırmacıların ortak kanaatidir. Tasavvuf metinlerinde Ahmed Gazzâlî sonrası dönemde sıkça görülen aşk, âşık, mâşuk kavramları, varlık mertebeleri ve kişilerin bu varlık mertebelerini tecrübelerinde bazen aşk, bazen mâşuk ve bazen de âşık olarak katılması, çeşitli metaforların metin içerisinde kullanılmasına yol açmış, bu geleneği sürdürmesi *Lemeât*'a bir lirizm katmış olsa da söz konusu durum eserin entelektüel bir düzeyde etki yapmasına engel oluşturmamıştır. Bu açıdan metinde söz konusu edilen tecrübelerin bir kişi belirtilmeksizin anlatılması bu entelektüel düzeyi korumuştur. Nitekim bireysel tecrübeler onları yaşayan kişi ile sınırlı olması ve başkasına aktarılmasının mümkün olmaması dolayısıyla bir kavramsal içeriğin anlatılmasında elverişli bir üslup oluşturmazlar. Metnin inşasının üçüncü bir şahsa konuşur nitelikte olması konunun muhatabın zihnine yakınlaştırılmak istenmesinden ötürüdür. Aksi takdirde muhatap açısından tekrara düşüldüğüne ilişkin bir duygu oluşabilir. Ancak metinde sınırlı kavramlar üzerinden sınırsız bir varlık üzerine konuşmanın söz konusu olması göz önünde bulundurulduğu zaman her anlatımda bahsi geçen kavramların farklı bir yönüne vurgu yapıldığı anlaşılmış olacaktır.

B. İnce Bedreddin'in *Lemeât* Tercümesi ve Hâkim Efendi

Lemeât üzerinde yapılan Anadolu sahasındaki tercüme faaliyetlerinin ilki giriş bölümünde de değindiğimiz üzere Hacı Bayram Velî'nin müridlerinden İnce Bedreddin'e (ö.?) aittir.¹⁰⁶ İnce Bedreddin'in söz konusu tercümesini okuduğumuzda Hâkim Efendi'nin her ne kadar onun adını anmasa bile *Lemeât* tercümesinde kendisinden faydalandığı görülmektedir. Alkan, ilgili çalışmada İnce Bedreddin'in tercümesini incelerken onun hususiyetlerinden birinin eserin beş yerinde “fâide” başlığıyla konuya ilişkin açıklamalarda bulunması olduğunu söyler. Hâkim Efendi'nin tercümesinde de

¹⁰⁶ İnce Bedreddin'in hayatına ilişkin detaylı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hayatı hakkında kesin olarak bilinenler Hacı Bayram Velî'nin sohbetinde bulunması, seyrü sülûkünü yine onun yanında tamamlaması, Hacı Bayram Velî'nin halifelerinden olarak anılması, Ankara, Bursa ve Lârende'de çok sayıda dervîşi bulunması ile sınırlıdır. İnce Bedreddin'in yaşamı ile ilgili değerlendirmeler için bk. Alkan, “Hacı Bayrâm-ı Velî'nin İsteğiyle Yapılan Bir Tercüme: İnce Bedreddin ve Tercüme-i Lemaât'ı”, s. 59-61; Fahrreddîn-i Irakî, *Lemaât*, (haz. Hanifi Vural), s. 17-18.

kimi zaman “fâide” başlığıyla kimi zaman da başlık olmamasına rağmen bu tarz açıklamalarla konunun genişletildiği görülür. İnce Bedreddin tercümesinde mukaddimenin devamındaki “fâide” başlığında kurb kavramı ele alınarak, kurb-ı nevâfil ve kurb-ı ferâiz konularına değinilir. Birinci lem’anın hemen öncesinde yer alan “fâide” başlığında varlıkların mutlak vücûdun taayyünlerinden ibaret olmasına; mutlak vücûd dışında bir varlıktan kaynaklandığı düşüncesinin kesreti ifade edeceğine ilişkin görüşlere yer verilmektedir. Yedinci lem’ada yer alan “fâide”de muhabbet kavramı beşe ayrılarak incelenmekte, yirminci lem’adaki “fâide”de fakr kavramı ve çeşitleri açıklanmakta, yirmi sekizinci lem’ada bulunan “fâide”de ise fenâ ve vuslat kavramları ile bunların arasındaki irtibata yer verilmektedir. Hâkim Efendi’de her zaman için “fâide” başlığı yer almasa da İnce Bedreddin’de işlenen konular bazen özetlenerek bazen de sadece dil özellikleri yüzyıl Türkçesine uygunluk gösterecek şekilde yeniden inşa edilerek verilmiştir. Örneğin birinci “fâide” Hâkim’de de mukaddime kısmında geçmesine rağmen İnce Bedreddin kadar uzunca anlatılmamış ancak konunun üzerine bina edildiği ifade tarzlarına aynen yer verilmiştir. İnce Bedreddin’deki anlatım şu şekildedir:

“Ehl-i kemâl, ehlullahdan iki tâyifedür; bir tâyife var ki aňların cezbeleri sülûklerinden öň olur; bu maķâmda ol ķul ki Hâķ’dan aňa tecellî hâşıl oldu Hakk’ın âleti olur. *Semi ‘allâhu li men ĥamidehû* gibi ma’nisi oldur ki Allah Te’âlâ işidür söylenenlerden ki hamd iderler. Ve *innallâhe yenîķu ‘alâ lisâni ‘Ömer* gibi ma’nîsi budur ki Allah Te’âlâ, ‘Ömer diliyle söyler. *Sübĥânî mâ ‘aẓame şânî* gibi ma’nîsi budur ki ben beni arıların şânım ne yüce oldu, dimekdür. Bular da diyen Hâķ’dur, âlet ķuldur, buňa ķurb-ı ferâyiz dirler. Bir tâyife var ki sülûkleri cezbelerinden öň olur. Bu maķâmda ol ķul ki aňa Hâķ’dan tecellî hâşıl oldu. Hâķ ol ķulun âleti olur. *Küntü sem ‘ahû ve başarahû ve yedehû ve yebĥîşu* gibi Ben anıń ķulağı, gözi, eli oldum. Benümle görür, benümle işidür, benümle tutar. Buňa ķurb-ı nevâfil dirler. Evvel ki tâyife mertebesi a’lâdır. Zîrâ evvelki maķâmda ķul Hâķķıla olur, muķayyedlıķdan ıtlâķa varur. Sońrağı maķâmda Hâķ ķul-ıla olur, ıtlâķdan muķayyedlıķa varur. Sońrağı maķâmda Hâķ ķul-ıla olur, ıtlâķdan muķayyedlıķa varur, zîrâ cemî’ nesne her ķanda varursa anuń ĥükmin alır. Muţlak insâna varup insân ĥükmin alduğı gibi. Bu ‘âlemlerde ‘âşık, ma’şûķ ikiliginden mümtâz olup, ‘âlem-i aĥadiyyete rücû’ eyler. Ol vaķt, tağuklar müctemi’ olur. Açuklar yapılır, sökeller dirilir, nûr nûr içinde örtölür, âşikârâlara âşikârâ olmaķdan gizlenür. Ya’ni vâĥidiyyet maķâmı ki nûrdur, aĥadiyyet maķâmı ki andan enverdir, anda mestûr olur. Meşelâ gece nûr virür çerâğ gündüz belürsüz olur, ol nûr pür olur. Ol vaķt ‘âlem-i ĥayb

sâkinlerinden bir nidâ işidilür ki: Bilün, âgâh olun ki Allah'dan özge nesne bugün dünyâ sarâyında hep bâtil ve hâlikdür. Bu hitâb yarın kıyâmetde mahecûblar hakkında olacaqdur ve illâ bu hitâb ehl-i kemâl ve müşâhede hakkında 'ayn-ı 'inâyettür, 'izzet-i vahdâniyyet ve kahr-ı ferdâniyyet gayra mecâl virmez ki kendü vücûdundan özge vücûd ola. Bir nesne bir nesnenün 'aynı olmağın gâyeti oldur ki anda resm ve eser kalmaya katre gibi kim denize düşdi, hiç onda 'ayn-ı resm ü eser bulunur mu? Çün mâhiyyât-ı mümkünine vücûd-ı 'amm-ı izâfî birle ki pertev-i vücûd-ı mutlakdır kaçan ki vücûd bulmuşdur, kaçanki vücûd-ı mecâzî-i izâfî habs kaydından hâlâş bula, tecellî-yi zât hâşıl olup mâ-sivallah fânî olur, vâhid-i kâhhâr kalur. Gâyet-i matlûb ve nihâyet-i maşşûd budur."¹⁰⁷

İnce Bedreddin tercümesindeki bu içerik Hâkim'e şöyle intikal etmiştir:

“Ve gâh olur ki 'âşık u ma'sûk şûretinde cilveger-i zühûr olub 'âşık ref'-i ta'ayyün ile kendüligin mahv ide. Ma'sûk olub katre deryâya düşse mahv olduğu gibi. Buña kurb-i ferâ'iz ta'bîr olunur ve eger ma'sûk 'âşık ile ma'îyyet ve ittihâd eylese buña kurb-i nevâfil ta'bîr olunur. Cezbeleri sülûkden muqaddem olub tecellî-i 'ışka mazhar olanlar 'ışkın âleti olur. *Semi'allâhu li-men hamideh ve innallâhe yenîku alâ lisâni* 'Ömer ve *sübânî mâ a'zame şânî* gibi ki kurb-i fera'izdir. Ammâ cezbeleri ba'de's-sülûk olsa ve nâ'il-i tecellî-yi 'ışk olsalar 'ışk-ı bî-rek ol 'âşıkâ âlet olur. *Küntü sem'ahû ve başarahû ve yedehû* nûrda müstetir ve *bî'yebîşu* ilâ âhîrihî ki kurb-i nevâfildir kısım-ı evvel a'lâdır. Bu makâmlarda düğânegî-i 'âşık u ma'sûk ref' olub 'âlem-i ahadiyyete rücû' ide. Fark cem' olur. Fetk retk olur ve zühûrda muhtefî olur. Makâm-ı vâhidîyyet nûr olub ahadiyyet andan enver olduğu meşelâ nûr-i çerâğ ziyâ-pâş iken âfitâb tûlû'unda ziyâsı muzmañil ve mütelâşî olmak gibidir. Vücûd-ı 'ışk-ı bî-hemtânın kâhramân-ı ferdâniyyet ve gayret-i ahadiyyeti kendi vücûdundan gayrı şey'e vücûd virmez. Mâhiyyât-ı mümkünine pertev-i vücûd-ı mutlak ve zıll-ı Hakk olub tecellî-i zât ile mahv u muzmañil olsa *elâ küllü şey'in mâ hâla'llâhe bâtilu* medlûlü üzere zemzeme-i *lâ ilâhe illallâhu'l-vâhidü'l-kâhhâr* şadâ-yı muntehâ-yı cümle-i âşâr olur. Fe'fhem.” (vr. 3a)

Bu iki kısım karşılaştırıldığında Hâkim Efendi'nin İnce Bedreddin'e ait *Lemeât* tercümesini okuduğu ve istifade ettiği anlaşılmaktadır. Hâkim Efendi, İnce Bedreddin'de birinci sırada yer alan fâideyi mukaddime kısmında, ikinci fâideyi yirmi ikinci lem'anın başındaki konu anlatımında, muhabbet kavramının ele alındığı üçüncü fâideyi yedinci lem'ada, fakr kavramının işlendiği dördüncü fâideyi on dokuzuncu lem'ada, fena ve

¹⁰⁷ Irakî, *Lemaât*, (haz. Hanifi Vural), s. 29-30.

vuslat kavramlarının anlatıldığı beşinci fâideyi yirmi yedinci lem’ada kullanmaktadır. Bu başlıklar incelendiğinde Hâkim Efendi’nin İnce Bedreddin’e ait *Lemeât* tercümesinden faydalandığı kısımların dilini ve üslup özelliklerini kendi yüzyılına yakınlaştırdığı görülmektedir.

Hâkim Efendi *Lemeât*’ta yer alan şiirlerin nazmen tercümesinde de İnce Bedreddin’den esinlenmiş gözükmemektedir. İnce Bedreddin’in tercümesinde yer alan

‘Aynı ki vardı müttefik ‘aynı yoğ-ıdı zerrenün
Çün zâhir oldı cism-ile bildiler ağıâr olduğın
İy zâhiri ‘âşık olan kim bâtinun ma‘şûkdur
Maîlûbı kimse görmedi hiç tâlebkâr olduğın¹⁰⁸

şeklinde yer alan manzum tercümenin Hâkim Efendi’de benzer ifadelerle bulunması dikkat çekicidir:

‘Aynı ki vardı ‘ışk idi yoğidi ‘aynı zerreniñ
Çün zâhir oldı maẓharı bildiler ağıâr olduğın
Ey zâhiri ‘âşık olan kim bâtinıñ ma‘şûkdur
Maîlûbu kimse gördi mi hiç talebkâr olduğın (vr. 3b)

Yine bu benzerliğe örnek olarak İnce Bedreddin tarafından

Ger hayâl eyleme anda kıl hâzer ey ser-firâz
Her kim ol kim oldı anda ol haqîkat olmaz¹⁰⁹

şeklinde tercüme edilen beytin Hâkim Efendi’de

Keç hayâl iletme andan kıl hâzer ey ser-firâz
Kim ki nâbûd oldu anda ol haqîkat olamaz (vr. 12a)

şeklinde yer alması gösterilebilir. Bu örnekler çoğaltılabilir ancak bu ortaklık Hâkim’in tercümesinde özgün yönlerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim metnin mensur kısımlarında İnce Bedreddin ile Hâkim Efendi’nin ifade tarzları birbirinden oldukça farklılaşmaktadır. Burada benzerliğin sebepleri arasında tercümeyle konu olan orijinal

¹⁰⁸ Irakî, *a.g.e.*, s.31.

¹⁰⁹ Irakî, *a.g.e.*, s. 57.

metinden kaynaklanan kelime ve ifade ortaklıkları gösterilebilir. Yine bu çerçevede Hâkim'in kendisinden önceki birikimi gözardı etmemesi bir gerekçe olarak belirtilebilir. İki tercümenin üslup ve içerik bakımında farklılaştığı yerlere örnek olarak, İnce Bedreddin'in

Senün 'ışkun eri sensin ki sensin
Ki dâyim ol cemâlüne bakarsın¹¹⁰

şeklinde tercüme ettiği beyit Hâkim Efendi'de

Sen ol 'ışk u cemâl u bî-bedelsin
Merâyâda görüb dîdâr-ı pâkiñ

Olursun dîde-i Kays ile 'âşık
Görüb Leylîde rûy-i tâbnâkiñ (vr. 8a)

şeklinde tercüme edilmiştir. Yine on dördüncü lem'ada yer alan bir manzûm parçanın İnce Bedreddin tercümesinden oldukça farklı olduğu görünür:

Ol kim hezârân 'âlemüñ rengine düzmedin özin
Senüñle bizüm rengümüz kaçan düziser birbirin

Reng olmaz çünkim heves yâhûd şanusı kişinüñ
Ol çün berîdür rengden rengin sen anuñ tut düzin¹¹¹

Hâkim Efendi söz konusu beyitleri şöyle tercüme edecektir:

On sekiz biñ 'âlemiñ rengiyle hem-reng olmayan
'İşk-ı bî-rengiñ 'aceb kim reng reng cilvesi

Reng-i nâbûdî-i 'âlemden tecerrüd eyleyüb
Reng-i bî-rengîde olmağdır bu rengiñ cilvesi (vr. 13a-13b)

C. Hâkim Efendi'nin Tercümesinde Arapça ve Farsça Unsurlar

Hâkim Efendi'nin metninde, özellikle manzum kısımlarda Arapça ve Farsça unsurlara daha sık yer verilmekle birlikte bu türlü farklı dildeki kısımların büyük ölçüde

¹¹⁰ Irakî, *a.g.e.*, s.46.

¹¹¹ Irakî, *a.g.e.*, s. 60.

tercümeleri yapılmıştır. Şiirlerin tercümelerini manzum şekilde yapması onun şâir kişiliğiyle ilgili olup dildeki maharetini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte çevirisini yapmadığı halde konunun akışı içerisinde anlamı ortaya çıkan şiirler de vardır. Hâkim Efendi'nin manzum tercümelerinde verilen anlam her zaman için kendi içerisinde ana metindeki anlam içeriğini karşılayacak ahenkli bir bütün oluşturmaz. Bu türlü örneklerde bazen Türkçe açısından daha güçlü bazen daha zayıf aktarımlarla karşılaşılır. Farsçası ve tercümesi birlikte verilen yirmi üçüncü lem'adaki rubâî buna örnek olarak zikredilebilir:

Ey dost turâ beher kâmî mî custem
Her dem haber ez in u ân mî custem
Dîdem çû be-çeşm-i tû tû hod men bûdî
Haclet-zedeem ke'z tû nişân mî custem¹¹²

Cânâ seni her perdede biñ gûne itdim cust u cû
Hiç kalmadı şormadığım senden nişân Türk ü 'Arab
Seniñle gördüm kendimi sen hod ben olmuşsun hemân
Hayretde kaldım şordüğumdan şerm ile kendim 'aceb (vr. 20a)

Yine on birinci lem'ada bulunan

Âyîne-i sûret ez-sefer dûr est
Kân pezîrâ-yı sûret ez-nûrest¹¹³

beytinin tercümesi Hâkim'de

Sefer mir'ât-ı dilden kûy-i yâra

¹¹² Rubâî tercümede yirmi üçüncü sânihada yer almasına karşılık ana metin içerisinde yirmi beşinci sânihada bulunmakta olup şu şekilde dizilmiştir:

Ey dost turâ be her mekân mî custem
Her dem haberet ez in u ân mî custem
Dîdem be tû hûş-râ tû hod men bûdî

Haclet-zedeem ke'z tû nişân mî custem. Irâkî, *Küllîyyât-ı Fahreddin Irâkî*, s. 521. Alkan çalışmasında bu beytin tercümesini şu şekilde vermiştir:

Ey sevgili seni her mekânda aradım
Her dem şundan bundan senin haberini sordum
Kendimin seninle ve senin ben olduğunu gördüm
Senden nişân sorup aradığıma utandım. Alkan, *a.g.e.*, s. 174.

¹¹³ Bu beyit ana metinde onikinci lem'ada yer almaktadır. Karşılaştırma için bk. Irâkî, *a.g.e.*, s. 456. Beytin tercümesi Alkan'ın çalışmasında şu şekildedir:

Sûret aynası seferden uzaktır
Zîrâ onun sûret kabul etmesi nûrdandır. Alkan, *a.g.e.*, s.131.

İç ilden gitmedir Yeñghişâr'a
Tire'den gûyiyâ Aydın ilinde
Ulaşmak gibidir Güzelhişâr'a (vr. 10a)

mısraları ile karşılık bulmaktadır.

Hâkim Efendi bazen şiirin bir beytini tercüme ederken şiirin tamamı asıl metinde yer almasa bile anlamı da göz önünde bulundurarak birkaç beyit birlikte ya da şiirin tamamını metin içerisine katarak tercüme etmiştir. Dokuzuncu lem'ada tercümesi verilen şiir, sözü edilen durumun güzel bir örneğidir. Ana metinde

Şehidte nefseke finâ ve hiye vâhîdetün
Keşîraten zâtî evşâfin ve esmâin
Ve nahnu fike şehidnâ keşerâtinâ
'Aynen bihâ ittehadê'l-mer'îyyu ve'r-râ'i¹¹⁴

şeklinde yer alan şiiri,

Zât-ı yektâsı olub âyînemizde rû-nümâ
Lîk esmâ vü şîfâtın keşretiyle münceî

Zât-ı vâhid keşret-i esmâ vü evşafın görüb
Olmadı âyînemiz âşâr-ı keşretten hâlî

Keşret-i evşâfdan sonra bakub mir'âtına
Dîdeme oldu 'ıyân bir zât kim ferd u celî

'Ayn-ı râ'î anda mer'î 'ayn-ı mer'î râ'îdir
Bu makâm-ı 'aynı fehm ider cihânın muqbili (vr. 9a)

şeklinde tercüme etmiştir.¹¹⁵

Hâkim yer yer metin içerisinde konu ile doğrudan alakası bulunduğu halde

¹¹⁴ Irâkî, *a.g.e.*, s. 480.

¹¹⁵ Alkan'ın çalışmasında yer alan tercüme ise şu şekildedir:

“-Zâtın bir olduğu hâlde- Sen kendini bizde
Sıfatlara ve isimlere sahip olarak çok gördün
Çokluğumuzdan sonra biz de sende
Gören ve görülenin birleştiği bir ayn/varlık gördük.” Alkan, *a.g.e.*, s. 121.

mevcut beyitlerin tercümesini yapmamış, mensur kısma devam etme tercihinde bulunmuştur. Bunun sebebi kullanılan şiirlerin edebiyat sahasında mütedâvil olması, ilgilileri arasında anlamının zâten bilinmesi ve dolayısıyla tercüme ihtiyacı duyulmaması olabilir. Örneğin altıncı lem’ada yer alan

Ve innî ve haqqî leküm muhibbun
Fe-bi-haqqî ‘aleyke kün lî muhibbâ (vr. 7b)¹¹⁶

beyti ile on yedinci lem’ada yer alan

Tâ çeşm bâz kerdem nûr-i ruh-ı tû dîdem
Tâ gûş ber-küşâdem peygâm-ı tû şîndem (vr. 16b)¹¹⁷

beyti bu duruma örnek olarak verilebilir.

Eserde tasavvuf ve edebiyat sahasında kullanılan âyet, hadis ve kalıp ifadeler sıklıkla yer almaktadır. Bunların çoğunluğu ana metnin gerektirdiği kadarıyla tercüme içerisinde yer alsa da Hâkim husûsî tercihler ile metni tamamlayan, destekleyen bazı ifade gruplarına, konu anlatımlarına yer vermiştir. Bunun yanı sıra ana metinde olduğu halde tercüme içerisinde bulunmayan, kendisine atıf yapılmayan âyet, hadis, ibâre ve ifade grupları bulunmaktadır. Yapılan alıntıların kaynağı çoğunlukla belirtilmez. Bu tasavvufî-edebî mirasın tüm muhatapların ortak mirası olarak görülmesinden kaynaklanır. Irâkî ve Hâkim bu mirastan beslenmeleri ve bu hafızaya katkıda bulunmaları sebebiyle söz konusu bütünlük içerisinde anlamlı bir parça olarak görünmekte, var olan hafızanın dirliği dolayısıyla yaptıkları atıflarda ayrıca bir isim belirtmek ihtiyacı hissetmemektedirler.

D. Hâkim Efendi’nin Tercümesinde Vezin ve Üslup

Eserde metnin okunurluğunu kolaylaştıran ve metne ahenk katan bir unsur olarak mensur kısımlardaki seciler dikkat çekicidir. Mukaddime kısmı başta olmak üzere dilin imkanlarından yararlanılarak cümle sonlarında aynı seslere yer verilmiş, böylece

¹¹⁶ Alkan’ın çalışmasında bu mısralar şu şekilde çevirilmiştir: “Ben hakikatime yemin ederim ki senin için sevgiliyim. Öyleyse bu hakikatim sebebiyle sen de benim için sevgili ol!” Alkan, *a.g.e.*, s.111.

¹¹⁷ Beytin Alkan’ın çalışmasında yer alan tercümesi şu şekildedir:
“Gözlerimi açtığımda senin nûr cemâlini gördüm
Kulak verdiğimde senin sadânı işittim.” Alkan, *a.g.e.*, s. 153.

metne akıcılık kazandırılmıştır:

“Ve Cemâl-i bâ-kemâl-i ‘ışka ğayr hicâb olmaz. Zîrâ ğayr maḥdûd ve mütenâhîdir. Zât-ı ‘ışk ise ḥadd ü tenâhî vü taḳayyüdden muḳaddes ve berîdir. İmdi şûret u ma’nâ ki ‘âlemde meşhûd ola cemâl-i ‘ışkıñ şûretidir. Ma’a-hâzâ taḳayyüd-i şuverden münezzeh ve müte’âlîdir. Her şeydeki ruḥsâr-ı dilârâsı olmaya ol şey şey olmaz ve her şeydeki o ola ol şey olur.” (vr. 16b)

Yine birinci lem’ada yer alan bölüm söz konusu üslubun örneklerindendir:

“Belî izhâr-ı kemâl-i cemâl-i pâki için ki ‘ayn-ı zâtı vü sıfâtıdır âyîne-i ‘âşıkıyyet ve ma’sûkıyyetde kendi zâtına cilve-dih-i ‘arz-ı kemâl ü âşâr ve ḥüsn-i zâtûsin kendi zât-ı bâ-kemâline izhâr idüb nâzırıyyet ve manzuriyyet ḥayıyyetleri ile nâm-ı ‘âşık u ma’sûk nümûdâr ve zâhiri bâtına ‘arz eyledikde âvâze-i âşıkî be-dîdâr ve na’t-ı tâlibiyyet u maṭlûbiyyet âşikâr oldu. Ve bâtını zâhire ‘arz eyledikde nâm-ı ma’sûk perde-endâz-ı ruḥsâr ve nisbet-i maṭlûbiyyet mesned-nişîn-i kâr u bâr oldu.” (vr. 3a)

Eserde yer alan manzum parçaların çokluğu onun vezin, redif, kafiye ve söz sanatları açısından değerlendirilmesini gerektirmektedir. Mensur parçalar arasında yer alan bu manzum parçaların vezinleri transkripsiyonda köşeli parantez içerisine alınarak farklı bir yazı tipiyle belirtilmiştir. Eser boyunca kullanılan aruz kalıpları ile bunların kaç defa kullanıldığına ilişkin liste şu şekildedir:

1. Mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün: 28 defa.
2. Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün: 17 defa.
3. Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün: 41 defa.
4. Mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün: 19 defa.
5. Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fa’lün: 1 defa.
6. Mef’ûlü fâ’îlâtün mef’ûlü fâ’îlâtün: 2 defa.
7. Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün: 1 defa.
8. Fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’lün: 1 defa.
9. Mef’ûlü fâ’îlâtü mefâ’îlü fâ’îlün: 1 defa.
10. Müfte’îlün mefâ’îlün müfte’îlün mefâ’îlün: 1 defa.
11. Mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün: 1 defa.
12. Fâ’îlâtün mefâ’îlün fa’lün: 1 defa.
13. Fâ’îlâtün mefâ’îlün fe’îlün: 2 defa.
14. Mef’ûlü fâ’îlâtü fâ’îlün: 1 defa.

15. Fâ‘ilâtün mefâilün fa‘lün: 1 defa.

16. Müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün: 1 defa.

Bu tespitlere göre Hâkim Efendi tercümesinde en çok remel bahrinde yer alan “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” kalıbına yer verildiği görülmektedir. Kullanım açısından bu kalıbı izleyen kalıplar “mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” ve “mefâ‘ilün mefâ‘ilün feûl”dür ve hezec bahrindedir. Sıklıkla kullanılan diğer kalıp ise “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” olup remel bahrinde yer almaktadır. Diğer kalıplar ise çoğunlukla birer beyitte kullanılmıştır.

Hâkim Efendi’nin tercümesindeki manzum unsurlar vezin bakımından her zaman tutarlılık göstermemekte olup yer yer rastlanan bu tutarsızlık çoğunlukla anlam bütünlüğünün öncelenmesinden kaynaklanır. Örneğin dördüncü lem’ada yer alan “mef‘ülü fâ‘ilâtün mef‘ülü fâ‘ilâtün” kalıbındaki rubâide vezin düşüklüğü söz konusudur:

Şanma seniñ vücûduñ gayrıdır ol vücûduñ
Çün aşl u fer‘ birdir ol bu olur anıñla
Bu oldurur velîkin bundan olur zühûru
Şek yok bu cümle bundan olan olur anıñla (vr. 6a)

Yine beşinci lem’ada yer alan “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” kalıbındaki şiirin vezninde düşüklük bulunmaktadır:

Her bir âyînede bir başka cemâl
‘Arz ider ol şeh-i vahdet her dem
Gâh ider kisvet-i Havvâ’da zühûr
Gâh olur kisveti şekl-i Âdem (vr. 6b)

On altıncı lem’ada yer alan “mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün” kalıbındaki beyit de bu durumun örneklerinden biridir:

Muhabbet câmını tekrâr ber-tekrâr nûş itdim
Ne ben kandım ne ol şahbâ dükendi olmadı nâbûd (vr. 15b)

Manzum parçalardaki kafiyelelere bakıldığında eser boyunca daha çok zengin ve tam kafiyelerin kullanıldığı görülmektedir:

Sen ol ‘ışık u cemâl u bî-bedelsin	a	
Merâyâda görüb didâr-ı pâkiñ	b	
Olursun dîde-i Kays ile ‘âşık	c	
Görüb Leyli’de rûy-i tâbnâkiñ	b	(vr. 8a)

On yedinci lem’ada yer alan şu beyitler kafiye ve rediflerin kullanım biçimini göstermesi açısından temsil gücü taşıyan bir örnektir:

Bûylar kim saña müşk ile karanfilden gelür	a	
Şâm-ı zülfünde olan reyhân u sünbül den gelür	a	
‘Andelîbiñ nağmesin gûş eyleyen bilmez nedür	b	
İñleden anı o güldür şanma bûlbûlden gelür	a	(vr. 16b)

Metin içerisinde yer alan manzum kısımlarda birçok söz ve anlam sanatına rastlanmaktadır. Örneğin üçüncü lem’ada yer alan manzum parçada “sihr-i helâl” sanatı kullanılmıştır:

Levha-i hestîde seyrân itdiğñ **vaz’ u nuķûş**
Vechidir naķķāşınıñ kim naķş-ı hûsn-ârâsıdır (vr. 5a)

Eserde vahdet-i vücud terimolojisine ait kavramlardan vücûd ve adem gibi kelimeler tenasüp sanatı ile birleştirilmiştir:

Ėayreti Ėayra cihânda virmedi bûy-i **vücûd**
Lâ-cerem oldu bu hestî-gehde olan cümle **bûd**
Cümle ‘ayn bûd Ėayriyyet-nümûd olmuş k’anıñ
Ėayrı bir hestî-nümûda olmadı aşlâ **vücûd** (vr. 5b)

Varlığın aylardan meydana gelmesi ve bu ayların zâta ait olmasına ilişkin olan beyitte “tecâhül-i ârif” sanatına yer verilerek şu ifadeler kullanılmıştır:

Sen misin yâ ben miyim ‘aynıñ mıdır ‘aynımda ‘ayn
Hâşe lillâh kim ide işbât-ı işneyi bu ‘ayn (vr. 5a)

Şığışmazken iki kevne ‘aceb kim hûsn-i bî-mişlî
Nice şığdı dil-i ‘uşşâķa anda hânumân tıtdı (vr. 17a)

Teşbih de Hâkim Efendi’nin tercümede kullandığı sanatlardandır:

Beli her zerreden ben **âfitâb-âsâ** zuhûr itdim
Velî gâyet zuhûrumdan ‘ıyânım âşikâr olmaz (vr. 2b)

Tercümede yer alan diğer bir özellik istifhâm sanatı ile beyitlerin anlamını güçlendirmektir:

Eger cümle cihân sensen cihân **ne**
Eger ben hiç degilsem bu figân **ne** (vr. 12b)

Atasözü, deyim gibi unsurlara da metin içerisinde rastlanır. Hâkim dildeki mahareti ile bu unsurları ahenkli bir bütün halinde tercümesinde işlerken aynı zamanda anlam açıklamasında bulunur:

“**Neşir** Eger nâ-hemvârî-i zemîn sâyeyi kec gösterir ise ol hâlet-i kec-revî ‘ayn-ı râstîdir.
Beyt Râstî-i ebrû ez-keî âmed
Ver kemân râstî ez-keî âmed
Mışra ‘Kemân u ebrûvâna râstî keclikden olmuştur
Ya ‘nî mâ-tekaddemde sâyenîñ egriliğî **çoğrılığın** ‘aynı nice olur dinilürse maşûsâtıdan
delîl-i vâzîhdır ki **hüsni-i ebrû vü kemân keclikden olur.**” (vr. 13b)

Beyitlerin kuruluşunda bazen iki kişi konuşturularak maksat anlatılır:

Didim bu hüsni cânâ kimiñsin
Didi kim kendimiñ yok gayra imkân
Benim hem ‘ışk u hem ma‘şûk u ‘âşık
Hem âyîne vü hem ruhsâr u cânân (vr. 17b)

Aliterasyon manzum kısımlarda ahengi sağlayan bir öge olarak kullanılmıştır:

Tengnâ-yı şûrete ma‘nâ **nice güncân** olur
Bî-nevâyân bengesinde ya **nice sultân** olur (vr. 9b)

Beyit sonlarında kullanılan cinâs mânânın yanında seslendirmede de akıcılık sağlar:

Bir ‘aceb cânâne sevdim cism ü **cândır şûreti**
Belki cism ü cân degil cümle **cihândır şûreti** (vr. 8b)

Aynı kelimeden türeyen sözcüklerin bir beyit içerisinde kullanılmasıyla oluşan istikâk

sanatı metin içerisinde çokça kullanılmıştır:

Böyle ‘âşık kim şühûdu ola didâr-ı cemîl
Aña olmaz zümre-i ‘uşşâkda mişl u ‘adîl (vr. 8a)

Tercümenin özelliklerinden biri de metinde ikilemelere yer verilmiş olmasıdır:

Yârîñ eger cemâline ‘âşık nigâh ide
Ser-tâ-ğadem cihânı görür anda mürtesem

Âyîne-i derûnuna ger eylese nigâh
Ruhsâr-ı pâk-i ‘ışkı göre anda **dem-be-dem** (vr. 7a)

İçtiği Hızr’ın o âb-ı zinde-cûy
Müstetirdir menziliñde **tûy tûy** (vr. 20a)

Leff ü neşr sanatı da Hâkim’in beyitlerinde yer verdiği unsurlardandır:

Kimi ki sevdiñ sen anı **zâhir**de ammâ bilmediñ
Sevmiş olduñ zât-ı pâk-i ‘ışkı kim **bâtın** odur
Kime kim itdiñ teveccüh aña itmişsin hemân
Evvel oldur **âhir** oldur **zâhir** u **bâtın** odur (vr. 7b)

İncelemeye konu ettiğimiz manzum ve mensur örneklerden hareketle Hâkim Efendi’nin kendine has bir üslup anlayışı ve titizlik içerisinde bulunduğunu, şiirde anlam ve ahenk kaygısı taşıdığını, tercümeye konu olan alıntıları ya da atıfları kaynak zikretmeksizin metne dahil ettiğini söyleyebiliriz. Mukaddimedeki ağırlı bir dil kullanan Hâkim Efendi metin içerisinde konunun girift bir yapı arzemesine rağmen ahenkli üslubunu dilin imkanları çerçevesinde hafifletmiştir. Söz ve anlam sanatları, dilde yaygın deyimler, eski Türkçe’nin ses özellikleri ve secili üslubuyla Hâkim Efendi’nin dili, dilin kendi özel ahengine önem vermenin yanı sıra bunu anlamı tam aktarabilme kabiliyetiyle birleştirmesi açısından güzel bir örnektir.

III. *Lemeât*’ın İçerdiği Konular ve Eserin Özeti

Lemeât metninde bağımsız konu başlıkları bulunmayıp eser bir mukaddime ve yirmi yedi lem’adan oluşan içeriğin sıralanmasından oluşmaktadır. Ancak her lem’ada

diğerlerine göre daha fazla öne çıkan bir kavram bulunmaktadır. Lem'alarda öne çıkan konular ve kavramlar, eser dikkatle okunduğu zaman belli ölçüde tespit edilebilir niteliktedir. Buna göre Hâkim Efendi'nin tercümesindeki yerlerine atıfla *Lemeât*'ın konuları şu şekilde sıralanabilir:¹¹⁸

Mukaddime: Hakikat-i Muhammediyye ve aşk kavramı. (vr. 1b-3a)

1. Lem'a: İlk taayyün. (vr. 3a-3b)
2. Lem'a: Zâtın, zâtında, zâtı için tecellî etmesi. (vr. 3b-5a)
3. Lem'a: Zâtın taayyünâtında zâtı için tecellî etmesi, isticlâ. (vr. 5a-5b)
4. Lem'a: Âşık ve mâşukun aşk olması. (vr. 5b-6b)
5. Lem'a: Zâtın her mazharda farklı şekillerde zâhir olması. (vr. 6b-7a)
6. Lem'a: Âşık ve mâşukun birbirinin aynası olup birbirinden özellikler taşıması. (vr. 7a-7b)
7. Lem'a: Aşkın tüm eşyâda var olması. (vr. 7b-8b)
8. Lem'a: Kişilerin gözünü ilâhî güzelliğe bakmak için değil görmek için açması, "sen"lik ve "o"luğun ortadan kalkması. (vr. 8b-9a)
9. Lem'a: Âşıkın mâşuk aynasında kendi sûreti dışında mâşuku da görmesi. (vr. 9a-9b)
10. Lem'a: Zuhûrun mazharın niteliğine uygun olarak gerçekleşmesi. (vr. 9b-10a)
11. Lem'a: Âşık ve mâşuk arasında hulûl ve ittihâd olmadığı. (vr. 10a-11a)
12. Lem'a: Allah'a vuslat yolunun bitip (seyr ilallâh) Allah'ta yol almanın (seyr fillâh) başlaması. (vr. 11a-12a)
13. Lem'a: *Kâbe kavseyn ev ednâ* makâmının âşıktaki meydana getirdiği haller. (vr. 12a-12b)
14. Lem'a: Âşıkın mâşukun gölgesi olması, âşıkın kendi varlığına ilişkin hareketlerinin mâşuka nispeti. (vr. 12b-14a)
15. Lem'a: Âşıkın fiillerinin asıl nispetinin mâşuka olması. (vr. 14a-15a)
16. Lem'a: Âşıkın tecellîlere mazhar olmasında kabiliyetlerinin yeri ve tecellîlerinin sonsuzluğu. (vr. 15a-16a)
17. Lem'a: Kalbin âşıkın kâbiliyetlerini taşımasındaki genişlik ve tecellîler. (vr. 16a-16b)
18. Lem'a: Kalbin zâtın mahalli olduğu durumda âşık ve mâşukun tek bir şey olması. (vr. 16b-17b.)
19. Lem'a: Fakr kavramının varlık ve yokluk çerçevesinde incelenmesi. (vr. 17b-18a)
20. Lem'a: Âşıkın mâşuka yönelişinde herhangi bir talebinin bulunmaması. (vr. 18b-19a)
21. Lem'a: Âşıkın talebinin mâşuk neyi diliyorsa o hal üzerine olması. (vr. 19a-19b)
22. Lem'a: Uzaklık kavramının âşık, mâşuk ve talep çerçevesinde incelenmesi. (vr. 19b-20a)
23. Lem'a: Âşıkın mâşuka kavuşma yolunun ikilik olduğu, kendinde Hakk'ı görebilmesi

¹¹⁸ Bu başlık altında eserin içeriğine ilişkin bilgi verirken Alkan'ın Molla Câmi'den aktardığı kısımlardan ve konularını özetlerken Chittick'ten çevirdiği açıklamalardan faydalandık.

ile ikiliğin ortadan kalkması. (vr. 20a-20b)

24. Lem'a: Mâşukun her varlıkta görünen bir yüzü olması, âşıkın mâşuku mâşukla görebilmesi. (vr. 20b-21a)

25. Lem'a: Zuhûr ve tecellînin gerektirdiği zıtlıkların yok olması ile âşıkın mâşuk olması. (vr. 21a-21b)

26. Lem'a: Müşâhede isteğinin âşığa perde olması. (vr. 21b-22a)

27. Lem'a: Cezbe kavramının incelenmesi. (vr. 22a-23a)

Mukaddime: Eserde mukaddime ve dîbâce gibi başlıklara rastlanmamakla birlikte Irâkî İslâm te'lif geleneğine uyarak besmele, hamdele ve salvele ile söze başlamıştır. Hamd kısmında Irâkî kendi aşk ve varlık tasavvuruna ilişkin anlatımlara yer verir. Varlığın ortaya çıkış sebebi olarak hakikat-i Muhammediyye kavramını anlatımının merkezine koyar. Hz. Peygamber'in hakikat bakımından ayrıcalığına vurgu yapan Irâkî'ye göre o bütün isimlerin kemal halinde kendisinde zuhûr ettiği ve ilk taayyün ile birlikte zâtla bir olan hakikattir. Varlık bu hakikatten ortaya çıkmıştır. Hamdele kısmında dikkat çeken diğer bir husus Irâkî'nin burada İbnü'l-Fârız'ın *Kasîde-i Tâiyye*'sinin ilk beytine yer vermiş olmasıdır. Irâkî bu beytin devamında mânâyı devam ettiren bir şiir inşa etmiştir. Hâkim burada İbnü'l-Fârız'ın beytini metin içerisinde orijinal diliyle verir, Irâkî'ye ait olan kısmı ise nazmen tercüme eder. Hakikat-i Muhammediyye kavramı üzerinde yoğunlaşan bu şiirde Hz. Peygamber'in ism-i a'zamın hakikati olduğu, levh-i mahfûzun kendisinde dörüldüğü, ilâhî cemâlin aynası sayıldığı, tüm ilâhî isim ve sıfatların kendisinde toplandığı anlatılır. Konu salat ü selâm ile tamamlanarak Hâkim'in eseri tercüme gerekçesini açıkladığı kısma geçilir. Irâkî'nin mukaddimedeki anlatımına göre aşk kâinattaki her şeyin kendiliğini bulduğu, tamlığa ulaştığı noktadır. Yalnızca aşk vardır, öyle ki “söyleyen aşkın kendisi, işiten yine kendi kulağıdır”. Görünenler ise aşkın zuhûrunda birer mahaldir ancak onun ne bir mekânı ne de belirgin olduğu şekli vardır. Irâkî burada zât kavramını aşk ile özdeşleştirip bunun üzerinden varlık ve hakikate ilişkin anlatımlar ortaya koyar. Buna göre tüm yaratılanlar ilahî isimlerin zuhûrundan başka bir şey değildir. Var olan her şey aşktan varlık bulmuştur.

Mukaddimede dikkat çeken bir husus salat ü selamdan sonraki anlatımların ardından eserin işleyişini gösteren yeni bir başlangıcın bulunmasıdır. Burada yine zât ile aşk özdeşliğinden ve aşkın taayyünlerinden bahsedilir. *Lemeât*'ın başındaki bu akış

genelde gözetilen besmele, hamdele, salvele, sebab-i telif ve konu aktarışı geleneği açısından istisnaî bir durum sayılabilir. Irâkî tekrar her lem’ada bir hakîkate işaret olunacağını, aşk-âşık-mâşuk ilişkisinde ortaya çıkacak her bilginin bu hakîkatin bir vechesini anlatacağını ifade eder. Bu anlatım anlatılanı kuşatamaz. Çünkü mutlak hakîkat hem taayyün ettiği her şeydedir hem de taayyün ettiği her şeyden münezzehdir. Her nerede zuhûr ettiyse mazhara göre isimlenir. “Vücûd-ı mutlak”, “hakîkatü’l-hakâyık” onun isimleridir. Bu hakîkat mümkün varlıkta zuhûr ederse o varlığa âşık denir, eğer vâcibu’l-vücûd mertebesinde düşünülürse ismi maşûk olur. Bu hakîkatin zuhûru beş âlemin tecrübesi ile gerçekleşir. Herhangi bir ışığın aydınlığı nasıl ki güneşin doğuşuyla kayboluyorsa âşık ve maşûkun birleştiği yerde ne âşıktan ne de mâşuktan söz edilir, var olan yalnızca aşktır.

1. Lem’a: Âşık ve maşûk kelimeleri aşktan türemiş olsalar da aşk ahadiyyet mertebesinde taayyünden münezzeh, bâtını ve zâhiri olmaktan mukaddestir. Ancak aşk kemâl halinde zuhûru için hem âşıkı hem mâşuku gösterici bir ayna olmuş, kendini yine kendisine arz ederek âşık ve maşûk isimlerini almıştır. Aşktan başka bir şey yoktur, ancak ağyâr olarak ifade edilen varlıklar onun mazharlarıdır. Bir nesnenin etrafını kuşatan aynalarda görünenin sonsuzlaşması gibi aşkın görüldüğü tüm mazharlarda onun farklı akisleri cereyan etmektedir. Bu aşkın sayıca çoğalması anlamında değildir. Bir deniz içerisindeki su bazen buhar olur uçar, bazen ise dalga olup kenara vurur fakat nihâyetinde sudur, hakîkatinin dışına çıkamaz.

2. Lem’a: Her şeyden münezzeh olan aşk ihsân ve kerem hazinelerinin kapısını açıp zuhûr etmeyi diledi. “Ben bir gizli hazine idim bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım”, “Allah vardı ve onunla birlikte başka bir şey yoktu” hadislerinde beyân edildiği üzere ne âşık ne de mâşuk varken aşk kendi âsûdeliğinde idi. Ancak zuhûr etmek diledi, aşkın bu zuhûrundan varlık ve yokluk meydana geldi ve âlemde kargaşa hali hâkim oldu. Kerem sahibi olmasının kemâli ile âşık bir nur bahsetti ve âşıkın gözünden aşkı müşâhede etti. Şühûdun lezzetine vücûdu erdiğinde varlık ve yokluk alemini birbirine karıştı: Ya her şey varlık oldu ya da herşey yokluk âlemine gark oldu. Aslında ikisi de birbirinin rengine boyandı. Şühûdun zevki ile buluşan isimler varlığı talep ettiler. “Allah’tan önce hiçbir şey görmedim”, “Aynım dışında başka bir aynla bakmadım”

prensibiyle âşık dâim kendiliğindedir. Bu açıdan âşık ile mâşuk arasında bir ayrılık olmadığı gibi vuslat da söz konusu değildir. O hep olduğu hal üzerinedir, mâşukluk kendi kıdeminde âşıklık ise mâdumdur.

3. Lem'a: Aşkın mâşuk aynasında görünmesini anlatır. Taayyünâtta görünen kendisidir, arada senlik benlik yoktur. İkilikten uzaktır nasıl ki ay, güneşin ışığını yansıtmakta iken güneşten bir parça olmadığı gibi. Varlık âlemindeki her nakış nakkaşın sûretidir. Zât birdir, varlıkta görünen her bir hâl zâtın isminin kemâl bulmuş, görünen yüzleridir. Bu tecellîlerin çokluğu ya da isimlerin çokluğu zâtın çokluğu anlamına gelmez.

4. Lem'a: Mâşukun gayreti, zâta olan talebi gereği zât ondan başkasında kendisini zuhûra getirmemiştir. Böylelikle aynda görünen herşey bütünüyle zât olmuştur. Onun eşyâda görünmesi ve aynlar halinde kendini eşyâda göstermesi, kendi zâtını sevmesindendir. Zira hiç kimse bir eşyâyı kendisini sevdiği gibi sevmez bilakis eşyâda kendisinden bulduğu şeyi sever. Eşyâ tecellî için bir araçtır. Burada görünen ikilik zât ile ismin kemâlinin birbirine olan düşkünlüğüdür. Her iki muhtaçlık da zâttandır, zâtın kendisidir.

5. Lem'a: Zât her an farklı şekillerde farklı mazharlarda tecellî etmektedir. Mazharın değişmesiyle zâtın onda zuhûr ettiği mânâ da çeşitlenir. Sâbit bir hâl üzere kalmaz. Eğer bir sûret üzere tekrâren tecellî etse bu zâtın tekrarı bâbında abes olarak ifade edilirdi ya da iki farklı şahıs için aynı şekilde tecellî etmesi kabiliyetlerin çeşitliliği karşısında zuhûrun tek bir düzlemde olması anlamına gelip noksanlık ifade ederdi. Zât her bir mazharda o mazharın hâli doğrultusunda ona özel olarak tecellî eder. Bu tecellîler zâtın farklı yönlerini yansıtır. Bunu ancak kalp sahibi olan kimseler anlayabilirler ki bu aynı zamanda kişinin hâlden hâle girmesiyle kişinin bunu idrâkini işaret eder. Kendi dönüşümünün idrâkinde olan kişi zâta ilişkin bilgiye erişir, sevgilinin rengiyle boyanır. Hz. Peygamber kalbi hâlden hâle geçişi sebebiyle çölde rüzgarların tasarrufuyla savrulan bir tüye benzetmiştir. Bu rüzgar, Rahmân'ın nefesidir. Kişi bu nefesin kendisini çevirdiği hâlleri anlayabilmesi "O her an bir iştedir" (er-Rahman 55/29) âyetinin hakîkatine dikkat kesilmesi ile olacaktır. Nitekim O'nun fiil, sıfat ve isimlerinin çeşitliliğinin zuhûru kişinin hâllerinin değişmesine sebeptir.

6. Lem'a: Âşık ve mâşuk birbirinin aynasıdır. Âşık kendini mâşukun aynasında mâşuk kendini âşıkın aynasında görür. Bazen zât kendi kendini görür bazen kendisi için taayyünâtında görünür. Bazen de zât âşıkına kendi kemâl tecellîlerinden giydirir. Âşık kendine baktığında “Benim şânım ne yücedir” der. Bazen de zât kendine âşıkın gözünden bakar ve kendisi için “Sana aşığım, senin üzerindeki hakkım gereği sen de bana âşık ol” der.

7. Lem'a: Aşk tüm eşyânın var olma sebebidir. Zât farklı tecellîlerle ona vücud vermiştir. Kişi bilsin ya da bilmesin tüm eşyâ mânâsını zâttan almıştır. Ancak zâtın kendisinin bâtın olması sebebiyle eşyânın hakîkatine dâir olan bilgi başka şeylere hamledilir. Nitekim Mecnûn'un Leylâ'ya bakışında görünen mutlak cemâldir. Tanrı kendisini Mecnûn'un nazarında, Mecnûn Tanrı'yı Leylâ'nın cemâlinde görmektedir. Her şeyin var olma sebebi onun cemâlidir. “Ben gizli bir hazineydim” ifadesinin gereği olarak var olan her şeyi sevmektedir. Sevdiği için vârlık alemine getirmiştir. Tüm eşyânın görünen yüzü O'dur. “Mü'min mü'minin aynasıdır, Allah mü'mindir” sözünden sevenin, sevilenin, sevgilinin O olduğu anlaşılmalıdır. Bunların hepsi hakîkatin zuhûr açısından farklı, öz açısından bir olduğunu gösterir.

8. Lem'a: Aşk, sûret aynasında zuhûr ederse ya da mânâ aynasında görünürse sûret ve mânânın ötesinde kendisini gösteren bir nûr olur. Eğer sûret görünüşünde meydana çıkmasa âşık bundan lezzet bulamazdı. Nitekim “Rabbimi en güzel sûrette gördüm”, “Nereye dönseniz Allah'ın vechi oradadır” (el-Bakara 2/115), “Allah yerin ve göklerin nûrudur” (en-Nûr 24/35) ifadeleri bu mânâyâ işaret etmektedir. Eğer aşk cemâlini gösterip zuhûr etmiş olsa âşıkın ne adı ne sanı kalır. Âşıkın varlığının yok olup fenâ bulduğu yerde sonu olmayan varlığın bekâsı ortaya çıkar. Âşıkın fenâsında sonra aşk kendisini onda zâhir eder, âşıkta mâşuku görünür. Onun cemâl ve celâlinin kuvveti âşıkın kendiliğini silmektedir.

9. Lem'a: Âşık aşk aynasında kendisinden başkasını görmez. Aşk da âşık aynasında isim ve sıfatlarının zuhûrunu görür. Âşık bu aynada aşkın aynalarından olduğunu müşahede ettiğinde varlığının zâtın isim ve sıfatlarının zuhûr mahalli olduğunun farkına varır. Kişi eğer aşk aynasında zâtı âşık sûretinde müşâhede etse bâtınî mânâsını kendi sûretinde görmüş olur. Fakat bu aynada kendi sûretinin dışında başka bir

sûret daha görse o zaman aşkın gözünden aşkı görmüş olur. Bu bahsedilenler kurb-ı nevâfildir. Kişi bu yakınlığa erişebilmek için iyi amellerde bulunmaya çalışır. Âşık aşka ayna olsa sınırlı bir sûret görünür. Bu minvalde “Suyun rengi kabının rengidir” denilmiştir. Eğer sınırlı sûretten hariç bir şekil görünüyorsa bunun tüm eşyâyı kuşatan olduğunu bilir. Bu anlamda “Allah onları arkalarından kuşatmıştır” (el-Burûc 85/20) buyrulmuştur. Eğer âşık onu sınırlandıran şekil, misâl, ilim ve vuslat arzusundan kurtulabilirse sevgiliyi vâsıtasız olarak müşâhede eder.

10. Lem’a: Zuhûr sevgilinin, gizlilik âşıkın sıfatıdır. Sevgili âşıkın aynasında zâhir olsa aynada âşıkın hakîkatine göre bir mânâ verilmesi zuhûrun kendinde gerçekleştiği aynanın karakterine uygun olması sebebiyledir. Bu noktada senlik, bizlik nispetleri vardır. Her ne zamanki sûret aynasında sevgilinin cemâli görünür olur, o zaman senlik benlik nispetleri yok olur, sevgili ve âşık bir olur. Havf ve ıztıraptan bu mahalde emin olunur çünkü zât ile arada perde olmadığı gibi perdenin kaldırılması korkusu da yoktur. Bu makam temkîn makamıdır. Bu makamda nûr nûrda içkin olduğundan herhangi bir korku, azap ve beklentiye yer yoktur.

11. Lem’a: Sûret ve ayna arasında hulûl ve ittihâd söz konusu değildir. Bunun olabilmesi için iki zât olması gerekir. Keşf sahibi kişi zât için bir çokluk görmez. Zâtın kemâli gereği değişme tesir söz konusu değildir. Zâtın nurunun renkleri camın rengiyle boyanmaz fakat öyle görünür. Kişi kendini mâşuk aynasında yahut mâşuku kendi aynasında görürse seyrü sülûkü tamamlanmış olur. Artık gidilecek başka bir yer yoktur. Seyr ilallâh kısmı tamamlanmış, seyr fillâh ve seyr maallâhın gereği olarak seyre ihtiyaç kalmamış, onun zâtının zuhûrunu onunla birlikte müşahede durumu başlamıştır. Eğer gidilecek bir yol varsa artık bu O’nun sıfatlarında ve O’nda olur.

12. Lem’a: Âşıkın adım adım zâtı keşf edebilmesi hayâlî olan bu varlığını zâta hayreti ile yakıp varlığında zâtı görebilmesi için sevgilinin nurdan ve zulmetten yetmiş bin hicabı vardır. “Senin sensiz bir namazın senin senle yetmiş bin namazından hayırlıdır” hadisi de bu mânâda anlaşılmalıdır. Kişi kendi varlığında Allah’ı görür ise bu perdeler ortadan kalkacaktır. Yetmiş bin nurânî perde kişinin varlık iddiasından vazgeçmesiyle yahut varlığında Allah’ı görmesiyle eş tutulmuştur. Bu perdeler ilim, yakîn, haller ve makâmlar, kerâmetler, şekiller, âdetler, ahlak ve benzerleridir. Hak kendini isim ve

sıfatlarıyla örtmüştür. Bu perdeler onun zâtını gizlemektedir. Eğer bu perdeler kişiden kalksa idi tüm âlem onun nurundan yanar kül olurdu. Eşyânın zât ile sıfatlanması isim vasıtası ile gerçekleşir. Zât, isimlerinin zuhûruyla örtülüdür ancak bu durum aynı zamanda kendisini zuhûra getiriş biçimidir. Aşka yine kendi kendisi perde olur. Aksi takdirde kendisinden hariç bir şey ile zâtını örtmüş olması onun sınırlı ve sonlu olduğu anlamına gelir ki bu durum da mümkün değildir. Âlemde müşâhede edilen sûret ve mânâlar aşkın görünen yüzleridir. Onun var olduğu nesne varlık bulabilir. Her neyde ki yoktur, o şey var olmamıştır.

13. Lem'a: Âşık ve mâşuk bir daire gibidir. Bu daire ortadan ikiye bölünse iki yay şekli oluşur. Bu hat varlık ve yokluğun görünüşleridir. Münâzele vaktinde o hat ortadan kaybolur, aşk âşıkına bir isimle teveccüh eder, âşık da mâşukuna böylece urûc eder. Bu keyfiyet seyr sırasında ya ona yakın bir yerde ya da aşağıya yakın bir yerde gerçekleşmekte olup burada âşık ve mâşukun kavuşması söz konusudur. Bu hat ortadan kalksa daire ilk şeklindeki gibi olur ancak hattın eseri bâkîdir. Vahdaniyet makâmında olan âşık ve mâşukun birleşmesi zâtın mutlak birliğiyle birleşmek mânâsında değildir. Onun zâtında tekliği buna engeldir. Sıfatların birliği çokluğun birliği, zâtın birliği aynı birliği anlamındadır.

14. Lem'a: Âşık gölge varlıktır ancak histe var görünür. Onda mâşuktan bir nur vardır. Bu nur sebebiyle zâtın nûrunun peşinden gider. Ancak ne zât âşıkın sahip olduğu gölge varlık kadardır ne de bu gölge varlık zâtı kuşatmıştır. Hulûl ve ittihâd söz konusu değildir. Bununla birlikte âşık mâşukun hükmünden çıkamaz çünkü özü onun elindedir. Burada âşkın durumu “Nerede olursanız olun o sizinledir” (el-Hadîd 57/ 4) âyeti ile, âşıkın maiyyeti ise “Onu perçeminden yakalamıştır” (el-Alak 96/19) âyeti ile belirlenmiş olur. Şu durumda ne âşıkın mâşuktan ne de mâşukun âşıktan ayrılmak durumu vardır. Kişiler Allah’a âsî olmakla, onu zikretmemekle ondan ayrılmış olmazlar bilakis isimlerin kahrî yönlerine mazhar olmuş olurlar. Her mevcûd bir ismin mazharı olarak varlık bulmuştur. Peygamber gönderilmesinin ve evliyânın davetinin faydası ise yine zâtın isim ve sıfatlarının gereği olarak kalpleri hâlden hâle sokan ilâhî cemâle yakınlaşmasını sağlayabilmektir. “Yayın doğruluğu eğriligidir” denilmiştir. Bu misal üzere var olan her şeyin bir hakîkati, bu hakîkatin Allah’ın isimlerinden bir karşılığı vardır. Mudill ismine

mazhar olanın bu yolda devam etmesi o mazharın o ismin gereği doğrultusunda davrandığını gösterir. Zâtın hakîkati ise tek tek isimlerle sınırlı olmayıp kendinde tüm isimlerin var olmasıdır. Bunların yaratılmışlara nispeti ise eşittir. Bir ismin herhangi bir şeye nispeti için ayrıca bir vasat yoktur. “Günahına tevbe eden hiç günah işlememiş gibidir” hadisi de bu mânâ çerçevesinde anlaşılır olmaktadır. Zâtın tecellîsi umûmadır. Herkese rabliği ile muâmele eder. Tecellîlerin farklı olmasının sebebi mahlukatın kabiliyetlerinin farklı olmasından kaynaklanır. Kişinin Rabbin keremine ulaşabilmesini yolu ise sülûk ve mürşid-i kâmile yakınlık iledir. Kişi zâtın gölgesi olduğu gibi kişinin vücudu da onun hakîkatinin gölgesidir. Gölge ise şahsın hareketine bağlanmıştır. Nerede güneş olsa gölgeden bahsedilmez, o kaybolmuştur. Güneşin varlığında gölgenin bizzât varlığı olmadığına göre onun hareketinin mazharı olduğu ismin hakîkatine bağlı olduğu bilinmelidir. Kişi eğer bu hakîkati idrak ile vehmî varlığından kurtulursa zâtla arasındaki ikilik gider birlik hasıl olur.

15. Lem’a: Yeryüzünde şekil, hareket, sükun gibi birbirine zıt ve nitelik bakımından farklı durumlar söz konusudur. Bunlar gizlilik perdesiyle örtülmüştür. Perde kalktığında asıl varlık görünür. Mümkün varlıklar ve kâinat zâtın perdeleridir. Aslında fiil birdir ve zâta nispetle vardır ancak her mazharda farklı görünür, görüldüğü her mazhara göre de farklı bir isimle anılır. Nitekim “Sizleri ve yaptıklarınızı yaratan Allah’tır” (es-Sâffât 37/96) âyetinde O’ndan başka bir fiil sahibi olmadığı ifade edilir. Bu kendinden varlık bulmayanın herhangi bir fiili meydana getirme gücü olmayacağı fikrinin de kaynağıdır. Kulların fiilleri bizzât kendi güçleri ile olmadığı için kulun günahı konusunda Allah dâima affedicidir. Kişi günahkar olduğunda onun gazabının zuhûrunu meydana getirecek bir isimle isimlenmiştir. Mazharların farklı nispetlere ad olmasının sebebi ise kabiliyetleri yönünden farklılıklara sahip olmalarıdır.

16. Lem’a: Mâşuk her an sıfatları ile âşıktaki tecellî eder. Bu tecellîler birbirinin ardınca olmasına rağmen birbirinin tekrarı değildir. Zâtın vücudda tekrarı abes olarak nitelendirilir. Her bir tecellî âşıkın mâşuka olan aşk ve özlemini artırdığı için zâtın kendisini göstermesi daha belirgin bir hal alır. Âşık aynasında mâşukun kendini görmesi arttıkça âşığa ilgisi kalmaz. Âşık mâşukun ilgisizliğinden yine ona sığınır. Âşık mâşuka olan iltifatı derecesinde cemâle mazhar olur. Çünkü ilâhî feyz herkese eşit olmakla

birlikte kabiliyete göre şekillenir. Kişi kalbini saflaştırdığı ölçüde ilâhî nurlara erişir. Kalbi saflaştırmak ise sünnete ittibâ, kendisinde meydana gelen mânevî ilhamların sebebini kendi hâli görmeme, zikirde devamlılık ve mürşid-i kâmilin sohbetinde bulunmak ile olur. Kulları haketmedikleri halde kullarına ihsanda bulunması cihetiyle mâşuk âşıka onun tecellîlerine alışabilmesi için bir nur bahşeder. Bu nûru taşımaya yatkın bir hale geldiğinde tekrar başka bir nur verir ve bu böylece devam eder. Burada tecellînin mi kalbe, kalbin mi tecellîye bağlı olduğu sorusu ortaya çıkar. İbnü'l-Arabî'ye göre kulun kalbi Hak'tan gelen tecellîye bağlıdır. Kalpte ondan başka bir şey bulunmaz. Bekâ aleminde Allah hangi sûret üzere tecellîde bulunmuş ise ârif olanlar onu bilirler ve secde ederler, ancak bu hakîkate karşı perdeli olanlar zât kendilerinin bildiği sûrette tecellî etmediği için onu gerçek anlamda bilemezler. Bu denizin tuzlu suyunu içmek gibidir. Kişi susuz olup bu suyu içse ne susuzluğu geçer ne de suya kanar. Bu çerçevede Ebu Bekir Verrâk'ın "Rabbimle aramda bir fark yoktur, ancak ben kulluk yolunda ilerlemiş bulunuyorum" dediği aktarılır. Bu fakirlik ve kabiliyetin Allah'ın kereminden olduğunu ifade etmek içindir. Bu kerem hazinelerinin anahtarlarının ilki "Gaybın anahtarları O'nun katındadır" (el-En'âm 6/59) âyeti ile karşılığını bulmaktadır. Yine bu çerçevede Harakanî "Ben Rabbimden iki yıllık azım" demektedir. Bu varlık düşüncesindeki ahadiyyet ve vâhidiyyet mertebeleri gereğince onun vücudunun kendinden olması ve mutlak zenginliği ile tüm isim ve sıfatları kendisinde toplaması açısından ondan eksiğim anlamındadır. Ebû Tâlip Mekkî "Allah varlığın yaratıcısı olduğu gibi yokluğun da yaratıcısıdır" demekle buna işaret eder. Bu batınî hükümlerin tecellîsini Allah kulun hakikatinde onun kabiliyetine göre var eder. Yaptığı işlere göre bu tecellî şekillenir, kişi amelinin gerektirdiği tecellîye mazhar olur. Burada bahsi geçen tecellîlerin her biri birer ilimdir. "Rabbim ilmimi artır" (Tâhâ 20/114) ifadesi buna işarettir. Bazı görüşler bu tecellîlerin son bulduğu bir nokta olduğunu ifade etseler de vuslat yolculuğu asla son bulmaz. Ancak bu makamlara erişen kişiler daha üst makamlara erişebilmek için bir tecellîye mazhar olmayıp oldukları makam üzere kalabilirler. Ancak bir tecellîden diğer bir tecellîye mazhar olmak bile O'nun tecellîlerinde bir sınır olmadığının göstergesidir.

17. Lem'a: Âşıkın varlığı Allah'ın ilminde gaybî, hâricî dünyada aynî olarak nitelenir. "Ol!" emri ile varlığı bilfiil olan âşık bu tecellîye aşkla bağlanmıştır. Âşkın âşığı bu tecellî ile harekete geçirmesiyle artık ne bu arzu ve talep son bulur ne de âşık bu

talepten yorulur. Her vakit bu arzu ve talep ile sevgiliye bir yolculuk halindedir. Âşıkın hareketsiz görünmesi dağların hareketsiz görünseler de bulutlar gibi hareket ettiğini anlatan âyete (en-Neml 27/88) benzetilir. Kâinata olan herşey kendi dili ile zâta doğru hareket etmektedir. Zât da kendisine olan her hareketi onların dilinde duyar ve işitir. Onlara bu kabiliyetlerine göre ona gelebilme imkânı sunar. Dikkat edilirse onu konuşan da, kendisi hakkında konuşulanı duyan da zâttır. Varlık bunun aracı olmaktadır. Kâinatın zâtın tecellilerinde bir mazhar olması açısından misalle “işitme Hak’tan Hak’a uçan bir kuştur” denilmiştir. Bu husus için Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Bekir Şiblî’ye sırları ifşâ ettiği için kızdığına Şiblî cevâben “Ben söyler, ben işitirim. İki cihanda benden başkası var mı?” demiştir.

18. Lem’a: Âşıkın gönlü tüm taayyünlerden özge bir hale sahiptir. Kalbe zâtî bir gayret konulmuştur. Zâtın kalbe olan tecellîsi ile kalp sadece alemin kendisine sığıdığı bir yer olarak kalmamış aynı zamanda ahadiyyet perdesinin de kendisine kurulması ile hall, akd, bast, telvîn ve tekvîn gibi durumların gerçekleştiği mahal olmuştur. Nitekim ârifin gönlünün genişliğini Bâyezîd-i Bestâmî şöyle ifade etmektedir: “Eğer arş ve kürsü, yüz bin kere ve arşta bulunan kerrubî melekler ve insanlar, ârifin gönlünün bir köşesine konulsa ârifin ondan haberi bile olmazdı.” Burada bulunan habersizlikten kastın sonradan yaratılanın varlığı kadîm olan ile karşılaştığında ondan eser kalmaması olduğunu Cüneyd-i Bağdâdî açıklamıştır. Böyle bir kalbe sahip olan kişi “Sübhânî (kendimi tenzih ederim)” sözünde bahsedilen tecellîye mazhar olmuştur. Nitekim buzdan yapılan bir testi içine saf su doldurulsa güneş çıkıp testi eridiğinde su ve testi tek şey olur. Aralarında bir fark bulunmaz. “Ne arza ne semâya sığıdım. Fakat mümin kulumun kalbine sığıdım”, “Kalp Rahmân’ın parmakları arasındadır” hadisleri bu konu etrafında düşünülmelidir. Allah kulun kalbinde, kalp onun tasarrufundadır.

19. Lem’a: Aşk, zillet ve fakirliği âşığa; üstünlüğü mâşuka vermiştir. Âşıkın zilletinin büyüklüğü mâşuktan değil, âşkın yüceliğindendir. Fakir her şeye ihtiyacı olduğu halde hiçbir şeyin kendisine ihtiyacının olmadığı kişidir. Eşyânın hakîkatine bakarak her bir eşyâda bir hakîkati görür. Bu sebeple eşyânın hakîkatini görebilmek için tüm eşyâya muhtaç iken eşyâda yalnız Hakk’ı görmek açısından hiçbir eşyâya ihtiyacı olmamaktadır. Bu anlamda âşıkın içinde bulunduğu durum fakr tabiri ile ifade edilmiştir. Burada fakr

kelimesinin herhangi bir şekilde kendinde varlık görmeyip, zâhirinden ve bâtından soyunmuş olarak aslî bir ihtiyacı anlattığı söylenerek kavramsal boyutuna atıf yapılmıştır. Kavramın en uç noktası olarak “Fakir, Allah’a dahi ihtiyacı olmayandır” denilmektedir. Çünkü ihtiyacı olmakta Tanrı’ya nispetle kendi mecâzî varlığına yönelik varlık iddiası vardır. Kişi varlık vehminden kurtulursa fakrı tam olarak yaşar, o vakit de varlığı Allah olur denilmektedir. “Fakîr her şeye ihtiyaç duyar, hiçbir şey ona ihtiyaç duymaz” sözünü tecrübe eden kişi eşyânın hakîkatini görmesinin yanında kendi mecâzî varlığının da farkında olduğu için varlık ve yokluk âleminde eşittir. Cüneyd-i Bağdâdî bu hususta “Fakir ne kendisine ne Allah’a ihtiyaç duyar” demektedir. Bu sözün fakrın daha üst bir makamdan tecrübesinin ifadesi olan “Fakir, Allah’a dahi ihtiyacı olmayandır” sözü ile anlam ilişkisi vardır.

20. Lem’a: Âşıkın mâşuka karşı yönelişinde kendisinin bir arzusunun yerine getirilmesi niyeti olmaksızın sohbet ve muhabbeti olması gerekir. Çünkü bu istek ve arzular onun sevdiğine erişmesi yolunda ona engel olurlar. Bu anlamda sevgiliden isteği bırakmış olmak diğer istek ve dileklerin bırakılmış olmasından daha yüce bir durumdur. Âşıkın mâşuktan isteği olan şey âşıkın o konudaki talebi sebebiyle değil mâşukun o durumu kendi isteği ile var etmesi dolayısıyla vardır. Bir başka deyişle olması istenen şey karşıdakinin talebine göre değil olması gerektiği için bulunduğu hâl üzere zuhûra gelir. Bu şekilde hareket etmek, kişi için kazâ ve kaderden emin olmak, işin fâilini idrak ve hikmeti görebilmek açısından uygun bir zemin hazırlar. Meydana gelen bir iş rızâya uygun değil ise kişinin onu tam bir kararlılık ile savuşturması gerekir. Eğer rızâya uygun olmayan durum dost sebebiyle içinde bulunduğu bir mükâşefe hâli ise yine bu işte devamlılık göstermeyip ondan kurtulması gerekir. Zira bu durumda müşâhede ettiği sûret hak dahi olsa ona haramlık ile râzı olunmayan bir durumda görünmüştür. Tecellînin tüm eşyâyı kuşatıcı bir durum olması sebebiyle râzı olunmayan durumdan yüz çevirmenin gerekliliği tecellînin hangi türden olduğunu anlamakla mümkündür. Tecellî ikiye ayrılmıştır: Zâtî ve sıfâtî. Zâtî tecellîler herhangi bir şekilde kendisinden ayrılması mümkün olmayan tecellîlerdir. Sıfâtî tecellîler ise rızaya uygunluğu şeriate arz edilmek yoluyla def edilebilen yahut devamı için uygun hallerde bulunulabilen tecellîlerdir. Yani herhangi bir iş rızâya uygun olmayıp kahır ve celâli gerektirse o durum için kahır ve celâle muhatap olmak cemâl gibidir. “Yayın eğriliği doğruluğudur.” Bunun için sıfâtî tecellîler

söz konusu olduğunda “Allah’ım gazabından rızâna sığınırım”, zâtî tecellîler söz konusu olduğunda “Senden yine sana sığınırım” denilir.

21. Lem’a: Âşıkın şartı mâşuk neyi seviyor ve istiyorsa o yolda olmaktır. Ayrılık olsa bile bunu mâşuk dilediği için canla başla ona uygun davranmalıdır. “Ayrılık Allah dostlarını O’na ileten bir kamçıdır” sözü üzere ayrılık ateşi sevgilinin dileği ise kavuşmak gibidir. Ayrılık talep edilecek bir durum olmadığı halde sevgili ayrılığı sevdiği için âşıkın talebi olur. Yakınlık ve kavuşmada âşıkın kendi isteklerine ulaşması, uzaklık ve ayrılıkta âşıkın mâşukun istediği hal üzere olması sebebiyle uzaklık yakınlıktan daha tercihe şayandır. Çünkü uzaklığı tercihte kişi kendi isteklerinden vazgeçerek sevgilinin isteklerine uygun davranır. Böylece “Ben onun işiten kulağı, gören gözü olurum” sırrına erişmekle sevgilinin kendisi olur. Zâtî tecellîye mazhar olduğu için “Senden sana sığınırım, seni senin övdüğün gibi övemem” der.

22. Lem’a: Âşıkın talep ve istekleri mâşukun isteklerinin bir numunesidir. Âşık mâşukun sıfatları ile sıfatlandığı için onun sevgiliden ayrı bir vafından söz edilmez. Fakat arada ortaklık yoktur. Çünkü hakîkatte kemal sıfatlarıyla donanmış bir zâttan başka bir şey yoktur. Tüm sıfatlar sevgiliye ait olduğu için âşıkın varlığı ve sıfatları düşünülemez. Nitekim yok olan bir şeyin varlığı olmaz. Ancak sevgili kerem ve inâyetiyle kendini âşıkın varlığında zuhûra getirerek görünür kılmış, kendini âşıkın vücudunda yine kendine arz etmiştir.

23. Lem’a: Seven sevgiliyi ayne’l-yakîn görebilmek arzusuyla yanıp tutuşur. İsteğinde devamlılık göstermesi onu varlığı başka yerde değil kendi özünde görebilmeye yönlendirir. Bu sır ile kendi vücuduna bakan kişi varlığını yok edince kalanın sevgili olduğunu görür. Görebilmek her göz sahibine verilmiştir ancak kişi neye nasıl bakacağını bilmez. Eşyanın hakîkatinde olan sırrı keşfedemez. Hakka’l-yakîn görebildiği zaman göz tedennî ile eşyanın hakîkatine ilişkin bir muhâsebe sahibi olur.

24. Lem’a: Âşık eğer mâşuku görmek istiyorsa her varlıkta onun varlığını kovalamalı zâhiren ve bâtinen görebilme yetisi ile mâşuku gözetmelidir. Bu halden bir an olsun vazgeçmemesi gerekir. Çünkü sevgilinin her âlemde mânâ, rûh, misâl, şehâdet ve sûret olmak üzere bir görünüşü vardır. Âşık neye baksa ona bakmış olur. Her şey O’dur

ve O'nunla vardır. Bunun için görünen her şeyden önce O görünür. Görünen her şeyden sonra O görünür, görünen her şeyin içinde O görünür, görünen her şey O'nunla vardır denilmiştir. Görünen herşeyin O'nunla birlikte görünme makamında ise âşıkın mâşuktan ayrı bir varlığı olmasına gücü yetmez. Çünkü mâşuk tüm eşyanın hakikatidir. Zât bu hakikatlerin birini birine tercih etmeksizin herbirinde vardır. Zâtın bu aynalarda bizâtihi olmaması ise çeşitli sıfatlarından hareketle tek bir asla dönebilmektir ki böylelikle âşık aynasında mâşuk, mâşuk aynasında âşık görünebilsin. Mâşukun mâşukluğu mertebesinin âşıkın âşıklığı mertebesiyle zuhûr açısından bir ilişkisi vardır. Âşık bundan uzaklaşamaz. Âşıkın vücudu mâşuk sebebiyle mâşukun zuhûru da âşık sebebiyledir. Bu sebeple “rubûbiyyet ubûdiyyet olmazsa imkansız olur” denilmiştir. Mâşukun güzelliği kemâl mertebesinde olduğu için herhangi bir kemâl isteği yoktur. Ancak bu tamlık sebebiyle kaçınılmaz olarak kendisine meyil ve bakış gerektirir. Zuhûrun olduğu her yerde bu yöneliş daima var olduğundan âşıkın hürriyetinden bahsedilemez. Gınâ mutlaklık niteliğine ulaştığında mutlak hürriyet yürürlükten kalkar. Bunun sebebi âşıkın varlığının acz ve muhtaçlık ile mâşukun varlığının naz ve işve ile ayrılmaz bir birliktelik içinde olmasıdır.

25. Lem'a: Aşk âşıkın gönlüne düştüğünde mâşukun yüzünü dahi silerek her şeyi kül eden bir ateştir. Mecnun bu hal içindeyken ona Leyla'dan bahsedildiğinde “ben Leylâ'yım” demiştir. “Allah'ım! Sevgini benim görmemden ve işitmemden daha sevimli kıl” demekle kişi “Benim görenim, işitenim, tutanım sen ol” demek istemektedir. Bu durum nisyanda kemâl mertebesini ifade eder. Bu makamda varlıklara atfedilen âşık, mâşuk ve aşk nispetleri ortadan kalkarak hepsi tek bir öze dönüşür. Gerçekte de o özden başka bir şey yoktur. Ancak zuhûr ve tecellî bu türlü geçici zıtlıkları gerekli kılmaktadır.

26. Lem'a: Âşıkın şühûda olan isteği kendi varlık vehminden kurtulup fenâ bulması içindir. Ancak bu talep aynı zamanda kendisi için bir perdedir. Âşıkın kendi varlığıyla bu talebi sürdürmesi güneşin önündeki buluta benzetilmiştir. Nefsinin hakikatini bulmasıyla perde kalkar, nispetler yok olur, âşık ve mâşuk tek bir öz olurlar. Bu makamda kişi müşâhedeye erişir. Böylelikle “Beni gören Hakk'ı görmüş olur” der.

27. Lem'a: Sevgili eğer âşıkını kendisine çekmeyi dilese âşıkın zâhirî âlemde var olduğu halinden onu soyar ve ona kendi sıfatlarıyla bezenmiş bir elbise giydirir. Bu

sıfatlarla donanmış olan kıyafet ona mâşukunu öğretir, böylelikle o kendisi olmaktan çıkar ve mâşuku olur. Kulun Hak sıfatıyla sıfatlanabilmesi için ayının yok olması gerekmez bilakis Hakk’a olan teveccühünün tam olması gerekir. Bu teveccüh ve zâta olan iştîyak kişinin nefsânî isteklerden uzaklaşarak takvâyâ ermesiyle husûle gelir. Hakk’a her yönelişinde ona bir sıfat bahşedilir, bu seyr içinde ittihâda erişir. İttihâd kendisindeki nispetlerin çokluğundan kurtulup Hakk’ın husûsî bir mazharı olduğunu görebilmek, kendinde var olan kuvvenin fiile, kâlin hâle, hâlin makâma ulaştığını tecrübe etmektir. Kişi bu makama erişse ya bu makamda kalır ya da eksiklerini tamamlamak için önceki alemine döner.

IV. *Hecû'l-hâcis*'in İçeriği ve Kaynakları

Hâkim Efendi'nin eserde yer alan ilk kavramın “hâcis” olması dolayısıyla *Hecû'l-hâcis ve hemsü'n-nâ'is fî beyâni ıstılâhâtı ehli'l-yakîn* adıyla tercüme ettiği İbnü'l-Arabî'nin *Istılâhâtü's-sûfiyye*'si lugatçe tarzında yazılmış bir eser olmakla birlikte yer verilen tanımların önemli bir kısmında İbnü'l-Arabî'nin doğrudan kaynak olduğu görülür. Nitekim eserin Hâkim Efendi tarafından tercüme edilmeyen mukaddime kısmında İbnü'l-Arabî şöyle demektedir:

“İmdi, Allah ehli muhakkik sûfîlerin kendi aralarında kullandıkları ıstılahları şerh etmemizi istedin. Çünkü zâhir ve rûsûm âlimleri size bizim eserlerimizden, tarîkatımızın mensuplarının yazdığı eserlerden sorular soruyorlar. Bununla beraber onlar, bizim kendi aramızda kullandığımız lafızları bilmezler. Biz bunları kullandığımız zaman birbirimizi anlarız. Nitekim her ilim dalının kendine has bir terminolojisi vardır. Ben de senin bu talebine cevap verdim. Fakat bütün lafızları açıklamadım. Bunların içinde bazılarını önemlerine binaen seçtim. Bu açıklamaların ışığında anlaşılacak başka ıstılahları ayrıca açıklamadım. Nitekim bunlara göz atanlar istiâre ve teşbih boyutlarını derhal fark eder.”¹¹⁹

Bununla birlikte eserde adı anılan sûfîler bulunmaktadır. Nitekim İbnü'l-Arabî, hâcis kavramını tanımlarken Sehl et-Tüsterî'ye (ö. 309/922),¹²⁰ mürid kavramını tanımlarken

¹¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Risâleler*, I, 317.

¹²⁰ Tasavvuf tarihindeki yeri için bk. Mustafa Öztürk, “Sehl et-Tüsterî”, *DİA*, XXXVI, 321-323.

Ebû Hâmid el-Gazzâlî'ye (ö. 505/1111),¹²¹ ceberût kavramını tanımlarken Ebû Tâlib el-Mekkî'ye (ö. 386/996)¹²² atıf yapar:

el-Hâcis Hâtır-ı evvel-i rabbânîden 'ibâretür ki ıalib-i murâkıba hutûr ider ve şâ'ibe-i hatâdan müberrâdır. Sehl hazretleri buña sebep-i evvel ve nakd-i hatır tesmiye buyururlar. (vr. 2a)

el-Mürîd Kendi irâdetinden 'ârî olan kimesnedir. Ebû Hâmid hazretleri mürîd ol kimesnedir ki esmâdan bir isim ile müteveccih ilallâh ve munkatı' ile'l-Hak ola deyü buyururlar. (vr. 2b)

el-Ceberût Cenâb-ı Ebî Tâlib-i Mekkî 'âlem-i 'azamete ıtlâk idüb 'inde'l-ekşerîn 'âlem-i evsatdan kinâyedir.

Beyt 'Azamet 'âlemi oldu ceberût

Bunu tahkîk yazar *Kût-i Kulûb* (vr. 24b)

Eserin Hâkim tarafından hazırlanan tercümesi İbnü'l-Arabî'nin her tanımı için bir beyit yazılmış olması dolayısıyla edebiyat tarihi açısından dikkat çekicidir. Besmele, hamdele, salvele ile İslâm telif geleneğine uygun bir başlangıcı bulunan eserin mukaddimesi Arapça'dır. Hâkim bu mukaddimede eserin İbnü'l Arabî'ye ait *Istılâhâtü's-sûfiyye*'nin tercümesi olduğunu belirtirken İbnü'l-Arabî'yi de "*hatmi'l-'urefâ'i ve yûhi'l-evliyâ'i kameri şemsi'l-Yesribî ve 'an-kâi feyzi'l-mağribî ve Ka'beti ebe'l-'Arabî*" gibi sıfatlarla anar. Hâkim Efendi tercüme boyunca İbnü'l-Arabî'nin ismini özellikle anmak istediği zaman *Şeyh hazretleri, Hazret-i Şeyh Muhyiddîn İbnü'l-'Arabî, Hazret-i Muhyiddîn radiyallâhu anh, Hazret-i Hâkim, Hazret-i Hatmü'l-verâse kaddesallâhu teâlâ esrârahû* gibi ifadeler kullanır. Mukaddimenin devamında İbnü'l-Fârız'a ait bir beyte de yer veren Hâkim, bu eserin nakil yoluyla yazılmadığı bilakis müşâhede yolu ile İbnü'l-Arabî'ye yazdırıldığını şu ifadelerle belirtmektedir:

"Ve hiye maşûsatün bi-zâlike'l-evhâdi's-şân ke-ennehû müteferridün fihâ lâ bi'n-naqli bel bi'l-müşâhedeti ve'l-'ıyân cerâ minnî zâlike ictirâ'en li-nefsî ve istizâ'en li-nefsî."

Bu nitelikleri dolayısıyla eserin yegâne olduğunu vurgulayan Hâkim, herhangi bir yerden alınmış ya da nakil yoluyla aktarılmış olmadığını, bilakis İbnü'l-Arabî'nin müşâhede yoluyla kendisine yazdırıldığını kabul etmekte, onu tercüme etmek sûretiyle de nefsinin

¹²¹ Tasavvuf tarihindeki yeri için bk. Süleyman Uludağ, "Gazzâlî", *DİA*, XIII, 515-518.

¹²² Tasavvuf tarihindeki yeri için bk. Bilal Saklan, "Ebû Tâlib el-Mekkî", *DİA*, X, 239-240.

nurlanmasını ummaktadır.

Hâkim yine mukaddime kısmında *Istılâhât* metnine tanımlanmış kavramın anlamını yansıtan bir beyit yazmak haricinde bir şey ekmediğini ve herhangi bir şey kısaltmadığını belirtmekte, eklemiş olduğu beyitlerin kendi nefsi için bir cüretkarlık olduğunu bilse de bu davranışının mârifete olan açlığını gidermek isteğinden kaynaklandığını aktarmaktadır. Eserini *Hecsü'l-hâcis ve hemsü'n-nâ'is fî beyâni ıstılâhâti ehli'l-yaqîn* olarak isimlendirdiğini söyleyen Hâkim, Farsça bir rubâî ile mukaddime kısmını tamamlamaktadır. Bu rubâide kendisinin ne şârih ne de bir risâle sahibi olduğunu, herhangi bir ilim sahibi olmadığını Allah'ın keremi ile nefsinin kaydından kurtulmak ve kemal mertebesine ulaşmak istediğini ifade eder.

Istılâhât metninde kavramlar alfabetik bir sırayla verilmemiş olup İbnü'l-Arabî'nin hangi önceliklerle bu türlü bir sıralama yaptığı eserden hareketle tespit edilememektedir. Kavramların açıklamaları kısa cümleler üzerinden yapılmış, ayrıntılı ve gerekçeli anlatımlara yer verilmemiştir. Eserde tercümesi yapılan kavramlar şunlardır:

Hâcis, irâde, mürîd, murâd, sâlik, müsâfir, sefer, tarîk, vakt, edeb, maqâm, hâl, 'aynü't-temkîn, inzi'âc, şerî'a, şaṭṭ, 'adl, efrâd, kuṭb, evtâd, bûdelâ', nuḳabâ, nücebâ, imâmân, umenâ, melâmiyye, mekân, ḳabẓ, baṣṭ, heybe, üns, tevâcüd, vecd, vücûd, celâl, cemâl, cem', cem'u'l-cem', fark, beḳâ, fenâ, ḡaybe, ḡuzûr, ṣaḥv, sekr, zevḳ, şûrb, reyy, maḥv, işbât, ḳurb, bu'd, ḡaḳḳa, nefes, ḡaṭır, 'ayne'l-yaqîn, ḡaḳḳa'l-yaqîn, vârid, şâhid, nefis, rūḥ, sır, veleḥ, vaḳfe, fetre, tecdîd, tefrîd, laṭife, 'ille, riyâze, mücâhede, faṣl, zehâb, zamân, zâcir, saḥḳ, maḥḳ, setr, tecellî, taḡallî, muḡâḡara, mükâşefe, müşâhede, muḡâdeşe, müsâmere, levâyih, ṭavâli', levâmi', bevâriḳ, hücum, telvîn, temkîn, raḡbe, rehbe, mekr, ıstılâm, ḡurbe, himme, ḡayre, hürriyye, müṭâla'a, fütûḥ, vaṣl, ism, resm, zevâ'id, ḡıẓr, ilyâs, ḡavṣ, vâḳi'a, 'anḳâ, verḳâ', 'uḳâb, ḡurâb, şecere, simsime, dūrretü'l-beyzâ', zümürüde, sebḡa, ḡarf, sekîne, tedennî, tedellî, teraḳḳî, telaḳḳî, tevellî, ḡavf, recâ', ṣa'ḳ, ḡalve, celve, maḡda', ḡicâb, nevâle, ceres, ittiḡâd, ḳalem, enâ'iyye, nûn, hüviyye, levḡ, âniye, ru'ûne, ilâhiyye, ḡatm, ṭab', âliyye, menâṣṣa, sivâ, cesed, nûr, zulme, zıyâ, zıll, ḳıṣr, lübb, lübbü'l-lübb, 'umûm, ḡuṣuṣ, işâre, ḡayb, 'âlemü'l-emr, 'âlemü'l-ḡalk, el-'ârif ve'l-ma'rife, 'âlim ve 'ilm, ḡaḳ, bâṭıl, kevn, ridâ, dîn, kemâl, berzaḡ, ceberût, mülk, melikü'l-mülk, muṭṭala', ḡicâbu'l-'izz, miṣl, 'arṣ, kürsî, ḳadem, 'ıyd, hadd, şıfat, na't, ru'ye, kelimetü'l-ḡazre, lesen, hüviyye, fehvâniyye, sevâ, 'ubûde, intibâḡ, yaḳaẓa, taṣavvuf, tecellî, sırru's-sır, tevellüh.

Yukarıda değindiğimiz üzere metne bağlı bir tercüme yapan ve kavramların anlamlarına uygun beyitler yazmak dışında esere katkı yapmayan Hâkim Efendi, yalnızca “verkâ” maddesinin tercümesinde Arapça bir beyte yer vermiş olup bu beyit DT nüshasında da belirtildiği üzere İbn Sînâ’nın ruh kasidesinin matlâdır. “Verkâ” maddesinin dışında “sevâ” kavramının manzum tercümesi diğer maddelerden farklı olarak rubâî şeklinde yapılmıştır:

Butûn-i Hakk u halk olsa sevâdır
Daği halk ile Hak kim hem sevâdır
Eğer çâr i ‘tidâli câmi’ olsa
‘Adâlet i ‘tidâlî-yi sevâdır (vr. 26b)

Hâkim tercüme esnâsında tasavvufî meşrebini de yansıtarak kendisinin İbnü’l-Arabî’nin manevî evlâdı olduğunu belirtir. Bu açıklama “telvîn” kavramının tercümesinde yer almaktadır:

et-Telvîn ‘Abdîñ ahvâl-i ‘ubûdiyyetde tenakkulünden ‘ibâretdir. Bu ise ‘inde’l-ekşer maķâm-ı nâķışındır. Ammâ muḥakkıkîn-i erbâb-ı tevḥîde göre bi-ḥuşûşihî tufeyl-i lemḥa-i ‘inâyeti olduğum Ḥazret-i Şeyḥ Muḥyiddîn İbnü’l-‘Arabî raḍiyallâhu ‘anh ḥazretlerine göre ekmel-i maķâmât ‘add olunmuşdur. (vr. 15a)

Eserde kavramlar açıklanırken İbnü’l-Arabî tarafından bazen âyetlere yer verilmiş, söz konusu âyetler Hâkim tarafından metin içerisinde tercüme edilmemiştir. Örneğin “adl” kavramının açıklamasında Hicr Sûresi’nin seksen beşinci âyetine (15/85) şöyle yer verilmiştir:

el-‘Adl Ol ḥaķ-maḥlûķun-bihdir ki nuḥustîn-i maḥlûķ-ı Ḥudâ’dır. Bu ma‘nâ ve mâ ḥalaķnâ’s-semâvâtî ve ‘l-‘arza ve mâ beynehumâ illâ bi’l-ḥaķķ medlûlünden müstefâddır. (vr. 4b)

Yine Hûd Sûresi’nin elli altıncı âyeti (11/56) “hakîkat” kavramının açıklamasında kullanılmıştır:

el-Ḥaķîķa Âşâr u evşâfîñ senden selbden ‘ibâretdir. Şöyle selb eylesiñ ki anñ evşâfî sende seniñle saña fâ’il evşâfdır sen degilsin. *Mâ min dâbbetin illâ hüve âḥizûn bi-nâşiyetiḥâ inne rabbî ‘alâ şırâṭin müstakîm.* (vr. 9b-10a)

Kavramların açıklamasında zaman zaman tasavvuf literatüründe çokça mütedâvil olan kalıp ifade gruplarına yer verilmektedir:

el-Vaqt Zamân-ı hâlde seniñ hâlinñden 'ibâretdir ki mâzî vü müstakbele ta'alluğu yokdur. *Lî-ma 'allâhi vaqtûn* bu ma'nâya işâret buyurulmuşdur. (vr. 3b)

Gerek mensur kısımlarda gerekse manzum kısımlarda dînî hafıza içerisinde yeri olan kişi ya da varlıklara atıf vardır. Örneğin “kutb” kavramı açıklanırken insân-ı kâmil olma mertebesine erişen kişi için,

el-Ḳuṭb Gavṣ demekdir. Ol bir insân-ı kâmiliden ‘ibâretdir ki mecmû‘-i ‘âlemde her zamanda mevzı‘-ı nazar-ı Hudâ’dır. Ḳalb-i İsrâîl ‘aleyhi’s-selâm üzeredir. (vr. 4b-5a)

ifadeleri kullanılır. Yine “muhâdese” kavramı açıklanırken Hz. Mûsâ’ya atıf yapılmaktadır:

el-Muḥâdeṣe ‘Âlem-i mülk ü şehâdetden Mûsâ ‘aleyhisselâma zebân-ı şecerden olan nidâ gibi ‘ârifine ḥitâb-ı Hâk’dan ‘ibâretdir. (vr. 14a)

Hâkim Efendi, *Istılâhât*’ı tercüme ederken bazı yerlere orijinal metinde bulunmayan duâ ifadeleri eklemiştir. Örneğin “Melâmiyye” kavramının açıklamasında şu ilavede bulunur:

el-Melâmiyye Ol tâ ife-i celîledir ki bâtınlarında olan hâlâtdan zâhirlerinde bir eğer nümûdâr olmaya. Bu tâ ife-i celîleniñ a‘lâ rütbesi bunlara tahşîş olunmuşdur. Der-âmed tilmîzleri atvâr-ı racûliyyetde müteķalliblerdir. Nefe‘ nallâhu bi-berekâtihim. Âmîn. (vr. 6a)

İbnü'l-Arabî'nin adını andığı kısımda da onun himmetini ummaktadır:

“Ammâ muhakkıkîn-i erbâb-ı tevhîde göre bi-huşûşihî tufeyl-i lemha-i ‘inâyeti olduğum Hâzret-i Şeyh Muhyiddîn İbnü’l-‘Arabî raḍiyallâhu ‘anh hâzretlerine göre ekmel-i maḳâmât ‘add olunmuştur. ‘Abdiñ maḳâm-ı telvînde ḥâli külle yevmin hüve fî şe’n hâlidir deyu taşriḥ buyururlar. Bu ne ‘inâyettir. Ḳaddesallâhu esrârahû ve efâza ‘aleynâ min envâri berekâtihî fî külli taḥvîlâtihî ve tenaḳḳulâtihî. Âmîn. Âmîn.” (vr. 15a)

V. *Hecû'l-hâcis*'te Vezin ve Üslup

Hâkim Efendi'nin edebiyat tarihi açısından *Istılâhât* metnine yaptığı en önemli katkı, yukarıda da belirttiğimiz üzere açıklanan her kavram için bir beyit yazmış olmasıdır. Bu beyitlerde tercüme edilen kavramın anlamını aktarma amacı dolayısıyla Hâkim Efendi mahlas zikretmez. *Lemeât* tercümesinin nüshalarında görülen ve imzası niteliğinde olan şu mısralara bu eserin mukaddimesinde de rastlanır:

Hâkim ne-şârihest u ne-şâhib-risâle'î
Ve'z behre-i 'ulûm nedâred nevâle'î
Yâ Rab kerem kun ânki rehânem zi kayd-ı hîş
Ve'z meşreb-i kemâl benûşem piyâle'î (vr. 2a)

Bu mısralar aynı zamanda eserde Hâkim Efendi'nin mahlasının kullanıldığı tek manzum parçayı teşkil etmektedir.

Eserde kullanılan aruz kalıpları ile bu kalıpların kaç defa kullanıldığına ilişkin olarak yaptığımız çalışma sonucu şu tespitlere ulaşılmıştır:

1. Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün: 56 defa.
2. Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün: 105 defa.
3. Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün: 5 defa.
4. Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'lün: 5 defa.
5. Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün: 19 defa.

En çok kullanılan kalıp “mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün” olup hezec bahrinde yer alır. Bunu takiben remel bahrinde yer alan “fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün” kalıbı gelmektedir. Ancak bazı beyitlerde hecelerin uzunluk ve kısalıkları ile açık ya da kapalı oluşları incelenmesine rağmen uygun bir aruz kalıbı bulunamamıştır. Beyitlerde anlamın öncelenmiş olması sebebiyle imâle ve zihaf gibi aruzda hata kabul edilen unsurların bulunmasının yanı sıra bazen de eksik veya fazla heceden kaynaklanan vezin aksaklıkları görülür. Örneğin mürîd kavramının tercümesinde yer alan şiirde imâle yapılmıştır:

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]
Olmaya kendi irâdeti vücûdunda bedîd
Yâ bir ismiyle teveccüh ide Mevlâyâ mürîd (vr. 2b)

Yine vakt kavramında yer alan beytin vezninde düşüklük görülür:

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]
Vaqt odur kim kendi atvârında hâliñdir seniñ
Kim zamân-ı hâlde naqd-i nevâliñdir seniñ (vr. 3b)

Şiirlerde redif, kafiye gibi ahengi sağlayan unsurların bulunduğu, kafiyelerde daha çok zengin ve tam kafiye kullanıldığı görülmektedir:

Vârid-i zâ' il anı ta' kîb iden emsâl ola
İctilâbât u ta' ammülsüz gelince hâl ola (vr. 4a)
Celâllullâhı ru' yet heybet oldu ehl-i tahkîke
Cemâl oldu celâli görmeden erbâb-ı tedkîke (vr. 6b)

Yine “imâmân” kavramında kullanılan beyit sözü edilen kafiye kullanımına örnektir:

Yemîninde yesârında olur kûtbuñ imâmânı
Olardır zâhir u bâtında eşyânıñ niğebânı (vr. 5b)
Setr odur kim eyleye pûşide bâtıñdan seni
Setr ide ârâyış-i nûr-ı bevâtıñdan seni (vr. 13a)

Metnin mukaddimesi haricinde mensur kısımlarda secili bir üsluba rastlanmaz. Bu durum metinde didaktik bir yazım tarzının benimsenmesiyle ilgilidir.

“Fe-hâzihî tercemetü İştılâhâtin şerîfetin min **hatmi'l-‘urefâ’i** ve **yûhi'l-evliyâ’i** kâmeri **şemsi'l-Yesribî** ve **‘anķāi feyzi'l-mağribî** ve **Ka‘beti ebe'l-‘Arabî** qâddesallâhu esrârahum ve nefa‘na bi-leme‘âti envârihim.” (vr. 1b)

Yine mukaddimenin devamında yer alan

“Ve hiye maḥşûşatün **bi-zâlike'l-evḥadi’ş-şân** ke-ennehû müteferridün fihâ lâ bi’n-naḳli bel **bi'l-müşâhedeti ve’l-‘ıyân** cerâ minnî zâlike ictirâ‘en **li-nefsî** ve istizâ‘en **li-nefsî** lâ ezîdü fihi velâ enķuşu illâ beyten vâḥiden **bi-mefhûmi** mâ-sebeķa fî maṣṣibi’t-**tercümâniyyi** lâ bimâ imtezece **mine’l-hevâ’n-nefsâniyyi** ve minhu estemiddü ve minhu’l-‘avnü ve’t-tevekkülü ve uşallî ve üsellimu ‘alâ **ḥaķıķati’l-vücûdi** ez-zâhiru ‘aynuhû **fî mezâhiri’l-cûdi** ve ‘alâ âlihî mine’n-nebiyyîne ve’l-mürselîne ve selleme teslîmen keşîran ve’l-ḥamdülillâhi rabbi’l-‘âlemîn.” (vr. 1b-2a)

ifadeleri metinde yer alan secili üslubun örneklerini oluşturur. Hâkim Efendi'nin döneminin üslup tercihlerine uyarak tercümesinde sanatlı bir dil kullanmış, bununla birlikte anlama da önem vermiştir. Eserin öne çıkan didaktik yönü sebebiyle bu sanatlı üslup kendisine daha çok mukaddimede yer bulmuş, metnin devamında mukaddimeye göre daha sade bir yazım tarzı tercih edilmiştir.

Kavramların açıklaması olarak yer verilen beyitler, öğreticilik ve zihinde kalıcılık sağlanması amacıyla çoğunlukla aynı kökten türeyen kelimeler tercih edilerek inşâ edilmiştir:

Olmaya kendi irâdeti vücûdunda bedîd
Yâ bir ismiyle teveccüh ide Mevlâyâ mürîd (vr. 2b)

‘Âlem-i emr aña dirler bî-sebeb mevcûd ola
Hem vücûd-i zıll-i hest-âşâr u nâ-mevcûd ola (vr. 23b)

Beyitlerde birçok söz ve anlam sanatına yer verilmiş olmakla birlikte burada örneklerin geçtiği tüm yerler gösterilmeyecektir. Örneğin aynı kavram ağı içerisinde yer alan sözcükler aynı beyit içerisinde kullanılarak leff ü neşr sanatı uygulanmıştır:

Dil ki zıkr ile teveccühde reh-i Hâkık’a gider
Aña erbâb-ı hâkîkat didiler seyr ü sefer (vr. 3a)

Maḥall-i i‘tidâl eşyâda dîndir
Ki dîn-i Hâk ‘aceb vaz’-ı mübîndir (vr. 24a)

Bir mısranın sonunun diğer mısranın başında da okunduğunda anlamı bozmayacak şekilde yazılmasıyla oluşan sihr-i helâl sanatı da eserdeki beyitlerde görülür:

Edeb şer‘ üzre olmak ḥidmetinde olmadır fânî
Daḥi her varlığı Hâk’dan bilüb olmaya şeytânî (vr. 3b)

Mişil insâna ‘örf oldu o şûret üzre kim şâni‘
Anı taşvîr idüb kıldı mişâl-i nüshâ-i câmi‘ (vr. 24b)

Cinas, Hâkim Efendi tarafından metinde kullanılan ahenk unsurlarındandır:

Bi-küllî Hâk’da istihlâkî ‘abdiñ cem‘-i cem‘ oldu

Fenâ mefhûmu kim ma‘lûmu olmuş idi cem‘ oldu (vr. 7b)

Melikü’l-mülk Hâk’dır lîk me’ mûruñ mücâzâtı
Muķârindir buña gûyâ ki tavşîf itmedir zâtı (vr. 25a)

Beyit sonlarında tekrar eden kelime grupları da yer yer kullanılmıştır.

Setr odur kim eyleye pûşîde bâtından seni
Setr ide ârâyîş-i nûr-ı bevâtından seni (vr. 13a)

Kısr odur ‘ayn-ı muhakķıķdan fesâdı ref‘ ide
Şâ‘in-i ahvâl olub keşf-i zuhûru ref‘ ide (vr. 22b)

Birbirinin zıddı olan kelimelerin aynı beyit içerisinde kullanılmasıyla oluşan tezaat örneklerine de eserde rastlanmaktadır:

Feth-i zâhir feth-i bâtın feth-i keşfidir fütûh
Zâhir u bâtında envâr-ı Hâk eylerse sünûh (vr. 17a)

Dehşet-i ma‘rifet-i Hâkķ’a dinildi ğurbet
Sebeb olduĝu gibi hicret dâra vuşlat (vr. 16a)

Köken itibarıyla Arapça ve Farsça olan kelime, kelime grubu ve tamlamalar metin içerisinde çokça kullanılmıştır:

el-Müţâla‘a ‘Ârifîn-i esrâra evvelen ve bi’z-zât vârid olan tevķî‘ât-i ilâhiyyeden
‘ibâretidir ki merci‘i havâdişât-ı kevnîyye olan umûrda su’âlden nâşî olur. (vr. 16b)

Sâlik ol esmâya kim rûz ü şebân dâ‘im ola
İsm dirler aña hâl-i bendeye hâkim ola (vr. 17a)

Eserde telmih yolu ile dînî-edebî hâfızaya atıflar yapılmaktadır:

Dinür kabz-ı tecellî-yi celâl-i hâzrete İlyâs
Hızır baş-ı tecellîdir ki itme bunda hîç ilbâs (vr. 17b)

‘Azamet ‘âlemi oldu ceberût
Bunu tahķîķ yazar *ķût-i Kulûb* (vr. 24b)

Kavramsal bütünlüĝü sağlayacak kelimeler metin içerisinde tenâsüp sanatı ile bir araya

getirilmiştir:

Hiṭâbât-ı ilâhîde olan ḥarf u ‘ibârâta

‘İlm-i ḥarf oldu im‘ân it ḥurûf-i müste‘ârâta (vr. 19a)

Hâkim, tercümesinde akıcılığı sağlayan birçok ögeye yer vermesinin yanı sıra amaç olarak hatırdaki kalıcılığı temel almış gözükmektedir. Nitekim kelimelerin ahenk açısından olduğu kadar anlam açısından da bütünleştirici olması bunun göstergelerindendir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜSHA BİLGİLERİ ve METİNLER

I. *Lemeât* Tercümesinin Nüsha Özellikleri

Hâkim Efendi'nin *Terceme-i Sevânih*, *Risâle-i Tevhîdiyye* ve *Risâle-i Tasavvufât* gibi farklı adlarla kayıtlı olan *Lemeât* tercümesinin tespit edebildiğimiz kadarıyla sekiz yazma nüshası mevcuttur. Müellif nüshasına (OEI) ulaşılabilen *Lemeât* tercümesinin XVIII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen iki istinsahına (ML ve DT) daha ulaşılabilir. Eserin dört nüshası (OEII, TH, MÜ, SB) Mustafa Şerif Efendi tarafından XX. yüzyıl başında farklı zamanlarda yazılmıştır. Hâkim Efendi'nin dilini XVIII. yüzyıl Türkçesinden XIX. yüzyıl Türkçesine yaklaştırması ve bunu yaparken metne anlaşılabilirliği kolaylaştıracak bazı ilavelerde bulunması Mustafa Şerif'in istinsah faaliyetini ayrıca değerlendirmeyi gerektirmektedir.¹²³ Nüshalarda yer yer varak kenarlarına yazılmış kayıtlara rastlanmaktadır. Hacim bakımından farklılık gösteren ve bâzen manzum kısımlar da içeren bu kayıtlar, farklı sûfî şâirlerden yapılmış iktibasları ve müellifin kendi şiirlerini içermektedir. Transkripsiyon kısmının dipnotlarında okunabildiği ve tespit edilebildiği kadarıyla bu kayıtlara ilişkin bilgiler verilecektir.

¹²³ *Lemeât* tercümesinin dört nüshasının müstensihisi olan Mustafa Şerif hakkında Vassâf şu bilgileri vermektedir: “Müteahhirîn-i hulefâ-yı Kâdiriyye'den olup silsile-i tarîkatı Hz. Gavs-ı A'zam efendimize ber-vech-i âtî muttasıldır... Şeyh Mustafa Şerif Efendi tahminen 1258 sene-i hicriyyesinde (1842) İstanbul'da doğmuştur. Pederlerinin ismi Mahmûd, onun pederi Hâfız Seyyid Muhammed Efendi'dir. Muhtelif hıdemât-ı mâliyede ve Üçüncü Dâire-i Belediye Malmemûrluğunda ve 15 Mart 1325 (1909) târîhinde, Der-saâdet Tahrîr-i Vergi İdâresi Muhâsib Mümeyyizliğinde bulunmuş ve tekâüd olmuştur. Kâdiriyye'den ilk şeyhi Hüseyin Rûhî, sonra İsmâîl Efendi'lerdir. Tarîkaten, İstanbul'da Sultân Ahmed Câmî-i şerîfi mihrâbı tarafındaki dergâh-ı Kâdirî şeyhi Seyyid Hacı İbrâhîm Abdülkerîm Efendi'ye intisâb etmiştir. 1311 senesi Receb'inin yirmiyedinci gecesi (5 Şubat 1894) nâil-i hilâfet olmuştur... 1328 senesi Şa'bân'ının birinci günü (9 Ağustos 1910), tahminen seksen yaşında irtihâl-i dâr-ı bekâ edip, Edirnekapısı hâricinde Çelebi merhûmun kabrinin arka tarafında defn olunmuştur. Tettebbuât-ı ilmiyye ve tedkîkât-ı irfâniyyesi pek yüksektir. İhtifâ-yı hayâta meyilleri ziyâde olup, herkese açılmaz; sevdikleriyle, hüsn-i hâline emîn olduklarıyla hem-sohbet olurlar idi. Hz. Şeyhü'l-Ekber (kuddise sırruhu'l-athar) efendimizin feyz-i ma'nevîlerine erişmiş ricâlullâhdan olduğuna şübhe yoktur. Hz. Şeyh'in *Emr-i Muhkem*'ini tercüme ve tab' ettirmişlerdi. Onu mütâlâa edenler, Mustafa Şerif Efendi'nin kudret-i ilmiyye vü ma'nevîyyesini takdîr ederler. Husûsiyle Hz. Abdülkâdir Efendi'mizin *Gavsıyye*'sini şerh eden Cebbâr-zâde Ârif Bey merhûmun eserine yazdıkları hâşiyeyi nazar-ı tedkîkten geçirenler, kendisinin uluvv-ı ka'b u kemâlâtına hakîkaten hayrân olurlar. *Selîm Baba Risâlesi* üzerine de makâlât-ı mühimme yazmışlardır.” Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I, s. 221.

Lemeât tercümesi nüshaları istinsah tarihleri dikkate alınarak şöyle sıralanabilir:

1. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, nr. 784, vr. 1a-23a: Nüshanın yer aldığı mecmûa 215x140-165x80 mm ölçülerinde, tâlik hatlı, 29 satırlı, 1172/1759 tarihi istinsahlıdır. *Lemeât* tercümesi mücelledin 1a-23a varakları arasında olup *Terceme-i Sevânih* adı ile kayıtlıdır. Çalışmamızda OEI kısaltması ile gösterilen bu nüsha, tespitlerimize göre aynı zamanda müellif hattıdır. Nitekim Güngör, Hâkim'in *Târih*'inin Topkapı nüshasının ikinci cildinin müellif hattı olduğunu belirtmekte ve çalışmasının sonunda örnek metinler göstermektedir. *Lemeât* tercümesinin OEI nüshası yazı karakteri bakımından belirtilen nüsha ile aynı özelliklere sahiptir. Ayrıca aşağıda belirtileceği üzere müellifin kendisinin istinsah ettiğini söylediği *Istılâhâtü's-sûfiyye* tercümesinin Ali Emîrî nüshası da aynı yazı karakterine sahiptir. Mecmuanın *Lemeât* tercümesinden sonraki gelen 24-26. varakları boş olup 27a-31a arasında yine Hâkim Efendi'ye ait olan *el-Vâridâtü'r-rabbâniyye fî nefâhâtî'r-Rahmâniyye* isimli eser istinsah edilmiştir. Bu risâlenin sonunda 32-33. varaklar boş olup ardından 34b-65a varakları arasında Hâkim'in *Levâmiu'l-ışk* adlı eseri yer alır. Mücelledin 66-67. varakları boş olup 68b-77b'da yer alan son eser Hâkim'in *Vefdü'l-intisâr fî medhi'l-ensâr*'ıdır. Mecmua tek bir kaleminden çıkmış olup *Lemeât* tercümesinin varak kenarlarında diğer nüshalarda bulunmayan açıklayıcı notlar vardır.

2. Millî Kütüphane, nr. 3541, vr.19a-63a: Nüsha *Terceme-i Esrâr-ı Tevhîdiyye* adı ile kayıtlı olup sırtı bordo meşin, mukavva bir cilt içerisinde, ebru kağıt kaplı, 210x145-152x90 mm ölçülerinde, suyuolu filigranlı kağıt üzerine 17 satırlı olup nesih hatla yazılmıştır. Sâniha başlıkları ile beyit, rubâi gibi ara başlıklar kırmızıdır. Yapraklar rutubet lekeli ve bazı kelimelerin üstünde ya da altında kırmızı çizgiler bulunmaktadır. Çalışmamızda ML kısaltmasıyla gösterdiğimiz bu nüshanın kim tarafından yazıldığı bilgisine ulaşamamaktadır. Mecmuanın 1b-18b varakları arasında Niyâzî-i Mısıri'ye (ö. 1105/1694) ait gösterilen *Risâle-i Sûfiyye* adıyla kayıtlı bir risâle bulunmaktadır. Ancak bu risâle incelendiğinde metnin Abdullah b. Mes'ud Belyânî'ye (ö. 686/1287) ait *Risâle-i Ahadiyye* olduğu anlaşılmaktadır. Eser literatürde İbnü'l-Arabî'ye nispetle şöhret bulmuş olup “Kendini bilen Rabbini bilir” sözünün şerhini konu edinmektedir.¹²⁴

¹²⁴ Eserin tercümesi için ayrıca bk. İbnü'l-Arabî, *Ahadiyet Risâlesi*, (terc. Hüseyin Şemsi Ergüneş), (haz. Ercan Alkan), İstanbul:2012.

Mecmuânın 68b-88a varakları arasında müellifi Yusuf Mağribî olarak kaydedilmiş ve adı yanlışlıkla *Terceme-i Behcesü'l-hâcis* şeklinde yazılmış risâle bulunmaktadır ki söz konusu eser aşağıda da belirteceğimiz üzere gerçekte Hâkim Efendi'nin *Istîlâhât* tercümesi olup ismi *Heccü'l-hâcis ve hemsü'n-nâis*'tir. Nüshanın sonunda İbnü'l-Arabî'ye ait olduğu belirtilen “ism-i a'zam” konulu bir dua ve duaya ilişkin açıklamalar bulunmaktadır. Bu bölüm eserin 88a-94a varakları arasında yer alır. Mücelledin 2a numaralı varağındaki temellük kaydında “Hâzihi'l-kütüb bi-dergâh-ı hazret-i ümmî Ahmed Efendi el-Halvetî kuddise sırruhû. Sene 1260” ifadesi yer almaktadır.

3. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yazmaları, nr. Mcon 91, vr. 1b-33a: Katalogda *Risâle-i Tasavvufât* adıyla kayıtlı olan nüsha, 207x146-142x97 mm ölçülerinde ve kapakları ebrulu kağıt kaplı mukavva bir cilde sahip olup mücelledin 1b-33a varakları arasındadır. Nüsha nesih hatla yazılmış, siyah renk mürekkep kullanılmış ve başlıklarda kırmızı renk tercih edilmiştir. Bazı kelime gruplarının altında ve üstünde kırmızı çizgiler bulunmaktadır. Çalışmamızda DT kısaltmasıyla gösterdiğimiz nüshanın kim tarafından yazıldığı bilgisine ulaşamamakta ve cildi yıpranmış olup varaklarda dağılmalar gözlenmektedir. Varak kenarlarında esere ilişkin bazı açıklayıcı notlar bulunan nüshanın 34b-60b varakları arasında Hâkim'in *Heccü'l-hâcis ve hemsü'n-nâis*'i yer almaktadır. Yazmanın zahriyesinde tasavvuf hakkında bir fevâid kaydı, buna ilaveten beyit ve nazım başlığıyla düzenlenmiş iki adet manzûme ile iki adet mühür bulunmaktadır. Eserin arka kapağında “hesâb-ı ebced” yazılmakta olup harflerin rakamsal değerleri verilmiştir. Bu nüsha ile Millî Kütüphane nr. 3541 nüshası arasında yazı karakteri, kelime tercihleri ve imlâ açısından büyük ölçüde benzerlik vardır.

4. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, nr.1513: Nüsha *Terceme-i Sevânihi mu'ti'l-fevâtihi* adı ile kayıtlı, 207x130-150x105 mm ölçülerinde ve 36 varak olup her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Çalışmamızda OEII şeklinde gösterilen nüsha 1317/1899'da İstanbul belediyesinde Mal Memuru olarak görev yapan Mustafa Şerif tarafından rik'a yazı türünde yazılmıştır. Kapak kısmındaki fevâid kaydında “Osmanlı Müellifleri İkinci cild 478 Molla Çelebi mi? Osmanlı Müellifleri İkinci cild 166 Hâkî Mustafa Efendi mi?” cümleleri bulunmaktadır. Ferağ kaydında yer alan bilgilere göre bu istinsah 27 Rebûlâhir 1317 (23 Ağustos 1315) tarihinde tamamlanmış,

dönemin Dersâadet tahrîr ve vergi tahsîl idâresi muhâsebe kalemi mümeyyiz-i evveli topçu dâire mümeyyizi memuru olan kişiye sunulmuştur. 35b’de Câbî Edirneli Gülşenî’nin ortasında Mehmed yazılı hicrî 1300 tarihli mührünün sûreti bulunmaktadır. Nüshanın sonunda Mustafa Şerif bu istinsaha ilişkin şöyle yazmıştır:

“Bu fakîr-i pür-takşîr dahî ol baîr-i bî-kerânî mahşûlü bir dürr-i nâ-süfte iken nâgâh baîr-i mezkûr şînâverlerinden âgâh-dil ba’zî ehl-i himmet hazâratının bi-hamdillâh dest-i füyûzât-peyvest-i kudsîlerine düşerek mıkleb-i muhabbetle bi’t-teşķib şimâh-ı câna menkûş u ta’lîk edilecek leâlî sırasına geçirilmiş olduğumdan tabî’î böyle âşâr-ı şerîfenîñ kadrini bilenlerden bulunduğuma ve nüshasının nedreti cihetiyle şu risâle-i münîfenîñ bir taraftan ziyâ’ı havfını taraf-ı dîgerden erbâbına ve bi’l-hâşşa muşannıf ve mütercimine bir hîdmetle mazhar-ı ecr ü meşûbât olarak tekşîr-i nüshasına medâr olmak kaşd u fikr u mütâla’asını der-pîş eyledigime mebnî aşlında görinen ba’zî taķdîm u te’hîr-i cümel ve kelimât ve mükerrer lügât u ta’bîrât ve hasbe’r-revâbî meşhûd olan tenâkuş ve sâ’ir gûna saķatât kudret-i ‘âcizânem ta’alluk ettiği derece bi’l-îslâh rızaen lillâhi te’âlâ istinsâhına cür’et ile bi-‘avnillâh ikmâle sene 27 Ramazân 1306 sene 15 Mayıs 1305 yevm-i Pazarertesi târîhinde muvaffak oldum. Ve ara sıra bu nüsha gibi ba’zî nüshaları tebyîz ile ihvâna taķdîm eylemekdeyim. Bu nüshayı dahî sene 27 Rebî’u’l-âķir 1317 sene 23 ‘Austos 1315 yevm-i pazarertesi itmâm eyledim. Dersâ’adet tahrîr ve vergi tahsîl idâresi muhâsebe kalemi mümeyyiz-i evveli. Topcu dâ’ire mümeyyizi reşâdetlü Beyefendi hazretlerine taķdîm olunmuştur. Sene 2 Mart 1323.”

5. Süleymaniye Kütüphanesi Tâhir Ağa Tekke Bölümü, nr. 467: *Terceme-i Sevânih mu’ti’l-fevâtiḥ* adı ile kayıtlı olan nüsha 210x130-155x105 ölçülerinde ve 34 varak olup her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Çalışmamızda TH kısaltmasıyla gösterilen nüsha, Mustafa Şerif tarafından rik’a hatla yazılmıştır. Müstensih Mustafa Şerif, nüshanın sonunda OEII nüshasının sonundaki anlatımına benzer şekilde şöyle yazmıştır:

“Bu fakîr-i pür-takşîr dahî ol baîr-i bî-kerânî mahşûlü bir dürr-i nâ-süfte iken nâgâh baîr-i mezkûr şînâverlerinden âgâh-dil ba’zî ehl-i himmet hazâratının bi-hamdillâh dest-i füyûzât-peyvest-i kudsîlerine düşerek mıkleb-i muhabbetle bi’t-teşķib şimâh-ı câna menkûş u ta’lîk edilecek leâlî sırasına geçirilmiş olduğumdan tabî’î böyle âşâr-ı şerîfenîñ kadrini bilenlerden bulunduğuma ve nüshasının nedreti cihetiyle şu risâle-i münîfenîñ bir taraftan ziyâ’ı havfını taraf-ı dîgerden erbâbına ve bi’l-hâşşa muşannıf

ve mütercimine bir hizmetle mazhar-ı ecr ü meşûbât olarak teksîr-i nüshasına medâr olmak kaçd u fikr u mütâla‘asını der-pîş eyledigime mebnî aşlında görinen ba‘zı taq̄dîm u te‘hîr-i cümel ve kelimât ve mükerrer elfâz u ta‘bîrât ve hasbe’r-revâbıt meşhûd olan tenâkuş ve sâ‘ir gûna saķatât kudret-i ‘âcizânem ta‘alluķ ettigi derece bi’l-ıslâh rızaen lillâhi te‘âlâ bi’l-ıslâh ikmâle sene 27 Ramazân 1306 sene 15 Mayıs 1305 târîhinde Pazarertesi günü ikmâle muvaffaķ oldum. Sene 9 Rebûlevvel 1316 ve sene 5 1315 târîhinde bi-‘avnihi te‘âlâ bunu daḥi istinsâh eyledim. Dersa‘âdet tahrîr ve vergi tahşîl idâresi muhâsebe ķalemi mümeyyiz-i evveli.”

Bu nüshanın sonunda Mustafa Şerif “İşbu *Sevâniḥ*’iñ mütercimi Hâkim hakkında bir derece kadar tetebbu‘âtıda bulunmuş isem de ta‘yîn-i hüviyyetine ve terceme-i ḥâline zaferyâb olmadığım mişillü...” diyerek mütercim hakkında bilgisi bulunmadığını belirtir.

6. Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, nr. 132: Mukavva kapak üzerine ebru desenli bir ciltle kaplı olan nüsha *Terceme-i Sevâniḥ mu’ti’l-fevâtiḥ* adı ile kayıtlı olup 210x135-135x105 ölçülerinde, 16 satırlı, 38 varak ve rik’a hatlıdır. Çalışmamızda SB kısaltması ile gösterilen nüsha Mustafa Şerif tarafından istinsah edilmiş olup OEII ve TH nüshalarıyla ortak özellikler taşımaktadır. Müstensih Mustafa Şerif, nüshanın sonunda OEII ve TH nüshasının sonundaki anlatımına benzer şekilde şöyle yazmıştır:

“İkmâle muvaffakiyyet-i ‘âcizânem târiḥidir. 27 Ramazân 1306 sene 15 Mayıs 1305 Pazarertesi. Bu faķîr daḥi ol baḥr-i bî-kerânda muḥtefî bir dürr-i nâ-süfte iken nâgâh baḥr-i mezkûr şinâverlerinden ba‘zı ehl-i himmet dest-i füyûzâtlarına geçerek mıkleb-i muḥabbetle bi’t-teşķib şimâḥ-ı câna menkûş u ta‘lîķ edilmiş olduğumdan ve nüshasının nedreti cihetiyle şu risâle-i şerîfeniñ zıyâ‘ı ḥavfından nâşî erbâbına ve bi’l-ḥaşşa muşannıfına bir hizmet itmek ve teksîr-i nüshasına medâr olmak kaçd u mütâla‘asıyla aşlında görinen taq̄dîm u te‘hîr-i cümel ü kelimât ve mükerrer ta‘bîrât ve hasbe’r-revâbıt meşhûd olan tenâkuş ve sâ‘ir gûna saķatât kudret-i ‘âcizânem ta‘alluķ ettigi derece bi’l-ıslâh rızaen lillâhi te‘âlâ istinsâhına cür’et eyledim. Sene 3 Şa‘bân 1315 ve sene 15 Kânûn-i Evvel 1313. Dersa‘âdet’te üçüncü dâ‘ire-i belediyye mal me’mûru. İşbu risâle kadr-i ‘urefâyı taq̄dîr buyuran ihvânımızdan kâ‘im-makâm ‘izzetlü Mehmed ‘Ali Beyefendi’ye hediyeeten taq̄dîm kılındı. 23 Kânûn-i Evvel 1319.”

Bu nüshanın son sayfasında şu satırlar yer alır:

“Ba‘zı kimseler gibi her umûru ķazâ vü ķadere ‘atf ile ihtiyâr-ı ‘atâlet muvâfıķ-ı ‘aķîde-

i ehl-i sünnet degildir. Bu bâbda olan tafşîl u tahkîk *Mevzû 'âtü'l- 'ulûm'*uñ cild-i şânîsiniñ du'â bahşinde dört yüz on ikinci sahîfesinde maṭlab-ı 'âşirde muvaẓẓaḥan taḥrîr u tenmîk olunmuş olduğundan ḥîn-i ḥâcetde mürâca'at olunmak üzere işbu maḥalle şerḥ verildi.”

7. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmaları, nr. Yz0275: *Terceme-i Sevânih mu'ti'l-fevâtiḥ* adı ile kayıtlıdır. Mustafa Şerif istinsahı esas alınarak yazıldığı anlaşılan nüshanın, yeşil, mukavva, işlemeli bir kapağı vardır, 15-17 satırlıdır ve rik'a hat kullanılmıştır. *Lemeât* tercümesinin hâtime kısmının yer almadığı nüshanın sonunda çeşitli şiirlerin not alındığı görülmektedir. Çalışmamızda MÜ kısaltması ile gösterilen nüshanın ilk sayfasında SB nüshasının sonunda da görülen şu not yazılıdır:

“Ba'zı kimseler gibi her umûru ẓazâ vü ẓadere ḥaml ile ihtiyâr-ı 'atâlet muvâfîk-ı 'aḳîde-i ehl-i sünnet degildir. Bu bâbda olan tafşîl u tahkîk *Mevzû 'âtü'l- 'ulûm'*uñ cild-i şânîsiniñ du'â bahşinde dört yüz on ikinci sahîfesinde maṭlab-ı 'âşirde muvaẓẓaḥan taḥrîr u tenmîk olunmuş olduğundan ḥîn-i ḥâcetde mürâca'at olunmak üzere işbu maḥalle şerḥ verildi.”

8. Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. Vat. Turco 295: Görseline ulaşmadığımız bu nüshanın¹²⁵ Ettore Rossi (1894-1955) tarafından yapılmış nüsha tavsifi şöyledir: Nüşhada tercümenin Hâkim Efendi'ye ait olduğu belirtilmiştir. 20x12,5 cm ölçülerinde, 17 satırlı, rik'a hatlı, 1277/1860-61 istinsah tarihlidir. Bunun dışında herhangi bir müstensih ya da varak kenarı kaydı bilgisi aktarılmamaktadır.¹²⁶

II. *Hecşü'l-hâcis ve hemsü'n-nâis*'in Nüsha Özellikleri

İbnü'l-Arabî'nin *Istîlâḥât*'ının tercümesi olan *Hecşü'l-hâcis*'in tespit edebildiğimiz kadarıyla üç nüshası mevcuttur. Bunlar ikisi (ML ve DT) yukarıda söz konusu ettiğimiz *Lemeât* tercümesi nüshaları ile birlikte yazılmış olup AE nüshası ise müellif hattıdır.

1. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, nr. AE Lügat 80: Nüsha 210x117-

¹²⁵ Kütüphanenin paylaşımına açık kısmındaki (<https://digi.vatlib.it/>) Türkçe yazmalarda katalogta belirtilenlerin üçte birlik bir kısmı paylaşılmıştır ancak bunlar arasında *Lemeât* tercümesi bulunmamaktadır.

¹²⁶ Ettore Rossi, *Elenco dei manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana*, Roma 1953, s. 251.

145x65 mm. ölçülerinde ta'lik hat ile 17 satır üzerine yazılmıştır. Mücelled tam deri kaplı, kenarı cetvelli ve yaldızlıdır. Kapak kısmında “kayd-ı neşr terceme-i Hâkim bi-hattihî” notu bulunmakta olup iç sayfada da “terceme-i ıstılâhât-ı Şeyhü'l-Ekber kuddise sırrihû tüşemmâ bi-Hecsi'l-hâcis ve hemsü'n-nâis fî beyâni Istılâhât-ı ehli'l-yakîn Hâkim bi-hattihî” kaydı yer almaktadır. Bu kayıtlar ve yukarıda OEI nüshasını tanıtırken söz konusu ettiğimiz hususlar nüshanın müellif hatt olduğunu göstermektedir. Nüshada kavram ve beyit başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında bazı küçük açıklamalar bulunmaktadır. Varaklarda rutubetten kaynaklanan lekelenmeler oluşmuştur. Hâkim Efendi, eserin devamında İbnü'l-Arabî'nin “ism-i a'zam” duası olduğunu söylediği bir dua metnine yer vermekte, bu dua metninin bazı inceliklerini açıklayarak, onun havas ve vefkini vermek sûretiyle duayı okuması sayesinde İbnü'l-Arabî'nin feyzine eriştiğini, onun kendisine istimdâd ettiğini ve kendisini irşâd ettiğini söylemektedir. Bu dua metni ve açıklamaların *Istılâhât* metniyle doğrudan bir ilgisi olmaması sebebiyle çalışmamızda yer vermedik. Nüshasında sonunda Hz. Peygamber'in rüyada görülmesiyle ilgili farklı bir kalemle yazılmış iki varak uzunluğunda bir kayıt bulunmaktadır.

2. Millî Kütüphane, nr. 3541, vr. 63b-88a: Katalogda müellifinin Yusuf Mağribî olarak zikredildiği ve *Terceme-i Behcesü'l-Hâcis* adı ile kayıtlı bulunan nüsha aslında müellifimiz Hâkim Efendi'ye âit olup mukaddimedede zikredilen ismiyle *Hecsi'l-hâcis ve hemsü'n-nâis*'tir. 1193/1779 yılında istinsah edilen eser 210x145-157x90 mm ebatlarında, nesih yazı türü ile 18 satır üzerine istinsah edilmiştir. Kağıdı suyolu filigranlıdır. Başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eserdeki bazı kelime gruplarının üstünde ya da altında kırmızı çizgiler bulunmaktadır. Eserin bazı sayfalarında rutubet lekesi bulunmaktadır. Birkaç yerde sayfa kenarında küçük notlar bulunup yazı karakteri metin ile aynıdır. Eserin başında ve sonunda “el-kütüb bi-dergâh-ı Hazret-i Ümmî Ahmed Efendi el-Halvetî kuddise sırrihû sene m.1260” şeklinde bir temellük kaydı bulunmaktadır. Eserin çeşitli sayfalarında mühür vardır. Bu nüshanın sonunda da yine AE nüshasında yer verilen dua metni ve taşıdığı özellikler aktarılmaktadır. Ayrıca eserin arka kapağında metinde kullanılan vefkin sûreti verilmiştir.

3. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yazmaları, nr. Mcon 91, vr.

34b-55a: Nüsha ebrulu kağıt kaplı mukavva bir cilde sahiptir. 207x146-142x97 mm ölçülerindedir ve nesih hatla istinsah edilmiştir. Siyah renk mürekkep kullanılmış olup başlıklarda kırmızı renk tercih edilmiştir. Mücelledin 55b-60b varakları AE ve ML nüshalarında da görülen dua metni ve taşıdığı özellikler bulunmaktadır. Ayrıca 61a numaralı varakta metinde kullanılan vefkin bir sûreti ve açıklamalardan oluşan bir not bulunmaktadır. Arka kapakta “Hesâb-ı ebced” başlığı ile harflerin rakamsal değerleri yazılmıştır.

III. Eserlerin Transkripsiyonunda Takip Edilen Esaslar

Lemeât tercümesinin transkripsiyonunda müellif hattı olan İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, nr. 784, vr. 1a-23a nüshası (OEI) temel kabul edilmiş, diğer nüshalarda farklar dipnotta gösterilmiştir. Lem’aların tertibi ile metin içerisinde yer alan nesir, rubâî, kıta, beyit ve benzeri başlıklandırmalarda bu nüsha dikkate alınmış ve farklı yazı karakteriyle gösterilmiştir. Söz konusu nüshanın varak numaraları metin içerisinde köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Nüsha farkları belirtilirken özellikle Mustafa Şerif’in istinsahında cümle ve paragraf düzeyinde farklılaşan unsurlar yine cümle ve paragraf düzeyinde dipnotlara yansıtılmıştır. *Lemeât* metnini takip etmek ve Hâkim’in katkısını göstermek amacıyla Irâkî’nin *Külliyât*’ına¹²⁷ başvurduk. *Istılâhât* tercümesinin transkripsiyonunda ise müellif hattı olan Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, nr. AE Lügat 80 nüshası temel kabul edilmiş, diğer iki nüshanın farklı unsurları dipnotta gösterilmiştir. Burada da metni takip etmek için Câbî’nin neşrine başvurduk.¹²⁸

Transkripsiyon metnini hazırlarken seslerin dönem özelliğine uygun olarak eski Anadolu Türkçesi’ndeki kullanımları dikkate aldık. Tasavvuf ve edebiyat literatüründe kalıplaşmış ifadelerin, âyet ve hadislerin, kelâm-ı kibârların kullanıldığı yerler italik formda yazılarak tespit edilebildiği kadarıyla dipnotta kaynaklarına yer verilmiştir.¹²⁹

¹²⁷ Fahreddîn-i Irâkî, *Külliyât-ı Fahreddîn-i Irâkî*, (thk. Nesrîn Muhteşem), Tahrân 1386hş./2007.

¹²⁸ İbnü’l-Arabî, *Istılâhât –Mu’cemu Istılâhâtî’s-sûfiyye–*, (nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Beyrut 1990.

¹²⁹ Bu dipnotlandırmayı yaparken Alkan ve Muhteşem’in çalışmalarına ilaveten özellikle Farsça tasavvuf metinlerindeki birikimi derlemesi dolayısıyla Bâkır Sadrî Niyâ’nın *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî* (Tahrân 1394hş./2015) adlı çalışmasından faydalandık.

Metin içerisinde geçen âyetlerin mealleri söz konusu olduğunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâli esas alınarak dipnotta gösterilmiştir.¹³⁰ Çalışmamızda geçen adı kişi ve eserler hakkında verilen bilgilerde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ndeki ilgili maddelere başvurduk. Konu ile ilgili ileri okumalara da dipnotlarda ayrıca işaret ettik. Eserde varak kenarında belirtilen notları dipnotlarda “varak kenarı not” başlığıyla gösterdik.

Osmanlı Türkçesi'nde bulunup bugünkü alfabede yer almayan sesler transkripsiyon alfabesine göre şu şekilde yazılmıştır:

ء	‘
ث	Ş ş
ح	H h
خ	H h
ذ	Z, z
ص	S, s
ض	Ž, ž, Đ, đ
ط	T, t
ظ	Z, z
ع	‘
غ	Ğ, ğ
ق	K, k
ك	K, k, G, g, ħ

¹³⁰ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, (haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin), Ankara 2011.

IV. Lemeât ve Istilâhât Tercümelerinin Transkripsiyonu

A. Terceme-i Sevâniḥ Mu‘ti‘l-fevâtiḥ

[1b] Bismillâhirrahmânirrahîm¹³¹

Ḥamd ü şenâ-yı bî-nihâye-i sermedî ol Ḥudâ-yı bî-zevâl-i ezeli vü ebedîye olsun ki ḥurşîd-i¹³² cihân-tâb-ı ta‘ayyün-i evvel olan rûy-i ḥabîb-i ekmel ü ecmelin envâr-ı tecelliyyât-ı cemâli ile ârâste idüb eşi‘a-i leme‘ât-ı ḥubb-i zâtı¹³³ be-dîdâr ve ġâyât-ı bî-nihâyât-ı kemâlâtını anda müşâhede vü izhâr buyurmağla nûr-i sürûr u ḥubûr u ictibâ ile¹³⁴ vâsıl-ı cemî‘-i buṭûn u zuḥûr olub derîçe-i ve âdemu lem yekûn şey‘en mezkûren¹³⁵ henüz perde-ber-endâz-ı zuḥûr olmamış ve nûn-i kalemde şahâ‘if-i levḥ-i maḥfûza bir harf nigâşte-i bürûz olmamış idi ki ol¹³⁶ mazhar-ı cümle-i kemâlât-ı¹³⁷ kenz-i vücûd ve miftâḥ-ı ḥazâ‘in-i cûd ve kıble-i vâcid u mevcûd ve şâhib-i livâ‘u‘l-ḥamd ve‘l-maḥâmu‘l-maḥmûd¹³⁸ idi. Ve lisân-ı mertebe-i ‘azîmeleri bu ġüne imdâd-ı mâye-i eş‘âra kerem buyururlar.¹³⁹

Beyt Ve innî ve in küntü’bnü âdeme şûreten
Felî fihi ma‘nen şâhidün bi-übüvvetü¹⁴⁰

¹³¹ ML: Hâzâ Risâle-i Taşavvufât Te‘lifât-ı Şeyḥ ‘Irâkî Terceme-i Ḥâkim Efendi. DT: Hâzâ Risâle-i Taşavvufât. OEII, TH, SB, MÜ: Terceme-i Sevâniḥ Mu‘ti‘l-fevâtiḥ.

¹³² OEII, TH, SB: âfitâb-ı.

¹³³ OEII, TH, SB, MÜ: leme‘ât-ı nûr-i zâtîsini.

¹³⁴ DT: nûr-i sürûr-i vücûd u ictibâ ile. OEII, TH, SB, MÜ: ol nûr-i sürûr-i meysûr-i ictibâ ile.

¹³⁵ “İnsan (henüz) anlrl bir şey değılken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti.” el-İnsân 76/1 ayetine telmih vardır.

¹³⁶ OEII, TH, SB, MÜ: derîçe-i ve âdemuden lem yekûn şey‘en mezkûren delâletince (SB: fehvasınca) henüz perde-ber-endâz-ı ṭulû‘ u şudûr ve nûn-i kalemde şahâ‘if-i levḥ-i maḥfûza ḥuṭûṭ-ı bürûz nigâşte vü meşṭûr olmamış idi ki kendisi.

¹³⁷ ML, DT : kemâlâtı.

¹³⁸ “Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmûd’a ulaştırsın.” el-İsrâ 17/79 ayetine telmih vardır.

¹³⁹ OEI’in sayfa kenarına bu paragraf hizasına gelecek şekilde şu rubâi yazılmıştır:

Mevlânâ kuddise sırruhû:

Mâhî ki ne zîr est u ne bâlâst kucâst

Gencî ki ne bî-mâst u ne bâ-mâst kucâst

Încâ âncâ megû begû râst kucâst

‘Âlem heme ûst ân ki bînâst kucâst

¹⁴⁰ İbn Fârız’ın dîvanında yer alan bu beytin Ankaravî’nin eserindeki şerhi şu şekildedir: “Yâni her ne kadar sûretâ Ademoğlu isem de gerçekte ben hakikat itibâriyle Âdem’in babasıyım ve bütün ruhların aslıyım. Zîrâ benim için Âdem’de benim ata oluşuma şâhit olan bir mânâ vardır, o mânâ onun rûhudur. کنت نبيا و ادم بين الماء و الطين “Âdem su ile çamur arasında iken ben nebî idim” fehvasınca ben ruhların

[mefâ ‘îlün mefâ ‘îlün mefâ ‘îlün mefâ ‘îlün]
Kıṭ‘a¹⁴¹ Bağılsa Âdem’in ferzendiyem şûrette ammâ kim¹⁴²
 Übüvvet olduğu zâtında meşhûd u muḳarrerdir
 Belî evlâd-ı Âdem’den bulundum rûy-i zâhirde
 Hâḳîḳatde velîkin mertebem a‘lâ vü berterdir
 Cemâlim kendi mir’ât-ı vücûdumda göründükce
 Cihân ser-tâ-ḳadem kendi cemâlimde muşavverdir¹⁴³
 Benem çerh-i zuhûruñ âfitâb-ı ‘âlem-ârâsı
 Baña zerrât-ı ‘âlem şübhe yokdur cümle mazhardır¹⁴⁴
 Hâḳîḳatde nighdârân-ı ma‘nâdır bana ervâḥ
 Daḥi eşbâḥ-ı insî hep nümûdârân-ı peykerdir
 Muḥîṭ-i feyzimiñ bir reşhasıdır kevşer ü deryâ
 Basîṭiñ nûruna nûr-i vücûdum berḳ-ı¹⁴⁵ enverdir
 Cihânda ferşden tâ ‘arşa dek her zerre kim vardır
 Benim ḥurşîd-i envâr-ı zâmîrimde¹⁴⁶ münevverdir
 ‘Aceb pür nûr olurdu ref‘ idersem kendi kendimden
 Şîfâtıñ perdesin kim ol ḥucub dâ’im mükerrerrdir
 Nedir bildiñ mi Hızır’ın içtiği ser-çeşme-i ḥayvân
 Çekîde-cûy-i feyzimden benim bir ḳatre kevşerdir
 Dem-i ‘Îsâ ki andan mürde oldu zinde-i ḥâkî

babasıyım. Âdem su ile çamur arasında yolculukta iken ben ezel-i âzalde nebî idim; küllî maksud ve illet-i gâî benim. Ben نحن الاخرون السابقون “Biz sonrakiler, öncekileriz” ifadesiyim. Ağaçtan murad meyvedir.” Ankaravî bu şerhin ardından Irâkî’nin yukarıda Hâkim Efendi tarafından nazmen tercüme edilen şiirin Farsça aslına yer vermektedir. İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi - Makâsıd-ı Aliyye fî Şerhi’t-Tâiyye*- (haz. Mehmet Demirci, Süleyman Gökbulut), İstanbul 2007, s. 399-400. 625.beyit.

¹⁴¹ Eserin nüshalarında kıta, şiir, beyit, gazel, rubâî, nesir gibi ara başlıklar ve sâniha sıralaması yer yer farklılık gösterdiğinden bu türlü unsurlarda ana nüsha dikkate alınmış ve farklılıklar bir karşılaştırma unsuru olarak ayrıca belirtilmemiştir.

¹⁴² OEII, TH, SB, MÜ: –kim.

¹⁴³ Beyit aynı zamanda Irakî’nin *Dîvân*’ında da bulunmaktadır. Bk. *Küllîyyât*, s. 307.

¹⁴⁴ Krş. *Küllîyyât*, s. 307.

¹⁴⁵ OEII, TH, SB, MÜ: bedr-i enverdir.

¹⁴⁶ OEII, TH, SB, MÜ: zâmîrimden.

O demde nefhâ-i feyżimden olmuş rûh-ı perverdir

Muḥaṣṣal cümle esmâ mazharıyam nûr-i icâdım

Benem ol ism-i a'zam kim vücûdum zâta mazhardır¹⁴⁷ [2a]

Şallallâhu 'aleyhi ve 'alâ âlihî mine'n-nebiyyîne ve's-şiddîkîne ve's-şühedâ'i ve's-şâlihîn. Âmîn.

Ammâ ba'd Leme'ât-ı Hazret-i Şeyh 'Irâkî'nin esrâr-ı tevḥîdiyyesinden bu za'îf-i nâtüvân Hâkim-i kemîne-i erbâb-ı 'irfân¹⁴⁸ kelime-i çend ber-sebîl-i tercümânî-i sevâniḥ-i erbâb-ı 'ışk u muḥabbet¹⁴⁹ zebân-ı vakt üzere imlâ vü tercüme vü inşâyâ ibtidâr¹⁵⁰ eyledim ki tâ her 'âşıkın âyîne-i ma'sûk-nümâsı ola. Yoḥsa mertebe-i sultân-ı 'ışk güncîde-i fehm ü beyân olub pîrâmen-i serâ-perde-i celâline tâ'ir-i endîşe resîde ve çeşm-i şühûd-i her mevcûd sâha-i 'azametin idrâk-verzîde¹⁵¹ olmak mutaşavver degildir.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Kıta Münezzeh dâmen-i 'ışk muḥaddes dest-i vuşlatdan
Daḥi evşâfı cem' u fark u keşretten mu'arrâdır
Ne şey kim ḥîta-i fehm u ḥiredden ḥâric olmuşdur
Anın idrâk u zabtı neyl-i himmetden¹⁵² müberrâdır

Tutuk-ı 'izzetle muḥtecib ve kemâl-i istiğnâ ile müteferrid ve müteğayyib, şifâtı ḥucub-i zâtı ve mûnderic-i zâtı ve 'âşık-ı cemâli yine envâr-ı celâli ve mûnderic-i celâli 'ale'd-devâm kendi kendiyle cilvedâr-ı 'ışk¹⁵³ olub her lahza perde-ber-endâz-ı rûy-i¹⁵⁴ ma'sûkî ve her nefes nâle-dârî-i 'âşıkîde mütecellî-i zuhûr olur.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Gazel 'İşkdır perde-nüvâz-ı sûz u sâz
'Âşık ister ki işide âvâz-ı râz¹⁵⁵

¹⁴⁷ *Dîvân*'da nr. 3629'da kayıtlı olan beyittir. Karşılaştırmak için bk. *Küllîyyât*, s.306.

¹⁴⁸ OEII, TH, SB, MÜ: Hâkim-i kemîne-'irfân.

¹⁴⁹ Burada daha önce de belirttiğimiz üzere Ahmed Gazzâlî ve *Sevânihu'l-uşşâk* adlı eserine atıf yapılmaktadır.

¹⁵⁰ OEII, TH, SB, MÜ: mübâderet.

¹⁵¹ OEII, TH, MÜ: sâha-i 'azametin bi'l-idrâk ḥucub-i 'izzetin derîde.

¹⁵² ML, DT: idrâki vü zabtı neyl ü himmetden.

¹⁵³ OEII, TH, SB, MÜ: 'ışk u ḡarâm.

¹⁵⁴ OEII, TH, SB, MÜ: -rûy-i.

¹⁵⁵ Vezinde düşüklük vardır.

Her nefes bir nağme-i dîgerdedir
Her zamân bir nâleyi eyler firâz
Cümle ‘âlemdir şadâ-yı nağmesi
Kim işitdi böyle bir şavt-ı dırâz
Âhîr esrârı cihâna oldu fâş
Nâle iden kimse itmez ketm-i râz
Her zebân-ı zerre sırrıñ fâş ide
Ben nice ğammâz olam ey şâh-ı nâz

Neşir Her zamân her zebân ile kendi râz-ı ser-be-mührin kendi sem‘ine söyler
ve her dem her gûş ile kendi sühanın kendi zebânından işidir¹⁵⁶ ve her lahza her dîde ile
kendi hüsünü kendi dîdesine ‘arz ider ve her ân her rûy ile kendi vücûdunu kendi
şühûduna cilve vü temâşâyâ ruhşat virir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]
Mısrâ‘ Zebânımdan işit evşâfın ol maḥbûb-i ra‘nânıñ
[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]
Beyit Benimle söyleşür her nâtık u şâmit zebânından [2b]
Dü çeşm ü ğamzeden her lahza taraf-ı¹⁵⁷ ebruvânından
[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]¹⁵⁸
Mısrâ‘ Bilür misin ne didi gûşuma nihânîce¹⁵⁹
[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]
Ġazel¹⁶⁰ Benem ol ‘ışk kim kevn ü mekânım âşikâr olmaz
Benem ‘ankâ-yı muğrib kim nişânım âşikâr olmaz
Dü kevnî ğamze vü ebrûm ile şayd eyledim ammâ
Velî zâhirde hiç tîr ü kemânım âşikâr olmaz
Belî her zerreden ben âfitâb-âsâ zuhûr itdim

¹⁵⁶ OEII, TH, MÜ: işidir ve diñler.

¹⁵⁷ ML, DT: şırf.

¹⁵⁸ Aruz kalıbında düşüklük vardır.

¹⁵⁹ OEII, TH, SB, MÜ nüshalarında buradaki beyit mısra sıralaması birleştirilerek “kıt‘a” başlığı altında verilmiştir.

¹⁶⁰ OEII, TH, SB, MÜ: fermân-ı kudsî-nişân-ı ‘ışk.

Velî gâyet zuhûrumdan ‘ıyânım âşikâr olmaz

Menem kim her zebân-ı zerreden şenvâ vü gûyâyım

‘Acebdır kim yine gûş u zebânım âşikâr olmaz

Ne kim var ol benem yok gayrı ‘âlem zıllım olmuşdur

Zuhûr-i âsümânım¹⁶¹ ahterânım âşikâr olmaz

Neşir Ma ‘lûm buyurula ki zıkr olunacak her¹⁶² sânihada bir sultân-ı haqîkate îma olunacaqdır ki anıñ ‘unvân-ı şerîfî ‘ışk ile işâret olunub¹⁶³ ol haqîkatîñ atvâr u edvârda seyri ve merâtib-i istîdâ‘ u istikrârda seferi ve şuver-i ma‘ânî vü haqâyıkda zuhûru ve kisvet-i ‘âşık ve ma‘şûkda¹⁶⁴ bürûzu ve ‘âşıkıñ ma‘şûkda ‘aynen intivâsı ve ma‘şûkuñ ‘âşıkda hükmen inzivâsı ve ikisiniñ de satvet-i ahadiyyette cem‘an indirâcî muhakkağ olub bu indirâcda fark ‘ayn-ı cem‘ ve fetk retk ve nûr müstetir-i nûr ve zuhûr muntavî-yi zuhûr ve mâverâ-yı sürâdıkât-ı ‘izzetden nidâ-yı *elâ küllü şey’in mâ halallâhe bâîlu*¹⁶⁵ zemzeme-firâz-ı ahadiyyet olub¹⁶⁶ ve *hüvallâhu ‘l-vâhidü ‘l-kaḥḥâr*¹⁶⁷ ‘âlem-efrâz-ı sâḥa-i maḥv-ı zılâl ü âşâr olur. Celle celâlühû ve ‘amme nevâlühû ve lâ ilâhe gayruhû.¹⁶⁸

Mâ-sebakıñ¹⁶⁹ fi‘l-cümle tafşîli budur ki ‘ışk ile işâret olunan haqîkat-i münezzehe cemî‘-i ta‘ayyünâtдан münezzeḥ¹⁷⁰ ü muḥaddesdir. Aña gâḥ vücûd-i muṭlağ gâḥ haqîkatü‘l-ḥaqâyık gâḥ ‘âşık dirler mümkün aña mazhar olduğda. Ve gâḥ ma‘şûk dirler¹⁷¹ mertebe-i vâcibu‘l-vücûbiyyetde mülâḥaza olundukda ki ıstılâḥda münâkaşa

¹⁶¹ OEII, TH, SB, MÜ: âsümân-ı zuhûrum.

¹⁶² ML, DT: –her. OEII, TH: her bir.

¹⁶³ OEII, TH, SB, MÜ: bir sultân-ı haqîkate îma vü telmîh ve anıñ ‘unvân-ı şerîfî ‘ışk ile yâd u telvîḥ olunacaqdır.

¹⁶⁴ OEII, TH, SB, MÜ: kisve-i ‘âşıkî ve ma‘şûkîde.

¹⁶⁵ “İyi biliniz ki Allah’tan başka her şey bâtıldır.” Buhârî, “Menâkıb”, 26; Müslim, “Şiir”, 1. Asıl metinde Lebîd’e ait bir beyit içerisinde geçen kısım burada mensur olarak tercüme edilmiştir. Karşılaştırmak için bk. *Küllîyyât*, s. 456.

¹⁶⁶ OEII, TH, SB, MÜ: zemzeme-fermâ-yı ahadiyyet olmağla.

¹⁶⁷ “Bir ve kaḥḥâr (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah’ın huzuruna çıkarlar.” İbrâhîm 14/48.

¹⁶⁸ Mukaddime kısmı asıl metinde burada tamamlanmakta olup birinci sânihaya kadar olan kısım fevâid türünden bir bilgidir. İki paragrafı içeren bu kısım İnce Bedreddin tercümesinde yer alan fâide başlıklı kısımlara kimi zaman birebir kimi zaman da dil açısından farklılık gözetmekte ise de konu ortaktır.

¹⁶⁹ ML, DT: mâ-sebakda.

¹⁷⁰ OEII, TH, SB, MÜ: müberrâ.

¹⁷¹ OEII, TH, SB, MÜ: gâḥ haqîkatü‘l-ḥaqâyık gâḥ mümkün aña mazhar olduğda ‘âşık gâḥ mertebe-i vâcibu‘l-vücûbiyyetde mülâḥaza olundukda ma‘şûk dirler.

olmaz. Ve anıñ atvâr-ı ‘âlem-i rûhânî ve edvâr-ı ‘âvâlim-i¹⁷² cismânîde¹⁷³ seyr ü seferi olub¹⁷⁴ mertebe-i emânet ve mertebe-i qarârda¹⁷⁵ ki meşelâ insân ‘ilimden ‘ayna geldikde kâlem ü levh u ‘arş u kürsî vü eflâk u ‘anâşır-ı erba‘a vü mevâlîd-i şelâşeye dek bî-qarârdır. Buña seyr-i¹⁷⁶ evvel ve seyr-i emânet ta‘bîr olunur.¹⁷⁷ Rahm-i mâdere geldikde qarâr ider. Bu qarâr üzere ‘âlem-i vahdete varınca müterakkî olur. Sefer-i şânî ta‘bîr olunur. Ve yine¹⁷⁸ ‘âlem-i insâna gelince tedennî üzere olur.¹⁷⁹ Sefer-i şâlis ta‘bîr olunur. Ve dahî¹⁸⁰ ol ‘ışk-ı¹⁸¹ pâk ü muqaddes ‘âlem-i esmâ vü şıfâtdan ‘ibâret olan ma‘ânî şûretinde¹⁸² ve ‘âlem-i şehâdet ü mişâlden [3a] ta‘bîr olunan haqâyık şûretinde¹⁸³ zâhir olur. Ve ‘âlem dahî¹⁸⁴ beş kısımdır. Evvel¹⁸⁵ ‘âlem-i ma‘ânî ki aña ‘âlem-i gayb dirler. İkinci ‘âlem-i cismânî ki aña ‘âlem-i şehâdet dirler. Üçüncü bu iki ‘âlem miyânında ki aña maqâm-ı insân-ı kâmil dirler. Dördüncü ‘âlem-i gayb ile maqâm-ı insân-ı kâmil miyânında ki aña ‘âlem-i ervâh dirler. Beşinci maqâm-ı insân-ı kâmil ile ‘âlem-i şehâdet miyânında ki aña ‘âlem-i mişâl dirler.¹⁸⁶ Ve bu ‘avâlim¹⁸⁷ mezâhir-i ‘ışkıdır.

Ve gâh olur ki ‘âşık u ma‘şûk şûretinde cilveger-i zuhûr olub¹⁸⁸ ‘âşık ref‘-i ta‘ayyün ile kendüligin mahv ide¹⁸⁹ ma‘şûk olub katre deryâyâ düşse¹⁹⁰ mahv olduğu gibi. Buña kurb-i ferâ‘iz ta‘bîr olunur. Ve eger ma‘şûk ‘âşık ile ma‘iyyet ve ittihâd eylese buña

¹⁷² OEII, TH, SB, MÜ: ‘âlem-i.

¹⁷³ ML: atvârı ‘âlem-i rûhânî ve edvârı ‘âlem-i cismânîdir. DT: atvârı ‘âlem-i rûhânî ve edvârı ‘âlem-i cismânîde.

¹⁷⁴ OEII, TH, SB, MÜ: olur ki.

¹⁷⁵ OEII, TH, SB, MÜ: ikrârda.

¹⁷⁶ OEII, TH, SB, MÜ: sefer-i.

¹⁷⁷ OEII, TH, SB, MÜ: –ta‘bîr olunur.

¹⁷⁸ OEII, TH, SB, MÜ: –ta‘bîr olunur. Ve yine.

¹⁷⁹ OEII, TH, SB, MÜ: üzere bulunur.

¹⁸⁰ OEII, TH, SB, MÜ: ve bir de.

¹⁸¹ ML, DT: âşık-ı.

¹⁸² OEII, TH, SB, MÜ: –şûretinde.

¹⁸³ OEII, TH, SB, MÜ: şûretinde dahî.

¹⁸⁴ OEII, TH, SB, MÜ: ‘âlem ise.

¹⁸⁵ OEII, TH, SB, MÜ: birincisi.

¹⁸⁶ OEII, TH, SB, MÜ nüshalarında “dirler” yüklemi beş âlemi birleştirecek şekilde kullanılmış ve tanımlı yapılan kavramların sonuna “dir ki” eklenerek cümle yapısı sürdürülmüştür.

¹⁸⁷ OEII, TH, SB, MÜ: işte bu ‘avâlimin küllisi.

¹⁸⁸ OEII, TH, SB, MÜ: olur ki.

¹⁸⁹ OEII, TH, SB, MÜ: itdikde.

¹⁹⁰ DT: düşüb.

ķurb-i nevâfil ta'bîr olunur.¹⁹¹ Cezbeleri¹⁹² sülûkden muķaddem olub tecellî-i 'ışķa mazhar olanlar 'ışķıñ âleti olur.¹⁹³ *Semi'allâhu li-men ĥamideh*¹⁹⁴ ve *innallâhe yenĥıķu alâ lisâni* 'Ömer¹⁹⁵ ve *sübĥânî mâ a'zame şânî*¹⁹⁶ gibi ki ķurb-i fera'îzdir. Ammâ cezbeleri ba'de's-sülûk olsa¹⁹⁷ ve nâ'il-i tecellî-yi 'ışķ olsalar 'ışķ-ı bî-renk ol 'âşıkâ âlet olur.¹⁹⁸ *Küntü sem'ahû ve başarahû ve yedehû ve bî yebĥıķu*¹⁹⁹ ilâ âĥirihî ki²⁰⁰ ķurb-i nevâfildir ķısm-ı evvel a'lâdır. Bu makâmlarda düġâneġi-i²⁰¹ âşık u ma'şûķ ref' olub 'âlem-i aĥadiyyete rücû' ider.²⁰² Farķ cem' olur, fetķ retķ olur. Nûrda müstetir ve zuhûrda muĥtefî²⁰³ olur.²⁰⁴ Makâm-ı vâĥidiyyet nûr olub aĥadiyyet andan enver olduğu²⁰⁵ meşelâ nûr-i çerâġ ziyâ-pâş iken âfitâb tûlû'unda ziyâsı mużmaĥil ve mütelâşî olmak gibidir. Vücûd-i 'ışķ-ı bî-hemtânıñ²⁰⁶ ķahramân-ı ferdâniyyet ve ġayret-i aĥadiyyeti²⁰⁷ kendi vücûdundan ġayrı şey'e vücûd virmez. Mâhiyyât-ı mümkün pertev-i vücûd-ı muṭlak ve zıll-ı Hakk olub²⁰⁸ tecellî-i zât ile maĥv u mużmaĥil olsa *elâ küllü şey'in mâ ĥala'llâhe bâṭlu*²⁰⁹ medlûlü üzere zemzeme-i *lâ ilâhe illallâhu'l-vâĥidü'l-ķahhâr*²¹⁰ şadâ-yı müntehâ-yı cümle-i âşâr olur. Fe'fhem.

¹⁹¹ OEII, TH, SB, MÜ: buña ķurb-i ferâ'îz ve ma'şûķ 'âşık ile ma'îyyet ve ittihâd eyledikde tavr-ı 'âşıkîde görünür ki buña ķurb-i nevâfil ta'bîr olunur.

¹⁹² OEII, TH, SB, MÜ: bu şûretde cezbeleri.

¹⁹³ OEII, TH, SB, MÜ: olurlar.

¹⁹⁴ "Allah kendisine hamd edeni işitti." Müslim, "Salât", 16; Ebû Dâvud, "Salât", 177; Nesâî, "Tatbîk", 22.

¹⁹⁵ "Allah, Ömer'in dili üzere konuşur." Ebû Dâvud, "Hurûc", 18; Tirmizî, "Menâkıb", 18; İbn Mâce, "Mukaddime", 11.

¹⁹⁶ "Kendimi takdis ederim, benim şânım ne yücedir." Bâyezid-i Bistâmî'ye ait bu sözün tasavvuf kaynaklarında geçtiġi yerler için bk. Bâkır Sadrî Niyâ, *Ferheng-i Me'sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî*, Tahran 1394hş/2015, s. 272.

¹⁹⁷ OEII, TH, SB, MÜ: olub.

¹⁹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: olanlara 'ışķ-ı bî-renk âlet olur.

¹⁹⁹ "Ben onun işitmesi, görmesi, eli olurum. Benimle tutar." Buhârî, "Rikâk", 38.

²⁰⁰ OEII, TH, SB, MÜ: ilâ âĥirihî gibi ki.

²⁰¹ OEI'de bu kısım yıprandığı için kelimeler okunamamaktadır. Okunamayan kelimeler söz konusu olduğunda ML ve DT nüshaları temel alındı.

²⁰² OEII, TH, SB, MÜ: rücû' taĥaķķuk ider.

²⁰³ ML, DT: maĥfî.

²⁰⁴ OEII, TH, SB, MÜ: Farķ cem' ve fetķ retķ olub nûr nûrda müstetir ve zuhûr zuhûrda muĥtefî olur.

²⁰⁵ OEII, TH, SB, MÜ: olduğu gibi.

²⁰⁶ OEII, TH, SB, MÜ: vücûd-i bî-hemtânıñ.

²⁰⁷ OEII, TH, SB, MÜ: şâĥibķırân-ı ġayret-i aĥadiyyeti.

²⁰⁸ ML, DT: olur.

²⁰⁹ "İyi biliniz ki Allah'tan başka her şey bâtıldır." Buhârî, "Menâkıb", 26; Müslim, "Şiir", 1.

²¹⁰ "Bir ve kakhâr (her şeyin üzerinde yegâne hâkim) olan Allah'tan başka ilah yoktur." Bk. İbrahim 14/48.

Sâniha-i Ülä

‘Âşık u ma‘şûk ‘ışkdan müştak olub ‘ışk kendi lâ-mekân-serâ-yı ‘izzetinde ta‘ayyünden münezzeh ve²¹¹ harâm-i satvet-i ahadiyyetinde butûn u zuhûrdan muḳaddesdir.²¹² Belî izhâr-ı kemâl-i cemâl-i pâki için ki ‘ayn-ı zâtı vü şıfâtıdır âyîne-i ‘âşıkıyyet ve ma‘şûkıyyetde kendi zâtına cilve-dih-i ‘arz-ı kemâl ü âşâr ve hüsn-i zâtûsin kendi zât-ı bâ-kemâline izhâr idüb nâzırıyyet ve manzuriyyet hayşıyyetleri ile nâm-ı ‘âşık u ma‘şûk nümûdâr ve zâhiri bâtına ‘arz eyledikde âvâze-i âşıkî be-dîdâr ve na‘t-ı tâlibıyyet u maṭlûbiyyet âşıkâr²¹³ oldu.²¹⁴ Ve bâtını zâhire ‘arz eyledikde nâm-ı ma‘şûk²¹⁵ perde-endâz-ı²¹⁶ ruḥsâr ve nisbet-i maṭlûbiyyet mesned-nişîn-i kâr u bâr oldu.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Rubâ‘î [3b] Cümle heb²¹⁷ bir ‘ayndır bir zerre yok kim gayr ola

Çünkü ol ‘ayn oldu zâhir cümlesi ağıâr olur

Ey ki oldu bâtının ma‘şûk u ‘âşık zâhiriñ

Şübhe yok ‘âlem seniñle zıll-ı hest-âşâr²¹⁸ olur²¹⁹

[Vezin bulunamadı.]

Rubâ‘î ‘Aynı ki vardı ‘ışk idi yogidi ‘aynı zerreniñ

Çün zâhir oldu mazharı bildiler ağıâr oldıgın

Ey zâhiri ‘âşık olan kim bâtının ma‘şûkdur

Maṭlûbu kimse gördi mi hîc talebkâr oldıgın

Sultân-ı ‘ışk rûy-i celâlet-i tavr-ı ma‘şûkîde kendi cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede için âyîne-i ‘âşık ve rûy-i ‘âşıkîde kendi esmâ vü şıfâtın görmek için âyîne-i ma‘şûk olub dîde-i şühûd-i zâtîsinde ol meşhûd-i vâhiddin gayrı şey’-i âhar yokdur. Lâkin iki âyîne²²⁰ bir rûy zâhir olsa her âyîne rûy-i diğeri nümâ be-dîdâr olub²²¹ birbirinden

²¹¹ OEII, TH, SB, MÜ: münezzeh ve mu‘arrâ ve.

²¹² OEII, TH, SB, MÜ: muḳaddes ve müberrâdır.

²¹³ OEII, TH, SB, MÜ: peydâ vü âşıkâr.

²¹⁴ OEII, TH, SB, MÜ: –oldı.

²¹⁵ ML, DT: ma‘şûka.

²¹⁶ OEII, TH, SB, MÜ: nâm-ı ma‘şûku perde-ber-endâz-ı.

²¹⁷ OEII, TH, SB, MÜ: –heb.

²¹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: “zıll-ı hest-âşâr” ifadesi “zıll-ı bihişt-âşâr” şeklinde yazılmış ancak üç nüshanın kenarında da “hest” kelimesi ayrıca belirtilmiştir.

²¹⁹ Attâr, *Dîvân*, s.120-121.

²²⁰ OEII, TH, SB, MÜ: âyîne-i müteḳâbilede.

²²¹ OEII, TH, SB, MÜ: her âyîne rûy-i diğeri nümâyân u be-dîdâr olmağla.

imtiyâz zâhir olur.

- Beyt** Feme'l-vechu illâ vâhidun ğayra ennehû
İzâ ente a'dedte'l-merâyâ ta'addüdâ²²²
[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
- Kıt'a** Rûy bir ammâ ki birkaç âyîne
Eyledi keşret merâyâdan zuhûr
Şems bir her câya pertev-pâş ola
Zann idersin kim ta'addüd itdi nûr
Âb bir geh katre gâhî cûy olur
Gâh seyl ü kûlzüm ü mevc ü buhûr
[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]
- Rubâ'î** Nice ğayr ola çünkim her ne kim var
Odur 'ayn u dîger der lebs ü atvâr
Zuhûr-i aġyâr bâtın-ı 'ayn vâhid
Hulûl ü ittiḥâd olmaz be-dîdâr
- Beyt** Kâd teḥallelte mesleke'r-rûḥi minnî
Fe lizâ sümme'l-ḥalîlu ḥalîlâ²²³

es-Sâniḥatü's-Sâniye

Sultân-ı taḳaddes-me'âb-ı 'ışk ḥayme-zen-i saḥrâ-yı zuhûr olmak murâd eyleyüb
der-i ḥazâ'in-i cûd u 'atâyâsın²²⁴ küşâd ve 'âlemi envâ'-ı ḥabâyâsıyla mesrûr u dilşâd
eyledi. [4a]

- [fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
- Rubâ'î** Çetr-i şâhı ḳaldırub dikdi 'alem
Zâhir oldı ceyş-i hestî vü 'adem
Bî-ḳarârî-yi²²⁵ 'ışk-ı şûr-engîzden

²²² “Ancak bir yüz mevcûddur; fakat şu kadarı var ki aynaların sayısını artırınca onları da artırmış olursun.”

²²³ “Rûhum, bedenimin uzuvlarına nasıl nüfûz etmişse sen de aynı şekilde uzuvlarımdın bütününe nüfûz ettin; Halîl'in Halîl olması işte böyle oldu.” Muhyiddin İbn Arabî, *Fusûs el-Hikem*, çev. Ersin Balcı, İstanbul 2018, s. 59.

²²⁴ OEII, SB, MÜ: 'atâsın.

²²⁵ ML: bî-ḳarâr-ı.

Şûr u ğavġā düşdi halka dem-be-dem

Neşir Yohsa bûd u ne-bûd ‘âlem-i ârâmîde²²⁶ ve halvethâne-i şühûdda âsûde
olduġı *kânallâhu ve lâ şey’e ma’ahû*²²⁷ medlûlünden meşhûd-ı dîde-i ehl-i îkândır.

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün]

Rubâ ‘î O dem ki²²⁸ yogidi ‘âlemden âşâr
Yogidi şafha-i hestîde aġyâr
Biz olmuşduk daġı ma’şûka vü ‘ışk²²⁹
Yogidi hâne-i vuşlatda deyyâr

Neşir Nâġâh ‘ışk-ı bî-karâr izhâr-ı kemâlî²³⁰ içün perde-ber-endâz-ı rûy-i kâr
olub libâs-ı ma’şûkıyyetde ‘ayn-ı ‘âleme cîlve-dih-i zuhûr oldı.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fa‘lün]

Rubâ ‘î Pertev-i rûyi ki peydâ oldı
‘Âlem ol demde hüveydâ oldı
Bir nigâh eyledi ruhsâresine
Göricek vâlih ü şeydâ oldı
La‘li bahş eyleyicek neng-i şeker
Gûyiyâ tûtî-i gûyâ oldı

Kemâl-i kerem u ‘inâyetinden ol cemâli müşâhedeye liyâkat içün²³¹ ‘ayn-ı ‘âşıka
nûr bahş eyledi. Zîrâ cemâl-i ‘ışkı yine dîde-i ‘âşık müşâhede ider.²³² *Lâ yahmilü*
*‘atâyâhüm illâ meţâyâhüm.*²³³

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün]

Cemâli pertevi çün oldı peydâ
Görüb ‘âlem kamu oldı hüveydâ

²²⁶ ML, DT: ârmîde.

²²⁷ “Allah vardır; O’nunla beraber başka hiçbir şey yoktur.” Buhârî, “Bed’u’l-halk”, 1; “Tevhîd” 22.

²²⁸ OEII, SB, TH: o demde.

²²⁹ ML, DT: ma’şûk u ‘ışk. OEII, TH, SB, MÜ: ma’şûk u ‘âşık.

²³⁰ OEII, TH, SB, MÜ: izhâr-ı kemâl-i cemâli.

²³¹ OEII, TH, SB, MÜ: içün de.

²³² OEII, TH, SB, MÜ: Zîrâ *lâ yahmilü ‘atâyâhüm illâ meţâyâhüm* hikmetince cemâl-i ‘ışkı yine dîde-i ‘âşık müşâhede ider.

²³³ “(Meliklerin) bağışlarını ancak onların binekleri taşıyabilir.”

Nazar iden o rûy-i bî-zevâle
Olub²³⁴ nâzır yüzünden aña şeydâ

Neşir Çünkü²³⁵ ‘âşık lezzet-i şühûddan haberdâr oldu. İn ‘âm-ı vücûda şâyân olub
zemzeme-i kavî-i kün resîde-i şimâh-ı cânı olduğda rakş-künân der-i meyhâne-i ‘ışka
revân ve bu gûne pâ-y-kûbân ve dest-efşân gazelhân-ı meydân-ı ‘irfân oladüşdi.²³⁶

[mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün]

Rubâ ‘î Baña sâķī o meyden vir ki ‘aqlım cân u dînimdir
Fürûğ-ı sâğarı envâr-ı taḥķīk u yaķīnimdir
Şarâb içmek eger âyîn ise mestân-ı bî-ķayda
Şarâb-ı la‘lîñ içmek vaz‘-ı pāk u dil-nişīnimdir
[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Rubâ ‘î Baña sâķī şun o meyden mezheb u dînimdir ol
Sâğarı vir tolu tolu cân u şîrīnimdir ol [4b]
Gerçi kim mestâna ‘âdetdir şarâb içmek velî
Câmı ma‘şûķ ile içmek de‘b u âyīnimdir ol²³⁷

Neşir El-ḥâşıl bu sâķī câm-ı nîstî-i mevhûma ol ķadar şarâb-ı şîrf-ı hestî rîzân
eyledi ki²³⁸ ‘âşık-ı mest u bîçâre sîrâb-ı âb-ı hayât-ı şühûd oldu.

[mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün]

Ķıṭ‘a Mey ü câmıñ şafâ vü luṭfını seyr eyleyüb gördüm
Müdâm-ı şâfı gûyâ reng-i şâf-ı câm zann itdim
Degil mey câmdır yâ câm zann itdim ki şahbâdır
O zarfı gûyiyâ mazrûfla hem-nâm zann itdim
Hevâ hemreng-i nûr-i âfitâb oldu leṭâfetden
Anı ser-tâ-ķadem âyīne-i endâm zann itdim
Mey ü câmıñ miyânında ki oldu iştihâ ḥâşıl²³⁹

²³⁴ OEII, TH, SB, MÜ: olur.

²³⁵ OEII, TH, SB, MÜ: vaktâki.

²³⁶ OEII, TH, SB, MÜ: oldu.

²³⁷ Bu rubâi OEII, TH, SB, MÜ nüshalarında yoktur.

²³⁸ OEII, TH, SB, MÜ: imlâ vü iḥsân eyledi ki.

²³⁹ OEII, TH, SB, MÜ: âştî peydâ.

Ben andan ser-keşân-ı her dü kevni râm zann itdim

Nesir Şubh-ı âfitâb-ı zuhûr müteneffis olub²⁴⁰ nesîm-i ‘inâyet evc-i bî-rengî-i ‘ışk vezân²⁴¹ ve deryâ-yı mevvâc-ı bî-kerân-ı şehâb-ı feyz-i²⁴² *sümme raşşe* ‘aleyhim min nûrihî²⁴³ zemîn-i isti‘dâdât-ı kavâbile rîzân olub ve eşrakati’l- ‘arzu bi-nûri rabbihâ²⁴⁴ şu‘â’ıyla²⁴⁵ ‘âşık hâb-ı ‘ademden dîde-küşâ-yı seher ve zerrîn-ķabâ-yı neciyye-i²⁴⁶ bûd u cûd der-ber ve külâh-ı ‘inâyet-penâh-ı nûr-i şühûd ber-ser²⁴⁷ kemer-i şevķi beste-miyân-ı ‘azîmet ve râh-ı talebe kadem-nihâd-ı himmet olub²⁴⁸ ‘ilmden ‘ayna gûşdan hûşa hareketinde nuhustîn-i bâr-gâh-ı şühûdu nazar-ı cemâl-i ma‘şûķ olmağla²⁴⁹ *mâ ra’eytü şey’en illâ ve ra’eytü ‘illâhe ķablehû*²⁵⁰ medlûlüyle ol cemâl-i meşhûdu kendünde görüb²⁵¹ *fe-lem enzur bi- ‘aynî*²⁵² *ğayra ‘aynî*²⁵³ mâşadaki meşbût ve muķarrer,²⁵⁴

Mısra ‘ Men çün heme ma‘şûķ şudem ‘âşık kîst²⁵⁵

mefhûmuyla²⁵⁶ ‘âşık ‘ayn-ı ma‘şûķ oldu. Zîrâ ve hüve lem yezel fî kıdemihî²⁵⁷ ‘âşıkâ bahşende-i vücûd ve ‘âşık²⁵⁸ *lem yezel fî ‘ademihî*²⁵⁹ mevhûm u nâ-bûddur.²⁶⁰ Ve hüve el-ân ‘alâ mâ kâne ‘aleyhi fî salţanati aķadiyyetihî ve vâķidiyyetihî te ‘âlâ şânuhû ve ‘amme nevâlühû.²⁶¹

²⁴⁰ OEII, TH, SB, MÜ: olduğda.

²⁴¹ OEII, TH, SB, MÜ: nesîm-i bî-rengî-i ‘ışk evc-i ‘inâyetden vezân.

²⁴² OEII, TH, SB, MÜ: bî-kerân *sümme raşşe* ‘aleyhim min nûrihî şehâb-ı feyzinden.

²⁴³ “Sonra onlar üzerine nûrunu serpti.” Tirmizî, “İmân”, 18.

²⁴⁴ “Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır.” ez-Zümer 39/69.

²⁴⁵ OEII, TH, SB, MÜ: bâriķasıyla.

²⁴⁶ DT: bahte-i.

²⁴⁷ OEII, TH, SB, MÜ: ber-ser olarak.

²⁴⁸ OEII, TH, SB, MÜ: kadem-nihâde-i himmet olmağla.

²⁴⁹ OEII, TH, SB, MÜ: olduğda.

²⁵⁰ “Her ne gördüysem onun öncesinde Allah’ı gördüm.” Muhammed b. Vâsi’a atfedilen bu sözün tasavvuf kaynaklarında geçtiğî yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-i İrfânî*, s. 462.

²⁵¹ OEII, TH, SB, MÜ: görmekle.

²⁵² OEII, TH, SB, MÜ: ‘aynî.

²⁵³ “Gözümle kendimin dışında bir şey görmedim.”

²⁵⁴ OEII, TH, SB, MÜ: mâşadaki zâtında muķarrer olmağın.

²⁵⁵ “Eğer ben hep mâşûķ isem âşık da kim olmuş oluyor?” Eşrefzade’den bir şiir de var sayfa kenarında?

²⁵⁶ OEII, TH, SB, MÜ: mefhûmunca.

²⁵⁷ OEII, TH, SB, MÜ: fî kıdemihî hükmünce.

²⁵⁸ OEII, TH, SB, MÜ: bahşende-i vücûd ma‘şûķdan oldu ise dâ’imâ ‘âşık.

²⁵⁹ “Âşık henüz yoklukta ve mâşûķ ezelde olduğî gibi kıdemde kendi kararı üzerinedir.”

²⁶⁰ OEII, TH, SB, MÜ: mefhûmu üzere mevhûm u nâbûddur ki.

²⁶¹ OEII, TH, SB, MÜ: *Ve hüve el-ân ‘alâ mâ ‘aleyhi kâne fî salţanati aķadiyyetihî ve vâķidiyyetihî* buña

[mef'ûlû fâ'ilâtün mef'ûlû fâ'ilâtün]

Rubâ î Ma'şûk u 'ışk u 'âşık birdir hemân bakılsa
Vuşlat nedir bilinmez hicrân daḥi bulunmaz
Vaşl u firâka yokdur ma'nîde rûy-i imkân
Zîrâ ki müttehiddir mâhiyyeti görünmez [5a]

Ve billâhi't-tevfîk.

es-Sânihatü's-Sâliye

Sultân-ı²⁶² 'ışk-ı münezzeh-i âlem-tâb her çend hod-be-hod kendi cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede buyurdu ise yine kendi âyîne-i ma'şûkiyyetinde²⁶³ daḥi müşâhedesin murâd idinüb âyîne-i 'ayn-ı 'âşıka nazar-endâz ve kendi şûret-i cemâli kendi nazarında be-dîdâr u mümtâz oldu.²⁶⁴

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün]

Beyt Sen misin yâ ben miyim 'aynıñ mıdır 'aynımda 'ayn
Hâşe lillâh kim ide işbât-ı işneyi bu 'ayn

Neşir Ol cemâli gördükde kendi vechine 'âşık²⁶⁵ ve âvâze-i yuḥibbuhum²⁶⁶ cihânı mâlî ve âfâk u enfüs-i vücûd envâr-ı zuhûruyla mütelâli oldu.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Kendi naşş-ı şûriş-i naşşâş-ı hayret-kârıdır
Gayrı yok âsûde ol her naşş anıñ atvârıdır

Neşir Meşelâ mâh âyîne-i âfitâbdır. Ammâ zat-ı hürşîdden mâhda bir şey' yokdur. Kezâlik zât-ı 'ışkda mâsivâdan ve mâsivâda zat-ı sultân-ı 'ışkdan bir şey' yokdur. Fehm eyle ki²⁶⁷ hulûl u ittihâd u ilhâddan ser-i mû şâ'ibe olmadıḡı ma'lûmuñ ola. Lâkin²⁶⁸

delîldir *te'âlâ şânuhû ve 'amme nevâlühû*.

²⁶² ML, DT : -sultân-ı.

²⁶³ ML, DT: ma'şûkiyyetde.

²⁶⁴ OEII, TH, SB, MÜ: olarak.

²⁶⁵ OEII, TH, SB, MÜ: Ol vechi gördükde kendi 'âşık-ı cemâl-i bâ-kemâli

²⁶⁶ “(Allah) onları sever.” el-Mâide 5/54.

²⁶⁷ OEII, TH, SB, MÜ: bu remzi fehmi eyle ki.

²⁶⁸ DT: -lâkin.

bir izâfet-i²⁶⁹ ma'yyet-i ve hüve ma'aküm eynemâ küntümdür²⁷⁰ ki²⁷¹

Beyt Kād teḥallelte mesleke'r-rûḥi minnî
Fe lizâ sümmiye'l-ḥalîlu ḥalîlâ²⁷²

dan münfehim olur.²⁷³

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Kıṭ'a Levḥa-i hestîde seyrân itdiğın vaz' u nuḳûş
Vechidir naḳḳâşının kim naḳş-ı ḥüsn-ârâsıdır
Nev-be-nev emvâc-ı baḥr itse eger her dem zuhûr
Mevcler ol baḥre şûret baḥr anın ma'nâsıdır
Zât bir seyr itdiğın eşnâf u ecnâs-ı şuver
Cilve-i aḥkâm u reng u nisbet-i esmâsıdır [5b]

Kesret u ihtilâfât-ı şuver emvâc-ı baḥri mütekeşşir eylemez ve ta'addüd-i esmâ zat-ı müsemâyı müte'addid kılmaz. Deryâ müteneffis olduğda heyecânına buḥâr müterâkim olduğda ebr қаtre-bâr-ı âb olub çekîdelense²⁷⁴ emṭâr âb-ı çekîde-cem' olsa hemân baḥr-i zehḥâr tesmiye olunur ki deryâ²⁷⁵ hemân²⁷⁶ 'alâ mâ hüve 'aleyh²⁷⁷ pâydâr u ber-ḳarârdır.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Rubâ'î Aşl-ı deryâ kim ne deryâdır hemân deryâ odur²⁷⁸
Cûşış u emvâc u enhâr u yemm olmuş ḥâdişat
Olma eşkâl ile maḥcûb teşekkül-i zâtıdan
Zat eşkâl ile olmuş perde-pûş-i kâ'inât

²⁶⁹ OEII, TH, SB, MÜ: izâfet vardır o da.

²⁷⁰ "Nerede olsanız, O sizinle beraberdir." el-Hadîd 57/4.

²⁷¹ OEII, TH, SB, MÜ: ki medlûl-i şerîfi.

²⁷² "Rûhum, bedenimin uzuvlarına nasıl nüfûz etmişse sen de aynı şekilde uzuvlarımdan bütününe nüfûz ettin; Halîl'in Halîl olması işte böyle oldu." Muhyiddin İbn Arabî, *Fusûs el-Hikem*, çev. Ersin Balcı, s. 59.

²⁷³ OEII, TH, SB, MÜ: beyti ḥallinden münfehim olur.

²⁷⁴ OEII, TH, SB, MÜ: çekîde olsa.

²⁷⁵ OEII, TH, SB, MÜ: deryâ ise.

²⁷⁶ MÜ: hemîşe.

²⁷⁷ OEII, TH, SB, MÜ: 'alâ mâ hüve 'aleyhi kâne.

²⁷⁸ OEII, TH, SB, MÜ: o deryâdır.

Neşir Bu bahır-i kıdem-i şigerfiñ ka‘rı ezel ve sâhili ebed ve sâhili ka‘r ve ka‘rı bî-kerân u sermeddir.²⁷⁹ Sen miyânede berzahısın. Bir bahır-i sâhil ebed ve ezel ka‘rıdır deryâ zann idersin ki sensin. Seniñ hestî-i mevhûm-nümâlıgıñ başîret-i vahdet-bîniñi aḥvel nigâh idüb

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Mıṣra‘ Dü bînî aḥvelî yek-râ düyî nî

hayâlinde sen eger bu bahre ğarîk olub senligiñ berzahı miyâneden ref‘ olsa²⁸⁰ bahır-i ezel bahır-i ebede âmîziş idüb²⁸¹ evvel reng-i âhırde ve âhır reng-i evvelde maḥv u muẓmaḥil ve evvel u âhır haḳîkate dîde-küşâ-yı im‘ân olsañ sen haḳîkatü’l-ḥaḳâyıka vâsıl, hâlbuki sen²⁸² miyânede maḥv u muẓmaḥilsin.²⁸³

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Dilerseñ olasın ol sen hîç olma
Yaqın ol kendine ol sen hîç olma

es-Sâniḥatü’r-Râbi‘a

Ġayret-i salṭanat-ı ma‘şûk iktizâ eyledi ki ‘âşık kendüsinden ğayrıyı dost ‘add itmeyüb²⁸⁴ ve ğayra rûy-i ihtiyâc göstermeye. Anıñçün zatını ‘ayn-ı a‘yânda ‘ıyân eyledi ki her maḥbûb ve her muḥtâc-ileyh kendi ola.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

*Mıṣra‘*²⁸⁵ Lâ cerem her melce’ u maḥbûb odur

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Rubâ‘î Ġayreti ğayra cihânda²⁸⁶ virmedi bûy-i vücûd
Lâ-cerem oldı bu hestî-gehde olan cümle bûd
Cümle ‘ayn bûd ğayriyyet-nümûd olmuş k’anıñ

²⁷⁹ OEII, TH, SB, MÜ: sâhili ebed ve sâhil u ka‘rı bî-kerân u sermeddir.

²⁸⁰ OEII, TH, SB, MÜ: Bu bahır-i ebed sâhili zann idersin ki sensin. Hâlbuki “dü bînî aḥvelî râ düyî nî” mışdâkıncı seniñ hestî-i mevhûm-nümâlıgıñ hayâlinde başîret-i vahdet-bîniñi aḥvel-nigâh itmişdir. Eger bu bahre ğarîk olub senligiñ berzahı miyâneden ref‘ olmuş olsa.

²⁸¹ OEII, TH, SB, MÜ: ile.

²⁸² OEII, TH, SB, MÜ: ve hâlbuki kendiñ.

²⁸³ OEII, TH, SB, MÜ: muẓmaḥill u bî-hâsıl olduĝıñı görürsün.

²⁸⁴ OEII, TH, SB, MÜ: ‘add u ittihâz itmeyüb.

²⁸⁵ OEII, TH, SB, MÜ: –Mıṣra‘.

²⁸⁶ ML, DT: cihâtda.

Ġayrı bir hestî-nümûda olmadı aşlâ vücûd

Hiçbir kimesne eşyâdan bir şeyi kendini sevdiği gibi sevmez.²⁸⁷ Ma‘lûm oldu ki maḥbûbiyyeti [6a] maḥbûbiyyet-i vücûd-i Hâk’ dır.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Rubâ‘î Şanma kim bu rişte-i hestî-yi Hâkḳ ola dû tû
Aşl u fer‘ olmuş bütün yek tû-yi sertâr-ı vücûd
Bu odur cümle velî peydâ benimle anla kim
Cümle bu kim var benim oldum anıñla rû-nümûd

[mef‘ûlü fâ‘ilâtün mef‘ûlü fâ‘ilâtün]

Rubâ‘î Şanma seniñ vücûduñ ġayrıdır ol vücûduñ
Çün aşl u fer‘ birdir ol bu olur anıñla
Bu oldurur velîkin bundan olur zuhûru
Şek yok bu cümle bundan olan olur anıñla

Neşir Çünkü âfitâb tâbende-i mir’ât ola nûr-i âfitâb rûy-i mir’âtı maḥv ider gibi²⁸⁸ salṭanat zuhûr-i âfitâbın²⁸⁹ olur. Ammâ âyîne²⁹⁰ ben nûrâniyem deyü ḥurşîd oldum şanur. Kendüni sever ve herşey kendüni sever. Ammâ anıñ²⁹¹ sevdiği odur. Zuhûruna kâbil u maẓhar düşmüşdür.

Beṭ Zuhûr-ı tû be-men est vücûd-ı men ez tû
Ve leste tazharu levlây lem ekun levlâk
[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beṭ Vücûdum senden olmuşdur benimle zâhir olmuşsun
Sen olmasañ ben olmazdım zuhûr itmezdiñ olmasam

Neşir İmdi âyîne-i kâbil odur ki kendüni sever. *Lâ yuḥibbullâhu ġayrallâh*²⁹² işâreti üzere *lâ yerallâhu ġayrallâh*²⁹³ vefkınce *lâ yezkurullâhu ġayrallâh*²⁹⁴ ve emsâlihâ ki ta‘ayyün-i evvel-i hestî şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem buyururlar: *Allâhümme*

²⁸⁷ OEII, TH, SB, MÜ: eşyâdan hiç biri kendini sevdiği gibi âḥarî sevmez.

²⁸⁸ OEII, TH, SB, MÜ: maḥv ider ki.

²⁸⁹ ML, DT: âfitâbda.

²⁹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: yine âyîne.

²⁹¹ ML, DT: –anıñ.

²⁹² “Allah’ı Allah’tan başkası sevemez.”

²⁹³ “Allah’ı Allah’tan başkası göremez.”

²⁹⁴ “Allah’ı ancak Allah zikreder.”

*metti 'nî bi-sem 'î ve baṣarî.*²⁹⁵ Belki sem ' u baṣarım sensin ki ḥayru'l-vâriṣînsin.²⁹⁶ Gerçi kim bu gûne esrâr nâzıktır.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Mıṣrâ ' İşiden kendi kulağı vü gören dîdesidir.²⁹⁷

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Sem 'i vü dîdesiyim didigi 'abdiñ Ḥaḳ' dır

'Abd-i fânîde olan dîde aña mülḥaḳdır

Cüneyd ḳuddise sırruhû buyururlar ki tamâm otuz senedir ki 'ıṣḳla güft u gûdayım ḥaḳ beni bizimle gûyendedir ṣann iderler. Zebân-ı ṣecerden tekellüm idüb gûṣ-i Mûsâ ile ṣinevâ oldı.²⁹⁸

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Râz-gû kendi vü sâmi ' kendidir

Tercümân sem ' u zebân-ı dîgerân

'İṣḳ söyler 'ıṣḳ dînler anlamaz

Böyle sırr-ı ser-be-mühri câhilân [6b]

es-Sâniḥatü'l-Ḥâmise

Maḥbûb âyîne-i muḥibde her ân rû-yi dîger-nümâ vü her dem bir şûret-i dîgerde cılve-dih-i temâṣâ olmuşdur.²⁹⁹ Zîrâ merâyâ-yı ḳâbilede olan ḥükm-i ihtilâf ile rû-yi dîger görinüb lâ-cerem ihtilâf-ı merâyâ³⁰⁰ tehâlûf-i kevnî-yi zuhûra tâbi ' u sebep olmuşdur.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Rubâ 'î Her bir³⁰¹ âyîne de bir başḳa cemâl

'Arz ider ol ṣeh-i vaḥdet her dem

²⁹⁵ "Allah'ım! Beni kulağım ve gözümle faydalandır." Tirmîzî, "Daavât", 139;

²⁹⁶ DT: ḥayru'd-dâreyn ḥayru'l-vâriṣînsin. OEII, TH, SB, MÜ: İmdi âyîne-i ḳâbil daḥi odur ki *lâ yuḥibbullâhu ḡayrallâh* işâretince kendini sever ve *lâ yerallâhu ḡayrallâh* vefḳince kendini görür *lâ yeṣkurullâhu ḡayrallâh* delâletince kendini zıkr ider ve bunların emṣâlince ki ta'ayyün-i evvel-i hestî olan ṣallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem Efendimiz ḥazretleri *allâhümme metti 'nî bi-sem 'î ve baṣarî* du'â-i ṣerîfîni ichâr ile zımnem belki benim sem ' u baṣarım sensin ki ḥayru'l-vâriṣînsin demek istediklerini tenbîḥ buyurmuşlardır.

²⁹⁷ OEII, TH, SB, MÜ nüshalarında mısra ve öncesinde cümle birleştirilerek müstakil bir beyit şeklinde aktarılmıştır.

²⁹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: olmuşdur.

²⁹⁹ OEII, TH, SB, MÜ: cılve-fermâ-yı temâṣâ olmaḳda bulunmuşdur.

³⁰⁰ OEII, TH, SB, MÜ: ihtilâfât-ı merâyâ daḥi.

³⁰¹ ML: her dem. OEII, TH, SB, MÜ: her âyîne de.

Gâh ider kisvet-i Havvâ'da zühûr

Gâh olur kisveti şekl-i Âdem

Neşir Bu cihetden ki cenâb-ı ahâdiyyet-me'âb-ı 'ışk bir şûretde dü bâr manzûr-ı çeşm-i şühûd ve iki âyîনে bir vech ile meşhûd olmamışdır. Eger bir şûretde dü bâr mütecellî olsa tekrâr-ı vücûd ile 'abeş olmağı mukteẓî ve iki şahş için daḥi bir kerre mütecellî olsa isti'dâdât-ı müteḥâlîfe hem-reng-i tesâvî olmak lâzım gelürdi.³⁰²

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Rubâ'î Şad hezârân vech ile itmekdedir 'arz-ı cemâl
Eyleyüb her zerreden bir gûne kendin âşikâr
Ya'nî her bir³⁰³ zerreye bir gûne göstermiş ruhun
Eylemiş envâr-ı vechin gûne gûne âşikâr

Neşir Lâ-cerem her 'âşık-ı müştâk andan bir gûne nişân ve her dil-suhte-i³⁰⁴ lehîb-i eşvâk bir gûne 'ibâretle beyân ve her muḥakkık-ı ḥaḳîḳat-vifâk bir nev'e 'ıyan ve mesâlik-i taḥkîḳde³⁰⁵ sâlik-i şâh-râh-ı tibyân olmuşlardır.³⁰⁶

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt 'İbâret muhtelif ḥüsn-i ḥaḳîḳat 'ayn-ı vâḥiddir
Ġaraż bunca 'ibâretten hemân ol ḥüsn-i vâḥiddir

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Kıṭ'a Nigâh-endâz olan ruḥsâr-ı âlem-tâbına cânâ
Olur sergeşte-i nûr-i zühûr³⁰⁷ vâlih ü ḥayrân
Görür rûyiñde rûyiñ hestî-i mevhûmu maḥv olsa
Tehâlûf-i kevne ta'bîr u beyâna ḳalmayub imkân

Neşir Bilür misin bu kenz-i şühûda ser-rişte-i ittîlâ'ı kime virirler? *Li-men kâne lehû ḳalbün ev elḳa's-sem'a ve hüve şehîd*³⁰⁸.³⁰⁹ O 'ışkıñ şuver u atvârda teḳallübünü

³⁰² OEII, TH, SB, MÜ: Eger bir şûretde dü bâr müncelî olsa bu tekrâr-ı vücûd ile 'abeş olmağı ve iki şahş için bir nevi' mütecellî olsa bu daḥi isti'dâdât-ı müteḥâlîfe hem-reng-i tesâvî bulunmağı mukteẓî olmak lâzım gelür.

³⁰³ OEII, TH, SB, MÜ: –bir.

³⁰⁴ OEII, TH: her suhte-i.

³⁰⁵ OEII, TH, SB, MÜ: nevi' işâretle 'ıyan birle mesâ'il-i mühimme-i taḥkîḳde.

³⁰⁶ OEII, TH, SB, MÜ: olmuşdır.

³⁰⁷ OEII, TH, SB, MÜ: nûr-i zühûr u.

³⁰⁸ “Şüphesiz bunda, aklı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.” Kâf 50/37.

³⁰⁹ OEII, TH, SB, MÜ: şehîd mefhûmunuñ mazharı olub.

kendi teḳallübüyle mütâla‘asına³¹⁰ kudret-yâfte [7a] ola ki³¹¹ *men ‘arefe nefsehû fe kad ‘arefe rabbehû*³¹² niçün buyuruldu.³¹³ Kendiniñ³¹⁴ teḳallübünü müteyakḳın olan fâ‘il-i taklîb kim oldugun bilür. Cüneyd ḳuddise sırruhû *levnü ‘l-mâ‘i levnü inâ‘ihî*³¹⁵ buyururlar ki şûret ihtilâf-ı âyîne ile maḥkûmdur.³¹⁶ Tebeddül³¹⁷ ve teḡayyür ḳâbiliden gelür tenevvü‘-i aḥvâl sebebiyle teḳallüb-i dil meşhûd olduğı gibi. *Meşelü ‘l-ḳalbi ke-meşeli rişetin fî felâtin yuḳallibuhe ‘r-riyâhu zahran ve batnen keyfe yeşâ‘u*³¹⁸ ki haberde vârid olmuştur. *Lâ tesübbu ‘r-rîha fe innehâ min nefesi ‘r-raḥmân*³¹⁹ buna tenbîhdır. Ve kezâlik *ḳalbu ‘l-mü‘mini beyne ıṣba‘ayni min eşâbi ‘i ‘r-raḥmâni yuḳallibuhâ keyfe yeşâ‘u*³²⁰ vârid olmuştur, bunun mişillidir.³²¹ Eger bu nefes-i raḥmânî nefehâtından meşâm-ı câna bir nefḥa resân olmak murâd idersen nığâristân-ı külle yevmin hüve fî şe‘n³²² pîş-nihâde-i nığâhın olub seniñ aḥvâlinde tenevvü‘ün ol ‘ışḳ-ı bî zevâlin şu‘ûn u ef‘âlde tenevvü‘ünden olduğı ma‘lûmun olur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Kı‘a Mey u câmın şafâ vü luṭfunu seyr eyleyüb gördüm
Müdâm-ı şâfi gûyâ reng-i sâf-ı câm zann itdim
‘Aceb kim câmdan mey fark olunmazdı leṭâfetden
O zarfı bâde-i mazrûfla hem-nâm zann itdim

³¹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: mütâla‘aya.

³¹¹ OEII, TH, SB, MÜ: olana virirler ki.

³¹² “Nefsini bilen Rabbin bilir.” Tasavvuf kaynaklarında geçtiğı yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî*, s. 533-534.

³¹³ OEII, TH, SB, MÜ: anıñçün buyurulmuştur.

³¹⁴ OEII, TH, SB, MÜ: zîrâ ki kendiniñ.

³¹⁵ “Suyun rengi kabın rengidir.”

³¹⁶ OEII, TH, SB, MÜ: buyurmaları şûret-i ihtilâfın âyîne ile maḥkûm olduğına işâretidir.

³¹⁷ OEII, TH, SB, MÜ: zîrâ tebeddül.

³¹⁸ “Kalbin misâli çölde rüzgarın bir yandan diğeri yana dilediğince çevirdiğı tüy gibidir.” İbn Mâce, “Mukaddime”, 10.

³¹⁹ “Rüzgara sövmeyiniz çünkü o Raḥmân’ın nefesindendir.” İbn Mâce, “Edeb”, 29; Tirmizî, “Fiten”, 65.

³²⁰ “Mü’minin kalbi Raḥman’ın parmaklarından iki parmak arasındadır, onu dilediğince evirip çevirir.” Müslim, “Kader”, 3; Tirmizî, “Kader”, 8; İbn Mâce, “Duâ”, 2.

³²¹ ML, DT: –*Lâ tesübbu ‘r-rîha fe innehâ min nefesi ‘r-raḥmân* buna tenbîhdır. Ve kezâlike *ḳalbu ‘l-mü‘mini beyne ıṣba‘ayni min eşâbi ‘i ‘r-raḥmâni yuḳallibuhâ keyfe yeşâ‘u* vârid olmuştur.

OEII, TH, SB, MÜ: teḡayyür ḳâbiliden gelür haberde *meşelü ‘l-ḳulûbi ke-meşeli rişetin fî felâtin teḳallebehâ ‘r-riyâhu zahran ev batnen keyfe yeşâ‘u* vârid olduğı gibi ki tenevvü‘-i aḥvâl sebebiyle şu‘ûn-i dil meşhûd olur. *Lâ tesübbu ‘r-rîha fe innehâ min nefesi ‘r-raḥmân* buna tenbîhdır. Ve kezâlik *ḳalbu ‘l-mü‘mini beyne ıṣba‘ayni min eşâbi ‘i ‘r-raḥmâni yuḳallibuhâ keyfe yeşâ‘u* vârid olmuştur ki buña mişâldır.

³²² “O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.” er-Raḥmân 55/29.

Mey-i 'ışkı görüb akdâh-ı imkânîde ser-tâ-ser
Le'âfetden anasın³²³ bâde-i gülfâm zann itdim

Ve billâhi't-tevfîk.

es-Sânihatü's-Sâdis

Nihâyet kâr-ı 'âşık ma'şûkunu kendi âyînesi ve ma'şûkuna kendini âyîne bile.³²⁴

[mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün]

Rubâ 'î Yârîñ eger cemâline 'âşık nigâh ide
Ser-tâ-ka-dem cihânı görür anda mürtesem
Âyîne-i derûnuna ger eylese nigâh³²⁵
Ruhsâr-ı pâk-i 'ışkı göre anda dem-be-dem

Neşir Gâh o bunuñ şâhidi o³²⁶ meşhûdu gâh o nâzırı bu manzûru gâh bu âniñla³²⁷
hem-reng-i cilâ gâh o bunuñla³²⁸ hem-bûy-i gülistân-ı isticlâ olur.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Rubâ 'î 'İşkdır meşşâta-i bî-reng-i pür nakş u nigâr
Gösterir rûy-i haqîkatde nice reng-i mecâz
Tâ dil-i Maḥmûd'u itmek içün esîr-i dâm-ı 'ışk
Olmada meftûl-i³²⁹ zîb-i ṭurra-i zülf-i Ayâz

Neşir [7b] Gâh olur ki 'âşıka³³⁰ ḥulle-i kemâl ü bahâ ilbâsıyla ḥüsn ü cemâli
tecellîsinden 'âşık ârâyîş-peziñrâ-yı kemâl olub kendi reng-i ma'şûkıyyetiyle³³¹ hem-
reng³³² ve *sübḥânî mâ a'zame şânî*³³³ ve *hel fi'd-dâreyni gayrî*³³⁴ ve emsâlihâ ile
zebânından mütekellim³³⁵ ve gâh ma'şûkıyyetine libâs-ı 'âşıkî ilbâs ile maḳâm-ı

³²³ OEII, TH, SB, MÜ: esâsın.

³²⁴ OEII, TH, SB, MÜ: bildikde.

³²⁵ OEII, TH, SB, MÜ: ger eylese nigâh ma'şûk.

³²⁶ OEII, TH, SB, MÜ: bu.

³²⁷ OEII, TH, SB, MÜ: o bunuñla.

³²⁸ OEII, TH, SB, MÜ: bu anıñla.

³²⁹ OEII, TH, SB, MÜ: meftûn-i.

³³⁰ OEII, TH, SB, MÜ: 'âşıkıyyetine.

³³¹ OEII, TH, SB, MÜ: reng-i ma'şûkıyyetde anıñla.

³³² OEII, TH, SB, MÜ: hem-reng-künân-ı.

³³³ "Kendimi takdis ederim, benim şânım ne yücedir." Bâyezid-i Bistâmî'ye ait bu sözün tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me'sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî*, s. 272

³³⁴ "İki âlemde benden başkası mı vardır?"

³³⁵ OEII, TH, SB, MÜ: emsâli ile reyân olarak zebân-ı istiğnâsından mütekellim olur.

kibriyâdan nüzûl buyurub

Mısrâ ‘ Ve³³⁶ innî ve ḥaqqî leküm muḥibbun

Fe-bi-ḥaqqî ‘aleyke kün lî muḥibbâ

terânesiyle ser-rişte-i talebi dâmân-ı ma‘şûka pîçide eder *elâ tâle şevku’l-ibrârî ilâ liḳâ’î* gâh olur³³⁷ ki *innî ileyhim le-eşeddü şevkan*³³⁸ ile giribân-ı ‘inâyetinden serzede-i şevk olur.³³⁹ Ve gâh³⁴⁰ iştiyâk-ı temâşâda

Mısrâ ‘ Ra’eytü rabbî bi-‘ayni rabbî

Fe kûltü men ente kâle innî

ile cilve-bînâyî ve gâh *fe-aḥbirhu ḥatta yesme’a kelâmallâh*³⁴¹ ile cilve-gûyâyî ya’nî yâ Muhammed sen anlara ḥaber vir seniñ sözün benim kelâmımdır istimâ‘ eylesünler dimek olur. Ve bunun emsâli nice nice reng-i ḥaqqîkat hem-reng-i mecâz olmaḳtadır.³⁴²

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Rubâ’î ‘ Işk içinde böyle ḥayret bü’l-‘aceb nâz u niyâz

Dembedem olmaḳdadır ârâyîş-i bâğ-ı zuhûr

Gâh ‘ışk u gâhî ma‘şûk u gehî ‘âşık odur

Gâh ‘ayn u gâh ḡayr u gâh nezdîkî vü dûr³⁴³

es-Sâniḥâtü’s-Sâbi‘a

‘Işk cemî‘-i eşyâda sârîdir. Elbette³⁴⁴ zarûreten ve bedâheten, şühûden ve vücûden eşyâda ‘ışkıñ vücûdu şâbitdir. Nice inkâr edersin ki eşyâ³⁴⁵ mevcûdedir dirsin.

³³⁶ OEI varak kenarındaki not: “Vâv, kâsemiyyedir.”

³³⁷ OEII, TH, SB, MÜ: ser-rişte-i talebi *elâ tâle şevku’l-ibrârî ilâ liḳâ’î’hî* mışdâkıncâ dâmen-i ma‘şûka pîçide kılar.

³³⁸ “Ebrâr zümresinde olanların benimle kavuşmaya şevkleri artmıştır. Ancam benim onlarla kavuşmaya duyduğum şevk daha şiddetlidir.”Deylemî, *el-Firdevs*, V, s. 240; Gazzâlî, *İhyâ*, VI, s. 458 (kitâbu zemmi’l-câh ve’r-riyâ).

³³⁹ OEII, TH, SB, MÜ: –ki *innî ileyhim le-eşeddü şevkan* ile giribân-ı ‘inâyetinden serzede-i şevk olur.

³⁴⁰ OEII, TH, SB, MÜ: gâh olur ki.

³⁴¹ “Allah’ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı.” et-Tevbe 9/6 âyetine telmih vardır.

³⁴² OEII, TH, SB, MÜ: dûrbîni ile cilve-bînâyî ve gâh yâ Muhammed şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem sen aña ḥaber vir ki seniñ sözün benim kelâmımdır istimâ‘ eylesün me‘âlinde olan fe-aḥbirhu ḥatta yesme’a kelâmallâh fermânı ile cilve-gûyâyî burcunda görünür ki bu ve bunun nice nice emsâli reng-i ḥaqqîkat hem-reng-i mecâz olmaḳtadır.

³⁴³ ML: nezdîkî odur.

³⁴⁴ OEII, TH, SB, MÜ: binâberîn elbette.

³⁴⁵ OEII, TH, SB, MÜ: eşyâya.

Hubb olmasa maḥbûb nice taḥakkuk ider. Zâhir-i mevcûd ḥabîb-i maḥbûbdur. Mazhara ‘ayn oldu³⁴⁶ belki cem‘si ḥubdur. İmdi ‘ayn-ı muḥabbet mürtefi‘ olmak muḥâldir. Belki bir maḥbûbdan bir maḥbûba nakl³⁴⁷ ider. Ya ‘nî ‘ayn-ı³⁴⁸ hestî mürtefi‘ olmaz. Mevcûddan mevcûda nakl ider ya ‘nî zâhir olur.³⁴⁹

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Rubâ‘î Kimi ki sevdiñ sen anı zâhirde ammâ bilmediñ
Sevmiş olduñ zât-ı pâk-i ‘ışkı kim bâtın odur
Kime kim itdiñ teveccüh aña itmişsin hemân
Evvel oldur âḥir oldur zâhir u bâtın odur

Nesir Cem‘î ‘i ‘avâlimiñ meylî ve viche-i teveccühü cânib-i sultân-ı ‘ışkadır gerek bilsünler ve gerek bilmesünler.³⁵⁰ Hubb-i zâtî-yi ‘ışk ‘ayn-ı ma‘şûk olduğu şâbit olunca ğayra meyl muḥâl olur. Nisbet-i ğayriyyet³⁵¹ ve ḥucub-ı ‘âriyet perdelerinde kendini nihân etmekle meyl-i âḥar³⁵² zann olunur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Meyl-i cümle ḥalk-ı ‘âlem tâ ebed
Ger şinâsend u ger ne sûy-i tust [8a]

Fâ‘ide Muḥabbet beş kısımdır. Muḥabbet-i zâtî, muḥabbet-i fi‘lî, muḥabbet-i ḥâlî, muḥabbet-i rütbî, muḥabbet-i şıfâtî. Muḥabbet-i zâtîde sebep mücerred zât olursa sevdiği gibi³⁵³ mübtelâ-yı miḥen eyler Mañşûr ve Nesîmî gibi. Fi‘lîde şıfât sebep olur. Mañnû‘un şânî‘a muḥabbeti gibi. Ḥâlîde devâm olmayub ân-ı semâ‘da ḥâşıl olan meyl-i rûḥânî gibi. Rütbîde iki mazhar miyânında îmân sebebiyle olan muḥabbet gibi. Şıfâtîde bir taraftan olub cânibeynden³⁵⁴ olmaya.³⁵⁵ Nitekim³⁵⁶ faḳîrîñ kerîm ve şâhib-i ğinâya meylî gibi. El-ḥâşıl nigâh-ı mecnûn cemâl-i leylîyedir. Ammâ rûy-i leylî bir âyîne

³⁴⁶ OEII, TH, SB, MÜ: ḥabîb ü maḥbûbdur ki mazhar-ı ‘ayn-ı ḥubb oldu.

³⁴⁷ OEII, TH, SB, MÜ: intikâl.

³⁴⁸ OEII, TH, SB, MÜ: – ‘ayn-ı.

³⁴⁹ OEII, TH, SB, MÜ: mevcûda nakl ile zâhir olur.

³⁵⁰ OEII, TH, SB, MÜ: Gerek bilsünler ve gerek bilmesünler cümle ‘avâlimiñ meylî ve viche-i teveccühü cânib-i sultân-ı ‘ışkadır zîrâ.

³⁵¹ OEII, TH, SB, MÜ: faḳat nisbet-i ğayriyyet.

³⁵² OEII, TH, SB, MÜ: meylî âḥaradır zann olunur.

³⁵³ OEII, TH, SB, MÜ: mücerred zât sebep olur ki sevdiğini.

³⁵⁴ ML, DT: cânibeyn.

³⁵⁵ OEII, TH, SB, MÜ: şıfâtîde bir taraftan zühûr idüb cânibeynden zühûr itmez.

³⁵⁶ OEII, TH, SB, MÜ: –nitekim.

olmakdan ğayrı³⁵⁷ degildir ki tefâşîl-i mâ-sebakdan ma‘lûmun oldu.³⁵⁸ *Men ‘aşağa ve ‘affe ve keteme fe-mâte mâte şehîdende*³⁵⁹ ‘illet-i şehâdet âyîne-i ma‘şûkda be-dîdâr olan ol cemâl-i ahadiyyet olduğudur. *Innallâhe cemîlün yuhibbu’l-cemâl*³⁶⁰ medlûlü üzere hakîkatde ğayra cemâl mutaşavver degildir.³⁶¹ Ğayra zuhûr mutaşavver olmayınca cemâl nice mutaşavver olur. Ve *hüve yuhibbu’l-cemâl zîrâ*³⁶² li-zâtihî cemâl-i maḥbûbiyyet aña maḥşûşdur ki çeşm-i mecnûn ile âyîne-i leylîde kendi cemâlin görür.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Sen ol ‘ışk u cemâl u bî-bedelsin
Merâyâda görüb dîdâr-ı pâkiñ³⁶³

Olursun dîde-i Kays ile ‘âşık
Görüb Leylî’de rûy-i tâbnâkiñ

Neşir İmdi nigâh-ı mecnûn cemâl-i hüsn-i muṭlaķı müşâhid³⁶⁴ olduĝu³⁶⁵ cây-i imtirâ degildir. Velâkin

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Böyle ‘âşık kim şühûdu ola dîdâr-ı cemîl
Aña olmaz zümre-i ‘uşşâķda mişl u ‘adîl

Neşir hakîkat-i hâl bu ğünedir ki her gördüğün anıñ cemâlidir ve andan³⁶⁶ ğayrı cemîl yokdur. Lâ-cerem mecmu‘-i kâ’inât maḥbûb ve aña meclûb³⁶⁷ ve fi‘l-hakîķa ḥabîb u maḥbûb odur ki *el-mü’minu mir’âtü’l-mü’min vallâhu’l-mü’min*³⁶⁸ bu ma‘nâyı

³⁵⁷ OEII, TH, SB, MÜ: aña bir âyîne olmakdan ğayrı bir şey.

³⁵⁸ OEII, TH, SB, MÜ: olmuşdu.

³⁵⁹ “Âşık olup iffetini muhafaza ederek aşkını gizleyen ve öylece ölen kimse şehîd olarak ölmüş demektir.” Tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-i İrfânî*, s. 535.

³⁶⁰ “Allah güzeldir ve güzelliği sever.” Müslim, “İmân”, 39.

³⁶¹ OEII, TH, SB, MÜ: *Men ‘aşağa ve ‘affe ve keteme fe-mâte mâte şehîdenden* müstefâd şehâdetin ‘illeti âyîne-i ma‘şûkda be-dîdâr olan cemâliñ ol cemâl-i ahadiyyet olduğudur ki bunda *innallâhe cemîlün yuhibbu’l-cemâl* medlûlü üzere hakîkatde ğayra meyl u zuhûr mutaşavver degildir.

³⁶² OEII, TH, SB, MÜ: zîrâ ve *hüve yuhibbu’l-cemâl* delâletince.

³⁶³ ML, DT: cemâl-i pâkiñ.

³⁶⁴ ML, DT: müşâhede.

³⁶⁵ OEII, TH, SB, MÜ: müşâhedeye ma‘tûf olduĝu.

³⁶⁶ ML: anıñ.

³⁶⁷ OEII, TH, SB, MÜ: maḥbûb.

³⁶⁸ “Mü’min mü’minin aynasıdır ve Allah mü’mindir.” Ebû Dâvud, “Edeb”, 57.

îmâdır.³⁶⁹

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün]

Rubâ‘î Yürü bir dîde tahşîl eyle kim her zerre-i ‘âlem
Şarâb-ı³⁷⁰ âfitâb-ı ‘ışk ile serşâr-ı mînâdır
Görür âyîne-i zâtında maḥbûbiyyetin ‘âşık
Yüzünden seyr ider ol ‘ışk kim ma‘şûk-bînâdır³⁷¹

Neşir Görmez misin şühûd-ı muḥibbe âlet olan a‘zâ-yı semâniye ki *küntü sem‘ahû ve başarahû*³⁷² ilâ ‘âḥirihî ‘ayn-ı maḥbûb oluyor. *Fe-innemâ naḥnu bihî ve lehû*.³⁷³ Muḥibb u maḥbûb, tâlib u maṭlûb, müstemi‘ u sâmi‘, muṭâ‘ u muṭî‘ min ciheti’z-zuhûr emr-i vâhiddir. Lâkin tefhîm-i bî-şühûduñ **[8b]** ta‘bîri bu kadar mümkün³⁷⁴ olur.³⁷⁵

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Kıṭ‘a Bende-i kemter nice hem-ḥaşmet-i sultân ola
Peşşeye taht-ı Süleymânî nice şâyân ola
Bü‘l-‘aceb ol bende-i nâbûd eger sultân ola
Saltanat hem eylesün im‘ân aña çespân ola
Cânı vir³⁷⁶ cânâna seyr eyle o bî-rûḥuñ ki cân
Perde-i ‘aynında zâhir cân olan cânân ola

Ve billâhi’t-tevfîk.

es-Sâniḥatü’s-Şâmine

‘İşk-ı akdes-i bî-niyâz âyîne-i şûretde perde-ber-endâz-ı zuhûr yâḥud âyîne-i ervâḥda ki mir‘ât-ı ma‘nîdir mürûr³⁷⁷ yâḥud mâverâ-yı şûret ü ma‘nîde cilve-pâş-ı nûr-i

³⁶⁹ OEII, TH, SB, MÜ: îmâ ider.

³⁷⁰ OEII, TH, SB, MÜ: serâb-ı.

³⁷¹ OEI varak kenarı not: “Lafza-i ‘âşık, yüzünden gülmesine merbûtdur.”

³⁷² “Ben onun işitmesi ve görmesi olurum.” Buhârî, “Rikâk”, 38.

³⁷³ “Biz ancak onunlayız ve onun içiniz.”

³⁷⁴ ML, DT: –mümkün.

³⁷⁵ OEII, TH, SB, MÜ: Görmez misin ki *küntü sem‘ahû ve başarahû* ilâ ‘âḥirihî ḥadîs-i şerîfi mefhûmunca şühûd-ı muḥabbete âlet olan a‘zâ-yı semâniye ‘ayn-ı maḥbûb oluyor. Bu şûretde *fe-innemâ naḥnu bihî ve lehû* hükmü taḥakkük iderek muḥibb u maḥbûb, tâlib u maṭlûb, sâmi‘ u mesmû‘, muṭî‘ u muṭâ‘ min ciheti’z-zuhûr emr-i vâhid olmuş olur. Lâkin tefhîm-i bî-şühûduñ ta‘bîri bu kadar mümkün olabiliyor.

³⁷⁶ OEII, TH, SB, MÜ: cânıdır.

³⁷⁷ OEII, TH, SB, MÜ: şûretde yâ perde-ber-endâz-ı zuhûr veyâ mir‘ât-ı ervâḥda ki mirkât-ı ma‘nî-i mürûr.

hubûr olur. Eger kisvet-i şûretde bürûzu olmasa ‘âşıkça lezzet-i şühûd-ı şûrî nice mümkün olurdu ki *ra’eytü rabbî fî aḥseni şûretin*³⁷⁸ edâsıyla iḥbâr ve *fe-eynemâ tüvellû fe-şemme vechullâh*³⁷⁹ ta ‘mîmi ile kângî vecihden îmâyı iş‘âr iderdi. *Allâhu nûru’s-semâvâti ve’l-‘arz*³⁸⁰ medlûl-i şerîfî daḥî bu ma‘nâyı izhâr ider.³⁸¹

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Rubâ‘î Bir ‘aceb cânâne sevdim cism ü cânır şûreti
Belki cism ü cân degil cümle cihândır şûreti
Nerde bir ma‘nâ-yı hûb u şûret-i pâkîze var
Piş-i çeşmimde hemân meşhûd olandır şûreti

Neşir Eger cemâl-i ‘ışk³⁸² derûn-i perde-i ma‘nîden pertev-zen-i zuhûr ola ‘âşıkdan ne ism u resm ve ne lezzet-i şühûd u zevk-i vücûdundan³⁸³ sehm u vesm kalur. Ve fenâ-yı lem-yekünden beḳâ-yı lem-yezel müntec olub

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Zuhûr itdiñ fenâdan sonra ibḳâ itdigiñ³⁸⁴ ‘ayna
O bî-kevn oldı zîrâ³⁸⁵ geldi kevnî ḥâlet-i ‘ayna

Neşir me‘âlî³⁸⁶ gör ki nice taşavvur olunur. Ve eger cemâl-i maḥbûb perde-endâz-ı şûret-i ma‘nî³⁸⁷ olsa celâl u cemâl-i satavât-ı³⁸⁸ zât-ı ḡayret-sımât

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Mışra‘ Yâ sen ol yâ ben bu iḳlîm-i muḥabbetden çekil

³⁷⁸ “Rabbimi en güzel sûrette gördüm.” Tirmizî, “Tefsîr”, 39.

³⁷⁹ “Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır.” el-Bakara 2/115.

³⁸⁰ “Allah, göklerin ve yerin nurudur.” en-Nûr, 24/35.

³⁸¹ ML: izhârdır. OEII, TH, SB, MÜ: nice mümkün olurdu ki *Allâhu nûru’s-semâvâti ve’l-‘arz* medlûl-i şerîfî bu ma‘nâyı işbât u izhârdır. *Fe-eynemâ tüvellû fe-şemme vechullâh* ta ‘mîmi her kângî bir vecihden imkân-ı ru‘yetî îmâ vü iş‘ârdır. *Ra’eytü rabbî fî aḥseni şûretin* edâsı daḥî bunun vukû‘u beyân u iḥbâr ider.

³⁸² DT: cemâl-i ‘âşık. OEII, TH, SB, MÜ: cemâl-i pür-kemâl-i ‘ışk.

³⁸³ OEII, TH, SB, MÜ: vücûddan.

³⁸⁴ OEII, TH, SB, MÜ: eylediñ.

³⁸⁵ OEII, TH, SB, MÜ: peydâ.

³⁸⁶ OEII, TH, SB, MÜ: beytiniñ me‘âlî.

³⁸⁷ OEII, TH, SB, MÜ: perde-ber-endâz-ı şûret u ma‘nî.

³⁸⁸ OEII, TH, SB, MÜ: satvet-i.

Neşir [9a] edâsıyla³⁸⁹ ‘âşıkâ hîṭâb³⁹⁰ ve izzâ câ’e nehrullâhi baṭale nehru ‘Îsâ³⁹¹ medlûlû icâbetiyle raḥt-bend-i feyfâ-yı aḥbâb olur.

*Hikâye*³⁹² Bir peşşe-i za‘ife³⁹³ bârdan³⁹⁴ şekvâ ile pîşgâh-ı Süleymân’a geldikde ḥaşmînla ma‘an mürâfa‘a içün³⁹⁵ ḥuzûrumuza gelesin³⁹⁶ deyu emirleri cârî olduğda³⁹⁷ eger baña anînla tâḳat-i muḳâvemet olaydı³⁹⁸ saña feryâda gelmezdim deyu cevâb eyledi.³⁹⁹

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Mışra ‘ Der küdâm âyîne ruḥsâreş nümâyed ân buved

Ve billâhi’t-tevfîk.

es-Sâniḥatü’t-Tâsi‘a

Maḥbûb âyîne-i muḥibdir ki anda kendiden ğayrıyı görmez. Muḥib daḥi âyîne-i maḥbûbdur ki anda esmâ vü şıfât u⁴⁰⁰ zuhûr-ı aḥkâmın görür. Çünki muḥib maḥbûbuñ esmâ vü şıfâtının ‘aynı olduğun müşâhid⁴⁰¹ ola ol vaḳt zebân-ı ḥâlî bu gûne inşâd-ı karâ’iz-i esrâr eyler.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Zât-ı yektâsı olub âyînemizde rû-nümâ

Lîk esmâ vü şıfâtın keşretiyle müncelî

Zât-ı vâhid keşret-i esmâ vü evşafın görüb

Olmadı âyînemiz⁴⁰² âşâr-ı keşretten ḥalî

³⁸⁹ OEII, TH, SB, MÜ: nidâsıyla.

³⁹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: hîṭâb itmekle o daḥi.

³⁹¹ “Allah’ın nehri gelince Îsâ’nın nehri yok olur.” “Îsâ Nehri”, Bağdat’ta tarım faaliyetleri için kullanılan bir nehrin adıdır. Yağmur gelip Dicle ve Fırat’ın suları yükseldiğinde, tarlalar kendiliğinden sulandığı için bu darb-ı mesel yaygınlaşmıştır. Bk. Irâkî, *Aşk Metafiziği*, s. 179.

³⁹² OEII, TH, SB, MÜ: –hikâye.

³⁹³ ML: peşte-i za‘îf.

³⁹⁴ OEII, TH, SB, MÜ: bâddan.

³⁹⁵ ML, DT: mürâfa‘a içün ḥaşmînla ma‘an. OEII, TH, SB, MÜ: mürâfa‘a içün ma‘an.

³⁹⁶ OEII, TH, SB, MÜ: ḥuzûrumuza gel.

³⁹⁷ OEII, TH, SB, MÜ: şâdır u cârî olduğda.

³⁹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: olmuş ola idi.

³⁹⁹ OEII, TH, SB, MÜ: diyerek cevâb virdi.

⁴⁰⁰ OEII, TH, SB, MÜ: şıfâtının.

⁴⁰¹ ML, DT: müşâhede.

⁴⁰² OEII, TH: âyînemizde.

Keşret-i evşâfdan şöra bakub mir'âtına

Dîdeme oldu 'ıyân bir zât kim ferd u celî

'Ayn-ı râ'î⁴⁰³ anda mer'î 'ayn-ı mer'î râ'îdir

Bu maḳâm-ı 'aynı fehm ider cihânın muḳbili

[müfte 'ilün mefâ 'ilün müfte 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Câm u cihân-nümâ-yı men rû-yi tarab-fezâ-yı tû

Gerçi ḥaḳîḳat-i menest câm u cihân-nümâ-yı tû

Neşir Gâh olur ki bu anın ve o bunun âyînesi olur. Eger maḥbûb âyîne-i muḥib ola⁴⁰⁴ muḥib aña nâzır olduğda şûret-i maḥbûbiyyetinde⁴⁰⁵ kendi ma'ânî-yi⁴⁰⁶ bâtınasını şekl-i zâhir ile müteşekkıl olmuştur. Dîde-i 'aşık ile müşâhede ider. Eger eşkâlden gayrı bir dîger şûret müşâhede eylese yine dîde-i maḥbûb ile şûret-i maḥbûbu görmüş olur. Bunlar⁴⁰⁷ ikisi daḥi ḳurb-ı nevâfildir. Ammâ muḥib âyîne-i maḥbûb olsa⁴⁰⁸ şekl-i âyîne ile muḳayyede olan şûret nümûdâr olur ki *levnü'l-mâ'î levnü inâ'ihî*dir.⁴⁰⁹ Eger şekl-i muḳayyedden ḥâric göre⁴¹⁰ ol muşavverdir ki muḥîṭ-i cemî'-i şuverdir. *Vallâhu min verâ'ihim muḥîṭ*.⁴¹¹ Eger himmet-i muḥib maḥbûb-i müte'âlî-i 'ışk [9b] olub ḳuyûd-ı şekl u mişâl ya 'ilm u vişâlden 'ârî vü cümle şuver nigâh-ı şühûdundan zâ'il u berî ola⁴¹² bî-vâsîta-i şûret u ma'nâ rû-yi 'ışkı müşâhede ider. *Innemâ yetebeyyenü'l-ḥaḳḳu inde izmiḥlâli'r-rüsûm*^{413, 414}

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Rubâ'î Tengnâ-yı şûrete ma'nâ nice güncân olur

⁴⁰³ OEII, TH, SB, MÜ: 'ayn-ı zâtî.

⁴⁰⁴ OEII, TH, SB, MÜ: olursa

⁴⁰⁵ ML, DT: maḥbûbunda. OEII, TH, SB, MÜ: maḥbûbiyyetde.

⁴⁰⁶ ML: ma'nâ-yı.

⁴⁰⁷ OEII, TH, SB, MÜ: bunların.

⁴⁰⁸ OEII, TH, SB, MÜ: olursa.

⁴⁰⁹ "Suyun rengi kabın rengidir."

⁴¹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: görse.

⁴¹¹ "Oysa Allah, onları arkalarından kuşatmıştır." el-Burûc 85/20. OEII, TH, SB, MÜ: ol muşavverdir ki *vallâhu min verâ'ihim muḥîṭ* mefhûmunca muḥîṭ-i cemî'-i şuverdir.

⁴¹² OEII, TH, SB, MÜ: Eger himmet-i muḥib 'ışk-ı mücerred olub ḳuyûd-ı şekl u mişâl veyâ 'ilm u ḥayâlden 'ârî ve cümle şuver nigâh-ı şühûdundan zâ'il u mütevârî olursa.

⁴¹³ "Ancak şekiller yok olduğu zaman Hak ortaya çıkar." Bu söz İbnü'l-Arif'e atfedilir. Bk. Irâkî, *Aşk Metafizîği*, s. 122.

⁴¹⁴ OEII, TH, SB, MÜ: +ta'bîri bu maḳâmıdır.

Bî-nevâyân bengesinde⁴¹⁵ ya nice sultân olur
Ġāfil-i ma'nâ olur şûret-perestân-ı zühûl⁴¹⁶
Zann ider ol şûreti kim anda cân pinhân olur

Fe'fhem ve billâhi'l-'avn.

es-Sânihatü'l- 'Âşira

Zuhûr dâ'im sıfat-ı maḥbûb ve ḥafâ vü kümûn sıfat-ı muḥibdir.⁴¹⁷ Çünkü⁴¹⁸ şûret-i maḥbûb âyîne-i 'ayn-ı muḥibde zâhir ola âyîne⁴¹⁹ kendü ḥaḳîḳati i 'tibâriyle zâhire⁴²⁰ bir hüküm virir. Nitekim zuhûr⁴²¹ şûret-i zâhireye bir isim ve bir hüküm-i iltizâzî bahş eylediği gibi ki âyîne-i tavîl ile tûlânî ḳaşîr ise kûtâhî ve emşâlühâ⁴²² müşâhede olunur. Bu hâletden benlik ve bizlik ve senlik ve oluk nisbetleri peydâ olur. Mâdâmki⁴²³ cemâl-i maḥbûb âyîne-i şuverde meşhûd-i dîde-i muḥib ola⁴²⁴ şuver-i lezâ'iz u âlâm ve endûh u şâdî vü melâm ve⁴²⁵ ḥavf u recâ ve ḳabz u başt ve emn ü ümmîd⁴²⁶ ve va'd-i vaşl ve hicr u va'id⁴²⁷ zâhir olur. Ammâ libâs-ı şûretten 'ârî ve muḥîṭ-i aḥadiyyetinde ğavṭa-ḥor ve ta'ayyünden berî ola⁴²⁸ 'azâb u na'im ve ümmîd u bîmden bî-ḥaber ve ḥavf u recâ ve mâzî vü ḥâl ü müstaḳbelden bî-eşer ve cümle ḥâlât ü aḥvâl⁴²⁹ yek-ḥâl ve yek-me'âl olur.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Eger şûrâbe-zâre düşse bir it maḥv olur cânâ
Ben ol deryâ-yı pür şûra düşeydim kâş ser-tâ-pâ

Neşir Ve daḥi ğâyet-i ḥavf u ıztırâb ya ḥicâbdan⁴³⁰ ya ref'-i ḥicâbdan ḥâsıl

⁴¹⁵ OEII, TH, SB, MÜ: tekyesinde. OEI varak kenarındaki not: "Benge ya'ni esrâr didikleri hâlet."

⁴¹⁶ OEII, TH, SB, : şûret-perestân-ı zühûr.

⁴¹⁷ ML: maḥbûbdur.

⁴¹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: vaktâ ki.

⁴¹⁹ OEII, TH, SB, MÜ: âyîneye.

⁴²⁰ OEII, TH, SB, MÜ: zâhirde.

⁴²¹ OEII, TH, SB, MÜ: emr-i zuhûr.

⁴²² OEII, TH, SB, MÜ: tavîle ile şekl-i tûlânî ḳaşîre ile kûtâhî emşâli.

⁴²³ OEII, TH, SB, MÜ: ve işte ol vech ile.

⁴²⁴ OEII, TH, SB, MÜ: olmakda dâ'im olduğça.

⁴²⁵ OEII, TH, SB, MÜ: şâdî vü melâm ve endûh u sürûr.

⁴²⁶ OEII, TH: ümmîd u nevmîd. MÜ: emn u emân ve ümmîd u nevmîd.

⁴²⁷ OEII, TH, SB, MÜ: va'd u va'id ve vaşl u hicr.

⁴²⁸ OEII, TH, SB, MÜ: olduğda.

⁴²⁹ OEII, TH, SB, MÜ: bîmden bî-eşer ve ḥavf u recâ vü iḳbâl ve mâzî vü müstaḳbel ü ḥâlden ğayr-ı mu'teber olub cümle ḥâlât ü aḥvâl.

⁴³⁰ OEII, TH, SB, MÜ: ḥicâb veyâ.

olmağla bu makāmda⁴³¹ hâleteynden emîn ve bîm u ümmîd ü recâdan âzâde vâşıl-ı makām-ı temkîndir. Zîrâ şâ'ibe-i düğânegîden eşer u âşâr kalmadı. Nisbet-i mezkûre nice tahakkuk ider.⁴³²

Beyt Nîst râ Ka'be vü kinişt yekîst
Sâye râ dûzeh u bihişt yekîst
[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Beyt Yoğa birdir Ka'be vü Kuds ü kinişt
Zılla yeksândır cehennemle bihişt
[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]
Tesâvâ fîhi sekrânun ve şâhî
[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Mısra ' Meh u kevkeb olur bir şubh olunca [10a]

Zîrâ ehl-i makām-ı ahadiyyet nûr nûrda⁴³³ münderic olmağla bîm u recâ⁴³⁴ ve 'azâb u na'im u temennâdan berîlerdir. Bâyezîd kuddise sırruhûya *keyfe esbahte* dediklerinde *lâ şabâha 'indî ve lâ mesâ*⁴³⁵ deyu cevâb vermişlerdir.⁴³⁶

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Beyt Bir makâma irdi dil kim anda yok şubh ile şâm
Havf u ümmîd u recâ yok hem dahî hâl u makâm

Neşir Şabâh⁴³⁷ u mesâ şifât ile müteḳayyidînin⁴³⁸ hâlidir. Bende ise zât mahv oldı fe-keyfe's-sifât.⁴³⁹

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Beyt Mahv-ı zât itdim şifâta kalmadı bende eşer
Bâyezîdem olmuşam şubh u mesâdan bî-haber

⁴³¹ OEII, TH, SB, MÜ: makāmda mekîn.

⁴³² OEII, TH, SB, MÜ: recâ vü nevmîdden âzâde olarak vâşıl-ı makâm-ı temkîn olur ki burada şâ'ibe-i düğânegîden asla âşâr kalmamıştır. Bînâberîn nisbet-i mezkûre nice tahakkuk idebiliyor.

⁴³³ OEII, TH, SB, MÜ: nûru'n-nûrda.

⁴³⁴ OEII, TH, SB, MÜ: bîm u ümmîd ü recâ.

⁴³⁵ "Benim için sabah ve akşam yoktur."

⁴³⁶ OEII, TH, SB, MÜ: -deyu cevâb vermişlerdir. +ya'ni.

⁴³⁷ OEII, TH, SB, MÜ: deyu şubh.

⁴³⁸ OEII, TH, SB, MÜ: muḳayyidînin.

⁴³⁹ OEII, TH, SB, MÜ: zât mahv oldı ne keyfiyetle eşer-i şifât pâyidâr olabiliyor cevâbını vermişlerdir.

Ve billâhi't-tevfîk.

es-Sânihatü'l-Hâdî 'Âşer

Ma'lûm buyurula ki meyân-ı şûret u âyîneye⁴⁴⁰ ittiḥâd u ḥulûl mutaşavver degildir.

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Beyt Ehl-i tevḥîdi ḥulûlî zann ider her bü'l-fuzûl
İmtiyâzı neydüğün bilmez tecellîden ḥulûl

Zîrâ⁴⁴¹ ḥulûl u ittiḥâd iki zât meyânında olur ve çeşm-i şühûda mevḳûfdur. Bisât-ı mâsivâ sâye-i inbisât-ı vücûdda bir zâtıdan ğayrı meşḥûd-i başîret yokdur.⁴⁴²

Beyt El-'aynu vâḥidetün ve'l-ḥükmü muḥtelifu
Ve zâke sırrun li-ehli'l-'ilmi yenkeşifu
[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Beyt 'Ayn bir ammâ ki ḥükmü muḥtelif
Ehl-i esrâra olur bu münkeşif

Şâhib-i keşf zâtıda keşret aḥkâmı görmez. Zîrâ⁴⁴³ bilür ki tegayyür-i aḥkâm zâta eşer itmez. Zîrâ zâtıda bir kemâl vardır ki aḥkâm ile kâbil-i tağayyür ve te'eşşür olmaz. Görmez misin ki zât-ı nûr-i elvân âbgîne ile munşabiğ olmaz ammâ öyle görünür.

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Beyt Nûrdur bî-reng ammâ reng-i mînâ zann ider
Reng-i keşretten dil-i bî-rengi tahlîş itmeyen

Mışra ' [10b] Der-çeşm-i men â pes nazarî kun bînî⁴⁴⁴

[mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün]

Mışra ' Gel dîdeme sonra nazar it tâ göresin sen

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Rubâ 'î Âfitâbî der-hezârân âbgîne tâfte⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ OEII, TH, SB, MÜ: âyîne de aşlâ ve kaṭ'â.

⁴⁴¹ OEII, TH, SB, MÜ: zîrâ cümle niñ ma'lûmu olduğı üzere.

⁴⁴² OEII, TH, SB, MÜ: ḥâlbuki sâye-i inbisât-ı vücûd olan bisât-ı mâsivâda bir zâtıdan ğayrı meşḥûd-i başâr-ı başîret yokdur. Bu da çeşm-i şühûda mevḳûfdur.

⁴⁴³ OEII, TH, SB, MÜ: -zîrâ.

⁴⁴⁴ ML, DT: mebînî.

⁴⁴⁵ OEII, TH, SB, MÜ: endâhte.

Pes be-rengî her yekî tâbî 'ıyân endâhte
Cümle yek nûrest lîkin reghâ-yı muhtelif
İhtilâfî der-miyân-ı in u ân endâhte
[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Rubâ 'î Şems-i 'ışkıñ şu'lesi urmuş hezârân şîşeye
Her biriniñ berki rengince olur çeşme 'ıyân
Nûr bir minâların ammâ ki rengi muhtelif
Anıñçün ihtilâfa düşdiler halk-ı cihân

Neşir Cezbe yâhud sülûk ile ebvâb-ı 'inâyet feth olduğda halvethâne-i vücûdda şahrâ-yı nâ-bûdî-i teveccüh-i kalbî ve kâlibî ile kendüyi âyîne-i ma'sûkda ya ma'sûku kendi âyînesinde müşâhede itdikde seferi tamâm olur. *Lâ hicrete ba'de'l-feth*.⁴⁴⁶

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ülün]

Rubâ 'î⁴⁴⁷ Sefer mir'ât-ı dilden kûy-i yâra
İç ilden gitmedir Yeñghişâr'a
Tire'den gûyiyâ Aydın ilinde
Ulaşmak gibidir Güzelhişâr'a

Neşir Bu halvethânenen *fe-eyne tezhebûn*⁴⁴⁸ ile nidâ olunub *lâ seyâhate fi ümmeti*⁴⁴⁹ bu maqâmdan kinâyedir.⁴⁵⁰ Râh-ı taleb encâm-res, merâkî-i terâkkî pes, izâfet sâkıta, işâret mużmañil, min ü ilâ lâkıta, ibtidâ vü intihâ ma'dûm.⁴⁵¹ Zîrâ gâyât u bidâyât-ı vücûd şûret-bend-i bûd olmadıñı ma'lûmdur.

Beyt Hâlevtü bi-men ehvâ fe-lem yekü gayrinâ
Vele v kâne gayrî lem yaşıñhu vücûdehâ
[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

⁴⁴⁶ "Fetihten sonra hicret yoktur." Buhârî, "Cihâd", 1; Müslim, "İmâret", 20.

⁴⁴⁷ OEII, TH, SB, MÜ nüshalarında bu rubâî sânihanın sonunda yer almaktadır.

⁴⁴⁸ "Nereye gidiyorsunuz?" et-Tekvir 81/26.

⁴⁴⁹ "Ümmetimde seyahat yoktur." Abdürrezzak b. Hemmâm, *Musannef*, VIII, s. 448.

⁴⁵⁰ OEII, TH, SB, MÜ: Cezbe yâhud sülûk ile ebvâb-ı 'inâyet feth olunub da halvethâne-i vücûd olan şahrâ-yı nâ-bûdî-i kalbî vü kâlibî teveccühü ile 'âşık kendüyi âyîne-i ma'sûkda ya ma'sûku kendi âyînesinde müşâhede itdikde *lâ hicrete ba'de'l-feth* mefhûmu üzere ol 'âşıkın seferi tamâm olmağla bu halvethânenen *fe-eyne tezhebûn* ile nidâ ve bu maqâmdan kinâye olan *lâ seyâhate fi ümmeti* teşrifâtı ârâmgâhında eyü olunur.

⁴⁵¹ OEII, TH, SB, MÜ: ve artık bu menzilde râh-ı taleb encâm-res, merâkî-i terâkkî pes, izâfât-ı in u ân mürtefi' vü sâkıt, işâret-ı min, ilâ mużmañill ü lâkıta, ibtidâ vü intihâ ma'dûm olur.

Beyt [11a] Sevdigimle h̄alvet itdim görürüm ğayrım degil

Ger benim ğayrım olaydı h̄alvet olmazdı dürüst

Neşir Belî bundan soñra sefer olursa ya zâtıdan olur ya şıfâtıdan ki⁴⁵² seyr fi'llâh ta'bîr olunur. Bâyezîd kuddise sırruhû *yevme nahşuru 'l-müttekîne ile 'r-raḥmâni vefdâ*⁴⁵³ âyet-i kerîmesini gûş eyledikde bir na'ra-i 'âşıkâne urup⁴⁵⁴ ol kimse ki nâbûd olub hemîşe ol ola⁴⁵⁵ ḥaşr nice olur buyurdular.⁴⁵⁶ Ve der-'akab ism-i cebbârdan ism-i raḥmâna ve ism-i ḳahhârdan ism-i raḥîme ḥaşr olur deyu tetmîm buyurdular.⁴⁵⁷ Ve billâhi't-tevfîk.

es-Sânihatü's-Sâniye 'Âşer

Maḥbûb-i sūrâdıkât-ı menâ'at u 'izzetiñ nûr u zûlmetden⁴⁵⁸ yetmiş bin hicâbı vardır. Tâ kim silsile-i 'ışk u şevḳ cenbân olup meded u kuvvet-i 'ışk u şevḳ ile 'âşık yegân yegân ol sūrâdıkât-ı izzeti keşf⁴⁵⁹ ve sübuḥât-i celâl-i ğayret u 'izzet vücûd-i mevhûmun sûzân-ı lehîb-i ḥayret idüb⁴⁶⁰ fenâ vü nâbûdîde 'ayn-ı ma'sûḳ andan zâhir olub⁴⁶¹ 'ayn ola.

[fâ'ilâtün mefâ'ilün fa'lün]

Beyt

Her çi ğîred ez û bedû ğîred

Her çi bahşed ez û bedû bahşed

[mefâ'ilün mefâ'lün fe'ülün]

Beyt

Ne aḥz eyler ise andan aḥadır

Daḥi bahşâyîş andan aḥadır

Neşir eş-Şalâtu bi's-sivâki ḥayrun min seb'îne şalâtin bi-ğayri sivâkin⁴⁶² ḥadîs-i şerîfi buña işâretidir. Ya'nî seniñ sensiz bir namazıñ seniñ seniñle yetmiş namazından

⁴⁵² OEII, TH, SB, MÜ: soñra yine sefer olur ammâ yâ zâtıdan veyâ şıfâtıdan olur ki buña.

⁴⁵³ "Allah'a karşı gelmekten sakınanları Rahmân'ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağımız, günü düşün!" Meryem, 19/85.

⁴⁵⁴ OEII, TH, SB, MÜ: urarak.

⁴⁵⁵ OEII, TH, SB, MÜ: ol olmuş ola.

⁴⁵⁶ OEII, TH, SB, MÜ: olur demiş.

⁴⁵⁷ OEII, TH, SB, MÜ: ḥaşr olur tefsîriyle tetmîm-i kelâm buyurmuşdur.

⁴⁵⁸ OEII, TH, SB, MÜ: izzetiñ menâ'at-ı nûr u zûlmetden.

⁴⁵⁹ OEII, TH, SB, MÜ: keşfe himmet.

⁴⁶⁰ OEII, TH, SB, MÜ: itmekle.

⁴⁶¹ OEII, TH, SB, MÜ: olarak.

⁴⁶² "Senin senden başkasıyla edâ ettiğin bir namazın, senin senle edâ ettiğin yetmiş namazından hayırlıdır." Hadisin metni ve bu şekilde te'vil edilmesi hakkında bk. Irâkî, *Aşk Metafizigi*, s. 134.

hayırlıdır.⁴⁶³ Ya‘nî yetmiş hicâb-ı nûrânîye bir sensizliğin müsâvî ‘add olundu⁴⁶⁴ ‘ilm u yakîn ve aḥvâl u maḳâmât ve kerâmât ve rûsûm u âdât ve aḥlâḳ ve emsâluhâ gibi. Ol sensizlik ref‘-i ḥucubdan kinâye olur.⁴⁶⁵

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Perdehâ-yı nûr u zulmet râ zi ‘acz

Der gümân u der yakîn dâniesteend

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Nûr u zulmetden ḥucub kim ‘aczden

Hem yakîn u zann içinde bildiler

*Neşir Lev keşefehâ le-aḥraḳat sübuḥâtü vechihî mâ intehâ ileyhi baṣaruhû min ḥalkıhî.*⁴⁶⁶ Zâmîr-i baṣaruhû ḥalka râci‘dir ki **[11b]** eğer ḥalk u evşâf-ı ḥalk idrâk-i sübuḥât-ı ‘ışk ideydi serâpâ sūhte vü nâbûd olurdu. Çünkü⁴⁶⁷ muḥterik olmuyorlar, ḥucub dâ‘imâ mesdûle olduğu zâhir oldu.⁴⁶⁸ İmdi ḥucub⁴⁶⁹ anın esmâ vü şıfâtıdır. Luṭf u cemâl nûrânîsi ve ḳahr u celâl zulmânîsidir. İmdi⁴⁷⁰ ḥucub-i esmâ vü şıfât mürtefi‘olub zât-ı aḥadiyyet perde-i ‘izzetinden ref‘-i niḳâb eyleye mecmû‘-ı ‘âlem muḳmaḥill ü mütelaṣṣı olurdu. İmdi eşyânın vüçûd ile ittîşâfi esmâ vesâṭatıyla olur. Gerçi vüçûd-i eşyâ tecellî-yi zât-ı ‘ışk iledir. Ammâ eṣeri pes-perde-i⁴⁷¹ esmâ vü şıfâtla olur.⁴⁷² Nitekim şâhib-i *Ḳûtu’l-ḳulûb* ḥucubu’z-zâti bi’s-şıfât ve ḥucubu’s-şıfâti bi’l-ef‘âl deyu taṣrîḥ iderler.⁴⁷³ Eğer ḥaḳîkatde nigâh-ı im‘ân olunsa kendi kendine hicâbdır. Şiddet-i zuḥûruyla muḥteceb⁴⁷⁴ ve şaṭvet-i istitârı ile muḡayyeb olmuştur.

Beyt Le-ḳad baṭante fe-lem yazḫar⁴⁷⁵ li-zî baṣarin

⁴⁶³ OEII, TH, SB, MÜ nüshalarında tercüme önde hadis sonradır.

⁴⁶⁴ OEII, TH, SB, MÜ: olundu ki ol sensizlik.

⁴⁶⁵ OEII, TH, SB, MÜ: ve emsâli gibi ki ḥucubun ref‘inden kinâyedir.

⁴⁶⁶ “Eğer o perdeleri açmış olsaydı, vechinin nûrunun parlaklığı baktığı bütün yaratılmışları yakardı.” İbn Mâce, “Mukaddime”, 35.

⁴⁶⁷ OEII, TH, SB, MÜ: mâdâmki.

⁴⁶⁸ OEII, TH, SB, MÜ: ḥucubun dâ‘im olduğu zâhir olur ki.

⁴⁶⁹ OEII, TH, SB, MÜ: –İmdi ḥucub.

⁴⁷⁰ OEII, TH, SB, MÜ: ve eger.

⁴⁷¹ OEII, TH, SB, MÜ: perde-i.

⁴⁷² OEII, TH, SB, MÜ: şıfâtla müşâhed olur.

⁴⁷³ OEII, TH, SB, MÜ: buyurmuştur.

⁴⁷⁴ OEII, TH, SB, MÜ: muḥacceb.

⁴⁷⁵ OEII, TH, SB, MÜ: tazḫar.

Fe-keyfe yüdriku men bi'l- 'ayni yüsteteru
[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]
Mısra ' Nedir pîş-i nighde gördüğüm gördüm direm bilmem
[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]
Kıṭ'a Hicâb-ı 'ârızındır hem hicâb-ı rûy-i pür-tâbın
Ki envâr-ı zuhûruñdan nihânsın cümle 'âlemde
Temâşâ eylerim her zerreye baqtıkca ruḥsârın
'Iyândır çeşmime rûyuñ nigâh etdikçe 'âlemde
Zuhûr-ı istitârın itmek içün kendüye perde
Cemâli müstetir zâhirde zâhir cümle 'âlemde⁴⁷⁶

Neşir Ve Cemâl-i bâ-kemâl-i⁴⁷⁷ 'ışka gayr hicâb olmaz. Zîrâ gayr maḥdûd ve mütenâhîdir. Zât-ı 'ışk ise ḥadd ü tenâhî vü taḳayyüdden muḳaddes ve berîdir. İmdi şûret u ma'nâ ki 'âlemde meşhûd ola cemâl-i 'ışkın şûretidir. Ma'a-hâzâ taḳayyüd-i şuverden münezzeh ve müte'âlîdir. Her şeydeki ruḥsâr-ı dilârâsı⁴⁷⁸ olmaya ol şey şey olmaz ve her şeydeki o ola⁴⁷⁹ ol şey olur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]
Kıṭ'a Cihânın cânısın 'aynısın ammâ âşikâr olsañ
Degilsin cümleden pâk u münezzeh bî-ta' ayyünsün
'Aceb ḥayretdeyim pinhân iken pek âşikârâsın
Daḥi bu âşikârâlıkda pinhân-ı ta' ayyünsün
'Iyânsın hem nihânsın hem nihân ile 'iyânsın sen

⁴⁷⁶ OEII, TH, SB, MÜ nüshalarında buradaki mısra ve beyitler şöyle yazılmıştır:

Nedir pîş-i nighde gördüğüm gördüm direm bilmem
Hicâb-ı 'ârızındır hem hicâb-ı rûy-i pür-tâbın
Cemâl-i pâkiñe ḥayrân oluben vuşlat deminde
Temâşâ eylerim her zerreye baqtıkca ruḥsârın
Şi'ir:
'Iyândır çeşmime rûyuñ nigâh etdikçe 'âlemde
Ki envâr-ı zuhûruñdan nihânsın cümle 'âlemde
Zuhûr-ı istitârın itmek içün kendüye perde
Cemâlin müstetir zâhirde zâhir cümle 'âlemde

⁴⁷⁷ OEII, TH, SB, MÜ: kemâl-i.

⁴⁷⁸ OEII, TH, SB, MÜ: pertev-i ruḥsâr-ı dilârâsı.

⁴⁷⁹ OEII, TH, SB, MÜ: hüviyyet-i muṭlaḳa-i vücûd-peymâ o.

Ne busun ne sen u o, hem sen u bu, o ta‘ayyünsün⁴⁸⁰ [12a]

Ve billâhi’t-tevfîk ve bi-yedihî ezîmmetü’t-tahkîk.

es-Sânihatü’s-Sâliṣe ‘Âşer

Maḥbûb u muḥibbi bir dâ‘ire farz eyle ki ol dâ‘ireyi vasaṭından dü nîm eylesen iki kemân şekli zâhir olur. Ammâ ol ḥaṭ nîst u hest-nümâdır. Vakt-i ḥuşûl-i münâzele ol ḥaṭ tarḥ ola hemân dâ‘ire ne ise hemân dâ‘ire ḳalur. Münâzele odur ki cenâb-ı ‘ışk esmâsından bir isimle cânib-i ‘ışka teveccüh eyleye ve ‘âşık daḥi sû-yi ma‘şûka ‘urûc eyleye. Bu keyfiyyet ya eşnâ-’i râhda ya a‘lâsına ḳarîb ya esfele yakînde olub mülâkât ḥâşıl olur. Bu maḳâma münâzele tesmiye olunur.⁴⁸¹ Ve bundan mâ‘adâ dört maḳâm daḥi⁴⁸² vardır. Biri ‘urûcdur ki sâlik⁴⁸³ nefsi-i nâtîkasını taşfiye-i tâm ile⁴⁸⁴ heykel-i cismânîden ḥurûc ve libâs-ı melâ‘ike vü ervâḥa duḥûl eyleye.⁴⁸⁵ Biri daḥi mi‘râcdır ki sâlik ḳayddan ıtlâka varub şuver-i mer‘iyye bâ-cem‘ihim maḥdûde olmaḡla meşhûd olan şûret-i ma‘nâ anıñ şûretidir. Ol hiçbir şûretle muḳayyed olmaz, her nede ki ol olmaya hiç nesne olmaz, olduḡda ol nesne olur. Biri daḥi tedennîdir ki sâlik her şey‘i mertebesine vaz‘ ve kendi nûr-i zât ile müstehlek ola. Zîrâ her mertebenin ḥükmü levâzım-ı dâ‘ire-i ‘irfândır. Biri daḥi tedellîdir ki cenâb-ı ‘ışk tecellî-yi zât ile tecellî eyleye. ‘Âşık satavât-i heybet-i celâl ve cemâlden bi‘l-küllîyye maḥv u fânî olub sırr-ı ḳābe ḳavseyni ev ednâ⁴⁸⁶ ḥâşıl olur.⁴⁸⁷

⁴⁸⁰ OEII, TH, SB, MÜ: ne busun ne sen o ve hem sen bu o ta‘ayyünsün.

⁴⁸¹ OEII, TH, SB, MÜ: Maḥbûb ile muḥibbi bir dâ‘ire farz eyle ki ol dâ‘ireyi vasaṭından dü nîm eylesen biri ḥaṭt-ı nîstî ve diğeri hestî-nümâyâ işâret olmaḡ üzere iki kemân şekli zâhir olub vakt-i ḥuşul-i münâzele ol ḥaṭlar tarḥ olunduḡda hemân dâ‘ire ne ise öylece dâ‘ire ḳalur. Cenâb-ı sultân-ı ‘ışk esmâsından herhangi bir isimle cânib-i ‘aşika ve ‘âşıkın daḥi sû-yi ma‘şûka teveccüh ve ‘urûc eylemeleri ḥâline münâzele ıtlâk olunur. Bu keyfiyyet eşnâ-ı râhda ya a‘lâya ḳarîb ya esfele yakînde bi‘l-vuḳû‘ mülâkât ḥâşıl olur ki buña da maḳâm-ı münâzele tesmiye idilür.

⁴⁸² OEII, TH, SB, MÜ: daha.

⁴⁸³ OEII, TH, SB, MÜ: bu sâlik.

⁴⁸⁴ OEII, TH, SB, MÜ: taşfiye-i tâm ile bi‘t-taşfiye.

⁴⁸⁵ OEII, TH, SB, MÜ: ervâḥa vulûc eylemekle taḥaḳḳuk ider.

⁴⁸⁶ “İki yay aralıḡı kadar, yahut daha da yakın.” en-Necm 53/9.

⁴⁸⁷ OEII, TH, SB, MÜ: Biri daḥi mi‘râcdır ki bu da sâlik ḳayddan ıtlâka varmaḡla taḥaḳḳuk idüb bâ-cem‘ihim şuver-i mer‘iyye maḥdûde olduḡundan andan bi‘t-te‘ârî cümlede meşhûde olan şûret u ma‘nâ anıñ şûreti olarak kendi hiçbir şûretle muḳayyed olmaya. Bi-şart-ı ân ki her nerede ki ol olmaya hiç nesne olmaya ve ol olduḡda her nesne ola. Biri daḥi tedennîdir ki bu da sâlik her şey‘i mertebesine vaz‘ idüb kendisinin nûr-i zât ile maḥv u müstehlek olmasıdır. Zîrâ her mertebenin ḥükmü levâzım-ı dâ‘ire-i ‘irfândır. Biri daḥi tedellîdir ki bu da cenâb-ı ‘ışk tecellî-i zât ile mütecellî ve ‘âşık satavât-i heybet-i celâl ve cemâlden nâşî bi‘l-küllîyye maḥv u fânî olub sırr-ı ḳābe ḳavseyni ev ednâ ḥâşıl olmaḡla olur.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Rubâ 'î Gösterir saña cihânın varlığıyla yoklugun
Nûr u zulmet âresinde hâṭ ki oldı müstaḳîm
Kim ki ol hâṭın tamamıyla okur ma 'nâsını
Hâdişâtı fehm idüb añlar nedir zât-ı kadîm

Ya 'nî ol hâṭı okuyub ma 'nâsın fehm iden kendi vücûd-ı mevhûmu⁴⁸⁸ 'adem-i şırf olduğın bilür. Lâkin bunda bir daḳîka-i ğarîbe vardır fehm olunmak gerek.⁴⁸⁹ Hâṭ zâ'il olsa⁴⁹⁰ şûret-i dâ'ire gerçi evvelki gibidir ammâ eṣeri bâḳîdir.

Beyt Hayâl-i kej me-bur încâ vü be-şinâs⁴⁹¹
Ki ân kû der hudâ gum şud hudâ nîst
[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Keç hayâl iletme andan kıl hâzer ey ser-firâz
Kim ki nâbûd oldu anda ol haḳîkat olamaz

Neşir [12b] Zîrâ maḳâm-ı sırr-ı vaḥdâniyyet ki ittihâd u yegânegîden hâşıl olur şıfat-ı ferdâniyyet⁴⁹² serâ-perde-i aḥadiyyet-i baḥta yol virmez. Ve âḥadiyyet-i esmâ aḥadiyyet-i keşret ve aḥadiyyet-i zât aḥadiyyet-i 'ayndır. Bu ikisi ism-i aḥadden münba'is olur. Nitekim vâḥid a 'dâdda nice sârî olduysa aḥad daḥi cem' -i eşyâda sârîdir. Eger vâḥid olmasa⁴⁹³ a 'yân-ı a 'dâd olmaz idi. Ya 'nî vâḥid ancak kendi ismiyle zâḥir olsa a 'dâd-ı 'ayn⁴⁹⁴ ne vechile mutaşavver olurdu. Hûlâşa-i maḳâm-ı daḳîk budur ki⁴⁹⁵ mâdâm ki tecellî-yi 'ışk 'avâlim-i 'âşıkîde sârîdir 'avâlim bâḳîdir. Hemân⁴⁹⁶ tecellîden hâlî ola derhâl fânî olur.

Kıṭ'a Ger cümle tuyî hemân cihân çîst
Ver hiç neyem men îñ fiğân çîst
Hem cümle tuyî vü hem heme tû

⁴⁸⁸ OEII, TH, SB, MÜ: vücûd-ı mevhûmunuñ.

⁴⁸⁹ OEII, TH, SB, MÜ: gerekdir şöyle ki.

⁴⁹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: olduğda.

⁴⁹¹ ML: be-şinâst.

⁴⁹² OEII, TH, SB, MÜ: hâşıl olan şıfat-ı ferdâniyyetdir.

⁴⁹³ OEII, TH, SB, MÜ: olmamış olsa idi.

⁴⁹⁴ OEII, TH, SB, MÜ: a 'dâdda 'ayn.

⁴⁹⁵ OEII, TH, SB, MÜ: şu maḳâm-ı daḳîkın hûlâşa-i ma 'nâsı budur ki.

⁴⁹⁶ OEII, TH, SB, MÜ: şâyed.

Ân çîst ki ğayr-ı tust ân çîst

Çün hest yakîn ki nîst cuz tû

Âvâze-i in heme gümân çîst

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Rubâ'î Eger cümle cihân sensen cihân ne
Eger ben hiç degilsem bu figân ne⁴⁹⁷
Yakîn budur ki senden ğayrı yokdur
Ara yerde bu evhâm u gümân ne

Neşir Hâkîkat-i 'ışkıñ birliğini seniñ birliğinden bilmek olur. Zîrâ sen anı hiç birlikden ğayrı nesne ile bilmezsin. Pes⁴⁹⁸ kendi nefsiñi bilmiş olursañ meyânda o bu yokdur haq ve halkdan ikilik gider. Bu ma'nâyı meşâmına bûy-i tevâhîdden bir bûy eşer iden fehmi der.

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Mısrâ' Yekî ender yekî bâşed yekî hem⁴⁹⁹

Ve billâhi't-tevfîk.

es-Sânihatü'r-Râbi'a 'Âşer

'Âşık sâye-i ma'şûkdur aña bi-nefsihî vücûd yokdur. Hisde⁵⁰⁰ mevcûd görünür.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Mısrâ' Kande ol maḥbûb gitse sâye tâbi'dir aña

Neşir Ol nûrdan⁵⁰¹ nice ayrılabilür ki nûr metbû'dur aña tâbi⁵⁰² ardınca gider. Lâkin sâye aña ol sâyeye girmedi ki hülûl u ittiḥâd ola.⁵⁰³ Ammâ ser-i mû andan ayrılıb egri yola [13a] gidemez. Zîrâ nâşıyesi anıñ elindedir. *Hüve âhizün bi-nâşiyetihâ inne rabbî*

⁴⁹⁷ OEII, TH, SB, MÜ nüshalarında ilave olarak şu beyit yer almaktadır:

Cümle sensin sen cümlesin hem
Ğayrıñ nedir hem ğayra nişân ne

⁴⁹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: o halde.

⁴⁹⁹ OEII, TH, SB, MÜ: Yekî ender yekî bâşed demîden diyerek haq ve halkdan ikiliği gidermelisin ki bu ma'nâyı meşâmına bûy-i tevâhîdden bir bûy eşer iden fehmi idebilir.

⁵⁰⁰ OEII, TH, SB, MÜ: ancak hisde.

⁵⁰¹ OEII, TH, SB, MÜ: sâye nûrdan.

⁵⁰² OEII, TH, SB, MÜ: tâbi' olan.

⁵⁰³ OEII, TH, SB, MÜ: mutaşavver olabilsün.

'alâ şırâtin müstakîm.⁵⁰⁴ 'İşkın ma'yyeti 'âşık ile şarâhaten ve hüve ma'aküm eynemâ küntüm,⁵⁰⁵ 'âşıkın ma'yyeti zımnen ve hükmen hüve âhizün bi-nâşiyetihâ medlûlünden müstefâddır. Ma'sûkun 'âşıktan infikâki muhâldir. Zîrâ nâşiyesini âhizdir. 'Adem-i ahziyyet muhâldir.⁵⁰⁶ 'Âşıkın daî ma'sûktan infikâki muhâldir. Zîrâ ve hüve ma'aküm eynemâ küntümde ma'yyet muşarrahadır. Fe'fhem. Şeyh Ebu'l-Hasan buyurur: *en-Nâs yüzkiruke bi-nisyânihî ve etâ'ake'l-'âşî bi-'işyânihî ve in min şey'in illâ yüsebbihu bi-hamdihî in 'aşâ dâ'î 'îmânüke fe-ka'd etâ'a dâ'î sulâtâneke velâkin kâmet aleyhi hucetüke fe-lillâhi'l-hucetü'l-bâligatü lâ yüs'elü 'ammâ yef'alu ve hüm yüs'elün.* Ya'nî halk seni nisyânları hâlinde zâkir ve 'işyân ile mu'tî'lerdir. Dâ'î-yi îmâna 'âşî ise dâ'î-yi sulâtânına mu'tî'lerdir. Lâkin hucetîñ onlara kâ'im ve⁵⁰⁷ hâdî vü muzill ve münsî vü müzekkir sensin. Her şey bir isme mazhar olmuştur,⁵⁰⁸ şırât-ı müstakîm üzere gider. Mâdâm hüküm ism-i şifâtın ola, tekâbül-i ihtilâf cârîdir. Ammâ ism-i şifâtdan hüküm ism-i zâtın ola, tekâbül-i ihtilâf kalmaz. Su'âl: Çünkü⁵⁰⁹ her mevcûd bir ismin mazharıdır⁵¹⁰ anın muktezâsınca şırât-ı müstakîm üzeredir. Pes bi'set-i⁵¹¹ enbiyâ vü da'vet-i evliyâdan ne fâ'ide ola.⁵¹² Cevâb: Mevcûdât⁵¹³ kâbil-i cemî'-i kemâlât olduğu müberhen ve mukarrerdir.⁵¹⁴ İmdi bir ismin mazharından bir⁵¹⁵ ismin mazharına da'vet olunur. Tâ kim mukallibu'l-kulûb muktezâsı daî zuhûra gele. Mes'ele-i cibrde⁵¹⁶ olanlar gibi feyfâ-yı hayretde kalmayasın. Cüneyd hazretlerinden⁵¹⁷ tevhîd nedir dediklerinde bir muğannîden

⁵⁰⁴ "Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir." Hûd 11/56.

⁵⁰⁵ "Nerede olsanız, O sizinle beraberdir." el-Hadîd 57/4.

⁵⁰⁶ OEII, TH, SB, MÜ: Zîrâ hüve âhizün bi-nâşiyetihâ inne rabbî 'alâ şırâtin müstakîm delâletince nâşiyesi anın elindedir ve ve hüve ma'aküm eynemâ küntüm hüküm-i celîlince 'işkın 'âşık ile ma'yyeti şarâhaten ve hüve âhizün bi-nâşiyetihâdan müstefâd olduğuna göre 'âşıkın 'ışkla ma'yyeti zımnen ve hükmen olub ma'sûkun 'âşıktan infikâki muhâldir. Zîrâ nâşiyesini âhizdir. 'Adem-i ahziyyet ise mâ-sebakdan fehm olduğuna göre muhâldir.

⁵⁰⁷ OEII, TH, SB, MÜ: Ya'nî nâs seni nisyân ile zâkir ve saña 'âşî 'işyân ile mu'tî'dir. Dâ'î-yi îmânın 'âşî ise dâ'î-yi sulâtânın mu'tî'dir. Lâkin hucetîñ aña kâ'im olmuştur. Bu sûretde.

⁵⁰⁸ ML: düşmüştür.

⁵⁰⁹ OEII, TH, SB, MÜ: Mâdâmki.

⁵¹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: mazharı olub.

⁵¹¹ ML, DT: ba's-i.

⁵¹² OEII, TH, SB, MÜ: hâşıl olabilir.

⁵¹³ OEII, TH, SB, MÜ: mevcûdâtın.

⁵¹⁴ DT varak kenarı not: "Bunda mevcûdâtdan murâd nev'-i insânîdir. Fe'fhem."

⁵¹⁵ OEII, TH, SB, MÜ: diğer bir.

⁵¹⁶ OEII, TH, SB, MÜ: Mes'ele-i cebriyyede.

⁵¹⁷ OEII, TH, SB, MÜ: Hazret-i Cüneyd-i Bağdâdî kuddise sırruhu'l-hâdîye.

işitdim böyle inşâd ider deyu buyurdular:⁵¹⁸

‘Arabî Ve ğannâ lî münâ kalbî ve ğanneytü kemâ ğannâ⁵¹⁹
Ve künnâ ħayşümâ kânû ve kânû ħayşümâ künnâ
[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]
Beyt Irladı gönüm dölekin ırladım anıñ gibi⁵²⁰
Oldum olduğınlayın ol oldum⁵²¹ olduğım gibi

Bir ‘âşıkdan⁵²² ne mezhebdesin deyu pürsân olduklarında Allâh mezhebindeyim
didi⁵²³ ya ‘nî emrine muţî‘ ħükmüne münkâdım demek olur. Âĥiz-i nâşiyeniñ ‘adem-i
ahziyyeti⁵²⁴ muĥâl olduğu ma ‘lûmuñ idi.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Rubâ ‘î On sekiz biñ ‘âlemiñ rengiyle hem-reng olmayan
‘Işk-ı bî-rengiñ ‘aceb kim reng reng⁵²⁵ cilvesi [13b]
Reng-i nâbûdî-i ‘âlemden tecerrüd eyleyüb
Reng-i bî-rengîde olmağdır bu rengiñ cilvesi

Neşir Eger⁵²⁶ nâ-hemvârî-i zemîn sâyeyi kec gösterir ise ol ĥâlet-i kec-revî⁵²⁷
‘ayn-ı râstîdir.

Beyt Râstî-i ebrû ez-keĵî âmed
Ver kemân⁵²⁸ râstî ez-keĵî âmed

Mışra ‘ Kemân u ebrûvâna râstî keclikden olmuşdır

Ya ‘nî mâ-teĥaddemde⁵²⁹ sâyeniñ egriliğî toğrılığın ‘aynı nice olur⁵³⁰ dinilürse

⁵¹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: iderdi buyurdular.

⁵¹⁹ OEII, MÜ: ve ğannâ fî kalbî ve ğanneytü kemâ ğannâ.

⁵²⁰ OEII, MÜ: ırladı gönümde ben de ırladım anıñ gibi.

⁵²¹ OEII, MÜ: oldu.

⁵²² OEI varak kenarı not: “Bu ‘âşıkdan murâd Manşûr ĥazretleridir. Seyyid Mehmed”

⁵²³ OEII, TH, SB, MÜ: dimişdir.

⁵²⁴ OEII, TH, SB, MÜ: zîrâ âĥiz-i nâşiyeniñ taĥaĥkuğu ve ‘adem-i ahziyyetiñ.

⁵²⁵ OEII, TH, SB, MÜ: reng rengdir.

⁵²⁶ OEII, TH, SB, MÜ: gerçi.

⁵²⁷ DT: ol kec-revî.

⁵²⁸ OEII, TH, SB, MÜ: ve be-kemân.

⁵²⁹ OEII, TH, SB, MÜ: şâyed.

⁵³⁰ OEII, MÜ: olabilür.

maḥsûsâtıdan delîl-i vâzîḥdır ki⁵³¹ ḥüsn-i ebrû vü kemân kejlîkden olur. Kezâlık her ḥaḳîḳatın menşei bir isim olup ol ism-i rabb ḥaḳîḳat olmağla⁵³² meşelâ muzille mazhar anın yoluna toğrı gider hâdî yoluna gidemez. Gitse istikâmet olmaz ve emşâlühâ⁵³³ bunun gibidir. Ammâ ḥaḳîḳat⁵³⁴ ki esmâ vü şıfâtıdan munfaşıl olup⁵³⁵ teveccüh-i ism-i câmi‘a ola. Niseb mütesâvî olup cümle istikâmet olur. *et-Tâ‘ibu mine’z-zenbi ke-men lâ zenbe lehû*⁵³⁶ buña işâret olur.⁵³⁷ Nisbet-i vasaṭ bulunmaz. Ne⁵³⁸ maḥalle ki vasaṭ diseñ her⁵³⁹ maḥal öyle olur. Ya‘nî tecellî-yi Ḥaḳ cemî‘-i maḥlûḳâta ale’s-seviyyedir tefâvüt kâbiliyyâtdan olur. Feyz-i cevâd-ı muṭlaḳ ‘âmmdır. Bu esrâra ittılâ‘ sülûk ile ve muḳârenet-i mürşid-i kâmil ile olur.⁵⁴⁰

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Mısrâ‘ Gel yine bâb-ı muḥabbetden dem ur⁵⁴¹

Âfitâb-ı ‘ışık ki ‘ıyân u hüveydâdır. Vücûd-ı muṭlaḳ bî-mirâdır. Maşrıḳ-ı ğayb u hüviyyetden kendi serâperde-i sâyesin şahrâ-yı zuhûra keşide kılub mazhar-ı etemm u ekmeline şallallâhu ‘aleyhi ve sellem *e-lem tera ilâ rabbike*⁵⁴² ilâ âḥir⁵⁴³ yâ Muḥammed nigâh itmez misin Rabbiñin sâyesi nice şahrâ-yı zuhûra memdûd olmuştur.

[fâ‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün]

Mısrâ‘ Evde her nesne kethüdâ gibidir

‘Ayn-ı nîstîde bize imtidâdını seyreyle. *Ḳul küllün ya‘melu ‘alâ şâkiletihi*⁵⁴⁴ herkes kendi ‘amelini kendi şekli üzerine ider. Sâye cemî‘-i nesneye tâbî‘dir.⁵⁴⁵ Ve şahşın

⁵³¹ OEII, TH, SB, MÜ: maḥsûsâtıda buña delîl-i vâzîḥ vardır ki.

⁵³² OEII, TH, SB, MÜ: ism-i mezkûr ol ḥaḳîḳatın rabb-i ḥâşşı olur.

⁵³³ OEII, TH, SB, MÜ: emşâli daḥi.

⁵³⁴ OEII, TH, SB, MÜ: ol ḥaḳîḳat ki.

⁵³⁵ OEII, TH, SB, MÜ: olarak.

⁵³⁶ “Günâhındn tevbe eden kimse günâh işlememiş gibidir.” İbn Mâce, “Zühûd”, 30.

⁵³⁷ OEII, TH, SB, MÜ: ḥadîs-i şerîfi buña işâretidir.

⁵³⁸ OEII, TH, SB, MÜ: her ne.

⁵³⁹ OEII, TH, SB, MÜ: cümle.

⁵⁴⁰ OEII, TH, SB, MÜ: müyesser olur.

⁵⁴¹ Bu mısra OEII, TH ve MÜ nüshalarında şu şekillerde kaydedilmiştir. OEII, TH: Her ne ise gel ey ‘âşık biz yine muḥabbetden dem uralım. MÜ: Ey ‘âşık gel yine muḥabbetden dem ur.

⁵⁴² “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?” Furkan 25/45.

⁵⁴³ OEII, TH, SB, MÜ: ilâ rabbike keyfe medde’z-zıllı ya‘ni.

⁵⁴⁴ “De ki: Herkes kendi yapısına uygun işler görür.” el-İsrâ, 17/84.

⁵⁴⁵ OEII, TH, SB, MÜ: şahrâ-yı zuhûra nice memdûd olmuştur diyerek tevcîh-i ḥitâb-ı iltifât ile *Ḳul küllün ya‘melu ‘alâ şâkiletihi* ya‘ni herkes kendi ‘amelini kendi şekli üzere ider feḥvâsınca arada sen künh-i ekberimizsin. ‘Ayn-ı nîstîde bize imtidâdını seyreyle ki cemî‘-i nesnenin sâyesi kendine tâbî‘dir.

vücûdu hakîkatiniñ sâyesidir. Anı müşâhede kılmakdan bunu müşâhede kılmaz mısın? Ve dahî⁵⁴⁶ şahş hareket itmezse sâye⁵⁴⁷ müteharrik olmaz. *Ve lev şâ'e rabbuke lece'alehû sâkinen*⁵⁴⁸ ya 'nî vücûda getürmez idi.⁵⁴⁹ Bizim âfitâb-ı ahadiyyetimiz maşrık-ı 'izzetden tâbân [14a] olsa sâyeden eşer kalmazdı. Zîrâ her sâye ki hem-sâye-i âfitâb ola bi-hükmi *kabeznâhu kabzen yesîrâ*⁵⁵⁰ muzmañil⁵⁵¹ ve mütelâşî olur. A 'yân-ı harice vü bâtına ta'bîr olunan eşyâ râyiha-i vücûddan bir şey şemm itmemişler. Eger perde-i şîfât u esmâdan tecellî itmesem zulumât-ı imkâniyyeden bir şey nümûdâr olmazdı.⁵⁵²

Beyt Rûy-i şahrâ çü heme pertev-i hurşîd girift
Ki tevâned nefesî sâye ber-ân şahrâ şud
[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Tercüme Tutsa şahrâyı şu'â'-ı âfitâb-ı ayn-ı zât
Zılle olmaz bir nefes anda zuhûr-ı mâhiyyât

Neşir 'Acebdir ki ne maħalde ki âfitâb tâbân⁵⁵³ ola sâye olmaz ve âfitâbsız sâyeye vücûd olmaz.⁵⁵⁴ Ve her şey'in zâtı olur. Sâyenin şahş olur ve hareket-i sâye hareket-i şahş ile olur.⁵⁵⁵

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]
Naẓım Cünbüş-i dest ile dir taħrîk-i zıll
Mâyesizdir⁵⁵⁶ sâye bî-taħrîk bil
Zılle kim kendinden olmaya vücûd
Anda hestîyi 'adem bil muzmañil
Zıll-i hestî-yi Hudâ'dır mümkinât
Hestî-yi mümkün 'ademdir muttaşıl

⁵⁴⁶ OEII, TH, SB, MÜ: zîrâ.

⁵⁴⁷ OEII, TH, SB, MÜ: sâye dahî.

⁵⁴⁸ "İsteseydi onu sabit kıları." Furkan 25/45.

⁵⁴⁹ OEII, TH, SB, MÜ: idik.

⁵⁵⁰ "Sonra onu kendimize yavaş yavaş çektik." Furkan 25/46.

⁵⁵¹ OEII, TH, SB, MÜ: *şümme kabeznâhu ileynâ kabzen yesîrâ* hükmünce muzmañil.

⁵⁵² OEII, TH, SB, MÜ: olmazdı buyurmuşdur.

⁵⁵³ OEII, TH, SB, MÜ: -tâbân.

⁵⁵⁴ OEII, TH, SB, MÜ: sâye de bulunmaz.

⁵⁵⁵ OEII, TH, SB, MÜ: vukû'a gelür.

⁵⁵⁶ OEII, MÜ: sâyesizdir. TH: Sâye andandır sâyeyi bî-taħrîk bil

Neşir Şeyhu'l-islâm 'Abdullâh Ensârî buyurur:⁵⁵⁷ Maḥlûḳ nâ-maḥlûḳda maḥv olsa vücûd-i mecâzîden pâk olub menî vü mâîyî maḥv olub ikilik gider birlik ḥâşıl olur. Eger vücûd seniñ ise vücûd-i Ḥaḳ fânî olurdu. Ḥaḳḳ'ıñ ise seniñ fânî vü 'adem-i maḥẓdır. Lâ vücûde illâ hû.⁵⁵⁸ Ve billâhi't-tevfîḳ.

es-Sâniḥatü'l-Ḥâmise 'Âşer

Ra'eytü ḥayâle'z-zıllî ekbera 'ibretin
Li-men hüve fî 'ilmi'l-ḥaḳîḳati râḳî
Şuḥûşun ve eşbâhun temurru ve tenḳazî
Ve küllühum fânî ve'l-muḥarrikü bâḳî⁵⁵⁹
[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Naẓım Ḥayâl-i zıllî gördüm 'ibret aldım
Niḡâhım oldu ol lu'ba mülâḳî
Biraz eşbâḥ u taşvîrât zâ'il
Ḥaḳîḳat 'ilmine var inṭibâkı [14b]
O perde perde-i imkân u estâr⁵⁶⁰
Muḥarrik cümleyi bir 'ayn-ı bâḳî

Neşir Vâkı'an bu kadar şuver u eşḳâl-i muḥtelife-i mütezâddeye ḥareket u şavt⁵⁶¹ u aḥkâm u hey'et⁵⁶² nefs-i üstâdın pes-perde-i ḥafâda pinhân olub bu ef'âlî göstermekligi ile olur. Perde ref' olduğda ol şuver u ef'âl ne olduğ ma'lûm olur. İmdi mümkinât ve kâ'inât onun perdesi olduğ ma'lûm ola.⁵⁶³

Şi'ir Ve küllüllezî şâhedtehû fî'lu vâḥidin
Bi-müfredihî lâkin bi-ḥucbi'l-ekinneti
İzâ mâ ezâle'l-setre lem tera gayrahû

⁵⁵⁷ OEII, TH, SB, MÜ: buyururlar ki.

⁵⁵⁸ OEII, TH, SB, MÜ: Eger vücûd seniñ ise Ḥaḳḳ'ıñ vücûdu ve eger Ḥaḳḳ'ıñ ise seniñ vücûduñ fânî olurdu. Mâdâmki lâ mevcûde illâ hû ḥükm-i celîlince vücûd Ḥaḳḳ'ıñ olduğ şâbit olmuşdur seniñ vücûduñ 'adem-i maḥẓdır.

⁵⁵⁹ OEII, TH, SB, MÜ: ve tefnâ cemî'an ve'l-muḥarrikü bâḳî.

⁵⁶⁰ OEII, TH, SB, MÜ: O perde perde-i imkânda estâr.

⁵⁶¹ OEII, TH, SB, MÜ: şûret.

⁵⁶² OEII, TH, SB, MÜ: hey'et virmek.

⁵⁶³ OEII, TH, SB, MÜ: Perde ref' olduğda cümle şuver u ef'âlîñ ne idüğü ve mümkinât ve kâ'inât onun perdesi olduğ zâhir olub ma'lûmuñ olur.

Ve lem yebka bi'l-eşkâli işkâlu raybeti

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Tercüme Cümle seyrân itdiğiñ bir kimseniñ ef'âlidir

Mâverâ-yı perdede pinhânlığıdır hikmeti

Perdeyi ref' itse gayrı kimse yok ma'lum olur

Şübhe kalmazdı bilürdiñ sırr-ı gayb-ı vahdeti

Perde-i imkân u şıfât ef'âl u ızhâr-ı zuhûr

Mazhar u lebs ü tekevvün hem⁵⁶⁴ zuhûruñ şiddeti

Neşir İnneke vâsi 'u'l-mağfireti⁵⁶⁵ medlûlü⁵⁶⁶ cümle-i kâ'inât aña perde olmağı iktizâ ider. Fe'fhem.

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Mısrâ' Dü kevn ol âfitâba sâyebandır

Neşir Verâ-perde-i sâyeband-ı cihân kâr-kunende-i Hâzret-i Mennân'ı *vallâhu hâlağaküm ve mâ ta'melün*⁵⁶⁷ mışdâkıncâ bilmezler ki⁵⁶⁸ vücûd-i mecâzîsi kendüden olmayanın fi'l u kudreti olur mu? Buyururlar ki siz ve fi'liniz bizim maḥlûkumuzdur.

[mef'ülü fâ' ilâtü fâ' ilün]

Mısrâ' Nisbet-i fi'l u iktidâr be-mâst

Neşir Ve ḥaḳîkatde fi'l birdir ancak her tecellîde bir şüret gösterir, her yerde bir ad ile [15a] anılır. *Yüşkâ bi-mâ'in vâhidin ve nufazzılu ba'zahâ 'alâ ba'zin*.⁵⁶⁹ Vallâhu'l-kadîr.⁵⁷⁰

⁵⁶⁴ OEII, TH, SB, MÜ: heb.

⁵⁶⁵ “Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır.” En-Necm 53/32 âyetine telmih vardır.

⁵⁶⁶ OEII, TH, SB, MÜ: medlûlü üzere.

⁵⁶⁷ “Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.” es-Sâffât 37/96.

⁵⁶⁸ ML, DT: bilürler ki.

⁵⁶⁹ “Hepsi aynı su ile sulanır ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyorruz.” er-Ra'd 13/4.

⁵⁷⁰ OEII, TH, SB, MÜ: Ğunûde-i verâ-perde-i sâyeband-ı cihân olanlar kâr-kunende-i Hâzret-i Mennân'ı bilmezler. Zîrâ vücûd-i mecâzîsi kendinden olmayanın fi'l u kudreti olur mu? Bu ma'nâda *vallâhu hâlağaküm ve mâ ta'melün* ya'nî siz ve fi'liniz bizim maḥlûkumuzdur buyurulmuştur ki *nisbet-i fi'l u iktidâr be-mâst* mefḥûmunu tazammun ider. Ve ḥaḳîkatde *yüşkâ bi-mâ'in vâhidin* işâret-i belîğasınca fi'l u fâ'il bir olduğu ve ancak ve *nufazzılu ba'zahâ 'alâ ba'zin* burhânınca tecellîde başka bir şüret giydigi gösterilir ve her yerde bir ad ile anılır.

es-Sânihatü's-Sâdise 'Âşer

Ma'şûk her lahzâ⁵⁷¹ her şıfat derîçesinden 'âşıkâ 'arz-ı cemâl idüb bir şahşa bir şuretd e iki kerre tecellî itmez. Zîrâ vücûdda tekrâr ve 'abeş lâzım gelir. Ve her gûne tecellîden 'ayn-ı 'âşıkda rûşenâlık hâşıl olub⁵⁷² 'ışk u şevk mezîd oldukca 'arz-ı cemâl daîhi ziyâde olur. Ve ne rûtbe şühûd-i hüsn hâşıl oldukca dehşet müstevlî olub bigâneligi artar.⁵⁷³ İnbisâtı kalmaz. Bîçâre anıñ muhabbeti penâhına şıgınur⁵⁷⁴ ve zuhûr-ı envâr-ı cemâl isti'dâdât mıkdârınca ve feyz-i ilâhî⁵⁷⁵ kabiliyyât mıkdârınca⁵⁷⁶ olur.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Mışra ' Bûm görmez⁵⁷⁷ âfitâbı âfitâbıñ cürmü ne

Beyt Her-çi rûy-i dilet muşaffâ-ter⁵⁷⁸

Rev tecellî-i tû müheyyâ-ter⁵⁷⁹

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Mışra ' Dilde şafvet olsa envâr-ı tecellî şâf olur

Neşir Ammâ şafvet-i dil kemâl-i ittibâ'-ı sünnet-i Muştafavî 'aleyhi's-selâm ve nefy-i havâtır ve zıkr-i dâ'im ile ve şöhbet-i mürşid-i kâmil ile olur.⁵⁸⁰ Vücûd-i mürşid-i kâmil iksîr gibidir.⁵⁸¹ *Yâ mübtedi'en bi'n-ni'ami kable istihkâkihâ*⁵⁸² nüktesinde mübeyyendir ki⁵⁸³ ma'şûk 'âşıkâ⁵⁸⁴ cilve-i didârına taḥammül ve liyâkât için bir nûr-i müste'âr bahş ider. 'Âşık müste'idd-i şühûd oldukca nûr-i dîğ er daîhi bahş ider. Teraḳḳîden teraḳḳîye ve helümme 'alâ tecellî ḳalbe mi tâbi' ḳalb tecellîye mi?⁵⁸⁵ Hâzret-

⁵⁷¹ OEII, TH, SB, MÜ: lahzada.

⁵⁷² OEII, TH, SB, MÜ: olarak.

⁵⁷³ OEII, TH, SB, MÜ: tezâyüd-i şühûd-i hüsn-i cemâl hâşıl olursa ol mertebe dehşet müstevlî olarak bigânelik artar.

⁵⁷⁴ OEII, TH, SB, MÜ: bîçâre 'âşık anıñ muhabbeti penâhına şıgınur tırur.

⁵⁷⁵ OEII, TH, SB, MÜ: feyz-i ilâhî-yi bî-zevâl.

⁵⁷⁶ OEII, TH, SB, MÜ: ḳadrince.

⁵⁷⁷ OEII, TH, SB, MÜ: görmezse.

⁵⁷⁸ OEII, TH, SB, MÜ: muşaffâ şod.

⁵⁷⁹ OEII, TH, SB, MÜ: nûr-i tecellî-i tû müheyyâ-şod.

⁵⁸⁰ OEII, TH, SB, MÜ: olur ki.

⁵⁸¹ OEII, TH, SB, MÜ: iksîr gibidir işte bu vesîle ile.

⁵⁸² "Ey kulları henüz o nimetleri hak etmemiş iken nimetlerini onlara ihsâna başlayan."

⁵⁸³ OEII, TH, SB, MÜ: mübeyyen olduğı üzere.

⁵⁸⁴ ML: 'âşıkına.

⁵⁸⁵ OEII, TH, SB, MÜ: Ma'şûk 'âşıkâ cilve-i didârına taḥammül ve liyâkât için bir nûr-i müste'âr bahş ile teraḳḳîden teraḳḳîye ve helümme cerran (TH: 'alâ) intikâle müsâ'ade ihsân ider. Tecellî ḳalbe mi ḳalb tecellîye mi tâbi'dir?

i Muhyiddîn raḍiyallâhu ‘anhu mezhebinde her ne vech ile ki Hâk tecellî eyleye kalb o şûretle olur. Qalbde Hâk’dan ğayrı ne olur?⁵⁸⁶ Muḥakkıqlardan şöyle menkûldür ki ‘uqbâda Hâk te‘âlâ ne şûret ile ki tecellî ide ‘ârifler anı bileler⁵⁸⁷ secde ideler. Ammâ maḥcûblar mâdâmki kendilerinin bildiği şûretle tecellî etmeye bilmeyeler.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Talebkâr ol kâmuva tâ bulasın rûy-i cânânı
Bu âbın teşnesi kınamaz içerse bahır-i ‘ummânı [15b]

Neşir Mu‘âz Bâyezîd’e⁵⁸⁸ bunu tahrîr eylemiştir.

Beyt Mest ez mey-i ‘ışk-ı ân çunânem⁵⁸⁹ ki ez ân
Yek cür‘a-i dîger er⁵⁹⁰ hurem nîst şevem

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Şarâb-ı ‘ışkdan tâ şöyle bî-hûş u harâbım kim
Eger bir cür‘asın daḥi içerssem oluram nâ-bûd

Neşir Bâyezîd⁵⁹¹ cevâbında bunu tahrîr eyledi.⁵⁹²

Şi‘ir Şeribtü’l-hubbe ke’sen ba‘de ke’sin
Fe-mâ nefide’s-şarâbû ve mâ raveytü
[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Tercüme Muḥabbet câmını tekrâr ber-tekrâr nûş itdim
Ne ben kıandım ne ol şahbâ dükendi olmadı⁵⁹³ nâbûd
[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Seni bir günde yüz biñ kerre görsem
Dükenmez ârzû⁵⁹⁴ ger⁵⁹⁵ ölsem dirilsem

Neşir Verrâk kıuddise sırruhû leyse beynî ve beyne rabbî farkun illâ innî

⁵⁸⁶ OEII, TH, SB, MÜ: bulunur.

⁵⁸⁷ OEII, TH, SB, MÜ: bilüb.

⁵⁸⁸ OEII, TH, SB, MÜ: Mu‘âz-ı Râzî ki kibâr-ı evliyâ’ullâhdandır Hâzret-i Bâyezîd kıuddise sırruhûya.

⁵⁸⁹ OEII, TH, SB, MÜ: cânânem ki.

⁵⁹⁰ ML, DT: ez. OEII, TH, SB, MÜ: –er.

⁵⁹¹ OEII, TH, SB, MÜ: Hâzret-i Bâyezîd daḥi.

⁵⁹² OEII, TH, SB, MÜ: eylemiştir.

⁵⁹³ OEII, TH, SB, MÜ: oldu.

⁵⁹⁴ OEII, TH, SB, MÜ: ârzûm.

⁵⁹⁵ DT, OEII, TH, SB, MÜ: –ger.

*tekdaddemtü*⁵⁹⁶ *bi'l- 'ubûdiyyeti*.⁵⁹⁷ Ve benim⁵⁹⁸ iftikâr u isti 'dâdim anıñ miftâh-ı kerem u cûdudur buyurdi.⁵⁹⁹ Bir zât-ı 'âlî-ğadr dañi bunu işidüb *ve men a 'de 'l-uvel*⁶⁰⁰ demişler.⁶⁰¹ Ya 'nî cûd-ı nuḥustîniñ⁶⁰² miftâh-ı evveli kim idi.⁶⁰³ *Ve men a 'de 'l-uvel* kelâm-ı Muştafavî⁶⁰⁴ 'aleyhi't-taḥiyyetü ve't-teslîmdir ki tâ'ife-i 'Arab cemâl-i cerb-dârânı tavîlesinde cerbi olmayanı bağlamazlar ki sirâyet ider deyu.⁶⁰⁵ Bunu ol Sultân-ı dü-cihân 'aleyhi şalavâtullâhi'l-mennân istimâ' eylediklerinde *ve men a 'de 'l-uvel* buyurdular. *Ve 'indehû mefâtîhu 'l-ğaybi lâ ya 'lemuhâ illâ hû*⁶⁰⁶ 'inâyet-i ezeliyyedir. *Lâ yahmilu 'aṭâyâhüm illâ meṭâyâhüm*^{607 608}.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Lutf-i Hâk râ kâbiliyyet şart nîst
Belki şart-ı kâbiliyyet lutf-i û⁶⁰⁹

Neşir [16a] Haraḳânî⁶¹⁰ ḳuddise sırruhû *ene eḳallu rabbî bi-seneteyn* buyurdılar. Ya 'nî ben rabbimden iki yıllık azım. Muḥaḳḳıḳîn-i şûfiyye ıstılahlarında⁶¹¹ sene üçdür: Sene-i sermediyye ki aḫadiyyetdir; sene-i ebediyye ki vâhidiyyetdir; sene-i zâmâniyye ki mertebe-i⁶¹² insâniyyetdir. İki sene rabbimden eḳallım demek mertebe-i aḫadiyyet ve vâhidiyyetde eḳallım ya 'ni vüçûb-i zâtî ve ğinâ-yı muṭlaḳ aña maḥşûşdur demek olur. Fe'fhem.

Ebû Tâlib Mekkî ḳuddise sırruhû buyurur *hüve ḥâliḳu 'l- 'adem kemâ hüve*

⁵⁹⁶ OEII, TH, SB, MÜ: ḳaddemtü.

⁵⁹⁷ “Rabb'im ile benim aramda bir fark yoktur. Ancak ben kulluk yolunda ilerlemiş bulunuyorum.” Buhârî, “Tıb”, 25; Müslim, “Selâm”, 33. Hadisin metni ve bu şekilde te'vili hakkında bk. Irâkî, *Aşk Metafizigi*, s. 148.

⁵⁹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: ya 'nî benim.

⁵⁹⁹ OEII, TH, SB, MÜ: buyurduğı gibi.

⁶⁰⁰ “Peki, öncekine kim sirâyet ettirdi?”

⁶⁰¹ OEII, MÜ: –demişler.

⁶⁰² OEI varak kenarı not: nuḥustîn, aḳdem. DT: nuḥustîn, bi-ma' nâ aḳdem.

⁶⁰³ OEII, TH, SB, MÜ: kim idi buyurmuşdur.

⁶⁰⁴ OEII, TH, SB, MÜ: yarlıg-ı belîğ-i kelâm-ı Muştafavî.

⁶⁰⁵ OEII, TH, SB, MÜ: tâ'ife-i 'Arab cemâl-i cerb-dârânı cerbi olmayanlarla sirâyet ider deyu tavîlelerine bağlamazlar idi.

⁶⁰⁶ “Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir.” el-En'âm 6/59.

⁶⁰⁷ “(Meliklerin) bağışlarını ancak onların binekleri taşıyabilir.”

⁶⁰⁸ OEII, TH, SB, MÜ: 'inâyet-i ezeliyyesine *lâ yahmilu 'aṭâyâhüm illâ meṭâyâhüm* tercümândır.

⁶⁰⁹ OEII, TH, SB, MÜ: lutf-i ûst.

⁶¹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: Hâzret-i Ḥasan Haraḳânî.

⁶¹¹ OEII, TH, SB, MÜ: ıstılahında.

⁶¹² OEII, TH, SB, MÜ: –mertebe-i.

hâliku'l-vücûd bunun ma'nâsı Hâk te'âlâ âlem-i gaybda ahkâm-ı tecellî-i bâtinîyi hakikat-i 'abdde şûret-i isti'dâd ile izhâr ider. Tâ anıyla tecellî-i vücûdiye kâbil olur. Bundan sonra hasebü'l-a'mâl 'abd tecellîyyât-ı dîgere kâbil olur. Nev-be-nev isti'dâdât-ı mevhûbe ihsânıyla melzûm-i a'mâli olan tecellîyyâta mazhar olur. Ve her tecellî bir 'ilimdir. Ve tecellî bî-nihâyedir ki *rabbî zidnî 'ilmen*⁶¹³ bunâ işaret olunmuştur. Bir hoşca fehm olunsun. Zîrâ maḥall-i daḳıktır. Sâḥa-i tafşîlden tayy-i 'inân-ı beyân olundu. Ba'zı aşḥâb-ı re'y râh-ı vuşûl encâm-res olur zann iderler. Heyhât heyhât. *Menâzilu tarîkı'l-vuşûl lâ-yenḳati'u ebede'l-âbidîn*.⁶¹⁴ Ebu'l-Hüseyn Nûrî kudde sırruhû bu tarîkıñ 'adem-i tenâhîsin bu vech ile îmâ iderler.⁶¹⁵

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Cemâl-i pâkini gördüm degil ol gördüğüm gibi
Ne yüzden kim görem anı şanuram gördüğüm gibi

Neşir Ammâ vâsılân-ı maḳâmât nâ'il oldukları maḳâmdan a'lâ vü evlâ maḳâma talebde şevḳ-i vehbânî cilveger olmayub bulundukları maḳâmda iḳtişârları vâki' olur anda kalurlar. Ve illâ tecellîyyât-ı ilâhî neş'e-i ûlâdan uhrâya naḳlde daḥi ilâ mâ-lâ-nihâyete lehû olduğu erbâb-ı zevḳe ḥafî olmaz.⁶¹⁶ Ve billâhi't-tevfîk.

es-Sâniḥatü's-Sâbi'a 'Âşer

'Âşık 'ilmullâhda ki vücûd-i gaybî ḥâricde olduğu ki vücûd-i 'aynîdir bu iki vücûd meyânında ârâm itmiş idi. Henüz rûy-i ma'sûḳu müşâhedesi yogidi. Kerem-i ḳavl-i kün anı ḥâb-ı 'ademden bîdâr ve ol naḡme-i kün ile vecde⁶¹⁷ gelüb ni'met-i vücûd zevḳi

⁶¹³ "Rabbim! İlmimi arttır" Tâhâ 20/114

⁶¹⁴ "Vuslat tarîkinin menzilleri sonsuza dek bitmez."

⁶¹⁵ OEII, TH, SB, MÜ: Ḥazret-i Ebû Tâlib el-Mekkî kudde sırruhû *hüve hâliku'l-'adem kemâ hüve hâliku'l-vücûd* ya'nî Cenâb-ı Hâk celle ve 'alâ vücûdu ḥalḳ idici olduğu gibi 'ademi daḥi ḥalḳ idicidir buyururlar. Bunun ma'nâ-yı laṭîfi Hâk te'âlâ ḥazretleri âlem-i gaybda ahkâm-ı tecellî-i bâtinîyi hakikat-i 'abdde şüver-i isti'dâd ile izhâr ider ki tâ anıyla 'abd tecellî-i vücûdiye ve andan sonra daḥi hasebü'l-a'mâl tecellîyyât-ı dîgere kâbil olur. Ya'nî nev-be-nev isti'dâdât-ı mevhûbeye nâ'iliyyetle melzûm-i a'mâli olan tecellîyyâta mazhar düşer dîmekdir. Ve her tecellî bir 'ilimdir tecellîyyâta ise nihâyet yokdur ki *rabbî zidnî 'ilmen* bunâ işaretdir. Bir hoşca fehm olunsun. Zîrâ maḥall-i daḳıktır. Erbâb-ı iştîyâka inḥişâr içün sâḥa-i tafşîlden tayy-i 'inân-ı beyân olunmuştur. Ba'zı aşḥâb-ı re'y râh-ı vuşûl encâm-res olur zann iderler. Heyhât heyhât. *Menâzilu tarîkı'l-vuşûl lâ-yenḳati'u ebede'l-âbidîn* diyerek Ebu'l-Ḥasan en-Nûrî kudde sırruhû ḥazretleri bu tarîkıñ 'adem-i tenâhîsine bu vech ile îmâ buyurdılar.

⁶¹⁶ OEII, TH, SB, MÜ: a'lâ vü evlâ bir maḳâmı talebde şevḳ-i vehbânîye mazhar olmayub da bulundukları maḳâma iḳtişârları vâki' olduğda anda kalurlar. Ve illâ tecellîyyât-ı ilâhiyyeniñ neş'et-i ûlâdan uhrâya inṭikâlinde daḥi bî-nihâye olduğu erbâb-ı zevḳe ḥafî olmaz.

⁶¹⁷ ML: vücûda.

anda hiyâm u ta‘aşşuk hâşıl eyledi.

Mışra ‘ es-Sem‘ u ya ‘şaku kable’l-‘ayni ahyânen [16b]

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Mışra ‘ ‘İşk-ı şûrî der-nihâd-ı mâ nihâd

Neşir medlûlüyle ‘ışk müstevlî olup sükûn-i zâhir u bâtın rakş mübeddel ve ‘ebedü’l-âbidîn ne bu nağme-i ‘ışk munkaẓî vü muhtell ve ne bu rakş u tarab nihâd-ı ‘âşıkdan⁶¹⁸ münsel oldu. Çünkü maṭlûb nâ-mütenâhîdir. Zebân-ı ‘âşık bu terânenen ḥâlî değildir.⁶¹⁹

Beyt Tâ çeşm bâz kerdem nûr-i ruh-ı tû dîdem

Tâ gûş ber-küşâdem peygâm-ı tû şinîdem

Neşir İmdi ‘âşık dâ‘imâ hareket ve rakş-ı ma‘nevîdedir egerçi zâhirde sâkin müşâhede olunur ise. Erbâb-ı rakş u devrânın mâdde-i taḥkîki⁶²⁰ fehm eyle ki ne maḥalden serzede olmuşdur egerçi şimdi bunlar muḳallidîn-i şırf iseler de. *Ve tera’l-cibâle taḥsebhâ câmideten ve hiye temurru merra’s-seḥâb.*⁶²¹ Ya nice sâkin olsun ki zerrât-ı kâ‘inâtın her zerrenin bir zebânı ve her zebânın bir kavli ve her kavle ‘âşığın bir gûşu vardır ki anı işidir. Ve bi‘z-zarûre hareket ve rakş u şevkine bâdî olur. Nigâh-ı im‘ân eylesen kâ‘il u sâmi‘ birdir ki *es-simâ‘u tayrun yetîru mine’l-hakḳi ile’l-hakḳi*⁶²² dinilmiştir. Cüneyd ḳuddise sırruhû Şiblî’ye ‘itâb eyledi ki biz serdâblarda bu râzı maḥfi söyledik sen minberler üzere âşikâr eylediñ dedikde Şiblî *ene eḳûlü ve ene esme‘u ve hel fi’d-dâreyn gayri*⁶²³ deyu cevâb virmişler.⁶²⁴

⁶¹⁸ ML: ‘ışkdan.

⁶¹⁹ OEII, TH, SB, MÜ: ‘Âşık ‘ilmullâhda ki vücûd-i gaybîsiñe ḥâricde müşâhed olan vücûd-i zâhîrisiniñ ‘aynıdır bu iki vücûd meyânında ârâm itmiş ve henüz rûy-i ma‘şûḳu müşâhedeye mun‘arız olmamış idi. Bir de kerem-i kavli kün anı ḥâb-ı ‘ademden bîdâr eyleyüb ol nağme-i kün ile vecde gelerek ni‘met-i vücûd zevki anda âşikâr ve *el-üzünü ta‘şaku kable’l-‘ayni ahyânen* medlûlünce kendinde ta‘aşşuk hâşıl u be-dîdâr olduğda *‘ışk-ı şûrî der-nihâd-ı mâ nihâd* mışdâkınca ‘ışk müstevlî olmak mülâbesesiyle sükûn-i zâhir u bâtını rakş mübeddel ve ebedü’l-âbidîn ne bu nağme-i ‘ışk munkaẓî vü muhtell ve ne de bu rakş u tarab nihâd-ı ‘âşıkdan münfekk ü münsel oldu. Çünkü maṭlûb nâ-mütenâhîdir. Binâberîn zebân-ı ‘âşık dahî bu terânenen ḥâlî degildir.

⁶²⁰ ML ve DT: mâdde-i taḥkîkîni.

⁶²¹ “Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler.” en-Neml 27/88.

⁶²² “Semâ’, Hak’tan Hakk’a uçan bir kuştur.”

⁶²³ “Ben söyler, ben dinlerim. Her iki cihânda benden başkası var mıdır?”

⁶²⁴ OEII, TH, SB, MÜ: İmdi *ve tera’l-cibâle taḥsebhâ câmideten ve hiye temurru merra’s-seḥâb* âyet-i

Nażım Her bûy ki ez müşk u kıaranfıl şınevî
Ez devlet-i ân zûlf çü sünbül şınevî
Çün nâle-i bûlbûl zi bûy-i⁶²⁵ gül şınevî
Gül güfte be-vey ki çi zi-bûlbûl şınevî⁶²⁶
[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Tercüme Bûylar kim saña müşk ile kıaranfilden gelür
Şâm-ı zûlfünde olan reyhân u sünbûlden gelür
‘Andelîbiñ nağmesin gûş eyleyen bilmez nedür
İñleden anı o güldür şanma bûlbûlden gelür

Ve billâhi’t-tevfîk.

es-Sânihatü’s-Sâmine ‘Âşer

‘Âşıkıñ dil-i pâk u muğaddesi bir dildir⁶²⁷ ki cemî‘-i ta‘ayyünâtıdan münezzeh⁶²⁸
muḥayyem-i kııbâb-ı [17a] ‘izzet ve mecma‘-ı baḥr-i⁶²⁹ ğayb u şehâdetdir ve ol dil-i pâke
bir himmet-i zâtı i‘tâ⁶³⁰ olunmuştur ki,

Beyt Eger be-sâğar deryâ hezâr bâde keşed
Henûz himmet-i û bâde-i dîger be-keşed

Neşir Lâ-cerem ol gönlün vüs‘at-i bî-nihâyeti taşvîr-i meşâbeden⁶³¹ ‘ârîdir.
Ammâ eger taşvîr olunsâ cemî‘-i ‘âleme güncîde olmayub⁶³² belki ‘âlem kıabzasında nâ-

kerîmesinin işâret-i tazammuniyyesince ‘âşık egerçi zâhirde sâkin müşâhede olunur ise de dâ‘imâ hareket ve rakş-ı ma‘nevîdedir. İşte bundan erbâb-ı rakş u devrânıñ mâ-bihî’t-taḥakkukunu fehm eyle ki ne maḥalden serzede olmuştur. Her ne kıadar şimdi bunlar muğallidîn-i sırfe iseler de ya nice sâkin olsunlar ki zerrât-ı kâ‘inâtıdan her biriniñ bir zebânı ve her zebânın bir kıavli ve her kıavle ‘âşıkıñ bir gûşu vardır ki anı işidir. Bu hâl bi‘z-zarûre hareket u rakş u şevkıne bâdî olur. Nigâh-ı im‘ân eyleseñ *es-simâ‘u tayrun yeḫîru mine‘l-ḥakḳi ile‘l-ḥakḳi* ya‘nî semâ‘ bir kıuşdur ki Ḥak‘dan Ḥakḳ’a tayerân ider kıavl-i laṭîfince kâ‘il u sâmi‘ birdir. Ḥazret-i Cüneyd-i Bağdâdî Ḥazret-i Şiblî‘ye kıaddesallâhu te‘âlâ sırrahmâ biz bu râzı serdâblarda maḥfî söyledik sen ise minberlerde âşikâr eylediñ diyerek ğâyetle ‘itâb eyledikde Ḥazret-i Şiblî kıuddise sırrıhû daḥi *ene ekûlû ve ene esme‘u ve hel fi‘d-dâreyn ğayrî* deyu cevâb virmişdir.

⁶²⁵ OEII, TH, SB, MÜ: –bûy.

⁶²⁶ OEII, TH, SB, MÜ: Gül güfte buved turâ zi-bûlbûl şınevî.

⁶²⁷ OEII, TH, SB, MÜ: göñüldür ki.

⁶²⁸ OEII, TH, SB, MÜ: münezzeh olub.

⁶²⁹ OEII, TH, SB, MÜ: –baḥr-i.

⁶³⁰ OEII, TH, SB, MÜ: i‘tâ vü iḥsân.

⁶³¹ OEII, TH, SB, MÜ: taşvîr meşâbesinden.

⁶³² OEII, TH, SB, MÜ: güncîde olması taḥt-ı imkânda olmayub.

bedîd olan⁶³³ serâperde-i ahadiyyetini sâha-i dil-i ‘âşıkâ darb ve bârgâh-ı saltanatını ol meydâna kûrub⁶³⁴ celâlgâh-ı ‘azametini anı şavb u evb eylemiştir.⁶³⁵ Hâll u ‘ağd ve bast ve telvîn ve tekvîn⁶³⁶ ol maḥalde olur. *Fe-izâ*⁶³⁷ *kabaẓa aḥfâ mâ ebdâ ve izâ besetâ e ‘âde mâ aḥfâ*^{638 639}.

Beyt Bütî ke’z ḥüsn der ‘âlem ne-mî günced ‘aceb dârem

Ki dâ’im der-dil-i ‘âşık çigûne ḥânumân dâred⁶⁴⁰

[mefâ’lün mefâ’lün mefâ’lün mefâ’lün]

Tercüme Şıgışmazken iki kevne ‘aceb kim ḥüsn-i bî-mişlî

Nice şıgıdı dil-i ‘uşşâka anda ḥânumân tutdı

Neşir Bâyezîd kıddise sırruhû’l-‘azîz kendi vüs‘at-i dilinden şöyle ihbâr ve îmâ ıder ki⁶⁴¹ eger hezâr u şad hezâr ‘arş u kürsî ve hezâr u şad hezâr bâr ‘arş u kürsîde olan mevcûdât kerrûbî ve insî eger⁶⁴² kûşe-i dil-i ‘ârife güzêr eylese andan ‘ârifîñ ser-i mû ḥaber ve âgâhı olmazdı.⁶⁴³ Haber ve âgâhı olmamağı⁶⁴⁴ *el-muḥdesu izâ kûrine bi’l-kadîm lem yebka lehû eşerun*⁶⁴⁵ ta’bîri ile Cüneyd kıddise sırruhû tefsîr buyurmuşlardır.⁶⁴⁶ Ol diliñ şâhibi la-cerem Bâyezîd gibi *sübḥânî mâ a’zame şânî*⁶⁴⁷ terânesinden cilvedâr olur.⁶⁴⁸ Biri bir yeh⁶⁴⁹ pâreden bir kûze yapar ve derûnuna âb-ı şâfî tıldırır. Âfitâb tûlû‘ eyledikde kûze vü âbı şey’-i vâhid bulur. *Leyse fi’l-dâr gayruküm deyyâr*⁶⁵⁰ terânesiyle âgâze-i kâra ibtidâr eyler. *Mâ vesi’anî arzî ve lâ-semâ’î velâkin vesi’anî kalbu ‘abdi’l-*

⁶³³ OEII, TH, SB, MÜ: nâ-bedîd olan sultân-ı ‘ışk.

⁶³⁴ OEII, TH, SB, MÜ: kûrarak.

⁶³⁵ OEII, TH, SB, MÜ: eylemiştir ki.

⁶³⁶ OEII, TH, SB, MÜ: ḥalk u tekvîn.

⁶³⁷ OEII, TH, SB, MÜ: bu maḥâmda fe izâ.

⁶³⁸ “Kabz hâlinde açığa çıkardıklarını gizler, bast hâlinde ise gizlediklerini tekrar verir.”

⁶³⁹ OEII, TH, SB, MÜ: +dinilmişdür.

⁶⁴⁰ ML: dârem.

⁶⁴¹ OEII, TH, SB, MÜ: îmâ ile.

⁶⁴² OEII, TH, SB, MÜ: –eger.

⁶⁴³ ML: –ḥaber ve âgâhı olmazdı. OEII, TH, SB, MÜ: ser-i mû âgâhı olmazdı buyurmuş.

⁶⁴⁴ OEII, TH, SB, MÜ: Ve Hâzret-i Cüneyd kıddise sırruhû daḥî şu âgâhı olmamağı.

⁶⁴⁵ “Hâdis (sonradan olan) ile kadîm (evveli olmayan) karşılaşıncâ hâdisten hiçbir iz kalmaz.”

⁶⁴⁶ OEII, TH, SB, MÜ: ta’bîri ile tefsîr eylemiştir.

⁶⁴⁷ “Kendimi takdis ederim, benim şânım ne yücedir.” Bâyezîd-i Bistâmî’ye ait bu sözün tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî*, s. 272

⁶⁴⁸ OEII, TH, SB, MÜ: terânesiyle cilve-diḥ-i zühûr olur. Nitekim.

⁶⁴⁹ ML: yek.

⁶⁵⁰ “Evde sizden başkası yok.”

*mü'min*⁶⁵¹ kurtâ-i gûş-i iz'ân ve *el-çalbu beyne işbe'ayni min eşâbi'i'r-raḥmân*⁶⁵² maẓmûnu daḥi ḥuliyy-i îḳân olunsun. Cenâb-ı 'ışk-ı muḳaddes dilde ve dil onuñ ḳabẓa-i taşarrufundadır.⁶⁵³ Nigâh eyle ki zebân-ı tercümân-beyân ne iş'âr ider.

Kıṭ'a [17b] Gerçi der-zülf-i tust cây-ı dilem

Dâ'imâ der dil-i ḥarâb-ı menî⁶⁵⁴

Tâ bedânî ki ez leṭâfet-i ḥîş

Hem tû derbend-i zülf-i ḥîştenî

[fâ'ilâtün mefâilün fa'lün]

Tercüme Gerçi zülfünde tıtdı cây gönül⁶⁵⁵

Dil-i vîrânım içresin dâ'im

Bü'l-'aceb sen de ol ser-i zülfe

Olasın yine 'âşık u hâ'im

Neşir Hemânâ vü hemvâre kendi kendiniñ cilvedâr-ı 'ışkı ğayrıdan bî-pervâ şehinşâh-ı mülk-i istignâ kendi zâtı vüs'at-serây-ı zâtı,

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Mısra ' Serây-ı lî ma'allâhı gönüldür

Neşir ḳarârgâh-ı yegânegî yine sâḥa-i yegânegîdir. Vaḥdâniyyet ḳarârgâh-ı ferdâniyyetdir.⁶⁵⁶ İşte bu evşâf ile ḥaḳîḳat-i dilden bir ḥarf nigâşte-i şaḥîfe-i beyân olmak gerek.⁶⁵⁷ Bir şâhib-dil kendi münâcâtında inşâd⁶⁵⁸ ider:

Rubâ'î Guftem kirâyî tû bedîn zîbâyî

Guftâ ki ḥod râ ki ḥod menem yektâyî

⁶⁵¹ "Ben yerime ve göğüme sığmadım fakat mü'min olan kulumun kalbine sığdım." Gazzâlî, *İhyâ*, V, s. 54; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, s. 255.

⁶⁵² "Mü'minin kalbi Rahman'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, onu dilediğince evirip çevirir." Müslim, "Kader", 3; Tirmizî, "Kader", 8; İbn Mâce, "Duâ", 2.

⁶⁵³ OEII, TH, SB, MÜ: *Leyse fi'd-dâr ğayruküm deyyâr* güftârıyla âġâze-i kâra nedâmeten ibtidâr eyler. Binâberîn kurtâ-i gûş-i iz'âna mâ vesi'anî arzî ve lâ-semâ'î velâkin vesi'anî ḳalbu 'abdi'l-mü'min ile *el-çalbu beyne işbe'ayni min eşâbi'i'r-raḥmân* maẓmûn-ı şerifleri ḥuliyy-i îḳân olsun. Zîrâ cenâb-ı 'ışk-ı muḳaddes dilde ve dil daḥi onuñ ḳabẓa-i taşarrufundadır.

⁶⁵⁴ OEII, TH, SB, MÜ: Tû dâ'im der dil-i ḥarâb-ı menî.

⁶⁵⁵ OEII, TH, SB, MÜ: gönülüm.

⁶⁵⁶ OEII, TH, SB, MÜ: ḳarârgâh-ı yegânesi yine sâḥa-i yegânesidir. Vaḥdâniyyeti ḳarârgâh-ı ferdâniyyetidir.

⁶⁵⁷ OEII, TH, SB, MÜ: olmak murâd olunmuştur.

⁶⁵⁸ ML, DT: inşâ. OEII, TH, SB, MÜ: şu vechile inşâd.

Hem 'ışkam u hem 'âşık u hem ma'şûkam

Hem âyîne hem cemâl u hem bînâyî

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Tercüme Didim bu hüsnile cânâ kimiñsin⁶⁵⁹

Didi kim kendimiñ yok gayra imkân

Benim hem 'ışk u hem ma'şûk u 'âşık

Hem âyîne vü hem ruhsâr⁶⁶⁰ u cânân⁶⁶¹

Ve billâhi'l-avn.

es-Sânihatü't-Tâsi'a 'Âşera

Salânat u celâlet-i 'ışk pâdişâhlığı ma'şûka virüb zillet u iftikârı 'âşıka
virmişdir. Bakılsa⁶⁶² mezellet-i 'âşık satavât-ı izzet-i 'ışkdan olur ma'şûkdan degil.
Ammâ⁶⁶³ ğınâ şıfat-ı ma'şûk ve fakr u fâka şıfat-ı 'âşıkdır. *el-Fakîru yahtâcu ilâ külli
şey'in ve lâ yahtâcu ilâ şey'in*.⁶⁶⁴ Ya'nî fakîr hakîkat-i eşyâya nâzırdır.⁶⁶⁵ Her şeyde bir
hakîkat-i müşâhididir. Lâbüdd⁶⁶⁶ her şeye muhtâcdır lâ-cerem gayrı bir şeye muhtâc olmaz.
*el-Fakru*⁶⁶⁷ ihtiyâcun zâtıyyun min gayri ta'ayyünin ya'nî⁶⁶⁸ kendüye vücûd vermeksizin
ihtiyâc-ı zâtîsi ola. Çünkü⁶⁶⁹ 'âşık zâhir u bâtında mütecerreddir⁶⁷⁰ [18a] vücûdu Hakk'a
virüb ta'ayyün-i mecâzîden bile 'ârî olur. *En-tü'eddü'l-emânâti ilâ ehlihâ*⁶⁷¹ vücûdu
maḥbûba virüb ve hüve el-ân ma'allâhi kemâ hüve fi'l-ezel zâviye-i 'adem ve nâbüdüde
gum olur. Hattâ *el-fakîr lâ yahtâcu ilallâhi te'âlâ*⁶⁷² demek olur ki ihtiyâc şıfat-ı
mevcûddur. Çünkü baḥr-i 'ademe ğark ola mevcûdiyyetden hissedâr olmaz fakr tamâm
olur. *İzâ temme'l-fakru fe-hüvallâh*⁶⁷³ me'âli zâhir olur ki eş-şey'u izâ câveze ḥaddehü

⁶⁵⁹ OEII, TH, SB, MÜ: kimiñsin sen.

⁶⁶⁰ OEI varak kenarı not: "cânân ruhsâra atf iledir. Seyyid Mehmed"

⁶⁶¹ OEII, TH, SB, MÜ: hem âyîne vü hem nâzır-ı ruhsâr-ı cânân.

⁶⁶² OEII, TH, SB, MÜ: ma'lûmdur ki.

⁶⁶³ OEII, TH, SB, MÜ: zîrâ.

⁶⁶⁴ "O her şeye ihtiyaç duyar ve hiçbir şey ona ihtiyaç duymaz."

⁶⁶⁵ OEII, TH, SB, MÜ: maẓmûnunca fakîr hakîkat-i eşyâya nâzır olduğundan.

⁶⁶⁶ OEII, TH, SB, MÜ: binâ'en 'aleyh.

⁶⁶⁷ OEII, TH, SB, MÜ: meger el-fakru.

⁶⁶⁸ OEII, TH, SB, MÜ: delâletince.

⁶⁶⁹ OEII, TH, SB, MÜ: zîrâ.

⁶⁷⁰ ML, OEII, MÜ, DT: mücerreddir.

⁶⁷¹ "Allah, size, emânetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor." en-Nisâ 4/58.

⁶⁷² "Fakir, Allah'a muhtaç değildir." Bu sözünün yorumu için bk. Irâkî, *Aşk Metafizigi*, s. 159. Tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me'sûrât-ı Mütûn-i İrfânî*, s. 352.

⁶⁷³ "Fakr tamam olduğunda artık o Allah'tır." Tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ,

*in 'akese zıddehû.*⁶⁷⁴ Zîrâ Hâk bir şeye muhtâc olmaz.⁶⁷⁵

Beyt Hîç bâşî çu cuft ferdî tû
Heme bâşî çu hîç kerdî tû
[fâ 'ilâtûn mefâ 'ilûn fe 'ilûn]

Beyt Birliğin⁶⁷⁶ ikilikde hîç olasin
Heb olursun eger ki⁶⁷⁷ hîç olasin

Neşir Kezâlik *el-fakîru muhtâcun*⁶⁷⁸ *ilâ külli şey'in ve lâ yahtâcu ileyhi şey'ün*⁶⁷⁹ hem⁶⁸⁰ ma'nâ-yı evvele qarîbdır matlûbu verâ-perde-i eşyâdadır ve halvethâne-i bûd⁶⁸¹ u nâbûdîde mütesâviyetü'n-nisbedir. Nitekim Cüneyd rahmetullâh *el-fakîru lâ yeftekiru ilâ nefsihî ve lâ ilâ rabbihîde*⁶⁸² murâd eder ki çünki zâviye-i 'ademe vuşûl buldu kendi dîdesiyle cemâl-i dosta nigâh eyleye, kendinin 'aks-i zulmet-i nâbûdîsi kendi nazarına gelüb *el-fakru sevâdu'l-vechi fi'd-dâreyn*⁶⁸³ kendi dâr-ı vücûdunda ve dâr-ı 'adem-serây-ı nâbûdîsinde bir nûr-i sepîde-i hestî göremez ki o siyâh-rûlûkdan hâlâş bula. *Kâde'l-fakru en-yekûne küfran*⁶⁸⁴ ya'nî küfr ü setr ve mahv-ı mâsivâ ki sevâd-ı a'zam ta'bîr olunur sevâd-ı fakr da'hi dirler. Hattâ ba'zî ekâbir ba'zî ekâbire *mâ sebebu'l-qarîb li'l-vuşûl* deyu tahrîrinde⁶⁸⁵ *en yetteşife's-sâliku bi'l-küfri'l-hakîkiyyi*⁶⁸⁶ ile tahrîr-i cevâbı tamâm bir erba'în şevk u zevkine bâdî olmuştur. Meşelâ tevânger ve dervîş kâsd-ı âlem-i ışk

Ferheng-i Me'sûrât-ı Mütûn-i İrfânî, s. 27.

⁶⁷⁴ "Haddini aşan her şey zıddına dönüşür."

⁶⁷⁵ OEII, TH, SB, MÜ: Bu cihetle *innallâhe ye'murukum en-tü'eddü'l-emânâti ilâ ehlihâ* fermân-ı celâlet-beyânının ma'nâ-yı tazammuniyyesince vücûdu bi'l-küllîyye mahbûba virerek ve hüve *el-ân ma'allâhi kemâ hüve fi'l-ezel* zâviye-i nâbûdî vü 'ademinde gum olmağla hattâ *el-fakîru lâ yahtâcu ilallâhi te'âlâ* hükümüne mâsadağ olur demek olur ki ihtiyâc şîfat-ı mevcûddur. Çünki bahr-i 'ummâna garq olan mevcûdiyyetden hissedâr olamaz bu halde *eş-şey'u izâ câveze haddehû in'akese zıddehû kâ'* idesince fakr tamâm olub *izâ temme'l-fakru fe hüvallâh* me'âli zâhir olur ki Hâk hiçbir şeye muhtâc olmaz.

⁶⁷⁶ OEII, TH, SB, MÜ: birliğin gibi.

⁶⁷⁷ OEII, TH, SB, : -ki.

⁶⁷⁸ OEII, TH, SB, MÜ: gayru muhtâcin.

⁶⁷⁹ "Fakir her şeye muhtaçtır ve hiçbir şey ona ihtiyaç duymaz."

⁶⁸⁰ OEII, TH, SB, MÜ: mefhûmu da.

⁶⁸¹ OEII, TH, SB, MÜ: qarîbdır ki matlûbu verâperde-i eşyâda olub halvethâne-i bûdî.

⁶⁸² "Fakîr nefesine ve Rabb'ine ihtiyaç duymaz."

⁶⁸³ "Fakr, iki âlemde de yüz karasıdır." Tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me'sûrât-ı Mütûn-i İrfânî*, s. 350.

⁶⁸⁴ "Fakirlik neredeyse küfür olacaktı." Tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me'sûrât-ı Mütûn-i İrfânî*, s. 379.

⁶⁸⁵ OEI, ML, MÜ varak kenarı not: "Sâ'il Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr, mücîb İbn Sînâ'dır ki meşhûrdur."

⁶⁸⁶ "Kavuşmak için yakın sebep nedir diye sorulduğunda sâlikin küfr-i hakîki ile sıfatlanmasıdır diye cevap verdi."

itseler tevângerin elinde çerâğ olsa dervîşin elinde bir cemre-i şağîre olsa ‘âlem-i ‘ışkdan bir rüzgâr esse tevângerin çerâğı muntafi dervîşin cemresi müştâ‘il olur. *Ene ‘inde’l-münkesirati kulûbuhum.*⁶⁸⁷

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Mışra ‘ Qaparlar münkesirler top-ı ‘ışkı⁶⁸⁸

Ve billâhi’t-tevfîk. [18b]

es-Sânihatü’l-‘İşrîn

‘Âşıka gerekdir ki ma‘şûkla bî-garaş sohbet ide. Kendiligi ve meyânda taleb kendiden olmaqlığı⁶⁸⁹ mürtefi‘ ola. Tâ kim sivâdan ma‘dûd olan taleb sedd-i râh olmaya.⁶⁹⁰ Terk-i taleb sâ‘ir kâm u merâmı terkden efdal görünür. Ya‘nî talebimle nâ‘il oldum hayâli olmaya. Ve her ne ki ‘âlemde vardır kendi murâdı bile hâşıl olmuş⁶⁹¹ mülâhaza eyleye, şâdumân ola⁶⁹² melûl olmaya. Tâ ki ta‘rîz-i kazâ-yı kirdgâr belâsından emîn olub işi fâ‘iline tefvîz ve hikmeti ‘ilmine tahşîş etmiş ola.

Beyt Tâ terk-i murâd-ı hod ne-gîred şad bâr⁶⁹³

Yek-bâr murâd der-kenâreş nâyed⁶⁹⁴

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

⁶⁸⁷ “Ben kalbi kırık olanlarla beraberim.” Tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütün-i İrfânî*, s. 95.

⁶⁸⁸ OEII, TH, SB, MÜ: Nitekim Hazret-i Cüneyd rahimehullâh *el-fakîru lâ yeftekiru ilâ nefsihi ve lâ ilâ rabbihî* mazmûn-ı hikmet-meşhûnundan şunu murâd buyurur ki kaçan fakîr zâviye-i ‘ademe bi’l-vuşûl kendi dîdesiyle cemâl-i dosta nigâh eyleye, kendinin ‘aks-i zulmet-i nâbûdîsi kendi nazarına gelüb *el-fakîru sevâdu’l-vechi fi’d-dâreyn* hükmüne mâsadağ olduğunu görür zirâ kendi dâr-ı vücûdunda ve diyâr-ı ‘adem-serây-ı nâbûdîsinde bir nûr-i sepide-i hesfî göremez ki o siyâh-rûluğdan halâş bula. Bu makâm da maḥv-ı mâsivâ ve setr-i vücûd-i mevhûm-nümâdan kinâye olub *kâde’l-fakru en-yekûne küfran* fermân-ı hikmet-nişânından muktebes olan küfür taḥakkuk ider ki buña sevâd-ı a‘zam ta‘bîr olunur ve sevâd-ı fakr daḥî dirler. Hattâ ba‘zî ekâbir ba‘zî ekâbire *mâ sebebü’l-kurb ve’l-vuşûl* deyu tahrîrinde *en yetteşife’s-sâliku bi’l-küfri’l-hakîkiyyi* cümlesi ile cevâb tahrîr eylemiş tamâm bir erba‘ince şevk u zevke bâdî olmuşdur. Meşelâ tevânger ile dervîş kaçd-ı ‘âlem-i ‘ışk itseler tevângerin elinde çerâğ-ı şu‘le-feşân ve dervîşin elinde bir cemre-i şağîre-i bî-nişân olsa da zîkr olunan ‘âlem-i ‘ışkdan bir rüzgâr esse tevângerin çerâğı intifâ-pezîr ve dervîşin cemresi şu‘legîr olur ki *ene ‘inde’l-münkesirati kulûbuhum* peyk-i rahmânîsi “qaparlar münkesirler top-ı ‘ışkı” neşîdesince bu vâdîde münevver-sâz-ı semt-i istimdâd olur.

⁶⁸⁹ OEII, TH, SB, MÜ: Kendiligini ve miyânede talebin kendinden olmaqlığını.

⁶⁹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: sedd-i râh celb itmeye.

⁶⁹¹ OEII, TH, SB, MÜ: ve ânın içün hâşıl olmuş.

⁶⁹² OEII, TH, SB, MÜ: olub.

⁶⁹³ OEII, TH, SB, MÜ: Tâ terk-i murâd-ı hod şad bâr ne-gîred

⁶⁹⁴ OEII, TH, SB, MÜ: ne yâbed.

Tercüme Tâ ki yüz kerre murâd-ı nefsinı terk itmeye

Bulmaya ‘âlemde bir kerre murâd u kâminı

Neşir Eger bir emr-i vâki⁶⁹⁵ nâ-marzî ya ‘ni nâ-meşrû‘ ise anı def‘de cidd u cehd-i tâm eyleye. Eger mükâşif ise nâ-marzî işi dost yüzünden bile görse rızâ virmeye. Zîrâ çok kerre vâki‘ olur ki ‘adem-i rızâ da dost yüzünden zâhir olur. Râzı degilim demek olmağla *ve lâ yerzâ li-‘ibâdihi‘l-küfr*⁶⁹⁶ *mâ ra‘eytü şey‘en illâ ve ra‘eytü‘llâhe fîhi*⁶⁹⁷ medlûlü üzere hep Hakk‘ı görür. Ve ammâ şer‘an harâm olanda anda vech-i Hakk harâmlıgla görünür, andan ictinâb etmek gerek. Esrârdandır yohsa el-‘iyâzu billâhi te‘âlâ ibâhî olma⁶⁹⁸.

Beyt Şer‘-i pâk-i Muştâfâ bâşed sülûk

Her ki bâ in râh şod û râ çi sûk

Neşir Zîrâ tecellî mecmû‘-i eşyâya sârîdir, ‘adem-i marzîyi nazarından nice def‘idebilür beyân edelim. Tecellî iki nev‘e münkasımdır: Zâtî ve şifatî ki esmâ‘îdir. Zâtîden olan def‘i nâ-mümkün, esmâ‘îden olan nâ-meşrû‘ olduğda mi‘yâr-ı şer‘a ‘arz ile [19a] def‘ider. Nişân-ı kahr u celâl marzî olduğda nişân-ı lûtf u cemâldir ki şifâtide *e‘ûzü bi-rızâke min sahaṭike*⁶⁹⁹ *zâtide e‘ûzü bike minke*^{700, 701}.

Beyt Eger ez tû be tû ne gîrîzem çe konem

Pîş-i ki revem⁷⁰² kışşa bedest ki dehem

⁶⁹⁵ OEII, TH, SB, MÜ: emr-i vâki‘ bir şey‘.

⁶⁹⁶ “O, kullarının inkâr etmesine râzı olmaz.” ez-Zümer 39/7.

⁶⁹⁷ “Her ne gördüysem onda Allah‘ı gördüm.” Tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-i İrfânî*, s. 462.

⁶⁹⁸ OEII, TH, SB, MÜ: Zîrâ çok kerre vâki‘ olur ki *ve lâ yerzâ li-‘ibâdihi‘l-küfr* medlûl-i şerîfince küfre râzı degilim demek olmağla ‘adem-i rızâda dost yüzünden zâhir olmak hasebiyle mükâşif-i mûmâ ileyh *mâ ra‘eytü şey‘en illâ ve ra‘eytü‘llâhe fîhi* mefhumu üzere heb Hakk‘ı görür ammâ şer‘an harâm olanda vech-i Hakk harâmlıgla görünür. Andan ictinâb etmek gerekdir. Bu hâl esrârdandır yoksa el-‘iyâzu billâhi te‘âlâ ibâhiyye yoluna gidilmeye.

⁶⁹⁹ “Gazabından rızâna sığınırım.”

⁷⁰⁰ “Senden sana sığınırım.” Her iki hadis için de bk. Müslim, “Salât”, 42; Ebû Dâvud, “Vitr”, 5; Tirmizî, “Daavât”, 77, 129; İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salât”, 117.

⁷⁰¹ OEII, TH, SB, MÜ: Mâdâmki tecellî cemî‘-i eşyâya sârîdir, sâlikiñ ‘adem-i marzîyi nazarından def‘ için ne vechile hareket etmesi lâzım geleceğini beyân idelim. Şöyle ki tecellî iki nev‘e münkasımdır: Biri zâtî ve diğeri şifatî ki esmâ‘îdir. Zâtîden olanı def‘ mümkün olmayub yalnız esmâ‘îden olanı nâ-meşrû‘ olduğda mi‘yâr-ı şer‘-i şerife ‘arz ile sâlik def‘idebilür. Çünkü nişân-ı kahr u celâl marzî olduğda nişân-ı lûtf u cemâldir ki şifâtisinde *e‘ûzü bi-rızâke min sahaṭike* ve zâtisinde *e‘ûzü bike minke* denilür.

⁷⁰² ML, MÜ: devam.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Tercüme Penâhım yine sensin zâhiren senden girîzânım
Kimiñ dergâhına 'arz eyleyem hâl-i perîşânım

Allâhu ni 'me'l-vekîl.

es-Sânihatü'l-Hâdî ve'l-İşrîn

Şarṭ-ı 'âşık odur ki ma 'şûkuñ⁷⁰³ sevdiğini dost dostudur deyu muḥabbet eyleye
ve muḥtâr-ı dost her ne olursa olsun. Eger bu 'd-ı firâḳ-ı muḥib daḥi olursa firâḳa cân vere.
Niçün îrâde-i maḥbûb anda olduḡuñ. *en-Nâru sevṭun yesûku ehlullâhi ilallâh*⁷⁰⁴
medlûlü ile nâr-ı bu 'd-ı hicrân ki îrâde-i maḥbûb ola 'ayn-ı vişâl olur.⁷⁰⁵

Şi'ir Urîdu vişâleke ve türîdu hicrî

Fe-etrukü mâ urîdu limâ türîd

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Tercüme Vişâliñ isterim sen dâ'imâ⁷⁰⁶ hicrânım istersin
Seniñ dilhâhıñ olsun isterim vaşl istemem senden

Neşir Fehm olunmaya ki bi-'aynihî firâḳ maṭlûb-ı 'âşık ola. Belki maḥbûba firâḳ
maḥbûb olduḡu cihetden maṭlûbu olur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Dilerseñ vuşlat⁷⁰⁷ ihsân it dilerseñ derd-i hicrânıñ
Ben anlardan ferâḡat-kerdeyim maṭlûb⁷⁰⁸ 'aşkıñdır

Neşir Belî vâcibdir ki firâḳ u hicrânı vişâlden ziyâde sevûb cân vire zîrâ dost anı
istemişdir.⁷⁰⁹ Bu şûretde vücûd-ı bu 'd kurbden yakîn bir ma 'nâ olur ki zîrâ kurb vaşlda
'âşık kendi merâmına vâşıl olmaḡ gibidir. Ammâ vücûd-ı bu 'dda selb-i şîfât-ı ḥodî ve⁷¹⁰

⁷⁰³ OEII, TH, SB, MÜ: ma 'şûkunuñ.

⁷⁰⁴ “(Ayrılık) ateşi Allah dostlarını, Allah'a sevk eden bir kamçıdır.”

⁷⁰⁵ OEII, TH, SB, MÜ: Veleki bu 'd-ı firâḳ-ı muḥib daḥi olursa îrâde-i maḥbûb anda olduḡuñ aña cân
vire. *en-Nâru sevṭun yesûku ehlullâhi ilallâh* medlûlü mûcibince nâr-ı bu 'd-ı hicrân ki îrâde-i maḥbûb
ola 'ayn-ı vişâl olur.

⁷⁰⁶ OEII, TH, SB, MÜ: dâ'im.

⁷⁰⁷ ML: vaşl.

⁷⁰⁸ OEII, TH, SB, MÜ: maṭlûbum.

⁷⁰⁹ ML: işitmişdir.

⁷¹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: kurbden yakîn bir hâlet olmuş olur. Çünkü kurb ve vaşlda 'âşık kendi merâmına
vâşıl olmaḡ gibi bir hâl vardır. Ammâ vücûd-ı bu 'dda selb-i şîfât-ı ḥodî taḥakkuk idûb bu ise.

ittişâf bi's-sıfatı'l-maḥbûb gibi olur.

Beyt [19b] Hicrî ki buved murâd-ı maḥbûb

Ez vaşl hezâr bâr ḥûşter

Şi'ir Li-ennî fi'l-vişâli raḳîku nefsi⁷¹¹

Ve fi'l-hicrâni mevlâ li'l-mevâlî

Neşir Eger maḥbûb bu'd u firâkı dost tutar ise ol bu'd 'ayn-ı vaşl olur ve⁷¹²
mûcib-i bu'd⁷¹³ evşâf-ı muḥibb olmağla bi-muktezâ-yı *küntü sem'ahû ve başarahû*⁷¹⁴
'ayn-ı maḥbûb olur.

Beyt Dâmen-i û çün be-vaşl begîrem

Dest-i û ender âstîn dîdem

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Tercüme Dâmenini vaşlda nice tutam

Destini anıñ gördüm yeñinde

E'üzü bike minke lâ 'uḥşî senâ'en 'aleyke ente kemâ eşneyte 'alâ nefsi^{715, 716}

es-Sâniḥatü's-Sâniye ve'l-'İşrîn

Ṭaleb u cust u cûy-i 'âşık numûne-i ṭaleb-i ma'sûḳdur. Zîrâ 'âşıkda olan cemî'-i evşâf bi'l-'aşâle ma'sûḳuñdur, anıñ evşâfınıñ pertavidir. Vücûdu daḥi vücûdunuñ pertavidir. Müşâreket⁷¹⁷ mümkün degildir. Zîrâ müşâreket iki şey iktizâ ider: Ḥaḳîkatde evşâf-ı kemâlât ile⁷¹⁸ muttaşif bir zâtıdan ğayrı yokdur.

Beyt Eşyâ eger yekîst u ger⁷¹⁹ şad u ger hezâr

Cümle yekî bûd be-ḥaḳîkat çû be-nigerî

⁷¹¹ OEII, TH, SB, MÜ: Li-ennî refîku nefsi fi'l-vişâli.

⁷¹² OEII, TH, SB, MÜ: bu şûretde.

⁷¹³ OEII, TH, SB, MÜ: +daḥi.

⁷¹⁴ "Ben onun işitmesi ve görmesi olurum." Buhârî, "Rikâk", 38.

⁷¹⁵ "Senden sana sığınırım. Seni asla övemem, sen kendini nasıl övdüysen öylesindir." Müslim, "Salât", 42; Ebû Dâvud, "Vitr", 5; Tirmizî, "Daavât", 77, 129; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 117.

⁷¹⁶ OEII, TH, SB, MÜ: İşte *e'üzü bike minke lâ 'uḥşî senâ'en 'aleyke ente kemâ eşneyte 'alâ nefsi* cümle-i ḥikmet-cemmesi bu maḳâmdandır.

⁷¹⁷ OEII, TH, SB, MÜ: müşâreket ise.

⁷¹⁸ OEII, MÜ: kemâl ile.

⁷¹⁹ ML: -ger.

Neşir İmdi cemî'-i şîfât maḥbûbuñ olub muḥibbe⁷²⁰ bir vechile şîfat-ı vüçûd mutaşavver degildir. 'Ademe vüçûd nice mümkin olur?⁷²¹ Ammâ⁷²² maḥbûb kerem u 'inâyetinden ḥâne-i muḥibbe ḳadem-nihâd-ı envâr-ı tecellî ve⁷²³ şâhib-i ḥâneyi kendi cemâliyle müncellî⁷²⁴ ve kendi şûreti kisvetiyle müteşerrif ve müteḥallî⁷²⁵ ve⁷²⁶ kendini libâs-ı muḥibde kendine 'arz ider. Hemânâ muḥibb ki⁷²⁷ hîç-ender-hîç ve ma'dûm-ı sırfdır. Şeyḥulislâm 'Abdullâh el-Ensârî ḳaddesallâhu sırrahu'l-'azîz ḥazretleri buyururlar: *Ḥaḳ te'âlâ ḥâst ki ḥod-râ zâhir kuned âdem râ beyâferîd. Ve ḥâst ki evşâf-ı ḥod râ zâhir kuned 'âlem râ beyâferîd.*

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Kıt'a [20a] Zâhir itmek istedi Ḥaḳ çünki zât-ı pâkini

Âdemi ḥalk itdi oldu mazḥar-ı zât-ı ilâh⁷²⁸

Hem şîfâtın istedi kim 'âleme ide zuhûr

'Âlemi ḥalk itdi bundan itme farkı iştibâh

Ya'nî zâtından ola evşâf-ı pâki müfteraḳ

Mütteḥiddir zât-ı evşâfiyla yokdur farka râh

Lîk her mazḥarda ekmel vechile itmez zuhûr

Şâhib-i genc-i tecellîdir o ḳâdir pâdişâh

es-Sâniḥatü's-Şâliṣete ve'l-'İşrîn

Muḥibb 'ayne'l-yakîn dîde-i başîret ile cemâl-i cânânı müşâhede ârzûsuyla sergeşte-i bevâdi'-i taleb olub tâ ki sem'-i sırrına

Beyt Ân çeşme ki yâft Hıẓr ez û âb-ı ḥayât⁷²⁹

Der-menzil-i tust velîkin enbâşte tûy

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

⁷²⁰ OEII, TH, SB, MÜ: muḥib için.

⁷²¹ OEII, TH, SB, MÜ: Zîrâ 'adem için vüçûd nice mümkin olabiliyor.

⁷²² OEII, TH, SB, MÜ: şu kadar var ki.

⁷²³ OEII, TH, SB, MÜ: tecellî olarak

⁷²⁴ ML, DT, OEII, TH, SB, MÜ: mütecellî.

⁷²⁵ ML, MÜ: mütecellî.

⁷²⁶ OEII, MÜ: müteḥallî eyler de. TH: müteḥallî eyleyüb.

⁷²⁷ OEII, TH, SB, MÜ: muḥibb ise hemânâ.

⁷²⁸ OEI varak kenarı not: "Lâkin ma'a's-şîfât melhûẓdur zîrâ zât şîfâtdan ayrılmaz."

⁷²⁹ OEII, TH, SB, MÜ: Ân çeşme kez'û yâft Hıẓr âb-ı ḥayât.

Tercüme İçtiği Hızır'ın o âb-ı zinde-cûy
Müstetirdir menziliinde tûy tûy⁷³⁰

Neşir şadâsı resân ve⁷³¹ dîde-i im'ân ile nigâh eyledi. Nâgâh kendi ma'v olub
gördi kim meger ma'v'ı kendi 'aynı imiş.

Rubâ 'î Ey dost turâ beher kâmî mî custem
Her dem haber ez in u ân mî custem
Dîdem çû be-çeşm-i tû tû hod men bûdî
Haclet-zedeem ke'z tû nişân mî custem
[müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün]

Tercüme Cânâ seni her perdede⁷³² biñ gûne itdim cust u cû
Hiç kalmadı şormadığım senden nişân Türk u 'Arab
Seniñle gördüm kendimi sen hod ben olmuşsun hemân
Hayretde kaldım⁷³³ şorduğumdan şerm ile kendim 'aceb

Neşir Bu dîde her dîdevere hâşıldır ammâ bilmez ki neye nâzır ve ne dîdedir.
Her zerre ki hâneden bîrûn-ı şahrâ ola âfitâb âfitâbı görür ammâ hâkîkatde bilmez ki ne
görür ve ne ile görür. Hâkka'l-yakîn taşşîli lâzımdır ki sükûn-i nefis ve itminân-ı bâl ile
taḥkîk hâşıl ola. Sehl'den su'âl itdiler ki *me'l-yakîn kâle el-yakînu hüvallâh va'bud
rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yakîn*⁷³⁴.⁷³⁵

Beyt [20b] Der in reh ger be terk-i hod be-gîrî
Yakîn kereded turâ ger tû tû üyî⁷³⁶
[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

⁷³⁰ MÜ varak kenarı not: gizli ve tabaklanmış.

⁷³¹ OEII, TH, SB, MÜ: şadâsı sem'-i sırrına resân olmağla.

⁷³² OEII, TH, SB, MÜ: yerde.

⁷³³ ML, DT: kalmadım.

⁷³⁴ “Yakîn nedir diye sordular. Yakîn Allah'tır diye cevap verdi.” “Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et.” el-Hicr 15/99.

⁷³⁵ OEII, TH, SB, MÜ: Bu dîde her dîde-i zerrede hâşıldır ammâ bilmez ki neye nâzırdır ve ne dîde ile bâşırdır. Her zerre ki hâneden bîrûn-ı şahrâ ola tâb-ı âfitâbla âfitâbı görür ammâ hâkîkatde bilmez ki ne görür ve ne ile görür. Binâberin maẖzar-ı ekmele olan insâna hâkka'l-yakîn taşşîli lâzımdır ki sükûn-i nefis ve itminân-ı bâl ile kendince taḥakkuk hâşıl ola. Hâzret-i Sehl'den *me'l-yakîn* ya'nî yakîn nedir deyu su'âl itdiklerinde *kâle el-yakînu hüvallâh va'bud rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yakîn* 'ibâresiyle cevâb virmişdir ki yakîn ancak Allah'dır. İşbu yakîn hâşıl oluncaya kadar rabbiñe ibâdete devâm it. Ya'nî emvâc-ı baḥr-i yakîne aşla gâyet olmadığından mücâhede vü sa'y u verişden bir ân hâlî olma dimekdir.

⁷³⁶ OEII, TH, SB, MÜ: Yakîn kereded turâ ki tû tû üyî.

Tercüme Bu yolda kendini ger terk idesin

Yakın ola ki hem sen ol olasın

es-Sânihatü'r-Râbi'a ve'l-İşrîn

‘Âşık ki ma‘şûku görmek ister bunun çâresi oldur ki her hâlde her nazarda gâh çeşm-i zâhir ile gâh çeşm-i bâtin ile ma‘şûku gözetici ola. Ana yüz tutup görmekten⁷³⁷ hâlî olmaya ya‘nî dâ‘imâ murâkib ola. Zîrâ ma‘şûkun her ‘âlemde gerek ‘âlem-i ma‘ânî ve ervâh ve mişâl ve şehâdet ve şüret ne ki vardır anda vechi vardır. Pes ‘âşık her neye ki nâzır ola aña nâzır olur. Ve her şey’in bâtını odur ve anıdır, zâhiri de odur, anıdır. Hüve ‘z-zâhiru ve ‘l-bâtın⁷³⁸ hükmü ile cümle anı pertevdir. Hiç nesne görünmez illâ andan muqaddem ol görünür. *Mâ ra’eytü şey’en illâ ve ra’eytullâhe kablehû* yâhud sonra görünür *illâ ve ra’eytullâhe ba‘dehû* ya içinde görünür *illâ ve ra’eytullâhe fîhi* ya anıyla görünür *illâ ve ra’eytullâhe ma‘ahû*⁷³⁹ bu makâmda ‘uzlet-nişîn-i ihtilâya kudret-i ‘âşık nâ-yâbdır. Zîrâ ma‘şûk cemî‘-i şey’in ‘ayn-ı haqîkatidir. Birini ihtiyâr itmez ki o birinde olmaya ancak kendinin yokluğu halvethânesinde keşret-i şifât-ı müste‘ârdan aşl-ı vâhîde rücû‘ ve kendinin nâzırlığı ma‘şûkun manzûrluğudur. Ve ma‘şûkun ma‘şûklığı mertebesinin ‘âşığın ‘âşıklığı mertebesine ta‘alluk-gûne zuhûru vardır. Nice ‘uzlet idebilsün. Nitekim vücûd-i ‘âşık ma‘şûk sebebi ile ise zuhûru da‘hî ‘âşık sebebi ile dir. *er-Rubûbiyyetu bi-gayri ‘l-‘ubûdiyyeti muhâlung*^{740 741}

⁷³⁷ OEII, TH, SB, MÜ: aşlâ görmekten.

⁷³⁸ “O zâhirdir ve bâtındır.” el-Hadîd 57/3.

⁷³⁹ “Her ne gördüysem onun öncesinde Allah’ı gördüm. Yahut her ne gördüysem onun sonrasında Allah’ı gördüm. Yahut her ne gördüysem onda Allah’ı gördüm. Yahut her ne gördüysem onunla Allah’ı gördüm” Bu sözlerin tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-i İrfânî*, s. 462.

⁷⁴⁰ “Kulluk olmaksızın rablik mümkün değildir.”

⁷⁴¹ OEII, TH, SB, MÜ: Zîrâ ma‘şûkun her ‘âlemde gerek şehâdet ve ma‘ânî ve ervâh ve gerek şüret ve mişâl ve eşbâh gibi ‘avâlimde her ne kim vardır mutlakâ anda bir vechi vardır. Pes ‘âşık her neye ki nâzır ola aña nâzır olur. Çünkü her şey’in bâtını odur ve anıdır ve zâhiri de odur ve anıdır. Hüve ‘z-zâhiru ve ‘l-bâtın hükmü ile cümle anı pertevdir. Hiç nesne görünmez illâ *mâ ra’eytü şey’en illâ ve ra’eytullâhe kablehû* medlûlünce andan muqaddem ve yâhud *illâ ve ra’eytullâhe ba‘dehû* andan muahhar veya *illâ ve ra’eytullâhe fîhi* anı içinde veya *illâ ve ra’eytullâhe ma‘ahû* anıyla bile ol görünür. İşte şu hikmete mebnî bu makâmda ‘uzlet-nişînlığı ihtiyâra kudret-i ‘âşık nâ-yâbdır. Zîrâ ma‘şûk cemî‘-i eşyânın ‘ayn-ı haqîkatidir. Birini ihtiyâr itmez ki o birinden olmaya ancak kendinin yokluğu halvethânesinde keşret-i şifât-ı müste‘ârdan aşl-ı vâhîde rücû‘ ile olan hâle zâhir-i hâlde ‘uzlet ıtlâk olunur. Yoksa her hâl ve ma‘halde kendinin nâzırlığı ma‘şûkun manzûrluğu olup ma‘şûkun ma‘şûklığı mertebesinin ‘âşığın ‘âşıklığı mertebesinde ta‘alluk-gûna zuhûru olduğundan nice ‘uzlet idebilsün. *er-Rubûbiyyetu bi-gayri ‘l-‘ubûdiyyeti muhâlung* mışdâkınca nasıl ki vücûd-i ‘âşık ma‘şûk sebebi ile ise zuhûr-ı ma‘şûk da‘hî ‘âşık sebebi ile dir.

Mağribî Zuhûr-i tû be-menest u vücûd-i men ez tû

Ve leste tazheru levlâye lem ekun levlâke

Neşir Ma‘şûkuñ hüsn ü melâhati ‘alâ-vechi’l-kemâldir. Ârzû-yi kemâl yokdur.

Mısrâ ‘ Büt râ çe ziyân ki büt-peresteş nebuved⁷⁴²

Neşir [21a] Ammâ ârzû-yi ma‘şûkî muktezâ-i nezzâregîdir.⁷⁴³ Her yerde ki nisbet tahakkuk eyledi hürriyet kalmadı.

Beyt Âzâdî vü ‘ışk⁷⁴⁴ çûn ne mî âyed râst

Bende şudem u nihâdem ez yeksû hâst

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Tercüme Râst şanma ‘ışkdan âzâd olub kalmaklığı

Bende oldum terk kıldım bir yaña turmaklığı

Neşir Hürriyet-i mutlakâ makâm-ı gınâ-yı mutlakda⁷⁴⁵ bulunmaz. Görmez misin ki rûy-i ma‘şûkîde girişme vü nâz rûy-i ‘âşıkîde ‘acz u niyâz birbiriyle mütehakık olur.

Şi‘ir Naħnu fî ekmeli’s-sürûr velâkin

Leyse illâ bi-küm yutimme’s-sürûr

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Tercüme Belî zevk u şafâda kâmiliz biz

Tamâm olur siziñle zevk-i kâmil

Belî her bir şafâya menşe’iz biz

Velî olmasañız olmazdı şâmil⁷⁴⁶

Vallâhu’l-muvaffık.

⁷⁴² OEII, TH, SB, MÜ: Ve bir de büt râ çe ziyân ki büt-peresteş nebuved delâletince ma‘şûkuñ hüsn ü melâhati ‘alâ-vechi’l-kemâldir. Ârzû-yi kemâl yokdur.

⁷⁴³ OEII, TH, SB, MÜ: muktezâ-i meyl-i nüzzâr olur.

⁷⁴⁴ OEII, TH, SB, MÜ: âzâdî-yi ‘ışk.

⁷⁴⁵ OEII, TH, SB, MÜ: mutlakda bile.

⁷⁴⁶ OEII, TH, SB, MÜ: Belî zevk u şafâda kâmiliz biz
Belî her bir şafâya menşe’iz biz
Velî olmasañız olmazdı kâmil
Hakq-ı sürûr ma‘nâda şâmil

es-Sânihatü'l-Hâmise ve'l-İşrîn

‘İşk bir âteşdir ki dil-i ‘âşıka düşdükde her ne ki dilde bulursa⁷⁴⁷ yaqub maḥv eyler tâ şol ḥadde varınca ki şûret-i ‘ışkı daḥi maḥv u nâbûd eyler. Mecnûn bu sûzişde idi. Aña Leylâ didiler men Leylâ’yem didi ve ser be-girîbân-ı ḥayret u fenâ Leylâ gelüb seniñ maṭlûb ve ma‘şûkuñ Leylâ benim didi.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Başını kaldır ki maḥbûbuñ benim
Baña im‘ân eyle kime beñzerim⁷⁴⁸

*Allâhümme ‘c ‘al ḥubbeke ileyye eḥabbe min sem ‘î ve baṣarî*⁷⁴⁹ medlûlüyle⁷⁵⁰ ey ‘ışk-ı bî-hemtâ ki benim sem ‘ u baṣarım ve cemî ‘-i kuvâ-yı zâhire vü bâṭınem sensin ey benim görenim, işidenim, söyleyenim, yapışanım, yürüyenim.⁷⁵¹ *Fe-nesiyehum enfüsehum*⁷⁵² maẓmûnuyla ibtidâ⁷⁵³ dâmen-feşân-ı kisvet-i ‘âşıkî ve⁷⁵⁴ zîb-i cemâl-i ma‘şûkîde düğânegî-i nisbet-i ‘âşık u ma‘şûk peydâsıyla ‘âleme şûr-efgen-i ḥayret olub ‘âşık maḥv-ı vücûd⁷⁵⁵ eyledikde nisyân-ı muştalah andan ‘ibâretdir. Her biri⁷⁵⁶ biriniñ [21b] rengiyle hemreng olub emr-i vâḥid oldı. Belî aşlından daḥi şey’-i âḥar yokdur. Velâkin şûret-i maẓhariyyet nisbet-i mütebâyineyi iktizâ ider gibi idi.

Beyt İn heme reñghây-ı pür nîreng⁷⁵⁷
Ḥum-ı vaḥdet kuned heme yekreng

Ve billâhi’l-‘avn ve’t-tevfîk.

⁷⁴⁷ OEII, TH, SB, MÜ: anda her ne bulursa.

⁷⁴⁸ OEII, TH, SB, MÜ: Mecnûn işte bu sûzişde idi ki aña Leylâ kimdir didiklerinde ben Leylâ’yem didi ve ser be-girîbân-ı ḥayret u fenâ Leylâ gelüb ey Mecnûn,

Başını kaldır ki maḥbûbuñ benim

Baña im‘ân eyle kime beñzerim

terânesiyle seniñ maṭlûb ve ma‘şûkuñ olan Leylâ benim didikde meyl u iltifât görmedi.

⁷⁴⁹ “Allah’ım, sevgini benim görmemden ve işitmemden bana daha sevimli kıl.” Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, I, s. 484

⁷⁵⁰ OEII, TH, SB, MÜ: medlûlü üzere.

⁷⁵¹ OEII, TH, SB, MÜ: bâṭınem ya ‘nî görenim, işidenim, söyleyenim, yapışanım, yürüyenim sensin, beni ‘ayn-ı ḥubbuñ kıl.

⁷⁵² “Allah da onları unuttu.” et-Tevbe 9/67.

⁷⁵³ OEII, TH, SB, MÜ: İşte evvelde olduğu gibi *fe-ensâhum enfüsehum* maẓmûnunca işk-ı muṭlaḳ.

⁷⁵⁴ OEII, TH, SB, MÜ: ve sonra.

⁷⁵⁵ OEII, TH, SB, MÜ: ḥayret olarak maḥv-ı vücûd.

⁷⁵⁶ OEII, TH, SB, MÜ: âḥirede de her biri.

⁷⁵⁷ OEII, TH, SB, MÜ: reñghây-ı pür bî-reng.

es-Sânihatü's-Sâdise ve'l-İşrîn

‘Âşık şühûda tâlib olmaklığı⁷⁵⁸ kendi vücûd-i mevhûmundan kurtulub mertebeye a‘yân-ı şâbite ki ‘ademdir aña vüşûl ile râhatgâh-ı şühûda yetişmekdir ki⁷⁵⁹ anda hem şâhid hem meşhûd olmuş idi. Bu riyâzât ve mücâhedeler cümle vücûd-i zıllîden infikâk içündür.⁷⁶⁰

Beyt Z’ân kabl şâhid u meşhûd şude
Hem derîn şâhid u meşhûd yekîst

Neşir Çünkü mevcûd-nümâ⁷⁶¹ oldu mevcûd-nümâlığı şühûd-ı maḥbûbdan perde oldu. Gerçi anın başarı *küntü sem ‘ahû*⁷⁶² hükmüyle anın ‘aynıdır.⁷⁶³ Ammâ anın anlığı bu başarın perdesidir. *Ente’l-gamâmetü ‘alâ şemsike fa’rif ḥaḳîḳate nefsike* ya’nî⁷⁶⁴ senin vücûd-i mecâzîñ senin ḥaḳîḳatiniñ güneşiniñ bulutudur. Nefsiñin ḥaḳîḳatini bil ve ol maḳâma irmege sa’y eyle tâ ki maḥrûm ḳalmayasın. Eger senin senliğin perdeleri pîş-i çeşmiñden keşf ola⁷⁶⁵ ma’şûḳu görürsün. Arada sen yok olmağa muḥtâcsın ki sem’-i sırâ⁷⁶⁶ bu âvâz böyle resân olmaḳdadır.

Şi‘ir Fe-zâlike sırrun tâle ‘anke iktitâmuhû
Ve lâḥa şabâḥun künte ente zâlâmuhu
Fe-ente ḥicâbu’l-ḳalbi ‘an sırrı ḡaybihî
Ve levlâke lem yuṭba ‘aleyhi ḥitâmuhû
[mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün **mefâ’îlün**]

Tercüme Zuhûr itdi o sır kim nice dem mektûm idi sende
Daḥi ol şubḥ toḡdı kim sen olmuşdın aña deycûr
Ḥicâbı gönlünüñ sensin anın sırrına irmekde
Eger senlik gideydi hîç olur mıydı o sır memhûr [22a]

Rubâ‘î Rûzet be-şünûdem u nemî dânistem

⁷⁵⁸ OEII, TH, SB, MÜ: tâlib olmak demek.

⁷⁵⁹ OEII, TH, SB, MÜ: yetişmek dımeḳdir ki.

⁷⁶⁰ OEII, TH, SB, MÜ: İşte bunca riyâzât ve mücâhedât cümleten vücûd-i zıllîden infikâk ḥuşûlü içündür.

⁷⁶¹ OEII, TH, SB, MÜ: Âyîne-i vücûd-i ‘âşık çünki mevcûd-nümâ.

⁷⁶² “Onun işitmesi olurum.” Buhârî, “Rikâk”, 38.

⁷⁶³ OEII, TH, SB, MÜ: gerçi anın başarı anı anın ‘aynıdır.

⁷⁶⁴ OEII, TH, SB, MÜ: bu maḳâmdandır ya’nî.

⁷⁶⁵ OEII, TH, SB, MÜ: keşf u ref‘ olursa.

⁷⁶⁶ OEII, TH, SB, MÜ: her ân sem’-i sırrına.

Şeb bâ tû ğunûdem u nemî dânistem
Zan burde budem be-men ki men men bûdem
Hod cümle tû bûdî vü nemî dânistem

Neşir Bu maķāmda du‘â-yı ‘âşık *Allâhümme ‘c ‘alnî nûran*⁷⁶⁷ ya‘nî şühûd baħş eyle ki maħv-ı menî-i mecâzî ile⁷⁶⁸ men tû olub *men ra ‘ânî feķad ra ‘el-ħaķ*⁷⁶⁹ terânesiyle hoş-hâl ve men tû hâletinde şühûdum mużmaħil ve ‘adem-i iştimâl⁷⁷⁰ olmağla *nûrun ennî erâhu*⁷⁷¹ muħîtinde ğarîk-i deryâ-yı nevâl olam.

Beyt Halk râ rûy key nümâyed û
Be-küdâm âyîne der âyed û⁷⁷²
[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Tercüme Halka hiç mümkün midir ‘arz ide rû
Her merâyâda ki oldı oldur o

*Vemâ kaderullâhe ħaķķa ķadrihî innallâhe le-ķaviyyün ‘azîz*⁷⁷³.⁷⁷⁴ Ve billâhi‘l-‘avn ve‘t-tevfîķ.

es-Sâniĥatü’s-Sâbi‘a ve’l-‘İşrîn

Ma‘şûķ eger murâd eyleye ki ‘âşıkı kendüye cezb ide⁷⁷⁵ nitekim *cezbetün min cezebâtı‘l-Ĥaķ tüvâzî ‘amele’s-seķaleyn*⁷⁷⁶ dinilmişdir ol kisveler ki ‘avâlim-i zâhirede ‘âşık anıñla hemhâl ve hemhulķ olmuş idi anları ‘âşıkdan ĥal‘⁷⁷⁷ ve elbise-i nefise-i şifâtıyla anı müzeyyen ve muħallâ⁷⁷⁸ ider. Ol ĥıl‘atlerin esâmîsini aña ta‘lîm ider. Anıñla zât-ı ma‘şûķu bilür kendiliginden fânî olur ‘ayn-ı ma‘şûķ olur.⁷⁷⁹ Ma‘lûm ola ki ķul Ĥaķ

⁷⁶⁷ “Beni nûr kıl.” Buhârî, “Daavât”, 10; Müslim, “Müsâfirîn”, 26.

⁷⁶⁸ OEII, TH, SB, MÜ: *nûrandır* ya‘nî şühûd baħş u ihsânıyla benim menî-i mecâzîmi maħv eyle ki.

⁷⁶⁹ “Beni göre Ĥaķ‘ı görmüştür.” Buhârî, “Ta‘bîr”, 10; Müslim, “Rü’yâ”, 1.

⁷⁷⁰ OEII, TH, SB, MÜ: ma‘dûmu‘l-iştimâl.

⁷⁷¹ “Bir nûrdur, nasıl göreyim.” Müslim, “İmân”, 78; Tirmizî, “Tefsîr”, 53.

⁷⁷² Bu Farsça beyit DT nüshasında bulunmamaktadır.

⁷⁷³ “Allah‘ın kadrini gereği gibi bilemediler. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.” el-Hacc 22/74.

⁷⁷⁴ OEII, TH, SB, MÜ: +fermân-ı celîli bu maķāmda sâbit olur.

⁷⁷⁵ OEII, TH, SB, MÜ: Eger ma‘şûķ ‘âşıkı kendine cezb ķılmaķ murâd eylese.

⁷⁷⁶ “Rahmân‘ın cezbelerinden bir cezbe insanların ve cinlerin tüm amellerine denktir.” Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütün-ı İrfânî*, s. 208-209.

⁷⁷⁷ OEII, TH, SB, MÜ: bi‘l-ħal‘.

⁷⁷⁸ ML, DT: mücellâ.

⁷⁷⁹ OEII, TH, SB, MÜ: müteħallî vü tezyîn ve ol ĥulķların esâmîsini aña ta‘lîm ve telķîn ider de ‘âşık anıñla

şıfatı ile şıfatlanmaz illâ fânî olmayınca. Fenâ didikleri zevâl-i ‘ayna dinilmez. Belki hulkü fânî olup halkdan munkatı‘ olub Hakk’a teveccüh-i tâmdır. Bu teveccüh-i tâmm sâlikiñ zâtında olan hubb-i zâtî ile hâşıl olur. Ve hubb-i zâtî dahî hâşıl olmaz mâdâm sâlik⁷⁸⁰ takvâ didikleri hilâf-ı müşteheyât-ı nefsdan ya’nî kendi istediklerini terk itmeyince. İmdi kendiniñ bir şıfat-ı zemîmesini terk iderse ma’sûk aña ‘ivaz kendi şıfatlarından bir şıfat ihsân ider cezbeye lâıyık olur. Giderek makâm-ı ittiḥâda vâşıl olur. Ma’lûm ola ki ittiḥâd didikleri ‘avâm ve ‘ulemâ-i kısrî vehm itdikleri gibi iki şey’in birbirine duḥûl ve hulûl ve sereyânı degildir.⁷⁸¹ Belki keşerât-ı nisebî maḥv olub kendiniñ dahî bir nisbet-i maḥşûşa-i maḥhariyyet olduğunu kuvveden fi’le kâlden hâle hâlden makâma yetiştirmekden ‘ibâretidir. Yohsa hâşâ bu tâ’ife-i [22b] celîle bâtıl vehm idip zât-ı müte‘âliden gayrı vücûd ile muttasıf mevcûd görmezler.⁷⁸² Gördükleri mezâhir-i vücûddur. Bu⁷⁸³ ittiḥâd-ı muştalah hâşıl olduğda ya ol mevkıfda⁷⁸⁴ vâkıf kalır ya tekmiîl-i nakışân için evvelki ‘âlemine rücû‘ ider.

Ma’lûm ola ki vâşıl üç kısımdır. Biri ebedü’l-âbidîn müstehlektir ki anıñ⁷⁸⁵ rücû‘u yokdur aña iktidâ olmaz⁷⁸⁶ zîrâ kendüden haberi yok gayra ne yabsun.⁷⁸⁷ Birisi dahî rücû‘ ider seyr-i makâmât için ve kendü nefsinı tekmiîl için buña dahî iktidâ olmaz. Zîrâ kemâl-i nefsinı istikmâl ile meşgûl iken saña vâ‘î olamaz.⁷⁸⁸ Biri dahî izn-i Hakkla

zât-ı ma’sûku bilerek kendiliginden fânî olub ‘ayn-ı ma’sûk olur.

⁷⁸⁰ ML, DT: mâdâmki sâlikiñ.

⁷⁸¹ OEII, TH, SB, MÜ: Ma’lûm ola ki kûl fânî olmayınca Hakk şıfatı ile şıfatlanmaz. Ve fenâ zevâl-i ‘ayna dinilmez belki fenâ sâlikiñ hulkü fânî olarak halkdan bi’l-küllîyye munkatı‘ olub Hakk’a teveccüh-i tâmmınıñ huşûl ve taḥakkukuna denilür. Ve bu teveccüh-i tâmm sâlikiñ zâtında olan hubb-i zâtî ile ve hubb-i zâtî dahî sâlikiñ takvâ didikleri hâl ile ya’nî hilâf-ı müşteheyât-ı nefsiyyede niḥâk-ı himmeti berk ve kendi istediklerini tamâmen terk ile hâşıl ve sâlik-i mûmâ ileyh derece-i kemâle şu tarık ile vâşıl olur. İmdi ‘âşık kendiniñ bir şıfat-ı zemîmesini terk iderse ma’sûk aña ‘ivaz olarak kendi şıfatlarından bir şıfat ihsân ider ve bu sebeble cezbeye lâıyık olur da giderek makâm-ı ittiḥâda vâşıl olur. Ma’lûm ola ki ittiḥâd dedikleri ‘ulemâ-i kısrî ve ‘avâm-ı nâsıñ vehm itdikleri gibi iki şey’in birbirine duḥûl ve hulûl ve sereyânı degildir.

⁷⁸² OEII, TH, SB, MÜ: Belki ‘âşık keşerât-ı nisebiyi maḥv ile sâ’ir mezâhir mişillü kendiniñ dahî bir nisbet-i maḥşûşa-i maḥhariyyet olduğunu kuvveden fi’le kâlden hâle hâlden makâma yetiştirmekden ‘ibâretidir. Yoksa hâşâ bu tâ’ife-i celîle bâtıl vehm itmezler ve zât-ı müte‘âliden gayrı vücûd ile muttasıf bir mevcûd görmezler.

⁷⁸³ OEII, TH, SB, MÜ: işte bu.

⁷⁸⁴ OEII, TH, SB, MÜ: sâlik ya o mevkıfda.

⁷⁸⁵ OEII, TH, SB, MÜ: müstağrakdır ki aşlâ.

⁷⁸⁶ OEII, TH, SB, MÜ: olunmaz.

⁷⁸⁷ OEII, TH, SB, MÜ: yapabilir.

⁷⁸⁸ OEII, TH, SB, MÜ: Ve biri seyr-i makâmât itmek ve kendü nefsinı tekmiîl eylemek için rücû‘ ider buña dahî iktidâ olunmaz. Zîrâ kemâl-i nefsinı istikmâl ile meşgûl olubtururken saña dâ‘î olamaz.

tekmîl-i nakışân için rücû‘ ider. Aña mürşid-i kâmil dirler. İktidâsı farz-ı ‘ayndır. *eş-Şeyh fi-kavmihi ke’n-nebiyyi fi ümmetihî*⁷⁸⁹.⁷⁹⁰

İmdi bu sânihada zâhir-i şer‘-i şerîf üzere saña beyân u ‘ayân itdik. Mâ-tekaddemde geçen sânihalarda olan rumûz ve esrâr ki mürûr itmişdi onları dahî ne dimekdir fehm edip tatbîk ve telfîk ile şâhib-i hâz olanlara hâzz-ı ‘azîm bahş ider. Yoḥsa kendi hayâl-i bâtılasıyla mâlâya ‘nî söz söylemek câ‘iz degildir. Şâhib-i hâz olayım dirseñ bir mürşid-i kâmile bende ol. Ammâ eger mürşid kâmil ise tâ hâle muṭṭali‘ olasın. *Men lâ şeyha lehû fe’s-şeytânu şeyhuhû*⁷⁹¹ hiç şeyhi olmayıb da sülûk ideñ demek degildir. Belki şeyhlik da‘vâsı iden müdde‘î ki *fe’s-şeytânu şeyhuhû*da dâhildir. Çünkü kısım-ı şâlis ki mürşid-i haḳîkî idi. Kendi ‘âlemine rücû‘ ide ol ‘âlemin rengâreng şıfat-ı kevnîyyelerinden kendünde perde-i zât olmuşgörür. Ammâ bedeline birer şıfat-ı rabbâniyye giymiş idi. Kendi libâsına nâzır olduğda dü rûy olduğun bilir.

Mıṣra‘ Ene men ehvâ ve men ehvâ ene

Ya‘nî sevdiğim benim ben sevdiğimim terânesiyle her neye ki nâzır ola rûy-i ma‘şûku görür. Zîrâ gayr yokdur.⁷⁹²

Şi‘ir Eşummü minke nesîmen lestü a‘rifuhû
Ezunnü fike gâzâliyyun ve’n-nesîmu lehû

⁷⁸⁹ “Kavmi içindeki şeyh, ümmeti içindeki peygamber gibidir.” Niyâ, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî*, s. 292.

⁷⁹⁰ OEII, TH, SB, MÜ: *eş-Şeyh fi-kavmihi ke’n-nebiyyi fi ümmetihî* delâletince iktidâsı farz-ı ‘ayndır.

⁷⁹¹ “Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.”

⁷⁹² OEII, TH, SB, MÜ: İmdi bu sânihada olan ahkâmı saña zâhir-i şer‘-i şerîf üzere baş u beyân ve temhîd u ‘ayân itdik ki mâ-tekaddemde muḥarrer sânihalarda şafḥa-i beyâna revnaḳ-fermâ olan envâr-ı rumûz ve esrârı dahî buña tatbîk ve telfîk ile ne demek olduklarını fehm idüb şâhib-i hâz olanlara mülḥaḳ olasın. Çünkü hâzz-ı ‘azîm bahş iden bu şüretidir yoksa kişi kendi hayâl-i bâtılyla mâlâya ‘nî söz söylemek câ‘iz degildir. İşte sen de şâhib-i hâzz-ı ‘azîm olayım dirseñ bir mürşid-i kâmile bende ol ki tâ hâle muṭṭali‘ olasın bi-şart-ı ân ki mürşid kâmil olmalıdır. Mürşid-i kâmile vuşûl müyesser oluncaya degin kişi kendi ‘âleminde sülûk-i nâkîsa teba‘iyyetden hayırlı olur. Zîrâ *men lâ şeyha lehû fe-inne’s-şeytâne şeyhuhû* haberi hiç şeyhi olmayub da sülûk ideñler haḳkında vârid degildir. Belki bir takım şeyhlik da‘vâsı id”en müdde‘iler *fe-inne’s-şeytânu şeyhuhû* hükmünde dâhildirler. Ve bir de şu beyân olunan kısım-ı şâlis erbâbı ki aña mürşid-i haḳîkî ta‘bîr edilmiş idi. Kendi ‘âlemine rücû‘ eyledikde evvelki bulunduğu ‘âlemin rengâreng şıfat-ı kevnîyyelerinden ki bedeline birer şıfat-ı rabbâniyye giyinmiş idi kendinde perde-i zât olmuş olduklarını görerek kendi libâsına nazarla dü rûy olduğun bilür de *ene men ehvâ ve men ehvâ ene* terânesiyle ya‘nî sevdiğim benim ve ben sevdiğimim deyüb her neye ki nâzır ola rûy-i ma‘şûku göre zîrâ gayr yokdur.

Neşir Kendine⁷⁹³ nâzır olsa o ve anıyla bu olur. Her neye ki nigâh ider rûy-i ħabîbin görür kemâl-i taĥayyürden.⁷⁹⁴

Mışra ‘ E-kü’ûsun⁷⁹⁵ tele’le’et bi-müdâmin
E-şümûsun tehellelet bi-ğamâmin

Mażmûnuyla *küllü şey’in hâlikun illâ vechehû*⁷⁹⁶ mâşadağı ħâli olur. *Vechehû* zamîri *küllü şey’ine* râcî’ olsa olmaz mı? *Zîrâ şey’* vech-i şûretden hâlik vech-i ma’nîden bâķî olsa ne olur ki vech zuhûr-ı ħaĥķ olur. *Ve yebķā vechu rabbike*⁷⁹⁷ mefhûmuyla ma’nâ-yı ħaĥķat-i eşyâ anın **[23a]** vech-i bâķîsidir. *Erine’l-eşyâ’e kemâ hiye*⁷⁹⁸ şühûd-i ‘ıyânîye delildir.⁷⁹⁹

[fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilün]

Beyt Vardürür her dürlü eşyâda nişân
Bildirür saña anın birliğini

Beyt Fe-fî külli şey’in lehû âyetün
Tedüllü ‘alâ ennehû vâĥidün

Beyt Merâ dilîst ki her dem reved be-kûy-i ħarâb⁸⁰⁰
Be-kird-i ehl-i münâcât ü zühd key kereded
[mefâ’ ilün mefâ’ ilün mefâ’ ilün mefâ’ ilün]

Tercüme Benim gönlüm ‘aceb her dem gider kûy-i ħarâbâta
Ne ħâletdir ki aşlâ benzemez erbâb-ı tâ’âta

Beyt Ĥarîfî mî kunem bâ heft deryâ

⁷⁹³ OEII, TH, SB, MÜ: mışdâķınca kendine.

⁷⁹⁴ OEII, TH, SB, MÜ: el-ĥâşıl her neye ki nigâh iderse rûy-i ħabîbin görür ve kemâl-i taĥayyürden nâşî.

⁷⁹⁵ ML, DT: E-kürûsun.

⁷⁹⁶ “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır.” el-Kasas 28/88.

⁷⁹⁷ “Rabbinin yüzü bâķi kalacaktır.” er-Rahmân 55/27.

⁷⁹⁸ “Eşyâyı bize olduğı göster.”

⁷⁹⁹ OEII, TH, SB, MÜ: Mażmûnuyla *küllü şey’in hâlikun illâ vechehû* mâşadağı ħâli olur ki bu ma’nâyâ göre *vechehû* zamîrinin *küllü şey’ine* ircâ’ı daha münâsib olur. Ve ‘acabâ bu vechile olması muvâfıķ-ı ħaĥķat olmaz mı? *Zîrâ şey’* vech-i şûretden hâlik ve vech-i ma’nâdan bâķî olsa ne olur ki vech zuhûr-ı ħaĥķ olur da *yebķā vechu rabbike* mefhûmunun delâletiyle ma’nâda ħaĥķat-i eşyâ anın vech-i bâķîsi olduğı şâbit olmuş olur. *Erine’l-eşyâ’e kemâ hiye* ĥadîş-i şerîfî ise şühûd-i ‘ıyânîye bir delil-i vâzîĥdır.

⁸⁰⁰ OEII, MÜ: be-kûy-i ħarâbât.

Egerçi rûz-i⁸⁰¹ yek⁸⁰² şebnem nedârem

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Beyt Hârîf-i heft deryâyım 'aceb kim

Degil bir zerreye mâlik vücûdum

Neşir Egerçi bu sevânîhde ba'zı kelimât-ı mükerrere ve ba'zı bî-râbîta âşâr-ı perîşânîden nâ-yâfte-i rehâ görünür ma'zûr buyrula.⁸⁰³ Bir baħr-i bî-kerâne ğarîķam ki her bâr sâhîl-res olmaĝa ķaşd iderim. Bir mevc gelüb yine meyan-ı baħre atub ğarķ ider. Elķamdülillâh şümme elķamdülillâh bir caĝz-ı nâķîz-i bî-bûde-mânendim ki⁸⁰⁴ meskenim yemm-hâne-i baħr-i vücûd olmuşdur. Aĝzım açsam tıldurur açmasam öldürür.⁸⁰⁵

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Sükûnum⁸⁰⁶ lerzişimden ıztırâbım hayretimdendir

Bu baħr-i bî-kerânın ĝavķı⁸⁰⁷ olmak fıtratımdandır⁸⁰⁸

Beyt Dest u pâyi mî zenem⁸⁰⁹ bî-dest u pâ der baħr-i cûd

Dest u pâ hâhem ki yâbem mevce-i lutf-i şühûd

Neşir Ve hâzâ âhîru's-sevânîh ve'l-ķamdülillâhi mu'tî'l-fevâtîh. Ve's-şalâtü ve's-selâmu 'âlâ resûlihi'l-mânîni'l-mânîh ve 'âlâ âlihî ve aşhâbihî⁸¹⁰ ve sellim teslîmâ.⁸¹¹ Âmîn Âmîn Âmîn temmet fî sene 1162.

B. Hecsü'l-hâcis ve hemsü'n-nâ'is fî beyânî işılâhâtî ehli'l-yakîn

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Elķamdülillâhi rabbi'l-âlemin ve's-şalâtü ve's-selâmü 'âlâ ĥayri ĥalkıhî

⁸⁰¹ OEII, TH, SB, MÜ: rûzî-yi.

⁸⁰² ML, DT: dûr-i yek.

⁸⁰³ OEII, TH, SB, MÜ: Şâyed bu sevânîhde ba'zı mükerrer kelimât ve ba'zı bî-râbîta olarak âşâr-ı perîşânî-i çâkeriden rehâ-yâfte ta'birât görünür ise ma'zûr buyrula. Zîrâ.

⁸⁰⁴ OEII, TH, SB, MÜ: Elķamdülillâhi te'âlâ bir maĝz-ı nâķîz-i bûde-mânendim ki.

⁸⁰⁵ OEII, TH, SB, MÜ: hem öldürür.

⁸⁰⁶ ML, DT: sükûtum.

⁸⁰⁷ OEII, TH, SB, MÜ: ĝavtı.

⁸⁰⁸ MÜ nüshası bu beyitten sonra devam etmemektedir.

⁸⁰⁹ ML, DT: Dest u pâyi hayretem.

⁸¹⁰ OEII, TH: 'âlâ âlihî ve aşhâbihî ellezîne hüm ke'l-mişbâhi.

⁸¹¹ DT, OEII, TH: teslîmen keşîrâ.

Muhammedin ve âlihî ve şaḥbihî ecma‘în. Fe-hâzihî tercemetü ıstılâḥâtin şerîfetin⁸¹² min ḥatmi‘l-‘urefâ‘i ve yûḥî‘l-evliyâ‘i kâmeri şemsi‘l-Yesribî ve ‘anḳâi feyzi‘l-maḡribî ve Ka‘beti ebe‘l-‘Arabî ḳaddesallâhu esrârahum ve nefa‘na bi-leme‘âti envârihim.

Beyt Ve ‘alâ tefennüni vâsıfihî bi-ḥüsniḥî
Yefne‘z-zamânü ve fiḥi mâ lem yûşafi⁸¹³

Ve hiye maḥşûşatün bi-zâlike‘l-evḥadi‘ş-şân ke-ennehû müteferridün fiḥâ lâ bi‘n-naḳli bel bi‘l-müşâhedeti⁸¹⁴ ve‘l-‘ıyân cerâ minnî zâlike ictirâ‘en li-nefsî ve istizâ‘en li-nefsî⁸¹⁵ lâ ezîdü fiḥi velâ enḳuşu illâ beyten vâḥiden bi-mefhûmi mâ-sebeḳa fî manşibi‘t-tercümâniyyi lâ bimâ imtezece mine‘l-hevâ‘n-nefsâniyyi ve minhu estemiddü ve minhu‘l-‘avnü ve‘t-tevekkülü ve uşallî ve üsellimu [2a] ‘alâ ḥaḳîḳati‘l-vücûdi ez-zâhiru ‘aynuḥû fî mezâhiri‘l-cûdi ve ‘alâ âlihî mine‘n-nebiyyîne ve‘l-mürselîne ve selleme teslîmen keşîran ve‘l-ḥamdülillâhi rabbi‘l-‘âlemîn. Ve semmeytühû bi-*Heçsi‘l-hâcis* ve *hemsî‘n-nâ‘is fî beyânî ıstılâḥâti ehli‘l-yakîn*.

Rubâ‘î Hâkim ne-şâriḥest u ne-şâḥib-risâle‘î
Ve‘z behre-i ‘ulûm nedâred nevâle‘î
Yâ Rab kerem kon ânki rehânem zi ḳayd-ı ḥiş
Ve‘z meşreb-i kemâl benûşem piyâle‘î

Ve billâhi‘t-tevfîḳ.

el-Hâcis Hâtır-ı evvel-i rabbânîden ‘ibâretdir ki ḳalb-i murâḳıba ḥuṭûr ider ve şâ‘ibe-i ḥaṭâdan müberrâdır. Sehl⁸¹⁶ ḥazretleri buña sebeb-i evvel ve naḳd-i ḥâtır tesmiye buyururlar. Eger ol ḥâtır-ı rabbânî nefste müteḥaḳḳık olursa irâde ve eger üç kerre mütereddid olsa hemm, dördüncüde ‘azm tesmiye olunur. Eger ef‘âl ḳabîlinden ise fi‘le teveccühünde ḳaşd, fi‘le şürû‘unda niyyet tesmiye olunur. [2b]

[Vezin bulunamadı.]

⁸¹² ML: terceme-i ıstılâḥât-ı şerîfe.

⁸¹³ “Onun güzelliğini övenler ne kadar sanat ortaya koyarlarsa koysunlar, zaman tükenip âlem yok olur ama yine o tam anlamıyla dile getirilmeden kalır.” Beyit İbnü‘l-Fârız’a âittir. Bk. Bedrüddin el-Bûrînî ve Abdülḡanî Nablusî, *Şerḥü Dîvânî ibni‘l-Fârız*, Beyrut 2003, I, 307.

⁸¹⁴ ML: bel müşâhedetün.

⁸¹⁵ ML: tefşî. DT: naḳşî.

⁸¹⁶ DT: Süheyl.

Beyt Hâcis oldur ki gele hâtıra evvel Hâk'dan
Anda yok bû-yi hatâ geldi sû-yi mutlakdan

el-İrâde Kalbde bir harâretten 'ibâretdir ki müte'allıkı huzûz-ı nefsiyye olan temennî ise irâde-i tab' ve eger müte'allıkı ihlâş-ı baht⁸¹⁷ olursa irâde-i Hâk tesmiye olunur.

[Vezin bulunamadı.]

Beyt Vela' kalbe irâde olur ol vechile hâş
Müte'allık aña tab' ola yâ vaşf-ı ihlâş

el-Mürîd Kendi irâdetinden 'ârî olan kimesnedir. Ebû Hâmid hazretleri mürîd ol kimesnedir ki esmâdan bir isim ile müteveccih ilallâh ve munkatı' ile'l-Hâk ola deyü buyururlar.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Olmaya kendi irâdeti vücûdunda bedîd
Yâ bir ismiyle teveccüh ide Mevlâya mürîd

el-Murâd Kendi irâdetinden meslûb u meczûb olub murâd u kâmı aña müteheyyi' ve cümle rüsûm u maķâmâtı min-gayri-meşakķatin ve lâ naşabin kaç' eyleyen kimesneden 'ibaretdir.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Her maķâmâtı geçüb ola Hudâ'dan imdâd
Selb ide kendi irâdetini tâ ola murâd [3a]

es-Sâlik Cemî'-i maķâmâta seyr ü seferi ola ammâ hâli ile 'ilmi ile değil. 'İlim aña 'ayn olub zevķ u vicdân hâşıl ola.

[[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]]

Beyt Şanmaya 'ilm-i maķâmât ile olmuş mâlik
Hâl-i vicdânı olursa aña dirler sâlik

el-Müsâfir Kendi fikri ile ma'ķûlâtı sefer idüb 'udve-i dünyâdan 'udve-i kuşvâyâ 'ubûr eyleye.

[Vezin bulunamadı.]

⁸¹⁷ ML: puht.

Beyt Nazar itdikde misâfir yem-i ma'kûlâta
Keştî-i fikri 'ubûr eyleye maşşûdâta

es-Sefer Kâlbîñ zîkr-i mu'an'an⁸¹⁸ ile cânib-i Hâk' a teveccühünden 'ibâretdir ki meyânede gaflet olmayub huzûr ve âgâhî⁸¹⁹ ola.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Dil ki zîkr ile teveccühde reh-i Hâk' a gider
Aña erbâb-ı hâk'kat didiler seyr ü sefer

et-Tarîk Merâsim-i meşrû'a-i Hâk' dan 'ibâretdir ki bir cihetle anda ruḥṣat bulunmaya.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Şer' olunmuş nice 'âdât-ı ilâhî-yi daḳ'k
Şöyle kim olmaya ruḥṣat aña ism oldu tarîk [3b]

el-Vaḳt Zamân-ı hâlde seniñ hâliñden 'ibâretdir ki mâzî vü müstaḳbele ta'alluḳu yokdur. Lî-ma'allâhi vaḳtün⁸²⁰ bu ma'nâya işâret buyurulmuşdur.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Vaḳt odur kim kendi atvârında hâliñdir seniñ
Kim zamân-ı hâlde naḳd-i nevâliñdir seniñ

el-Edeb Edeb-i şer'at ve edeb-i ḥidmet⁸²¹ ve edeb-i Hâk' ma'nâlarınadır. Edeb-i şer'at rûsûm-i şer'ate mürâ'ât ve edeb-i ḥidmet ru'yet-i ḥidmetde mübâlaḡa, fenâ vü terk-i 'âdât ve edeb-i Hâk' cemî' varlığı Hâk' ıñ varlığını bilmekte cezm u i'tikâdâtır.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Edeb şer' üzre olmak ḥidmetinde olmadır fânî
Daḥi her varlığı Hâk' dan bilüb olmaya şeytânî

el-Maḳâm 'Ale't-tamâm istîfâ-i ḥuḳûḳ-ı merâsimden 'ibâretdir.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

⁸¹⁸ AE nüshası varak kenarı notu: el-Mu'an'an laḡabun 'azze fûlânün ve 'azze fûlânün. Erâdehû ez-zîkrullezî verade fi'l-me'sûri ve hüve efḍalü mâ kültü ene ve'n-nebiyyüne lâ ilâhe ilallâh. İntehâ.

⁸¹⁹ ML ve DT nüshalarında bu kelime اكامل şeklinde yazılıdır.

⁸²⁰ "Benimle Allah arasında bir vakit vardır ki." Tasavvuf kaynaklarında geçtiği yerler için bk. Niyâ, Ferheng-i Me'sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî, s. 452.

⁸²¹ ML, DT: ḥizmet.

Beyt Maḳām oldur rüsûm-ı seyr-i ḳalbî ide istîfâ
Tamâm üzre varub ol menzilin ḥükmün ide îḳā

el-Ḥâl Ta‘ammül ve ictinâb ve ictilâbsız ḳalbe vârid olan şeydir ki zâ‘il olub mişl ba‘de‘l-mişl anı ta‘ḳīb eyleye [4a] şâf oluncaya dek. Gâh olur ki ta‘ḳīb iden mişl olmaz. Mişl ta‘ḳīb idende devâm şart kılındı. ‘Ademinde ‘adem-i devâm şart kılındı.⁸²² Hülâşa-i kelâm ḥâl taḡayyür-i evşâf-ı ‘abdi müstelzim olur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Vârid-i zâ‘il anı ta‘ḳīb iden emşâl ola
İctilâbât u ta‘ammülsüz gelince ḥâl ola

‘Aynü’t-temkîn Velî kendi mertebesin izhâr için re’y eylediği ḥuşûşdan nâşî taḥaddî eylemesinden ‘ibâretidir. Bir münkiri ilzâm veyâḥûd bir ḡayrı maşlaḥat-ı ḡayr için olur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Taḥaddî ‘ayn-ı taḥkîm oldu itse rütbesin izhâr
Menûṭ oldu velîniñ re’yine bir ḡayr için bu kâr

el-İnzi‘âc Ḳalb-i sâlikde olan vâ‘iz-i ma‘nevîniñ eserinden ‘ibâretidir ki bu zümre-i mü‘minîne maḥşûşdur. Ve gâh olur ki vecd u ünsü izhâr iden taḥarrük murâd olunur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Va‘z-ı ḳalbîde eşerdir inzi‘âc
Eylese izhâr vecdi hem hiyâc [4b]

eş-Şerî‘a Ol evâmirden ‘ibâretidir ki iltizâm-ı ‘ubûdiyyet anıñ üzerine maḥşûş u maḥşûr ola.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Şerî‘at iltizâm-ı bendegîye ḥâş olan şeydür
O şey emr-i Hudâ’dır inḳıyâd itmek aña eydür

eş-Şaṭḥ Râyiḡa-i ru‘ûnet u da‘vâ olan kelimâtdan ‘ibâretidir. Muḡaḳḳıkînden şudûru ḡâyet nâdiru‘l-vukû‘dur.

⁸²² ML: – ‘Ademinde ‘adem-i devâm şart kılındı.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Şaṭṭ dirler o elfâz-ı da'âvî-gûne kim farzâ
Ru'ûnet hem huşûnet ola andan zâhir-i ma'nâ

el-'Adl Ol ḥaḳ-maḥlûḳun-bihdir ki nuḥustîn-i⁸²³ maḥlûḳ-ı Hudâ'dır. Bu ma'nâ ve mâ ḥalaḳnâ's-semâvâtî ve 'l-'arza ve mâ beynehumâ illâ bi'l-ḥaḳḳ⁸²⁴ medlûlünden müstefâddır.

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Beyt Ḥaḳ-maḥlûḳun-bih dirler 'adl nezd-i fuḥûl
Fehm ider medlûl-i naşşdan olmayanlar bu'l-fuzûl

el-Efrâd Nazar-ı ḳuṭbdan ḥâric olan ricâlden 'ibâretidir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Nigâh-ı ḳuṭbdan bîrûn olan şebender-i imdâd
Ricâl-i ḡaybdir anlara dirler 'örfde efrâd

el-Ḳuṭb Ğavş dimekdir. Ol bir insân-ı kâ milden 'ibâretidir ki [5a] mecmû'-i 'âlemde her zamanda mevzî'-ı nazar-ı Hudâ'dır. Ḳalb-i İsrâfîl 'aleyhi's-selâm üzeredir.

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Beyt Ḳuṭbdur ol ḡavş kim olmuş nazargâh-ı Hudâ
Her zamân mecmû'-ı 'âlemde odur şems-i hüdâ

el-Evtâd Ol dört 'aded ricâlullâhdan 'ibâretidir ki şarḳ u ḡarb ve şimâl ü cenûb her biriniñ âsâyişgâhlarıdır.

[fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Beyt Çâr ehlullâh çâr erkâna maḥşûş 'idâd
Bunların 'unvânı evtâd oldu ey şâfi-nihâd

el-Büdelâ Bunlar yedi 'aded ricâlullâhdır ki oldukları mevzî'den eger bir ḡayrı maḥalle sefer eyleseler şûretleri üzere cesedlerini maḥallerinde vaz' iderler ki anların ḡayrı maḥalle gitdiklerini kimse bilmez. Bedel tesmiyesiniñ vechi budur ḡayrı degildir. Bunlar İbrâhîm 'aleyhisselâmın ḳalb-i şerîfleri üzerinedürler.

⁸²³ AE, ML, DT nüshaları varak kenarı notu: Nuḥustîn evvel dimekdür.

⁸²⁴ "Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık." el-Hicr 15/85; er-Rûm 30/8; el-Ahkâf 46/3.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Heft a' dâd ricâlullâhdır fehm it bedel
Cismin eylerler bedel bir câyı kılsalar maḥal [5b]

en-Nuḳabâ Ol zevât-ı velâyet-simâtdır ki ḥabâyâ-yı nüfûsu istiḥrâc itmiş olalar.
Anlar ki üç yüz nefer ricâlullâhdır.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Naḳīb oldu ḥabâyâ-yı nüfûsu iden istiḥrâc
Bular üç yüz neferdir fark-ı ehl-i ḡayba olmuş tâc

en-Nücebâ Bunlar kırk nefer ricâlullâhdır ki ḥalkıñ eşḳâlini ḥamle⁸²⁵
me' mûrlardır. Ve ḥaḳḳıñ ḡayrıda aṣlâ taṣarruf itmezler belki ḡayrıñ ḥaḳḳında taṣarruf
iderler.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Ḥalkıñ eşḳâlini cümle ḥaml idenlerdir necîb
Mâsivâ-yı Ḥaḳ' da yokdur çün taṣarrufdan naṣîb

el-İmâmân İki 'aded ricâlullâhdır ki biri yemîn-i ḳuṭbda nazarı dâ'im 'âlem-i
melekûta ve biri yesâr-ı ḳuṭbda ve nazarı dâ'im 'âlem-i mülke olur. Şâḥib-i yemîniñ
maḳâmı öbür şâḥib-i yesârdan a'lâ olmaḡla maḳâm-ı ḳuṭba ḥâl-i intikâlinde vâriṣ olur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Yemîninde yesârında olur ḳuṭbuñ imâmânı
Olardır zâhir u bâtında eşyânıñ niḡebânı [6a]

el-Umenâ Gürûh-ı melâmiyyedir ne ḳadar aḳsâmı muḥtevvî ise mecmû'una
umenâ ıtlâḳ olunur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Melâmiyye emînidir Ḥudâ'nın eyleme inkâr
Bularıñ zîr-i elṭâfında âsâyışde ol her bâr

el-Melâmiyye Ol tâ'ife-i celîledir ki bâtınlarında olan ḥâlâtıdan zâhirlerinde bir
eşer nümûdâr olmaya. Bu tâ'ife-i celîleniñ a'lâ rütbesi bunlara taḥṣîṣ olunmuşdur. Der-
âmed⁸²⁶ tilmîzleri atvâr-ı racûliyyetde müteḳalliblerdir. Nefe'nallâhu bi-berekâtihim.

⁸²⁵ ML, DT: cümle.

⁸²⁶ AE ve DT nüshaları varak kenarı notu: Der-âmed, ibtidâ kâra şüru' idendir.

Âmîn.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Melâmiyye o ‘âlî-ğadrdır kim râz-ı pinhânı
Nümûdâr eylemezler zâhire virmezler im‘ânı

el-Mekân Bisât-ı kırbda bir menzilden ‘ibâretdir ki mağâmât u ahvâl ile mütehaqqıq olub mağâm-ı celâl ü cemâle vâsıl ve andan daği mütefevvıq olanlar içündür. Ve onlar için nu‘ûtdan bir na‘t ve şıfâtdan bir şıfat yoğdur ki anıñla ta‘bîr⁸²⁷ oluna.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Bisât-ı kırbda ol menzil sâmi⁸²⁸ mekân oldu
Anıñ ta‘bîri gûyâ kim mağâm-ı bî-nişân oldu [6b]

el-Ğabz Sâlikiñ olduğı vağıtde ħâl-i ħavfdan ‘ibâretdir yâğûd sâha-i ħalbe tevcîh-i ‘itâb u te‘dîb ile vârid olan ħâtırdan ‘ibâretdir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Ğabz odur ki ħâl-i ħavf vağıti iş‘âr eyleye
Yâ o vâriddir ‘itâbı ħalbe işâr eyleye

el-Bast Şeyğ ħazretleri buyururlar: Bizim mezheb u meslekimizde eşyâ aña vâsi‘ ve aña bir şey vâsi‘ olmayan zâtıdan ‘ibâret olur. Ba‘za göre nefes-i ħâl-i ricâle bast ta‘bîr olunur ve ba‘za göre tevcîh-i üns ü rağmet ile vârid olan ħâtırdan ‘ibâret olur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Bast odur kim her şey’e vâsi‘ degil eşyâ aña
Vâsi‘ ammâ vüs‘ati tevcîh-i rağmetden yaña

el-Heybe Ğalbde celâlullâhı müşâhede itmekden ħaşıl olan eşerden ‘ibâretdir. Gâğ olur ki celâl u ‘azametıñ cemâlini müşâhededen ħaşıl olan eşere ıtlâğ iderler.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Celâlullâhı ru‘yet heybet oldu ehl-i tağğıke
Cemâl oldu celâli görmeden erbâb-ı tedğıke [7a]

el-Üns Ğalbde ħazret-i ilâhiyyeniñ cemâl-i celâlini müşâhededen ħaşıl olan

⁸²⁷ ML, DT: bi-ğayr.

⁸²⁸ ML, DT: sâmi-ı.

eşerden ‘ibâretidir. Bunda cemâl celâle muzâfıdır.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Dilde ol nûr-i cemâlin menba‘ı ola celâl
Üns dirler aña nezd-i ehl-i taḥḫîḳ u nevâl

et-Tevâcüd İstid‘â-i vecdden⁸²⁹ ‘ibâretidir yâḥûd vecd nâ-mevcûd iken ḥâlet-i vecdi izhârdan ‘ibâretidir.

[mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün]

Beyt Tevâcüd vecdi istid‘âya dirler ya o ḥâlâtı
Ki vecdi mukteżîdir eylemekdir resm u ‘âdâtı

el-Vecd Sâliki şühûddan muğayyib ba‘zı aḥvâl-i ḳalbiyyenin sâlike vürûdundan ‘ibâretidir.

[mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün]

Beyt Şühûddan muğayyib ḥâl-i ḳalbî vecd-i sâlikdir
Ki ol ḥâlât-ı gaybiye şühûd-i ‘aynı hâlikdir

el-Vücûd Ḥâl-i vecdde vicdân-ı Ḥaḳ’dan ‘ibâretidir.

[mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün]

Beyt Vücûd-ı muştalaḥ vicdân-ı Ḥaḳ’dır vecd ḥâlinde
Şu‘ûr olmaz vücûd-ı sâlike vecdiñ ḥılâlinde [7b]

el-Celâl Ḥazret-i ilâhiyyeden nu‘ût-i ḳahriyyeden ‘ibâretidir.

[mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün]

Beyt Nu‘ût-i ḳahr-ı Ḥaḳ nezd-i taṣavvufda celâl oldu
Ki anıñ mefhûm-i ‘aksi gûyiyâ ism-i cemâl oldu

el-Cemâl Ḥazret-i ilâhiyyeden ḥaşıla nu‘ût-i elṭâf-ı basîṭadan ‘ibâretidir.

[mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün]

Beyt Nu‘ût-i baṣṭ-ı raḥmet ḥazret-i Ḥaḳ’dan cemâl oldu
Ki mefhûm-i muḥâlif aña ma‘nide celâl oldu

el-Cem ‘Bilâ-ḥaḳ bilâ-kevn Ḥaḳḳ’ı şühûddan ‘ibâretidir.

⁸²⁹ ML, DT: vecdden.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Bilâ-halk bilâ-kevn cem‘ Hakk’a işâretdir
Fenâ mefhûmunuñ hükm-i vücûdundan kinâyetdir

Cem‘u’l-cem‘ Bi’l-küllîyye istihlâk fillâhdan ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Bi-küllî Hakk’da istihlâkî ‘abdiñ cem‘-i cem‘ oldu
Fenâ mefhûmu kim ma‘lûmu olmuş idi cem‘ oldu

el-Fark Bilâ-Hakk halkı şühûddan ‘ibâretdir. Ba‘za göre [8a] müşâhede-i ‘ubûdiyyetden dañi ta‘bîr olunur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Bilâ-Hakkın şühûd-i halka farkı itdiler îma
Şühûd erbâbına ma‘lûm olur zevk ile bu ma‘nâ

el-Beķā Cenâb-ı Hakk’ıñ her şeyde kıyâmın ‘abdiñ şühûdundan ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Beķā Hakk’ıñ cemî‘-i şeyde zâtıyla kıyâmıdır
O hâl üzre şühûda sâlik-i Hakk’ıñ devâmıdır

el-Fenâ Kıyâm-ı Hakk ile ‘abd kendi ef‘âlinden mütעהâlî ve Hakk anıñ fâ‘ili olmağla mütecellî olduğunu müşâhedededen ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Fenâ ef‘âl-i ‘abde Hakk kıyâmın itmedir tahkîk
Beķā billâhı itmekdir hakîkatde buña tatbîk

el-Ġaybe Vârid olan ne ise his aña meşğûl olmağcün ahvâl-i ‘abdden cereyân iden ‘ilm u şu‘ûr Ġaybetinden ‘ibâretdir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Ġaybet oldur hâl-i ‘abdde olmaya hiss ü şu‘ûr
Gelmeye tâ hisse eşğâl-i mevâriden fûtûr [8b]

el-Huzûr Qalbiñ ‘inde’l-Ġaybe huzûr billâh ile olmasından kinâyedir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Ġaybet ile nezd-i Hakk olmasıdır qalbiñ huzûr

Olur âgâhî⁸³⁰ vü gaybet anda çün bû-yi hûrûr

eş-Şahv Gaybetden sonra bir vârid-i kavî ile hisse rücû‘dan ‘ibâretedir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Şahv gaybetden vücûd-i hisse itmekdir rücû‘
Vârid-i aqvâ ile maḥsûs olur cümle fûrû‘

es-Sekr Vârid-i kavî ile zuhûr-i gaybetden ‘ibâretedir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Sekrdir ‘ayn-ı gaybet sâlike vârid kavî olsa
Gider şahv u şu‘ûru dil huzûra muḥtevvî olsa

eş-Zevk Evvel-i mebâdî-i tecellîyyât-ı ilâhiyyeden ‘ibâretedir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Zevkdir bâriḳa-i bed’-i tecellî-yi Hudâ
Ki odur sâlike ruḥsâre-i maḥbûb-i fenâ

eş-Şürb Evâsıt-ı tecellîyyât-ı ilâhiyyeden ‘ibâretedir. [9a]

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Şürbdür evsât-ı envâr-ı tecellî-yi ezel
Ki ider ‘uḳde-i eşkâl-i dil-i sâliki ḥall

er-Reyy Tecellîyyât-ı Hakk’ın her maḳâmda ‘inâyât-ı kemâline ‘ibâretedir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Reyy tecellîyyât-ı Hakk’ın her maḥalde ḡāyeti
Oldu ‘örf-i kavimde bî-ḡāyetin bu ḡāyeti

el-Mahv Evşâf-ı ‘âdâtı ref‘den kinâyedir. Ba‘za göre izâle-i ‘illet ve ba‘za göre Hakk’ın beḳâsıdır ki kıyâmı müstelzim ve senden setri mutaḳammındır. Maḥv-ı evvel erbâb-ı cevâhire maḥşûş, maḥv-ı şânî erbâb-ı serâ‘ire maḥşûş, maḥv-ı şâliḥ erbâb-ı nihâyât u kemâle eḥaşş-ı huşûş olur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Ref’-i ‘âdât eylemekdir maḥva ma‘nâ-yı tamâm

⁸³⁰ ML ve DT nüshalarında bu kelime اکاهل şeklinde yazılıdır.

Ol beḳādır kim anıñ lübbü olur Hâḳ ile kıyâm

el-İşbât Evşâf-ı ‘âdâtı ref’e muḳâbil ve ‘ivaż-ı aḥkâm-ı ‘ibâdâtı ikâmetden ‘ibâretdir. Ba‘za göre [9b] izâle-i ‘illet muḳâbelesinde muvâşalâtı işbât itmekden kinâyedir.⁸³¹

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘lün]

Beyt Ref’-i ‘âdâta bedel ḥükm-i ‘ibâdât işbât

Muştaḥıdır dinilür aña şübût-i âyât

el-Ḳurb Tâ‘ate kıyâmdan ‘ibâretdir ba‘za göre ḳurb ıtlâḳ olunur. Hâḳıḳat-i maḳâm-ı kâbe ḳavseyn murâd olunur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘lün]

Beyt Ḳurbdur tâ‘ât-ı Hâḳḳ’a istiṭâ‘atle kıyâm

Ḳâbe ḳavseyn oldu ol ḳurba ḥâḳıḳatde maḳâm

el-Bu‘d Muḥâlefâta kıyâmdan ‘ibâretdir. Gâh olur ki bu‘d senden olur ve ihtilâf-ı aḥvâl ile muḥtelif olur ḳarâ‘in-i aḥvâl murâd olunan şey’e delâlet ider. Ḳurb da bunun mişillidür mülâḥaza buyurula.⁸³²

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘lün]

Beyt Bu‘ddur kâr-ı ḥilâfa ḳâ‘im olmak muḥtelif

Nice aḥvâlâta medlûl ḳarâ‘in mu‘telif

el-Hâḳıḳa Âşâr u evşâfını senden selbden ‘ibâretdir. Şöyle selb eyleyesin ki anıñ evşâfı sende [10a] seniñle saña fâ‘il evşâfdır sen degilsin. *Mâ min dâbbetin illâ hüve âḥizün bi-nâşiyetihâ inne rabbî ‘alâ şırâṭin müstaḳîm.*⁸³³

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘lün]

Beyt Selb-i evşâfıñ ḥâḳıḳatdir anıñdır fi‘l-i ḥâşş

Kendi evşâfıyla senden saña senle ihtişâş

en-Nefes Nâr-ı külhane-i dilde olan şerârı itfâ içün ḳalbe teslîṭ-ı ilâhî olan bir ravḥ u rayḥân-ı rûḥîden ‘ibâretdir.

⁸³¹ ML: kinâyetdür.

⁸³² ML: oluna.

⁸³³ “Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.” Hûd 11/56.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Ravh-ı muṭfî-i şerâr-ı kalb olmuşdur nefes
Sû-yi Hâk'dan kalbe teslîṭı muḳarrer oldu pes

el-Hâṭır Kalbe yâḥûd zamîre vârid olan ḥiṭâbâtıdan 'ibâretdir ki rabbânî ve melekî ve nefsî ve şeyṭânî olmaḳdan e'amm ve 'adem-i iḳâmetle meşrûṭ gâh olur ki min-gayri-ta'ammülin muṭlaḳâ vâride daḥi ḥâṭır tesmiye olunur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Zâmîr oldu ḥiṭâbât-ı ḳulûbuñ nâm u 'unvânı
Gerek raḥmânî vü nefsî ger dilî hems-i şeyṭânî

'Ayne'l-yakîn Keşf ü müşâhedeniñ meḡâr u mu'tâsı [10b] olan 'ilm-i yakînîden 'ibâretdir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Saña keşf-i şühûduñ ḥâşılı 'ayne'l-yakîn oldu
Ki bu 'duñ şûreti dûrî vü ma'nâsı yakîn oldu

Hâḳḳa'l-yakîn Meşhûddan murâd olunan şey'e ḥuşûl-i 'ilmîden 'ibâretdir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Ḥuşûl-i 'ilm-i meşhûdu dile ḥâḳḳa'l-yakîn oldu
Ki reng-i dil o bî-reng faşş-ı nûr-ı nigîn oldu

el-Vârid Bilâ-ta'ammül kalbe vârid olan ḥavâṭır-ı maḥmûdeden 'ibâretdir. Ba'za göre her esmâdan mücellâ-yı zât u şifât olan kalbe vâridât u lâyhâtıdan ta'bîr olunur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Ta'ammülsüz gelen maḥmûd ḥâṭır kalbe vâridir
O maḥrem-ḥâne-i cânâne esrâra mevâridir

eş-Şâhid Müşâhidiñ ḳalbinde müşâhedeniñ meḡâr u mu'tâsı olan eşerden 'ibâretdir. Şûret-i meşhûddan ḳalbiñ mazbûṭu olan ḥâḳḳat odur ki şâhiddir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Şühûduñ şûret-i meşhûdesi ḳalbiñde şâhiddir
Ki ol meşhûdu sâlik ḳalb-i şâfiñda müşâhiddir [11a]

en-Nefs Evşâf-ı 'abdden ma'lûm ve ma'lûl olan şeyden 'ibâretdir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Nefs eşyâ-yı ma' lûmât u ma' lûlâta ism oldu
Ki ola evşâf 'abdiñ muştalaḥdır böyle resm oldu

er-Rûḥ 'Ulûm-i ğaybiyyeden vech-i maḥşûş üzre ḳalbe ilkâ olunan ma' ârifden
'ibâretidir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt 'Ulûm-i ğayb kim bir vechile ḳalbe ola ilkâ
Aña rûḥ oldu ism-i ḥâşş itme iştibâh aşlâ

es-Sırr Sırr-ı 'ulûma ıtlâḳ olunur. Ammâ ḥaḳîḳat-i 'ilmde sırr-ı 'ilm, ma' rifet-i
murâdullâhda sırr-ı ḥâl, işâratdan münfehim olan umûrda sırr-ı ḥaḳîḳat tesmiye olunur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe'ûlün]

Beyt 'Ulûmuñ sırrıdır sırrıñ me' âli
Murâdullâhda 'irfân sırr-ı ḥâlî

el-Veleh Ḳalb-i sâlikde ifrât-ı vecdden 'ibâretidir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe'ûlün]

Beyt Veleh ifrât-ı vecd-i sâlik oldu
Düşüb deryâ-yı vecde hâlik oldu

el-Vakfe İki maḳâmıñ meyanında olan vuḳûfdan 'ibâret [11b] olur ki sâ' irin
ilallâhda ḥâl-i seyrlerinde 'ârız olur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Vuḳûfa dinilür vakfe maḳâmınıñ meyanında
Ḥabs ta' bîr olunur hem daḥi aşḥâbı yanında

el-Fetre Nâr-ı bidâyetin⁸³⁴ ḥumûzundan ta' bîr olunur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Ḥumûzundan kinâye fetre nîrân-ı bidâyâtın
Bu ma' nî mebde' idir ḥâl-i erbâb-ı nihâyâtın

et-Tecdid Ḳalb u sırdan imâta-i kevn u sivâdan 'ibâretidir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

⁸³⁴ ML ve DT nüshalarında ناریداتیک şeklinde yazılmıştır.

Beyt İmâta kalb u sırdan mâsivâyı oldu çün tecrîd
Sivâyı mahv idüb dilden çıkarmaktır hemân tefrîd

et-Tefrîd Seniñ Hâk ile vuķūfuñdan ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Vuķūfuñ Hâk ile ey sâlik-i Hâk oldu çün tefrîd
Sivâyı hâne-i dilden çıkarursañ olur tecrîd

el-Laṭīfe Her işâre-i daķīkatü’l-ma‘nâ celîletü’l-feḥvâdan ‘ibâretdir ki feyfâ-yı fehme lâyh olub kabâ-yı ta‘bîre güncîde olmaz. Gâh olur ki nefs-i nâtıkaya laṭīfe ıtlâk olunur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Laṭīfe her işârât-ı⁸³⁵ daķīkîñ oldu ‘unvânı
Daḥi ba‘zîñ yanında nefs-i pâk-i nev‘-i insânî [12a]

el-‘İlle Hâk’ıñ ‘abde tenbîhinden ‘ibâretdir sebep ile olsun olmasun. Erbâb-ı keşf u şühûda bu çok vâķi‘ olur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Hâk’ıñ tenbîhi ‘abde nezd-i ehl-i keşf ‘illetdir
Bu hâlet ekşeriyâ vaşf-ı erbâb-ı riyâzetdir

er-Riyâze Sâ‘ir ilallâhıñ ṭab-‘ı nefsdan ḥurûcundan ‘ibâretdir ki buña edeb-i nefs dirler. Ve taşḥîḥ-i murâd olursa riyâzet-i ṭaleb tesmiye olunur. Muḥaşşalu’l-kelâm tehzîb-i aḥlâk-ı nefsiyyeden ‘ibâret olur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Riyâzet eylemekdir nefsi tehzîb
İder dergâh-ı Hâk’a ‘abdi takrîb

el-Mücâhede Nefsi meşâķķ-ı bedeniyye ile muḥâlefât-ı hevâ’iyyeden men‘den ‘ibâretdir ki devâma maķrûn ola. Devâm olmazsa mücâhede ıtlâk olunmaz.⁸³⁶

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Mücâhid men‘ide nefsin hevâdan

⁸³⁵ DT: işârâtıñ.

⁸³⁶ DT: olunur.

Kese ümniyyesin bûy-i sivâdan

el-Faşl Maḥbûbdan ümmîddâr⁸³⁷ olduĖuñ merâmın [12b] fevtinden ‘ibâretdir. Ammâ ‘inde’l-muḥakkıkın senin andan anın senden temeyyüzünden kinâyedir. Hâl-i ittiḥâd taḥşîlinden sonra ola.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Faşl fevt ola ümmîdin olan maḥbûb-i muṭlaqdan
Temeyyüzden ‘ibâretdir muḥaşşal ‘abd için Hâk’dan

ez-Zehâb Müşâhede-i maḥbûb ile her maḥsûsu his eylemekden dil-i sâlikde ḥâşıl olan Ėaybetden kinâye iderler.⁸³⁸

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Şühûd-i Hâk ile ḥâşıl olan Ėaybet zehâb oldu
Ki maḥsûsât-ı ‘âlem nâ’ime eşkâl-i ḥâb oldu

ez-Zamân Sultân dimekden ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Zamân sultân olur erbâb-ı ‘irfân ıstılâhında
Zamân zîrâ olur ıslâḥ sultânın şalâhında

ez-Zâcir Qalb-i sâlikde ve mü’minde olan râ‘î ki vâ‘ize-i Hâk ta‘bîr olunur andan ‘ibâretdir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Qalb-i sâlikde olan vâ‘ize dirler zâcir
Bunu fehîm eyle ki ma‘nâda degildir ḥâtîr

es-Saḥk Taḥte’l-ḳahr ve’l-celâl terkîb-i sâlikin [13a] zehâbından ‘ibâretdir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Sâlikin terkîbi zîr-i ḳahr-ı Hâk’da maḥḳ olur
‘Örf-i ehl-i Hâk’da ‘unvânı o maḥḳın saḥḳ olur

el-Maḥḳ ‘Ayn-ı Hâk’da senin fânî olmañdan ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

⁸³⁷ DT: ümmîdvâr.

⁸³⁸ ML, DT: ‘ibâretdür.

Beyt Fenâ-yı bendeniñ mahk oldu nâmı
Mahkdır mahv u nâbüdü tamâmı

es-Setr Her şey ki seni setr eyleye andan ‘ibâretidir. Ya ğitâ-i kevnîyye ya vukûf ma‘a’l-‘âdât ya vukûf ma‘a-netâyici’l-a‘mâl ma‘nâlarına ıtlâk olunur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Setr odur kim eyleye pûşîde bâtından seni
Setr ide ârâyış-i nûr-ı bevâtından seni

et-Tecellî Envâr-ı guyûbdan kılûba münkeşif olan şeyden ‘ibâretidir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Kılûba keşf olan envâr-ı gaybî kim tecellîdir
Esâsı mâsivâdan hâne-i kalbi taḥallîdir

et-Taḥallî Seni cenâb-ı Hâk’dan her ne ki işğâl iderse andan i‘râz ve ihtiyâr-ı ḥalvetden ‘ibâretidir. [13b] Ḥalvet-der-encümen nice müşkil olduğu bundan ma‘lûm olur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Taḥallî cânib-i Hâk’dan ne kim eyler seni işğâl
Anı terk eyleyüb i‘râz idendir muḥayyilü’l-bâl

el-Muḥâḍara Nûr-i burhân ile ḥuzûr-i kalbden ‘ibâretidir. Muḥakkıkîn mezheblerinde muḥâḍara-i esmâ ta‘bîr olunur ki ḥakâyıkā anıñla tenbîh ḥâşıl ve kendi kaşdı ile sâlik merâmına vâşıl olur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Ḥuzûra bâ‘iş olsa nûr-i îkân
Aña dîrler mükâşif ehl-i ‘irfân

el-Mükâşefe Taḥkîk-i fehm-i emânet ma‘nâsına ıtlâk olunur. Ba‘za göre izdiyâd-ı ḥâl ve taḥkîk-i işârât ma‘nâlarına daḥi ıtlâk olunagelmıştır.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Fehm-i taḥkîk-i emânete bu lafz ıtlâk olur
İzdiyâd-ı ḥâl-i sâlik hem buña ilḥâk olur

el-Müşâhede Delâ‘il-i tevḥîdiyye ile ru‘yet-i eşyâdan ta‘bîr olunur. Ve daḥi eşyâda ru‘yet Hâk’dan [14a] ve daḥi min-gayri-şekk ma‘nâ-yı ḥakka’l-yakînden kinâye

iderler.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Nûr-i tevḥîd ile ru'yet olsa eşyâda Ḥaḳḳ'ı
Ol vâḳt dirler müşâhid rûy-i zât-ı muṭlâḳı

el-Muḥâdeşe 'Âlem-i mülk ü şehâdetden Mûsâ 'aleyhisselâma zebân-ı şecerden
olan nidâ gibi 'ârifîne ḥitâb-ı Ḥaḳ' dan 'ibâretdir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Nidâ-i Ḥaḳ ki oldu 'ârif mülk ü şehâdetden
Muḥâdis Ḥaḳḳ u 'ârifdir muḥâlif oldu 'âdetden

el-Müsâmere 'Âvâlim-i esrâr u gıyûbdan 'ârifîne olan ḥitâb-ı 'izzetden
'ibâretdir. Nitekim *nezele bihi 'r-rûḥu 'l-emîn 'alâ ḳalbik*⁸³⁹ medlûlünden müstefâd olur.

[Vezin bulunamadı.]

Beyt Sâmir 'âlem-i esrârdan Ḥaḳ' dır degil dîger
Nüzûl-i rûḥ kim olmuş Nebiyy-i ekreme ekşer

el-Levâyıḥ Ol esrâr-ı zâhiredir kim mü'minîne lâyıḥ olur. Ba'za göre ol envâr-ı
zâtıyyeden 'ibâretdir kim andan cevâriḥ ḥişşemend olmayub başâr-ı başîrete lâyıḥ ola.
[14b]

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Ol esrâr-ı zevâhir kim anıñ ismi levâyıḥdır
Başîretdir o nûruñ ḥişşemendi aña lâyıḥdır

eṭ-Ṭavâli 'Ḳulûb-i ehl-i ma'ârif tûlû' iden ol envâr-ı tevḥîdiyye-i maḥzâdır ki
anıñla sâ'ir envâr maḥv u muẓmaḥil olur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Ṭavâli' oldu çün envâr-ı rabbâniyye-i tevḥîd
İder envâr-ı dîgerden kulûb-i sâliki tecrîd

el-Levâmi 'Ḳalbde şâbit ve metîn olan envâr-ı tecellîden 'ibâretdir ki ṭavâli'a
ḳarîbdir.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

⁸³⁹ "Onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine indirmiştir." eş-Şuarâ 26/193-194.

Beyt Levâmi‘ oldu envâr-ı tecellî kalb-i ‘ârifde
Hemân envâr-ı tevhîdiyyedir nezd-i ma‘ârifde

el-Bevâriķ Kalb-i sâlike ‘alâ-sebîli’l-veleh cânib-i gaybdan vârid olan şeydir ki vürûdu füc’eten ve bedâheten olub ya mûcib-i feraķ ya mukteżî-i teraķ ola.⁸⁴⁰

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Bevâriķ füc’eten kalbe gelendir sû-yi gaybîden
İde icâb kabẓ u başı ilhâm-ı guyûbîden [15a]

el-Hücûm Kuvvet-i vaktile taşannu‘dan ‘ârî kalbe vârid olan şeydir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Hücûm oldu taşannu‘suz o şey kim kalbe vâriddir
Anıñ bir şartı ‘örf-i kavimde vakt-i müsâ‘iddir

et-Telvîn ‘Abdiñ aḥvâl-i ‘ubûdiyyette tenakḳulünden ‘ibâretidir. Bu ise ‘inde’l-ekşer maḳâm-ı nâķışındır. Ammâ muḥaḳḳıķîñ-i erbâb-ı tevḥîde göre bi-ḥuṣûṣihî tufeyl-i lemḥa-i ‘inâyeti olduğum Ḥazret-i Şeyḥ Muḥyiddîn İbnü’l-‘Arabî⁸⁴¹ raḍiyallâhu ‘anh ḥazretlerine göre ekmel-i maḳâmât ‘add olunmuştur. ‘Abdiñ maḳâm-ı telvînde ḥâli *külle yevmin hüve fî şe’n*⁸⁴² ḥâlidir deyu taşrîḥ buyururlar. Bu ne ‘inâyetdir. Ḳaddesallâhu esrârahû ve efâza⁸⁴³ ‘aleynâ min envâri berekâtihî fî külli taḥvîlâtihî ve tenakḳulâtihî. Âmîn. Âmîn.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Tenakḳul olsa ḥâl-i bendede dirler aña telvîn
Bunu a‘lâ-yı rütbe ‘add ider Sulṭân-ı Muḥyiddîn

et-Temkîn Yine Ḥazret-i Muḥyiddîn raḍiyallâhu ‘anh mezhebinde telvînde temkînden ‘ibâretidir. Ba‘za göre ḥâl-i [15b] ehl-i vuṣûl ta‘biriyle⁸⁴⁴ mu‘abberdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Şübût olsa eger telvînde sen bil anı temkîn
Bu ma‘nâyı bu gûne eyledi taḥķîķ Muḥyiddîn

⁸⁴⁰ DT: +teraķ ğam ma‘nâsıdır. Bu ifade AE nüshasında varak kenarı notudur.

⁸⁴¹ DT: İbn ‘Arabî.

⁸⁴² “O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.” er-Rahmân 55/29.

⁸⁴³ ML: efâzahû.

⁸⁴⁴ DT: ehl-i vuzû ta‘bîr.

er-Rağbe Şevâbda olursa rağbet-i nefis, haqîkatde olursa rağbet-i kalb, Hâk'da olursa rağbet-i sırr ta'bir olunur. Bu aksam üzere olub ta'rîf-i mahşûş vaz' olunmamıştır.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Nefisde kalb u sırda meyl-i küllî rağbet olmuştur
Bu meylîñ aşlı meyl-i âfitâb-ı vahdet olmuştur

er-Rehbe Tahkîk-i va'id için rehbet-i zâhir, takallüb-i 'ilm için rehbet-i bâtın, emr-i sebak için rehbet-i tahkîk ta'bir olunur. Ta'rîf-i mahşûş vaz' olunmamıştır.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Va'id ü 'ilm ü sebak⁸⁴⁵ için tahakkuk rehbet olmuştur
Bu rehbet fi'l-aşl âşâr-i nûr-i şavvet olmuştur

el-Mekr Muhâlefât ile irdâf-ı ni'am u istikmâl ve sû'-i âdâb ile ibkâ-i hâl ve izhâr-ı âyât u kerâmât [16a] u ahvâlden 'ibâret olur.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Mokr sû'-i edeble eylemekdir ni'meti irdâf
Kerâmât ola ol 'abd-i şakîye dembedem evşâf

el-İşlâm Bir na't-i veleh ü hayretdir ki kalbe vârid olub taht-ı saltanatında müstekin ola.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Veleh kim kalbe vârid işlâm oldu haqîkatde
Anıñ bülh⁸⁴⁶ ü tahayyür ismidir vaz'-ı şerî'atde

el-Ğurbe Taleb-i maşşûd-ı aşlî için müfârakât-ı vatandaş 'ibâret ve dahî dehşet-i ma'rifetden ğurbet-i Hâk ve ta'avvüd-i haqîkatden ğurbet-i hâl tesmiye olunagelmıştır.

[Vezin bulunamadı.]

Beyt Dehşet-i ma'rifet-i Hâk'a dinildi ğurbet
Sebeb olduğu gibi hicret dâra vuşlat

el-Himme Tecrîd-i kalb ma'nâsına ve şıdk-ı mürîde ve şafâ-i ilhâm ile cem'-i himmete ıtlâk olunagelmıştır.

⁸⁴⁵ ML, DT: Va'ide 'ilm-i sebak.

⁸⁴⁶ AE ve DT nüshaları varak kenarı notu: Bülh ya'nî hayret ü humk.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Dinür tecrîd-i kalbe şıdķ-ı 'azme dâ'imâ himmet
Mürîdîñ kendüsinden olsa cem'e 'azm ile niyyet [16b]

el-Ġayre Ta'addî-i ħudûd olan maĥalde ve kitmân-ı esrârda ġayret-i Ĥaķ ta'bîr olunur. Mâ-ĥaşal ġayret-i Ĥaķ şıfat-ı evliyâ'ullâhdır ki anlar zanâ'inullâh⁸⁴⁷ ve zanâ'in-⁸⁴⁸ esrârdır.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt Ta'addî-i ħudûd-i Ĥaķ'da kitmân-ı serâ'irde
Dinildi ġayret-i Ĥaķ vaşf-ı ĥâşşâna zamâ'irde

el-Ĥürriyye 'Abd 'ubudiyyetini Allâh için ikâmetden 'ibâretidir. Öyle olan 'abde ĥürr-i mâsivallâh ta'bîr olunur.

[mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün]

Beyt 'Ubûdiyyet ki ola maĥz-ı Ĥudâ'ya oldu ĥürriyyet
Olursa böyle lâyıķdır keremkâre 'ubûdiyyet

el-Mütâla'a 'Ârifîn-i esrâra evvelen⁸⁴⁹ ve bi'z-zât vârid olan tevķî'ât-i ilâhiyyeden 'ibâretidir ki merci'i ĥavâdişât-ı kevniiyye olan umûrda su'âlden nâşî olur.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt 'Ârif-i esrâra Ĥaķ'dan ol ki tevķî'ât olur
'Ârif olursa mütâli' merci'-i âyât olur [17a]

el-Fütûĥ Zâhirde fütûĥ-i 'ibâdet, bâtında fütûĥ-i ĥalâvet ve fütûĥ-i mükâşefe ma'nâlarına ıtlâķ olunur.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Feth-i zâhir feth-i bâtın feth-i keşfidir fütûĥ
Zâhir u bâtında envâr-ı Ĥaķ eyleser sünûĥ

el-Vaşl İdrâk-i ġâ'ibe ıtlâķ olunur.

[fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün]

Beyt Vaşldır idrâk-i ġâ'ib tâlîbe

⁸⁴⁷ ML, DT: ĥanâyinullâh. ML varak kenarı notu: ĥanâyin bi-ma'nâ buĥl. DT varak kenarı notu: ĥanâyinullâh ya'nî buĥl ma'nâsına. AE varak kenarı notu: zanâyin ya'nî buĥl ma'nâsına.

⁸⁴⁸ ML, DT: ġanâyin-i.

⁸⁴⁹ ML, DT: olan.

Dil olur müştâk vaşl-ı gâ'ibe

el-İsm Esmâ'-i ilâhiyyeden vaqt ü zamânda hâl-i 'abde ne şey hâkim ise andan isim ta'bîr olunur.

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Beyt Sâlik ol esmâya kim rûz ü şebân dâ'im ola
İsm dirler aña hâl-i bendeye hâkim ola

er-Resm Ezel-i âzâlde cârî olan şey'in ebedde cereyânından 'ibâretidir.

[mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün]

Beyt Ezelde mâcerâ-yı resm olur itse ebed icrâ
Budur maqşad⁸⁵⁰ dinilse vech-i Hâk' da evvel u uhrâ

ez-Zevâ'id Gayb-ı yakîn ile ziyâdât-ı îmâniyyeden kinâye olur.

[mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün]

Beyt Ziyâdât-ı yakîn u gayb-ı îmânî zevâ'id dir
O envâr-ı tecellî-yi yakînî şıdka 'â'id dir [17b]

el-Hızır Bunuñla başdan kinâye buyururlar.

[mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün]

Beyt Hızır baş-ı tecellî-i cemâl-i nûr-ı ma'nâdır
Bunuñ taḥkîki tafşil istemez icmâl-i ma'nâdır

el-İlyâs Bunuñla kabzdan kinâye buyururlar.

[mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün]

Beyt Dinür kabz-ı tecellî-yi celâl-i ḥazrete İlyâs
Hızır baş-ı tecellîdir ki itme bunda hiç ilbâs

el-Ġavṣ Bi-'aynihî vâḥidu'z-zamâna ıtlâk olunur ki ġavṣiyyetine ilticâ oluna.

[fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün]

Beyt Ġavṣ kim ferd-i zamândır ġayra olmaz ilticâ
Ma'ni-i ġavṣiyyet itmiş anı ḥalka mültecâ

el-Vâkı'a 'Avâlim-i bâṭniyyeden gerek ḥıtab ve gerek mişâl ne tarîkle olursa

⁸⁵⁰ DT: maqşûd.

vâridât-ı albiyyeden ‘ibâretdir.

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün]

Beyt Hıtab olsun mişâl olsun ne şey kim albe vâriddir
Odur vâı ulûb-ı ehl-i feyz aña mevâriddir

el-‘Anâ Ol hebâdır kim H sübhanehû ve te‘âlâ âhâd-ı ‘âleme anı feth
ılmışdır.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt [18a] Mâye-i feth oldu ecsâd-ı cihâna ol hebâ
Aña ‘anâ didiler erbâb-ı feth u incilâ

el-Verâ Nefs-i külliyyedir ki aña levh-i mafûz daı dirler. Zûlmet-i hebâ vü
cism aña mün‘akise olduu cihetden zümürürde-i azrâ daı tesmiye olunur.

Beyt Hebetat ileyke mine‘l-maalli‘l-erfa‘i
Verâ‘i zâte te‘azzüzin ve temenna‘i⁸⁵¹

bundan me‘hûz olur.⁸⁵²

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün]

Beyt ‘Alemdir nefis-i külliyyeye verâ
Daı zümürürde-i şâf-ı azrâ

el-‘Uâb ‘İlimden kinâyedir, ‘al-ı evvel ta‘bîr olunur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt ‘İlm olan ‘al-ı nuustîne ‘uâb oldu ‘alem
‘Aıldan nice irâde eyledilerse alem

el-urâb⁸⁵³ Cism-i küllîden kinâye iderler.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Cism-i küllîye dinür ‘örf-i muaıda urâb⁸⁵⁴
Nefs-i küllîye muâbildir budur ‘ayn-ı şavâb

⁸⁵¹ DT varak kenarı notu: Bu şi‘ir İbn Sînâ’nın Rûiyye’sinin mala‘ıdır ki yigirmi sekiz beyitdür.

⁸⁵² ML, DT: me‘hûzdur.

⁸⁵³ ML, DT: el-‘Azâb.

⁸⁵⁴ ML, DT: ‘azâb.

eş-Şecere İnsân-ı kâminden ‘ibâretidir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Şecer ‘örf-i muḥakkıḳda hemân insân-ı kamildir
Anıñ her lîne⁸⁵⁵ vü berg ü beri âfâḳa şâmildir [18b]

es-Simsime Ta‘bîre güncân olmayan esrâr-ı ma‘ârifden ta‘bîr olunur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Ḥarfe güncân olmayan esrâra dirler simsime
Şâhib-i zevḳ u ma‘ârifde budur ekşer sime⁸⁵⁶

ed-Dürretü’l-beyzâ ‘Aḳl-ı evvelden kinâyedir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt ‘Aḳl-ı evvel ‘ayn-ı ‘ilm u dürre-i beyzâ imiş
Geh ‘uḳâb u geh ḳalem geh nûr-i gevher-zâ imiş

ez-Zümürürde Nefs-i küllîden⁸⁵⁷ ‘ibâretidir nitekim aña işâret mürûr itmiş idi.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Zümürürd nefs-i küllîye ‘alemdir
Ki ‘aḳl-ı evvelin nâmı ḳalemdir

es-Sebhâ Nebe’den kinâye ya‘ni nebe’-i Ḥaḳ ve ihbârât-ı gaybiyye kim vardır andan ta‘bîr olunur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Nebe’de sebhâdır ta‘bîr-i erbâb-ı tecellîyyât
Ki sebhâ oldu inbâ’ât tesbîḥ-i Ḥaḳḳ’a âlât

el-Ḥarf Luḡatdan kinâye ya‘nî Ḥaḳḳ’ın dil-i müşâhide ḥiṭâbâtında melbûs ten-i ma‘ânî-i ilhâmı olan ‘ibârâtdan ibâretidir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt [19a] Ḥiṭâbât-ı ilâhîde olan ḥarf u ‘ibârâta
‘İlm-i ḥarf oldu im‘ân it ḥurûf-i müste‘ârâta

⁸⁵⁵ AE, DT, ML nüshaları varak kenarı notu: Lîne, budak.

⁸⁵⁶ AE nüshası varak kenarı notu: Sime, ‘âdet.

⁸⁵⁷ ML, DT: külliyyeden.

es-Sekîne Tenezzülât-ı guyûşda maḥşûl-i vicdânın⁸⁵⁸ olan tuma'nîneden
'ibâretdir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Sekîne gayṣ-i inzâlinde iṭmînân-ı kalbîdir
Ki ḥaṣyet ol tuma'nînetde vaṣf-ı şırf-ı selbîdir

et-Tedennî Mi'râc-ı muḳarrebînden 'ibâret olur.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt O kim mi'râc-ı ehl-i ḳurba dîrler ol tedennîdir
'Urûc-i rûḥ-ı 'ulvî 'âlem-i ḳurba taḥallîdir⁸⁵⁹

et-Tedellî Ol mi'râc-ı ehl-i ḳurb kim aña tedennî ta'bîr olunmuşdu. Nüzûlünden
tedellî ile ta'bîr iderler. Gâh olur ki 'inde't-tedennî nüzûl-i Ḥaḳ'dan 'ibâretdir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Nüzûl-i evc-i ḳurb-i Ḥaḳ ḥaḳîḳatde tedellîdir
O ḳurbuñ nâ'îli evc-i tecellî sırr-ı taḥallîdir

et-Teraḳḳî Ahvâl u maḳamât u ma'ârifde tenaḳḳulden 'ibâretdir. Bunda olan sırr-
ı ḥafiyi fehmi eyle.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Teraḳḳî her maḳamât u ma'ârifde tenaḳḳuldür
Bu 'âlî rütbeyi ḳann eyleme cânâ tenezzüldür [19b]

et-Telaḳḳî Cânib-i Ḥaḳ'dan saña vârid olan esrâr-ı vâridi⁸⁶⁰ aḥz ü ḳabûlünden
'ibâretdir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Ḳabûlün vâridâtı cânib-i Ḥaḳ'dan telaḳḳîdir
Anı ketm eylemek aḡyârdan 'ayn-ı tevaḳḳîdir⁸⁶¹

et-Tevellî Seniñ Ḥaḳ'dan saña rücû'undan 'ibâretdir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

⁸⁵⁸ ML, DT: vech anıñ.

⁸⁵⁹ AE nüshası varak kenarı notu: bi'l-ḥâ'i'l-mu'ceme.

⁸⁶⁰ DT: -vâridi. AE: اسراردي.

⁸⁶¹ ML: teraḳḳîdür.

Beyt Seniñ Hâk'dan saña 'ayn-ı rücû' uñ kim tevellîdir
Şafânıñ nisbetidir sende atvâr-ı tecellîdir

el-Havf Müste' nefde mekrûhdan hâzer olunan şeyden 'ibâretidir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Beyt Ne şey kim ola müste' nefde mekrûh
İderler havf andan haşyet-ebnûh⁸⁶²

er-Recâ 'Âcâlde tama'dan 'ibâretidir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Beyt Tama' âcâlde 'ayn-ı recâdır
O müddet tâmi'îne mürtecâdır

eş-Sa'k Tecellî-yi rabbânî huşûlünde fenâdan 'ibâretidir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Tecellî-yi ilâhîde olan sa'ka fenâ dirler
O sa'ka 'örfde maḥv-ı vücûd-i mâsivâ dirler

el-Halve Hâk ile muḥâdeşe-i esrâr-ı ilâhiyyeden 'ibâretidir ki [20a] şâ'ibe-i gayr-
ı vâḥid olmaya.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Hâk ile esrâr-ı Hâk'dır ḥalvet-i erbâb-ı zevk
Şihḥat-i ḥalvet olur gayr olmasa erbâb-ı zevk

el-Celve 'Abdiñ nu'ût-i ilâhiyye ile ḥalvet-i mevsûmeden ḥurûcundan 'ibâretidir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Ḥurûcuñ celvet oldu ḥalvet-i mevsûmeden cânâ
O celvet 'usûdetiñdir şoḥbet-i ma'lûmeden cânâ

el-Maḥda 'Efrâd-ı vâsılînden kutb-i zamânıñ tesettür eyleyecegi mevzi'den
'ibâretidir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün]

Beyt Maḥall-i sırr-ı kutb vakt-i maḥda'

⁸⁶² AE, ML, DT varak kenarı notu: haşyet-ebnûh vaşf-ı terkibîdür.

Mekân-ı keşf-i gavş kevn-i maṭla‘

el-Ḥicâb Her şey ki maṭlûbuñu seniñ ‘aynından setr eyleye aña hicâb ta‘bîr olunur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Seniñ maṭlûbuñu setr eyleyen senden hicâb oldu
O maṭlûbuñ seniñ setr olmada senden niķâb oldu

en-Nevâle Efrâda hâş olan hil‘at-i dergâh olur ki hila‘-ı muṭlaqadan ta‘bîr olunur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Nevâle hil‘at-i maḥşûs-ı efrâd
Taḥaşşus-mâye-i teşrîf-i imdâd [20b]

el-Ceres Kahrından bir nev‘e hâlet ile icmâl-i ḥiṭâbdan kinâyedir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Ceres bir nev‘e kahr ile ḥiṭâbı eylemek icmâl
Olur erbâb-ı hâlin ıstılâhı ey şeh-i abdâl

el-İttiḥâd İki zâtın zât-ı vâhîde olmasından ‘ibâretidir. Bu i‘dâdda taḥaḥḩuk iden ahvâlden bir ḥaldir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt İttiḥâd iki ‘aded bir olmadır bu ḥaldir
Fi‘l-ḥaḩîķa ittiḥâd olmak muḥâl ḥaldir

el-Ḳalem ‘İlm-i tafşîlden ‘ibâretidir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt ‘İlm-i tafşîliye maḥşûs oldu ıtlâķ-ı ḩalem
Aña icmâlen nuḩustîn-i ta‘ayyündür ‘alem

el-Enâ‘iyye Seniñ ‘Arabîde ene, Fârisîde men, Türkîde ben ta‘bîr ittigiñden ‘ibâretidir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Enâ‘iyyet seniñ ben didigiñden oldu bir ta‘bîr
Bu gûne eylemişdir Ḥazret-i Ḥâtim anı tefsîr

en-Nûn ‘İlm-i icmâlîden ‘kinâye olur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt ‘İlm-i icmâlîye ‘örfen ehl-i Hakk-ı zû-şu’ûn
Nûn dirler fehm ma‘an eyle ey şâhib-fünûn [21a]

el-Hüviyye ‘Âlem-i gaybda min-hayşü’l-butûn hakîkat-i muṭlaḳadan ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Hüviyyet ‘âlem-i gayb i‘tibâriyle hakîkatdir
Hakîkat ‘âmm olunca veche-i hâşş-ı hüviyyetdir

el-Levh Hadd-i ma‘lûme dek mü‘eccel olan tedvîn u taṣṭîrîñ maḥallinden
kinâyedir.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Levhdir ol câ-yi taṣṭîr-i mü‘eccel bâ ecel
Andadır tedvîn u tafşîlât u ‘aḳd u zamm u ḥall

el-Âniye Ol hakîkatdir ki bi-ṭarîḳi’l-ifâzâ ola.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Ol hakîkat kim ifâz ile ola âniyedir
Ân feyiz âniyedir ol feyze eyn eyniyedir⁸⁶³

er-Ru‘ûne Ṭab‘ ile vuḳûfdan kinâye iderler.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Ru‘ûnetdir vuḳûf-i ṭab‘ geç zâhid ru‘ûnetden
Ru‘ûnet⁸⁶⁴ tab‘a ḥâşıldır ṭabî‘atde ḥuṣûnetden

Îlâhiyye Her ism-i ilâhîdir ki beşere muzâf ola.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Îlâhiyye esâmî-i ilâhîdir ki zühhâde
Muzâf olsa irer bâlâ-yı is‘âf u imdâde [21b]

el-Hatm Kulûb-i ‘ârifîn üzere ‘âlâmet-i Hakk’dan ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

⁸⁶³ ML, DT: âniyedür.

⁸⁶⁴ ML: ru‘ûnuñ.

Beyt Kûlûb-i ‘ârifin üzre hâtem Hâk’ dan ‘alâmetdir
Bu ma‘nâ üzre hâtmîñ ıstılâhîsi kerâmetdir

et-Tab ‘Hâk’ da her şahş sebķ-i ‘ilmden ‘ibâret olur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Tab‘dır muştalaḥ her şahş sebķ-i ‘ilm-i yezdânî
Bunu fehm eyler ol kim muntabi‘dir fehm-i iz‘ânı

el-Âliyye Her ism-i ilâhîdir ki bir melege ya bir rûḥânîye muzâf ola. Yâhin ya yûhin ve emşâlühâ gibi.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Muzâf olsa eger bir rûḥa ger bir ism-i rûḥânî
Aña âliyye dirler kim odur âlât-ı ferdânî

el-Menaşşâ Mecle‘l-a‘râsdır kim tecellîyyât-ı rûḥâniyyeden ‘ibâretedir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Menaşşâ oldu cânâ çün tecellîyyât-ı rûḥânî
Ne gûne olsa meclâsı olur meclâ-yı rahmânî

es-Sivâ Ğayr ma‘nâsınadır.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Sivâdır ğayr gûyâ muştalaḥ ‘aynı bu ma‘nâda
Velâkin ıstılâḥa i‘tirâz olmaz bu meclâda [22a]

el-Cesed Her rûḥdur ki bir cism-i nûrî ya nârîde zuhûr eyleye andan cesed ta‘bîr olunur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Cesed ol rûḥdur cism-i nûrîde ola zâhir
Ya nârîde ola çeşm-i şühûda dembedem bâhir

en-Nûr Her vârid-i ilâhîdir ki kalbden⁸⁶⁵ kevn ü kiyânı tîrd eyleye.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt O vârid nûrdur kim ider dilden kiyânı tîrd

⁸⁶⁵ ML: –kalbden.

Gider ol ecnebî hâtır gelür ol nûr-ı dest-âverd⁸⁶⁶

ez-Zulme ‘İlm bi’z-zâtın ‘ilmine ıtlâk olunur ki anın inkişâfı zâtıdan gayrıya olmak mutaşavver degildir.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Zülmet ıtlâk itdiler çün ‘alem⁸⁶⁷ ‘ilm-i zât için
Bunun olmaz inkişâfı mâsivâ-yı zât için

ez-Zıyâ ‘Ayn-ı Hâk ile ru’yet-i ağıyardan ‘ibâretidir.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Ru’yet-i ağıyarı Hâk’la görmege dirler zıyâ
Ehl-i Hâk’ın ıstılâhı böyledir ey muhtedâ

ez-Zıll Hâf-i hicâbda vücûd-i râhatdan ‘ibâretidir.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Zıll odur kim râhatın vîcdânıdır hâfu’l-hicâb
Râhat-ı mevcûdesinden itmiş ola ihticâb [22b]

el-Kısr ‘Ayn-ı muhâkıkıka mütecellî olan umûrdan nâşî tareyân iden fesâdı şâ’in olan ahvâlden kinâyedir.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Kısr odur ‘ayn-ı muhâkıkıktan fesâdı ref‘ ide
Şâ’in-i ahvâl olub keşf-i zuhûru ref‘ ide

el-Lübb Kevn ü kiyâna müte‘allıka olan ‘ulûmdur ki aña kulûbuñ ıttılâ’ından zınnet olunur.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Lübb odur kim ıttılâ’-ı kalbden maẓnûn⁸⁶⁸ ola⁸⁶⁹
‘Add ola esrârdan mektûm ola meknûn ola

Lübbü’l-lübb Mâdde-i nûr-i ilâhî deyu ta‘bîr buyurmuşlardır. Bu hâkîr ‘aynını

⁸⁶⁶ AE varak kenarı notu: dest-âverd hediyye. Bu not ML nüshasında “bi-ma’ nâ hediyye”, DT nüshasında “hediyye” şeklindedir.

⁸⁶⁷ ML: ‘ilme.

⁸⁶⁸ ML, DT: mefnûn.

⁸⁶⁹ AE varak kenarı notu: maẓnûn mine’z-zan.

mütercim olub nice esrâr u ta‘bîrât-ı sihr-i âsâr-ı Hâzret-i Hâtmü’l-verâse kâddesallâhu te‘âlâ esrârahûya kendi rûhâniyyetlerinden istimdâd ile ‘uşûr hâşıl olmuştur. Velâkin maḳâm-ı tercümânî tefsîr u tafşîlden mümtâz olmaḡla ṭayy-i ‘inân-ı beyân kılındı.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Mâdde-i nûr-ı⁸⁷⁰ ilâhiye dimişler lübb-i lübb
Münkeşif olur bu lübb keşf olsa elbetde ḡucub [23a]

el-‘Umûm Şıfâtıda iştirâk vâkı‘ olan şeyden ‘ibâretdir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Şıfâtın iştirâkı olduḡu şey kim ‘umûm oldu
Bu emr-i işılâhî ‘örf-i ḡavm üzre rûsûm oldu

el-Huşuş Her şey’in aḡadiyyetinden bunuḡla ta‘bîr olunur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün]

Beyt Hûşûş oldu cihât-ı vaḡdet-i ‘ayn
Ki virmez nisbet-i keşret aḡa şeyn⁸⁷¹

el-İşâre Hûzûr-ı ḡayr ile ḡâh ma‘iyyet-i ḡurbdan ḡâh ma‘iyyet-i bu‘ddan olmaḡla ta‘rîf-i maḡşûş vaḡ‘ olunmayub taḡsîmî ile iktifâ iderler.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Hûzûr-ı ḡayr ile nezdîk u dûr⁸⁷² ma‘iyyetden
İşâretdir lisân-ı ḡavmde sû-yi hüviyyetden

el-Ġayb Hâḡḡ’ın senden setr eylediḡi şeydir ammâ andan deḡil senden ola.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Hâḡ’ın setr itdiḡi senden deḡil andan velî senden
Anın ‘örfisi ḡayb oldu ki pinhân oldu ol senden [23b]

‘Âlemü’l-emr Hâḡ’dan min-ḡayri-sebebin mevcûd olan şeydir. ḡâh ‘âlem-i melekûta daḡi itlâḡ olunur.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt ‘Âlem-i emr aḡa dirler bî-sebeb mevcûd ola

⁸⁷⁰ ML, DT: –nûr-ı.

⁸⁷¹ AE varak kenarı notu: şeyn ‘ayb ma‘nâsına.

⁸⁷² ML, DT: rû-yi.

Hem vücûd-i zıll-i hest-âşâr u nâ-mevcûd ola

‘Âlemü’l-halk ‘İnde’s-sebeb mevcûd ola ‘âlem-i şehâdete daği ıtlâk olunur.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt ‘Âlemü’l-halk aña dirler kim sebeb mevcûd ola

Nezd-i vicdân-ı sebeb mevcûd u hem mefkûd ola

el-‘Ârif ve’l-ma’rife O kimsedir ki kendi rabbisini müşâhede eyleyüb ahvâli zâhir ola, ma’rifeti kendi hâli ola.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt ‘Ârif u ma’rifet oldur ki ola anda şühûd

Ma’rifet hâli ola bir ola çeşminde vücûd

‘Âlim ve ‘ilm Ol kimesnedir ki Allah ulûhiyyetini aña müşâhede itdüre lâkin ol kimesnede hâl zuhûr eylemeye, ‘ilim hâli ve zâtı ola.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt ‘Âlim oldur ki ulûhiyyet ola meşhûdu

Hâl u zâtı aña ‘ilm ola görüb maşşûdu [24a]

el-Hağ Cânib-i Hağ’dan ‘abde vâcib olan hağkıñ kendi nefsi îcâb eyledigi şeyden ‘ibâret olur.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Sû-yi Hağ’dan ‘abde vâcib hağ olur

Zât-ı Hağ îcâb iden hem-hağ olur

el-Bâtl ‘Ademden kinâye olur.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Bâtl oldu sırr-ı mağz olan ‘adem

Hayr-ı mağz olur vücûd ey zû-ni ‘am⁸⁷³

el-Kevn Her emr-i vücûdîden kinâyedir.

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

Beyt Hestî-i mevhûmla her şey ki ola muttaşf

⁸⁷³ ML: zû’n-ni ‘am

Kevn odur oldu vücûduñ sâyesinden müktenif⁸⁷⁴

er-Ridâ Kesr-i râ ile şıfât-ı Hâk ile zuhûrdan ‘ibâretdir.

[mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün]

Beyt Zuhûra Hâk’ın evşâfıyla fehm ile ridâ dirler
O kevn-i zâhire bu hâletiyle mürtedâ dirler

ed-Dîn Eşyâda maḥall-i i ‘tidâlden ‘ibâret olur.

[mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün fe ‘ülün]

Beyt Maḥall-i i ‘tidâl eşyâda dîndir
Ki dîn-i Hâk ‘aceb vaz’-ı mübîndir [24b]

el-Kemâl Şıfâtıdan ve âşârından tenzîh u taḫdîsden ‘ibâret olur.

[mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün]

Beyt Kemâl-i muştalaḥ tenzîh-i âşâr-ı şıfâtîdir
Ki her tavr-ı ta’ayyünden münezzeh ‘ayn-ı zatîdir

el-Berzah ‘Âlem-i me’ânî vü ecsâm meyânında olan ‘âlem-i şühûddan ‘ibâretdir.

[mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün]

Beyt Meyân-ı cism u ma’nâ berzah oldu şebt olan ‘âlem
O sensin kim saña ‘örfen dinildi ‘âlem âdem

el-Ceberût Cenâb-ı Ebî Tâlib-i Mekkî ‘âlem-i ‘âzamete ıtlâk idüb ‘inde’l-ekşerîn
‘âlem-i evsaṭdan kinâyedir.

[fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün]

Beyt ‘Âzamet ‘âlemi oldu ceberût
Bunu taḥkîk yazar Kût-i Kulûb

el-Mülk ‘Âlem-i şehâdete, el-melekût ‘âlem-i gayba ıtlâk olunur.

[Vezin bulunamadı.]

Beyt Şehâdet-i mülk olur melekût aña gayb
Buña ehl-i tecellî eylemez reyb

Melikü’l-mülk Hâk celle şânühûdan ‘ibâretdir lâkin ‘abdiñ [25a] me’mûr olduḡu

⁸⁷⁴ ML: münkeşif. AE ve DT nüshaları varak kenarı notu: iktinâf, genciyye.

şeyde ki muktezî olan mucâzâtı hâlinde olmak i 'tibârıyla.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Melikü'l-mülk Hâk'dır lîk me'mûruñ mucâzâtı
Mukârandir buña gûyâ ki tavşîf itmedir zâtı

el-Muṭṭala ' Âlem-i kevne ' ayn-ı Hâk ile nazar itmekden 'ibâretidir.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Muṭṭala' kevne ider ' ayn-ı haḳîḳatle nazar
Merdüm-i çeşm-i başîret olur ol zâta başar

Hicâbu'l- 'izze ' Amâ' vü hayretten 'ibâretidir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Hicâb-ı 'izzeti bil kim ' amâ' vü hayret olmuşdur
Niseb ma'dûm o yerde zat-ı baht-ı vahdet olmuşdur

el-Mişl⁸⁷⁵ İnsâna ıtlâk olunur. Bu ol şûretidir ki anıñ üzerine meftûr olmuşdur.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Mişil insâna ' örf oldu o şûret üzre kim şâni'
Anı taşvîr idüb kıldı mişâl-i nüşha-i câmi'

el- 'Arş Müstevâ-yı esmâ-i muḳayyededen 'ibâretidir.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Müstevâ-yı esmâ muḳayyed olsa ism-i 'arşdır
Şanki ol esmâ maḥallidir ki gûyâ ferşdir [25b]

el-Kürsî Mevzî ' -i emr u nehyden kinâye olunur.

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Beyt Kürsî emr u nehy-i Hâḳḳ'ın mevzî'
Hâḳ olur ol emr u nehyiñ vâzî'

el-Ḳadem 'İlm-i Hâḳ'da ' abd için sâbit olan umûrdan 'ibâretidir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyt Umûr-i ' abd için eşyâ ki 'ilm-i Hâḳ'da sâbitdir

⁸⁷⁵ ML, DT: mişâl.

Qadendir ‘ilm-i Hâk’da şâbit olmuş şanma fâ’itdir

*el-İyd*⁸⁷⁶ Qalb-i müşâhide tecelliyyâtdan ‘â’id olan şeydir ki i‘âde-i a‘mâl ile hâşıl olur.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt İ‘âdât-ı ‘amelden her tecellî qalbe ‘â’iddir
Tecellî ‘â’id olmak ‘âdât-ı a‘mâle vâriddir

el-Hadd Seniñle Hâk meyânında olan faşıldan ‘ibâretidir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Seniñle Hâk meyânında faşıldır ıstılâhen hadd
Muqâbildir bu hadd ittiḥâda añla ey mûbed⁸⁷⁷

eş-Şıfat Ma‘nâ taleb eyleyen şeydir meşelâ ‘âlim gibi.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Şıfat ma‘nâ-yı mebnâdır velî zâtıyla kâ’imdir
Qıyâmı muqtezâ-yı zât olan fark ile kâ’imdir [26a]

en-Na‘t Nisbete tâlib olandan ‘ibâretidir meşelâ el-evvel gibi.

[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]

Beyt Luğat odur kim ıstılâhen tâlib-i nisbet ola
Evveliyyet gibi k’anda na‘t-ı kabliyyet ola

er-Ru‘ye Başar ile müşâhededen ‘ibâretidir ne maḥalde olursa başîret degil.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Başarla eynemâ-kânıñ şühûdu ru‘yet olmuşdur
Başîretle degil ‘ayn ile ebşariyyet olmuşdur

Kelimetü’l-ḥazre Kün ta‘bîridir.

[Vezin bulunamadı.]

Beyt Bu kün bir kelimedir kim ḥazret-i Hâk’dan şudûr eyler
Hemân ol ânda mevrûdu îcâda mürûr eyler

⁸⁷⁶ ML, DT: ‘âid.

⁸⁷⁷ AE nüshası varak kenarı notu: Murâd mevbez, mûbez est ki ‘âlim demek olur.

el-Lesen Âzân-ı ‘ârîfîn için ifşâh-ı ilâhî vâkı‘ olan şeyden ‘ibâretdir.

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün]

Beyt Ne şey kim kûşe-i ifşâh-ı ilâhîdir lesen oldu
Anıñ ‘örfisi bu ta‘bîr ile olmak hasen oldu

el-Hüviyye Ol gaybdır ki şühûdu şahîh olmaya.

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün]

Beyt O ma‘nâ kim şühûdu olmaya câ‘iz hüviyyetdir
Şühûdu gerçi güncân olmaz ammâ kim mühiyyetdir [26b]

el-Fehvâniyye Hâ ile olan fehvâ-yı kelâm ki ma‘nâ-yı kelâm ma‘nâsına degil belki fehv sehv ma‘nâsına ‘âlem-i mişâlde bi-‘tarîki‘l-mükâfehe ya‘nî bi-‘tarîki‘l-men‘ hîtâb-ı Hâk‘dan ‘ibâretdir. Fehvâniyye daî bu ma‘nâya şahîh olabilür. Lâkin nüshalarda hâ ile vâkı‘ olmuşdur.

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün]

Beyt Tekâfuh gûne taşvîri mişâlin
Olur hâricde ‘aynı ol hayâlin

es-Sevâ Hâk‘ıñ halkda halkıñ Hâk‘da butûnundan ‘ibâretdir. Ba‘za göre i‘tidâlât-ı erba‘a ki ma‘neviyye ve rûhâniyye ve mişâliyye ve hissiyyedir anları câmi‘ bir i‘tidâlden ‘ibâret olur.

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün]

Rubâ‘î Butûn-i Hâk‘ u halk olsa sevâdır
Daî halk ile Hâk‘ kim hem sevâdır
Eğer çâr i‘tidâli câmi‘ olsa
‘Adâlet i‘tidâlî-yi sevâdır

el-‘Ubûde Nefsini Rabbisi için müşâhede eyleyen kimesnedir. ‘Ubûde anıñ maqâmı olur. [27a]

[mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün]

Beyt ‘Ubûde nefsi⁸⁷⁸ itmek rabbe taşşîş
Maqâm olur aña ber-vech-i taşşîş

⁸⁷⁸ DT: nefsi.

el-İntibâh Hakk'ın 'abde 'alâ-tırîkı'l-'ināye⁸⁷⁹ zecrinden 'ibâretidir.

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Beyt 'Înâyetden eger zecr olsa 'abde
Olur melhûz anıñla 'ayn-ı bende

el-Yağaza Zecr olunduğda 'abdiñ zâtında zecrden bir tefhîm-i hüdâyîniñ vicdânından kinâye olur.

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Beyt 'Abdde zecre fehmiñ ola Hüdâ'dan
Gele yağaza bile bîdârî hevâdan

et-Taşavvuf Âdâb-ı şerî'at ile zâhiren ve bâtinen vukûfdur ki aña hulk-ı ilâhî dirler. Ba'za göre ityân-ı mekârim-i ahlâk ve sefsâfından kemâl-i ihtirâze⁸⁸⁰ vifâkdan kinâye iderler.⁸⁸¹

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Taşavvuf zâhir u bâtında şer'-i pâke uymağdır
Teninden kisvet-i hulk-ı zemîmi cümle şoymağdır

et-Tecellî Ahlâk-ı ilâhiyye ile ittîşâfdan 'ibâretidir. Lâkin Hâzret-i Sultânü'l-'Arifîn Şeyh-i Ekber Muhyiddîn el-'Arabî raḍiyallahu 'anhâzretlerine göre ahlâk-ı 'ubûdiyyet ile [27b] ittîşâfdan 'ibâretidir. Bu ma'nâ şahîḥ u eşaḥḥ ve eslem u encaḥdır ki müşmir-i semere-i her merâmıdır, böyle buyururlar, bi-'ibâretihî tercüme olundu.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt Tecellî kılta olmağdır çün ahlâk-ı 'ubûdiyyet
Nice mümkün 'abdde ola ahlâk-ı ulûhiyyet

Sırru's-sır Hakk anıñla 'abdden müteferrid olduğı şeyden 'ibâretidir.

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Beyt 'Abdden mâye-i tefrîd Hakk'dır çünki sırru's-sırr
Eger sırrıñdan olsa eyle esrârıñ o sırda sır

⁸⁷⁹ ML, DT: gâye.

⁸⁸⁰ ML: ictirâze.

⁸⁸¹ AE nüshası varak kenarı notu: Su'ile ba'zühüm 'ani't-taşavvuf fe-kâle hüve zebḥu'l-emâniyyi bi-sikkîni'l-ye's.

et-Tevellüh Şahv u veleh beyninde olan berzahdan ‘ibâretidir.

[mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün]

Beyt Ola şahv u veleh beyninde berzah ol tevellühdür
O hâlin nisbeti geh şahva geh vecde teveccühdür

Ve billâhi’t-tevfîk ve bi-yedihî ezimmetü’t-tahkîk ve minhu’l-bed’i ve’l-ihtitâm
ve’s-selâm.⁸⁸²

⁸⁸² ML, DT: ve’s-selâm ‘ale’t-tamâm.

SONUÇ

Lemeât, Fahreddîn-i Irâkî'nin XIII. yüzyıl Anadolu'sunda, Sadreddîn-i Konevî'nin *Fusûsu'l-hikem* derslerine katıldığı sırada Farsça olarak kaleme aldığı bir eserdir. Ahmed Gazzâlî'nin *Sevâihu'l-uşşâk*'ını model alan Irâkî, manzum ve mensur parçalardan oluşan eserinde sistematik bir anlatımdan çok edebî bir üslup benimsemiştir. Varlık ve bilgi konularını Ahmed Gazzâlî'den etkilenerek aşk kavramı üzerinden işleyen Irâkî, İbnü'l-Arabî sonrasında gelişen tasavvuf diliyle Fars edebiyatının kaynaşmasında önemli bir köprü vazifesi görmüştür. Dolayısıyla *Lemeât*, Horasan ve Endülüs mirasının Anadolu'daki kaynaşmasını gösteren dikkate değer belgelerden biridir. Bu özelliği dolayısıyla da defalarca şerhe ve tercümeyle konu edilen eser, literatürde daha çok aşk, âşık ve mâşuk kavramlarını ve aralarındaki ilişkileri ele almasıyla tanınmıştır. *Lemeât*, Hacı Bayram-ı Velî'nin halkasından İnce Bedreddin'in XV. yüzyılda yaptığı tercümeyle birlikte Türk edebiyatı tarihinde doğrudan etkisini göstermiştir. Eserdeki manzum kısımları Türkçe'ye manzum şekilde tercüme eden İnce Bedreddin, kendisinden sonra XVIII. yüzyılda *Lemeât*'ı tercüme eden Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'ye de ilham kaynağı olmuş, böylece edebî nitelik taşıyan metinler ortaya konulmuştur.

Seyyid Mehmed Hâkim Efendi XVIII. yüzyıl Türk edebiyatının seçkin isimlerinden biri olmasının yanı sıra, vak'anüvis kimliği ve tasavvufa dönük ilgisiyle dikkat çeken bir sîmâdır. Her ne kadar döneminin diğer şairleri kadar ilgi görmese de Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler söylemesi, ilgilendiği sahalarda tercüme ve şerhler yapması, nazire ve tarih gibi türlerde manzum örnekler yazması Hâkim Efendi'yi edebî açıdan kendi yüzyılının önemli isimlerinden biri kılmaktadır. Hâkim Efendi *Lemeât*'ı tercüme ederken Irâkî'nin eserinde yer alan sanatlı özellikleri kendi döneminin edebî alışkanlıklarına göre Türkçe'ye aktarmış, bunu yaparken açıklayıcı unsurlar ekleyerek kısmî bir şerh de yapmıştır. *Lemeât*'taki manzum parçaları, edebî estetik gözetecek şekilde manzum olarak tercümesi etmesi onun şâir kimliğini ve dildeki mahâretini göstermektedir. Tercümelerinde anlamı yansıtmaya kaygısı taşıdığı kadar âhenk unsurlarını da dikkate aldığı anlaşılan Hâkim Efendi, söz ve anlam sanatlarını gözeterek belli bir üslup titizliği sergilemiştir. Dilde yaygın deyimlere yer vermek, Türkçe'nin ses özelliklerine göre bir cümle akışı oluşturmak ve secili üsluba sıkça başvurmak Hâkim Efendi'nin dil ile kurduğu estetik ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Lemeât tercümesinin mevcut nüshalarının bir kısmında, İbnü'l-Arabî'ye âit olan *Istîlâhâtü's-sûfiyye*'nin Hâkim Efendi tarafından yapılan tercümesine ulaşılmaktadır. Bu tercümede yer alan bâzı vurgular, Hâkim Efendi'nin İbnü'l-Arabî'ye özel bir ilgisi bulunduğunu göstermekte ve hattâ aralarında tasavvufî bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. Tercümeyi edebiyat tarihi açısından dikkate değer kılan husus ise *Istîlâhât*'ta tanımlanan her kavram için Hâkim Efendi'nin bir beyit yazmış olması ve tıpkı *Lemeât* tercümesinde olduğu gibi estetik kaygılar taşımasıdır.

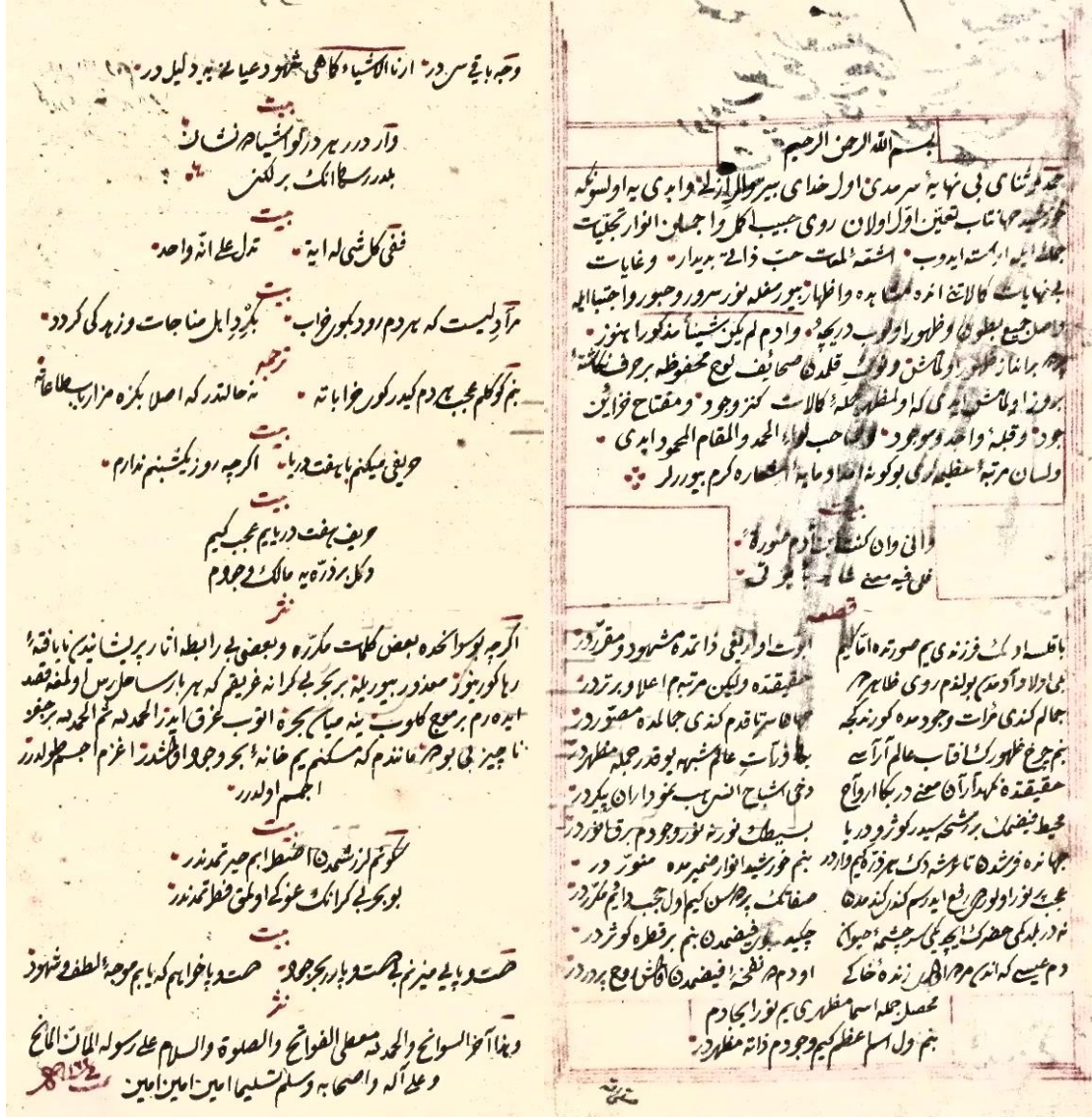
BİBLİYOGRAFYA

- Addas, Claude, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî –Kibrît-i Ahmer'in Peşinde–*, (trc. Atilla Ataman), İstanbul 2010.
- Alkan, Ercan, “Giriş”, *Lemeât –Aşka ve Âşıklara Dâir–*, (Tercüme ve şerh: Ahmed Avni Konuk), İstanbul 2011, s. 11-24.
- Alkan, Ercan, “Hacı Bayrâm-ı Velî'nin İsteğiyle Yapılan Bir Tercüme: İnce Bedreddin ve Tercüme-i Lemaât'ı”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 31, (İstanbul 2013), s. 57-73.
- Alper, Ömer Mahir, *Osmanlı Felsefesi Seçme Metinler*, İstanbul 2015.
- Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şuarâ*, (haz. Sâdık Erdem), Ankara 2014.
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi-Alî Sâtî' Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi'* (*İstanbul câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar*), (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçok), Ankara 1982.
- Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, Ankara 1971.
- Bilgin, Orhan, “Fahreddîn-i Irâkî”, *DİA*, XII, 84-86.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, İstanbul 1333.
- Câmî, Abdurrahman, *Nefahatü'l-Üns-Evliyâ Menkıbeleri*, (terc. Lâmiî Çelebi), (haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), İstanbul 1995.
- Çakırcı, Mehmet, *Hâkim Mehmet Efendi Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi, 2006), Cumhuriyet Üniversitesi SBE.
- Demirli, Ekrem, “Sadreddin Konevî”, *DİA*, XXXV, 420-425.
- Ekinci, Ramazan, “Hâkim Mehmed Efendi'nin Divanında Yer Almayan Şiirleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 34, (Konya 2013), 133-145.
- Erdoğan, İsmail, “Seyyid Hakîm Muhammed'in Kâmil Tabiat (et-Tıbbâ'u't-tâmm) ile İlgili Bir Risâlesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/ 2, (Elazığ 2003), s. 251-265.
- Erdoğan, İsmail, *Hermetik İslâm Düşüncesi'nde Türlerin Efendisi ve Kamil Tabiat Anlayışı*, Ankara 2004.
- Erdoğan, Mehtap, “Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1, (Sivas, 2007), s. 317-358.
- Erdoğan, Mehtap, “Türünün Farklı bir Örneği: Hâkim Mehmed Efendi'nin Müstezâd Nazım Şekliyle Yazdığı Mi'râciyesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*

- Dergisi*, 40, (Erzurum 2009), s. 75-117.
- Es'ad Mehmed Efendi, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endûz'u*, (haz. Rıza Oğraş), Ankara 2018.
- Irâkî, Fahreddîn-i, *Uşşâknâme –Âşıklar Kitabı–*, (haz. Gökhan Çetinkaya), İstanbul 2015.
- Fatin Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*, (haz. Ömer Çifçi), Ankara 2017.
- Göllü, Bilge Karga, *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i (İnceleme, Karşılaştırmalı Metin)*, (Doktora Tezi, 2018), Çukurova Üniversitesi SBE.
- Güngör, Tahir, *Vak'anüvis Hâkim Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, Marmara Üniversitesi SBE, (Doktora Tezi, 2014).
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ I-V*, (haz. Mehmet Akkuş-Ali yılmaz), İstanbul 2006.
- Irâkî, Fahreddîn-i, "İstîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", (trc. Nurettin Bayburtlugil), *M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (İstanbul 1985), s. 345-361.
- Irâkî, Fahreddîn-i, *Külliyât-ı Fahreddîn-i Irâkî*, (thk. Nesrîn Muhteşem), Tahrân 1386hş./2007.
- Irâkî, Fahreddîn-i, *Lemaât*, (haz. Hanifi Vural), İstanbul 2017.
- Irâkî, Fahreddîn-i, *Lemeât –Aşk Metafiziziği–*, (haz. Ercan Alkan), İstanbul 2012.
- Irâkî, Fahreddîn-i, *Parıltılar*, (trc. Saffet Yetkin), İstanbul 1948.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, "İstîlâhâtü's-sûfiyye", (trc. Seyfullah Sevim), *Mukaddemât*, Kayseri 1997, s. 64-71.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Ahadiyet Risâlesi*, (terc. Hüseyin Şemsi Ergüneş), (haz. Ercan Alkan), İstanbul 2012.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkiyye I-XVIII*, (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2008.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Istîlâhât –Mu'cemu Istîlâhâtî's-sûfiyye–*, (nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî), Beyrut 1990.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Fusûs el-Hikem*, (çev. Ersin Balcı), İstanbul 2018.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Risâleler*, (trc. Vahdetin İnce), İstanbul: 2005, I, 317-333.
- İlgürel, Mücteba, "Hâkim Mehmed Efendi", *DİA*, XV, 189-190.
- Kara, Mustafa, "İstîlâhâtü's-Sûfiyye", *DİA*, XIX, 209-212.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *Reşhu'z-zülâl fî şerhi elfâzi'l-mütedâvile beyne erbâbi'l-ezvâk ve ahvâl*, (nşr. Saîd Abdülfettâh), Kahire 1996.
- Kılıç, Mahmud Erol, *Şeyh-i Ekber –İbnü'l-Arabi Düşüncesine Giriş–*, İstanbul 2017.
- Kızılabdullah, Şâhin, *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*, (Yüksek Lisans Tezi, 2004), Ankara Üniversitesi SBE.
- Konuk, Ahmed Avni, *Lemeât –Aşka ve Âşıklara Dâir–*, (haz. Ercan Alkan), İstanbul 2011.

- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Seyyid”, *DİA*, XXXVII, 40-43.
- Kütükoğlu, Bekir, “Müverrih Vâsıf’ın Kaynaklarından Hâkim Tarihi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, V/8, 69-76; VI/ 9, 91-122; VII/ 10, 79-102.
- Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Târîh ve Müverrihleri Âyine-i Zurefâ*, (haz. Mehmet Arslan), İstanbul 2003.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî I-V*, (haz. Nuri Akbayan), İstanbul 1996.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-şuarâ*, (haz. Adnan İnce), Ankara 2018.
- Müstakîmzâde Süleymân Sa’deddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Niyâ, Bâkır Sadrî, *Ferheng-i Me’sûrât-ı Mütûn-ı İrfânî*, Tahran 1394hş/2015.
- Öztürk, Mustafa, “Sehl et-Tüsterî”, *DİA*, XXXVI, 321-323.
- Öztürk, Necdet, “Kazasker Vusûlî Mehmed Çelebi ve Selim-Nâme’si”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 50, (İstanbul 1987), s. 9-108.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, İstanbul 1993.
- Poyraz, Yakup, *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, (Doktora Tezi, 2008), On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE.
- Râmiz, Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâsı, (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994.
- Rossi, Ettore, *Elenco dei manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana*, Roma 1953.
- Saklan, Bilal, “Ebû Tâlib el-Mekkî”, *DİA*, X, 239-240.
- Sarıkavak, Kazım, “Yanyalı Esad Efendi”, *DİA*, XLIII, 322-323.
- Şefkat-i Bağdâdî, *Tezkîre-i Şu’arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, (haz. Filiz Kılıç), Ankara 2017.
- Şemseddin Sâmi, *Kâmûsu’l-a’lâm I-VI*, Ankara 1996.
- Uludağ, Süleyman, “Gazzâlî”, *DİA*, XIII, 515-518.
- Yaman, Ayşe Peyman *Hat Sanatı İçin Devhatü’l-Küttâb Kaynak İncelemeli Metin Çevirisi*, (Yüksek Lisans Tezi, 2003), Marmara Üniversitesi SBE.

EKLER

Lemeât tercümesinin müellif hattı olan İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, nr. 784'te kayıtlı nüshasının ilk ve son sayfaları.

Istilâhâtü's-sûfiyye tercümesinin müellif hattı olan Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Bölümü, nr. AE Lügat 80'te kayıtlı nüshasının ilk ve son sayfaları.